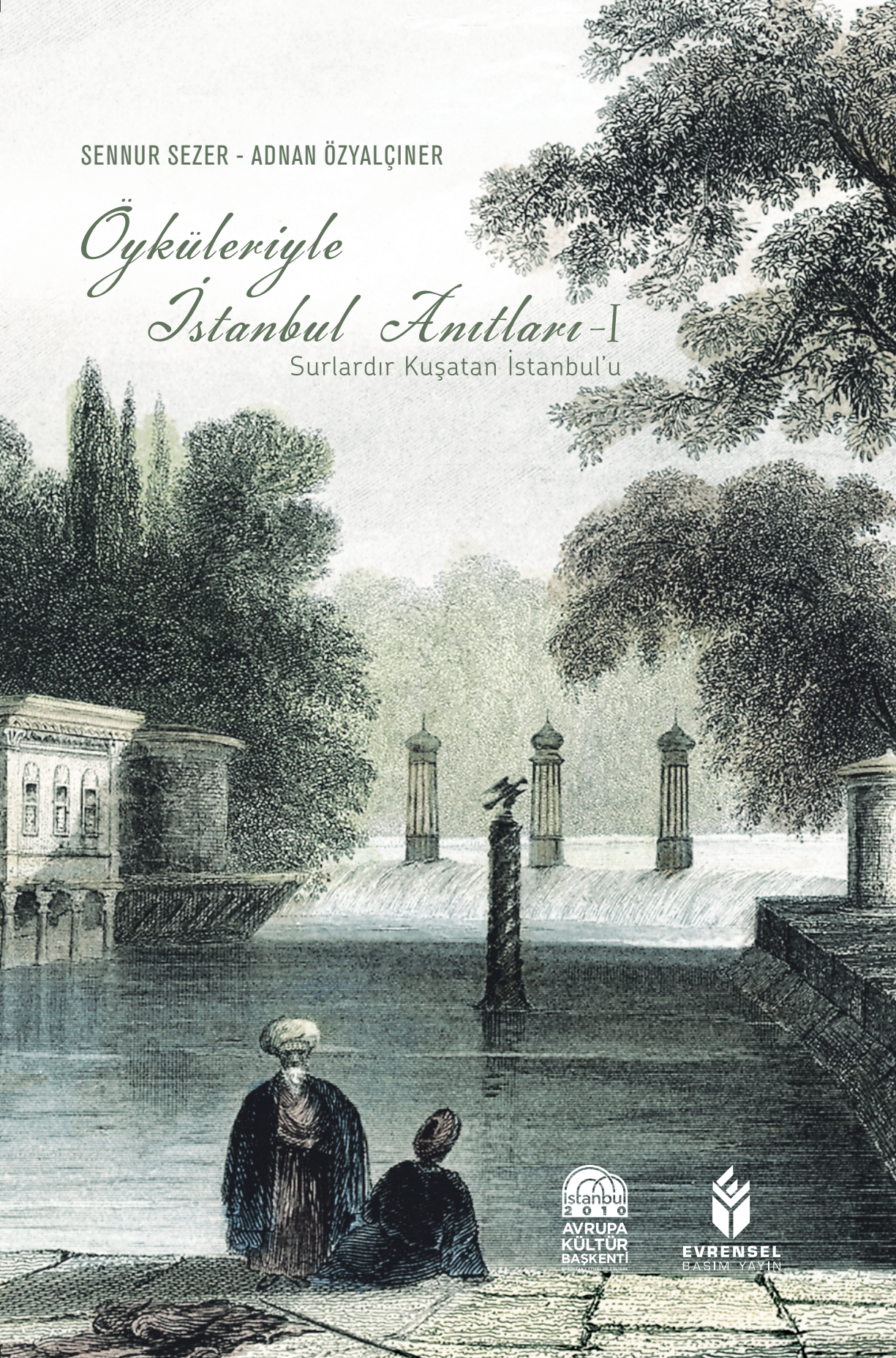
SENNUR SEZER - ADNAN ÖZYALÇINER

Öyküleriyle İstanbul Anıtları-I

Surlardır Kuşatan İstanbul'u

İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti

Evrensel Basım Yayın

EVRENSEL
BASIM YAYIN

Bu kitap
İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı'nın
katkılarıyla
hazırlanmış ve basılmıştır

Sennur Sezer - Adnan Özyalçıner

Öyküleriyle İstanbul Anıtları

CİLT I

Evrensel Basım Yayın – 405

ÖYKÜLERİYLE İSTANBUL ANITLARI – I

İstanbul 2010 Edebiyat Yönetmeni: Ahmet Kot

Proje Koordinatörü: Sennur Sezer

Editör: Gonca Özmen

Arşiv ve Araştırma: Ayşe Bengi, Ahmet Emre Çelik

Teknik Koordinatör: Cavit Nacitarhan

Kapak ve İç tasarım: Devrim Koçlan

Görsel sorumlular
Özcan Yaman, Ferda Çağlayan
Osman Karamehmetoğlu, Özhan Özkan
Aydın Sertbaş, İsmail Küçükbaşol

Birinci Basım
Ekim 2010
ISBN 978-605-4156-43-6
978-605-4156-42-9 (Tk.)

© *Evrensel Basım Yayın, 2010*

Doğa Basın Yayın Dağıtım Ticaret Limited Şirketi
Tarlabaşı Bulvarı, Kamerhatun Mah.
Alhatun Sokak, 25, Beyoğlu / İstanbul
Tel: (0212) 255 25 46 (pbx)
Faks: (0212) 255 25 87
web: www.evrenselbasim.com
e.posta: evrenselbasim@gmail.com

Sertifika No: 11015

Baskı: Ezgi Matbaacılık
Çobançeşme, Sanayi Cad. Altay Sk. No: 10 Yenibosna / İstanbul
Tel: 0212 452 23 02 - 654 94 18 e-posta: ezgimatbaa@maynet.com

Öyküleriyle İstanbul Anıtları

İÇİNDEKİLER

Bir Öyküdür İstanbul >11

Surlardır İstanbul'u Kuşatan >13

> Önemli Sur Kapıları 21

Surlardaki Anıtyapılar >31

> Yedikule Hisarı 32
> Balıklı Ayazması 35
> Tekfur Sarayı 38
> Anemas Zindanı 40
> Atik Mustafa Paşa Camii 41
> Eğrikapı Panagia Kilisesi 44
> Balat Surp Hreşdagabed Kilisesi 46
> Yanbol Sinagogu 48
> Ahrida Sinagogu 50
> Ayakapı Hagios Nikolaos Kilisesi 52
> Marmara Surları'ndaki Kalıntılar 54
> Narlıkapı Surp Hovhannes Avedaraniç Kilisesi 56

Haliç Kıyıları Anıt Yapıları > 57

> Tur-i Sina Kilisesi 58
> Gül Camii 60
> Mogolların Meryemi Kilisesi (Panagia Muhliotissa) 62
> Fener Hagios Georgios Patrikhane Kilisesi 65
> Sveti Stefan Kilisesi (Bulgar Kilisesi) 68
> Fener Rum Erkek Lisesi 72
> Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 74
> Cibali Tekel Fabrikası (Kadir Has Üniversitesi) 75
> Unkapanı Atatürk Köprüsü 77

Haliç Tersaneleri > 81

> Haliç Tersanesi 82
> Camialtı ve Taşkızak Tersaneleri 86
> Rahmi M. Koç Müzesi (Lengerhane) 88
> Kasımpaşa Asker Hastanesi 89
> Kadımehmet İlköğretim Okulu 90
> Cezayirli Gazi Hasan Paşa İlköğretim Okulu 91
> Türabi Baba Kütüphanesi 92
> Türabi Baba Türbesi 92
> Kalyoncu Kışlası 94
> Cezayirli Gazi Hasan Paşa Heykeli 96
> Meyyitzade Türbesi 98
> Kasımpaşa Camii Kebir 99
> Sirkeci Muslihiddin Camii 103
> Piyale Paşa Cami 104
> Kadınlar Çeşmesi 107
> Okmeydanı Fatih Namazgahı 108
> Aynalıkavak Kasrı (Tersane Sarayı) 110
> Humbarhane Kışlası Ve Cami 114
> Maalem Sinagogu 117
> Karayim Sinagogu / Karay Kenessası 118
> Sütlüce (Haliç) Kültür Ve Kongremerkezi 120

Eyüp > 121

> Ebû Eyyûb El-Ensari Hazretlerinin Mezarının Bulunması 124
> Eyüb Sultan Camii 125
> Sultan Reşat Türbesi 130
> Feshane Uluslararası Fuar, Kongre Ve Kültür Merkezi 131
> Eyüp Surp Asdvadzadzin (Meryemana) Kilisesi 132
> Piyer Loti Tepesi Ve Kahvesi 133
> Santralistanbul 134

Gidelim Kâğıthaneye > 135

> Bir Zamanlar Kağıthane 138
> Kağıthane Övgüleri 140
> Rengarenk Kağıthane 150
> İmrahor Kasrı'yla Başlayan Dönem 152
> Daye Hatun'dan Günümüze Kalan 159
> Bir Soluk Batı 162
> Sadabat Sarayının Yeniden Doğuşu 168
> Sadabad Camii 174
> II.Mahmut'un Nişan Taşı 177
> Atiye Sultan Sarayı 179
> Kağıthane Suyu 181
> Poligon Sarayı 182
> Kağıthane Açık Hava Müzesi 183
> Kağıthane Demiryolu 184
> Sadabad'dan "Bitli Kağıthane"ye Kahtane Sefası 186

Edirnekapı Anıt Yapıları > 191

> Edirnekapısı 192
> Ka'riye Camii 194
> Ayios Yeoryios (Aya Yorgi) Kilisesi 197
> Mihrimah Sultan Camii 198
> Kefeli Camii 200
> Boğdan Sarayı 201
> Cin Ali Köşkü Mahzeni 201

Karagümrük Anıt Yapıları > 203

> Çukurbostan (Vefa Stadı) 204
> Atik Ali Camii Külliyesi 205
> Cedid Ali Paşa Medresesi 206
> Mesih Mehmet Paşa Camii 207
> Hırka-i Şerif Camii 208
> Üçbaş Mescidi ve Medresesi (Nureddin Hamza Camii) 210
> Hasan Paşa Medresesi 211
> Derviş Ali Camii 211
> Nurettin Tekkesi 211
> Canfeda Hatun (Kethüda Kadın) Camii 212
> Nişancı Mehmet Paşa Camii 212
> Kumrulu Mescit 212

Çarşamba Semti Anıt Yapıları > 213

> Darüşşafaka 214
> Sultan Selim Camii Külliyesi 215
> Çukur Bostan (Aspar) 216
> İsmail Ağa Camii 217
> Mehmet Ağa Camii ve Hamamı 218
> Fethiye Camii 219
> Draman Camii 222

Topkapı Anıt Yapıları > 223

> Kara Ahmet Paşa Camii Külliyesi 224
> Mustafa Çavuş Mescidi 225
> Kürkçübaşı Ahmet Şemsettin Camii 226
> Surp Nigoğayos Kilisesi 226
> Ayios Nikolaos (Hagios Nikolaos / Aya Nikola) Kilisesi 226

Vatan Caddesi, Aksaray Anıt Yapıları > 227

> Fenari İsa Camii 228
> Vakıf Gureba Hastahanesi (Bezmi Alem Valide Sultan) 231
> Sultan Selim Medresesi (Halıcılar Medresesi) 233
> Murat Paşa Camii 235
> Haseki Camii Külliyesi 236
> Valide Sultan Camii 237
> Yenikapı Thedosios Limanı 239

Fatih Anıt Yapıları > 241

> Fatih Camii Külliyesi 242
> Fatih Sultan Mehmet'in Türbesi 245
> Fatih Medreseleri 246
> Öteki Yapılar 247
> Feyzullah Efendi Medresesi (Millet Kütüphanesi) 247
> Tayyare Şehitleri Anıtı 249
> Fatih Sultan Mehmet Heykeli 250
> Kalenderhane Camii 251
> Sanki Yedim Camii 251
> Kıztaşı (Markianos Sütunu) 252
> Bozdoğan Kemeri 255
> Gazanfer Ağa Medresesi 258

Zeyrek Anıt Yapıları > 259

> Zeyrek Kilise Camii 260
> Zeyrek Sarnıcı 261
> İstanbul Manifaturacılar Çarşısı (İMÇ) 262
> Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK) Zeyrek Blokları 265
> Şebsefa Hatun Camii 266
> Vefa Kilise Camisi 267
> Meryem Ana Kilisesi Ve Vefa Ayazması 268

Laleli Anıt Yapıları > 269

> Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi 270
> İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi 272
> Tayyare Apartmanları 273
> Bodrum Camii 276
> Laleli Camii Külliyesi 276
> Şehzadebaşı Camii Külliyesi 280

Beyazıt Anıt Yapıları > 283

> Simkeşhane 284
> Hasan Paşa Hanı (Süpergeciler Hanı) 286
> Turan Emeksiz Anıtı 286
> Patrona Halil Hamamı 286
> İstanbul Üniversitesi Merkez Binası 288
> Atatürk Gençlik Anıtı 290
> Beyazıt Yangın Kulesi 290
> Süleymaniye Camii Külliyesi 293
> Süleymaniye Camisi ile İlgili Söylence: 299
> Sadr-ı Esbak Seyyid Hasan Paşa Medresesi 301
> Beyazıt Camii Külliyesi 302
> Sahaflar Çarşısı 304
> Kapalıçarşı 305
> Çorlulu Ali Paşa Külliyesi 311
> Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesi 316
> Koca Sinan Paşa Medresesi 318

Çemberlitaş ve Çevresi Anıt Yapıları > 321

> Çemberlitaş Anıtı 322
> Çemberlitaş Hamamı 325
> Vezir Hanı 327
> Atik Ali Paşa Camii Külliyesi 328
> Sultan II. Mahmut Türbesi 329
> Köprülü Külliyesi 332
> Köprülü Mehmet Paşa Türbesi 332
> Köprülü Kütüphanesi 333
> Cağaloğlu Anadolu Lisesi 334
> Cağaloğlu Hamamı 337
> Esat Efendi Kütüphanesi 338
> İstanbul Lisesi 339
> Nuruosmaniye Camii Külliyesi 341
> Mahmut Paşa Camii Külliyesi 343
> Kürkçü Hanı 344
> Şerefiye Sarnıcı 345

Sultanahmet Anıt Yapıları > 347

> Hipodrom 348
> Örme Sütun 352
> Dikilitaş (Thedosius Dikili Taşı) 356
> İbrahim Paşa Sarayı 361
> Sultanahmet Camii Külliyesi 363
> Ayasofya 367
> Ayasofya'nın Mozaikleri 374
> Türklerin İç Ekleri 376
> Ayasofya İle İlgili Söylenceler 378
> Arıların Yaptığı Maket 378
> Ayasofya'yı Kıyamete Kadar Bekleyen Melek 378
> Yiten Papaz 379
> İmparatoriçenin Yılanları 379
> Kraliçe Sofya'nın Tabutu 380
> Osmanlı Söylenceleri 380
> Hızır 380
> Hz. Nuh 381
> Firuz Ağa Camii 382
> Cevri Kalfa Sibyan Mektebi 384
> Üskübî İbrahim Ağa Camii 385
> Philoxenus/Binbirdirek Sarnıcı 386
> Bazilika Sarnıcı/Yerebatan Sarayı 388
> Milion Taşı 391
> Sokollu Mehmet Paşa Camii 392
> Üçüncü Ahmet Çeşmesi 395
> Haseki Hürrem Sultan Hamamı 397

Bir Öyküdür İstanbul...

Kuruluş tarihi eski şehirlerin temelinde öyküler vardır. Kalesi, çarşısı, meyveleri, bitmek bilmeyen yazları kışları, öykülerle, masallarla yoğrulmuştur.

Dokumaların ilmiklerine, halıların nakışlarına, duvarların harçlarına bu öyküler sinmiştir. Günümüzün beton binalarından esirgenen, asansörlerinden kaçan söylenceler yıkık bir duvara, bir kuyuya, soluk bir duvar resmine olmadı bir ine bir mağaraya, bir sarnıca sığınır.

Bu öykülerin, söylencelerin hiç tükenmeyişi durmadan yeni yeni öykülerin yaratılmasındandır. Yaşı beş yüze yakın bir caminin, Piyale Paşa Camii'nin İtalya'daki vakfı öyküsünü dinledik Kasımpaşa'da kırk yaşlarında bir esnaftan. Üstelik vakfın izinin yitmesi yakın tarihimizdeki bir darbeye bağlanarak anlatılıyordu.

Güzeldir insanların çevrelerindeki yapılar için öyküler anlatması. Onların o şehre sahip çıkmalarının gizi bu öykülerde saklıdır.

Güzelim Ayasofya'nın anlatılmış yazılmış on öyküsü varsa, doksanı yazılamamış yitmiştir. Süleymaniye'nin de öyle.

Koca Mimar'ın kocamış haliyle sudan mahrum edilmesi inanmak istemediğimiz bir öyküdür örneğin. Komşu kıskançlığına dayanan bu olay bizim gelenek dediğimiz ölçülere uymaz.

Mimar Sinan'ı Hesap Çeşmesi diye anılan çeşme önünde anımsamak daha güzeldir.

Hesap Çeşmesi küçücük bir çeşmedir. Süleymaniye Camii ile İstan-

bul Üniversitesi arasındaki meydandadır. Küfeki taşından dört yüzlü olarak yapılan çeşmenin üstü piramit biçimli yüksek bir külâhla örtülü olduğu için Çadır Çeşmesi/Çadır Çeşme olarak da bilinir. Kitabesi 1792 tarihli. Kare plânlı. Suyu akmamakta. Bir zamanlar İstanbul'da binlerce değilse de onlarca benzeri olan bir çeşme

Bu çeşmenin adı "Çadır Çeşmesi" olduğunda biçimi yüzünden böyle adlandırıldığı kolayca düşünülüyor. Ama "Hesap Çeşmesi" namı bütün öyküleri kışkırtacak nitelikte. Mimar Sinan'ın işçilerine ücretlerini burada dağıttığı rivayeti bile Sinan'ın başka öykülerini anımsatıyor. Onun taşçıları, paşalarla ilişkileri, doğduğu şehir...

Çadır Çeşme denilmesinin sebebi ise Süleymaniye'nin yapısı tamamlanıp işler bittikten sonra caminin karşısında boş meydanda kurulup işçi gündeliklerinin ödendiği hesap çadırı kaldırırken buraya bir hayır eseri bırakılması isteğiymiş. Bir başka söylentiye göre de Bozdoğan su kemerlerinden bu yöne ayrılan bir kol, suyu bu çeşmeye kadar getirir ve külliyenin bütün suları buradan hesaplı bir şekilde çevreye yayılırmış.

İstanbul böyle kaç çeşme taşıyor bağrında bilemiyoruz. Ne çeşmeleri ne de öykülerini koruyabiliyoruz. Yazılan kitaplar, bu elinizdeki çalışma da dahil, İstanbul için yazılması gereken metinlerin içinde gücümüzün yettiği bir damladır yalnızca. Kimbilir neler anlatılamadan kaldı.

İstanbul'a emek vermiş her kaynağa ulaşamadıksa da denedik. Sokakları, her gün bir kez daha değişen alanları dolaştık. Size sunduğumuz bir demet filbahridir. İstanbul'un adı unutulmuş, arka bahçelerde kimi sokaklarında kalmış beyaz, hoş kokulu çiçeği. Soyu uzaklardan gelmiştir, tüm İstanbullular gibi.

Biz, bu çetin çalışmamıza destek olanlar yanında İstanbul'a emek veren, İstanbul'u yazan, çizen, İstanbul'un fotoğraflarını çeken herkese teşekkür ediyoruz. Evrensel Basım Yayın'daki çalışma arkadaşlarımızın adı edilmiş olsun olmasın bütün üyelerine de. Torunumuz Adnan Taylan Sakin'den başlayarak ev halkımıza da.

Tüm fotoğraf emekçilerine de.

Çalışmamıza destek olan Kağıthane Belediyesi, The Synogogues Of İstanbul'daki sinagog fotoğraflarını yayınlamamıza izin veren İzzet Keribar, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş. ve Çekül Vakfı "Sinana Saygı Projesi" için ayrı bir teşekkür gerekiyor.

Bu kitabı okuduğunuzda, katkıda bulunmayı düşündüğünüzde İstanbullu olmaya başlayacaksınız. Öyküleriyle İstanbul Anıtları artık sizin. Tek isteğimiz insaf ile yargılamanızdır.

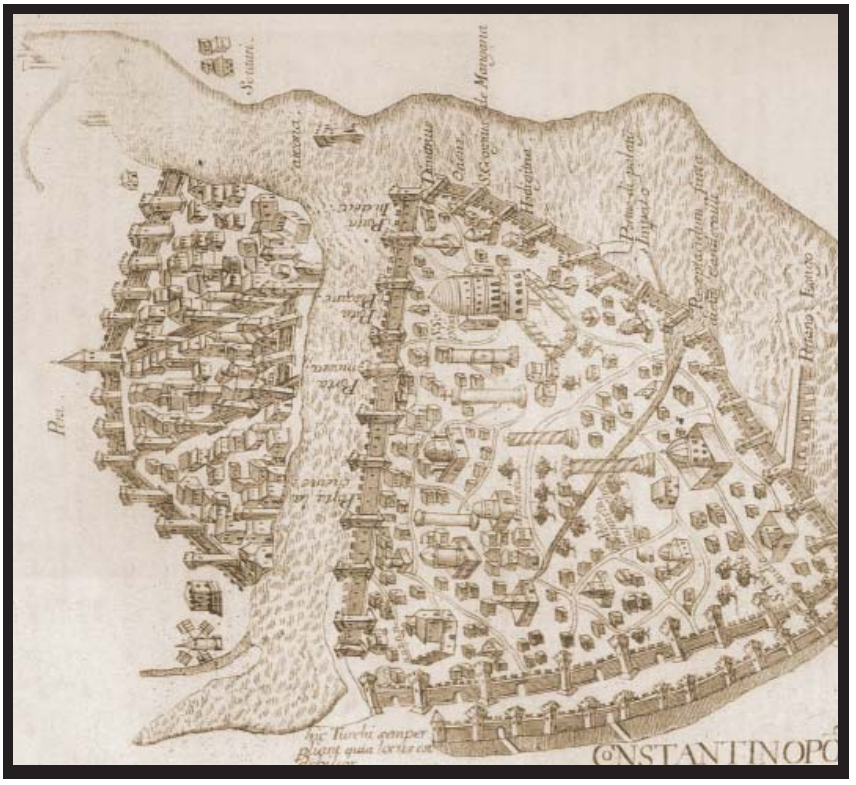
Sennur Sezer, Adnan Özyalçıner

Surlardır İstanbulu Kuşatan >

İstanbul, surlarla çevrili bir kent. Yedikule kıyılarından başlayan sur duvarları, Topkapı, Edirnekapı, Ayvansaray, Balat, Fener, Cibali boyunca sürer. Unkapanı, Eminönü yöresinde uzunca bir boşluk bıraktıktan sonra Sarayburnu, Ahırkapı, Kumkapı, Yenikapı, Narlıkapı yoluyla Yedikule'ye ulaşarak kenti bir kuşak gibi sarar.

İstanbul surları, deniz ve kara surları olarak ikiye ayrılır.

İlk surların yapılışı kentin kuruluş tarihlerine rastlar (İ.Ö. 657). Bu surlar Sirkeci'den başlayarak Marmara kıyılarını izledikten sonra Sarayburnu'nu dolanarak bugünkü Sultanahmet Camii'nin deniz yönünden Ayasofya'nın bulunduğu tepelere ilerler. Sarayburnu tepesinin bir bölümünü içine alarak yeniden Sirkeci'ye bağlanır. Roma İmparatoru Septimus Severus (İ. S. 193-211) kenti ele geçirdiği sırada bu surlar yıkıldı. Bu ilk surların kalıntıları Abdülaziz (1861-1876) döneminde demiryolu yapımında ortadan kalktı. Septimus Severus yıkılan ilk surların yerine gene Sirkeci'den başlayan Sarayburnu'yla Sultanahmet'i

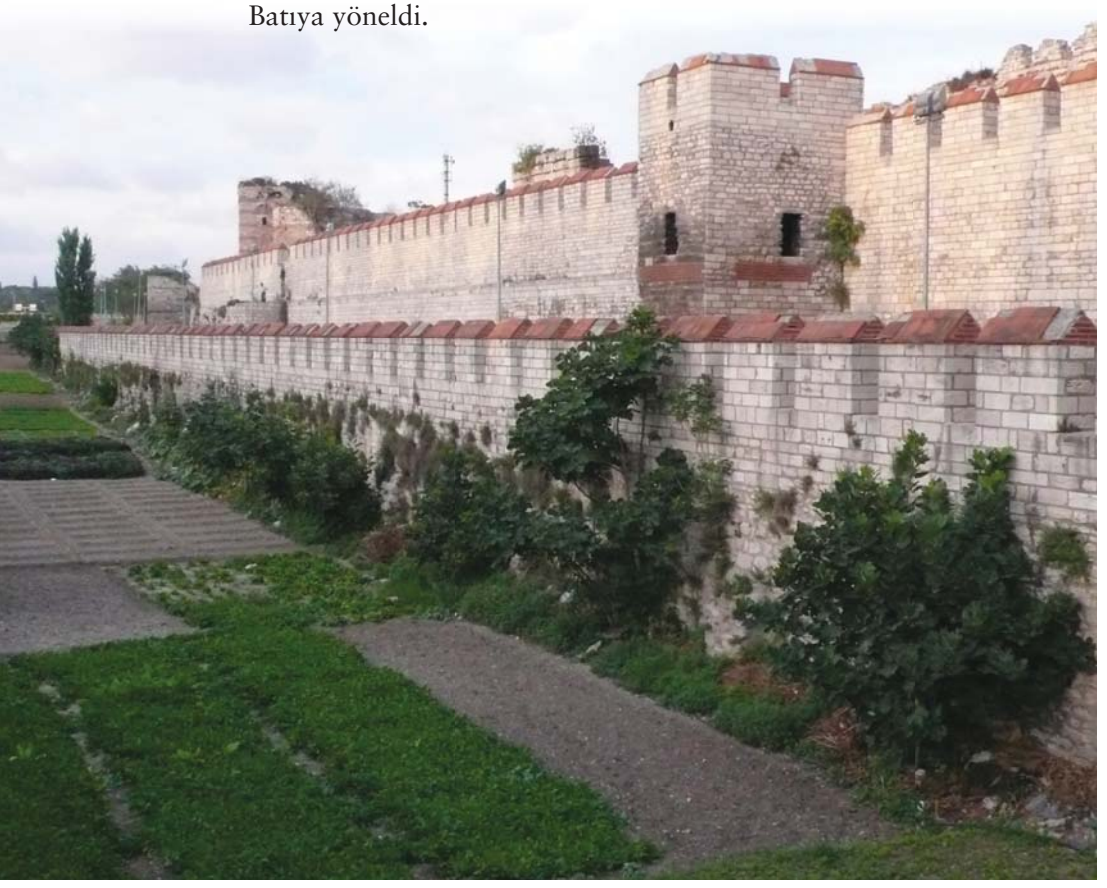

içine aldıktan sonra kara yoluyla Ayasofya yakınında son bulan bir sur yaptırdı. Bugün Cağaloğlu Anadolu Lisesi'nin yanındaki taş duvarın bu surun kalıntısı olduğu söylenir. Söylenti doğru ya da yanlış, Septimus'un surunun bu yöreden geçtiği tahmin edilmektedir.

Daha sonra Büyük Costantinus (İ. S. 306-337) kenti Doğu Roma'nın başkenti olarak yeniden yapılandırdığı gibi Marmara kıyısında Ahırkapı'dan başlayıp Samatya'ya kadar uzanan, oradan da karadan Cerrahpaşa ve Fatih semtlerini içine aldıktan sonra Haliç'e inen, Haliç'ten Sirkeci'ye ulaşan bir surla kuşattı.

II. Teodosius (İ. S. 408-450) Costantinus'un Samatya'ya kadar gelen surunu Yedikule'ye uzattı. Buradan da Topkapı-Edirnekapı yoluyla Haliç'e inen, Haliç boyunca sürüp Eminönü'ne varan, bugün de yer yer ayakta olan iki sıra halindeki kara surlarını 412-418 tarihinde yaptırdı. İstanbul'u korumak amacıyla yaptırılan bu dördüncü surla kent bir başından öteki başına kadar çevrelenmiş oluyordu.

Dayanıklı, sağlam bir yapıya sahip olan surlar, dönem dönem onarımlar görerek daha da sağlamlaştırıldı. Özellikle Atilla'nın orduları kente yaklaşırken bir depremle yıkılan surlar, iki ay içinde onarılarak daha da pekiştirildi. Bu yüzden Atilla İstanbul'u kuşatmaktan cayarak Batıya yöneldi.

Bin yılı aşkın süre içinde surlar birçok kez kuşatılmış olsa da aşılamadı.

Surlar, 1204'te Latinlerin İstanbul'u ele geçirmesi sırasında ilk kez aşıldı. Latinler, daha zayıf olan Marmara surları yönünden İstanbul'a girebilmişlerdir.

Surlar, ikinci kez Fatih'in ordularınca 1453'te aşılabilmiştir. Dayanıklı kara surları, iki ay boyunca top ateşine karşı direnç göstermesine karşılık Fatih'in ordularına boyun eğmek zorunda kalmıştır.

Topkapı çevresinde surlar epey alçaktır. Bu surlar önce Fatih Sultan Mehmet sonra II. Beyazıt ve IV. Murat döneminde onarılmıştır. IV.Murat'ın vezirlerinden Boynueğri Mehmet Paşa Limni ve Bozcaada'nın Venediklilerce zaptı yüzünden düşman donanmasının ani bir baskın yapmasına karşı bir tedbir olarak, şehre yeni ve azametli bir manzara vermek için surları badana ettirmiştir.

Yalnız ilk tehlike "93 Harbi" olarak bilinen 1878 savaşında Rus ordularının İstanbul'un kapılarına dayanması ile yaşandı. O zaman da surlar askeri bakımdan bir önem taşımıyordu.

En çok kara surları, bugüne kadar dayanıklılığını sürdürebilmiştir. Haliç surları, çevresinin işlek bir ticaret limanı oluşu dolayısıyla ortadan kalkmış olabilir. Örneğin Eminönü'ndeki "Tahtakale"nin aslı "Taht-ı Kale" olmalı. Anlamı "Kale Altı" demektir. Demek ki bir semte ad olan bu yerde zamanında bir kale, yani surun bir parçası bulunuyordu. Marmara surlarının büyük bir bölümünün XIX. yüzyılda Demiryolu yapımı sırasında yıkıma uğradığını da biliyoruz.

Surların yapılışınıveİmparatorun Hristiyanlığı kabul edişiniEvliya Çelebi şöyle anlatıyor:

"Büyük Kostantin kral olup İsa ayini üzere hayatta olan havarîlerin meşveretleriyle Nûşirevân-ı Kisrâ gibi bir adaletli kral olup ilk defa İsa dini üzere nasrânî yani yardımcı olup bütün putları kırmıştır ve bütün heykelleri yıkmıştır. Yerlerine İsa âyini olacak kiliseler yapmıştır, ama bu Kostantin önce Mecusî idi. Kostantin kral olup gayet yürekli, yiğit ve tedbirli asker sevkedici olup Acem ülkesini bütün haraca kesip İstanbul Kalesini imar etmeye başladı. Hendese ilmi üzere suru sağlamca yaptı, zira çeşitli ilimlerin hepsini Roma şehrinde tahsil eyledi.

Hikâye: Mecusî mezhebinden çıkıp Mesih mezhebine girmesinin sebebini, Yunan Tarihlerinde öyle yazmışlar ki Kostantin çok cimâ edici idi. Roma şehrinde cüzzam hastalığına tutulup kaş, kirpik, saç ve sakal hepsi dökülüp burnunun orta direği düşeyazıp Şam cinine döneyazdı.

Bütün Frengistan ve Alman vilâyetini, Sırp, Bulgar, Arap ve Acem hekimleri hepsi bir yere gelip asla birisi derdine bir çare bulamadı. Sonunda Kostantin hepinizi kırarım deyince bir hekim olmayan melun Mecusî, İsa dinine hiyaneten:

'Ey kralım, eğer sağlık istersen bu senin derdine bundan başka ilaç

yoktur. Önce büyük bir sarnıç havuz eyle o havuzun içini anasının memesini henüz emen masumların kanıyla ağzına kadar doldurup içine girip bir saat dur, sonra çıkıp hamama gir, kırk gün bu hâl üzere masumların kanıyla her gün havuzu doldurup girersen bu cüzzam hastalığından kurtulursun' deyince derhâl Kostantin emredip 3.000 adet ermemiş, süt çocuğu masumları toplayıp cellatlar havuz kenarında o an boğazlamak üzere iken üç bin masumun üç bin adet babaları ve üç bin adet anaları ki her biri ciğer-pârelerinden ayrılıyor.

Ve on bin adet akraba ve yakınları ile hepsi 20.000 ciğeri yanmış âdemoğlu baş açıp yüreğinin derinliklerinden ve can u gönülden,

Yunanca 'Ey İnpiretore Kostantin ipol' yani 'Ey padişahlar padişahı Kostantin Kral'.

Ve 'Ey megalo Hırıstos' yani 'Ey büyük Allah' Ve Latin kavmi olanlar 'Buğ çârna Kostantin' yani 'Allah Kralı Kostantin'

Ve Rum olanlar 'Va pedakemü vandirfa bidemuva mavra matyamu va psiçemu va psihulemu' yani 'Vay oğul vay canımdan sevgilim vay iki gözlerim vay' (…) diye feryatları göklere yükselip her biri birer türlü ağlayıp, dövünüp sızlandıklarını Kostantin işitip 'Enpiretor ipol' dedikleri yani 'Şanı büyük padişahlar padişahı' dediklerini kendine sanıp ve yirmi otuz bin insanın feryat ve inlemeleri Kostantin'e hoş gelmeyip,

'Ben cüzzam hastalığından ölürsem bana yeğdir. Nitekim bu kadar Hıristiyanların yani İsa ümmetinin feryat ve inlemelerini işitmeyem ve bu kadar bin ermemiş masumun kanı benim sağlığım için yere dökülmeye, tiz bu kadar masumları ana ve babalarına verin, Allah için azâd eyledim, ana-babaları bundan böyle bana hayır dua etsinler' diye bütün masumları ebeveynlerine teslim ettiklerinde nicesi ruhunu teslim edip sevinçten öldü.

Bütün masumların ana babaları ve bütün akraba ve yakınları baş açıp yüzlerini yere sürüp sevinçlerinden ağlamaklı olup 'İlahî padişahımızı bu cüzzam hastalığından kurtar' diye dua ve yakarışlar edip gittiklerinde derhâl Kostantin'e bir uyku çöküp uykuya vardığında hemen rüyasına Hz. İsa girip:

'Ey Kostantin, sen o masumlara merhamet edip bu cüzzam derdini çekmek bana yeğ gelir diye kan dökmeyi işlemeyip hasta olmayı seçtin. İmdi Allahu Taalâ da sana acıyıp bu hastalıktan kurtuldun' deyip Hz. İsa, Kostantin'in bütün vücudunu mübarek eliyle sığayıp:

'Ey Kostantin sana bu masumları katleyle diyen Mecusî hekimleri katleyle' deyip Hz. İsa elindeki asasıyla Kostantin'e bir asa vurunca derhâl Kostantin uykudan uyanıp görse ki bütün vücudunda hastalıktan bir belirti kalmayıp sağlığına kavuşup inci gibi olmuş. Hemen parmak kaldırıp "Lâ ilâhe İllallâh İsâ Rûhullâh" deyip Mecusî mezhebinden İsa dinine girmesinin aslı budur. Yanevan Tarihi'nde de ayrıntılı yazmıştır. (...)

Sonra Kostantin günden güne cihan süsü Cem yapılı padişah olup Kostantiniyye Kalesi'ni öyle tamire başladı ki her gün 300.000 ırgat ve 100.000 mimar işlerdi.

Kostantin, dünya durdukça bir eser kalsın diye geçmiş krallarının yapıları üzerine İstanbul suruna neler ekledi, kârgîr ve şeddâdî ne yapılar yaptı, bunları bildirir

Önce İstanbul'un kara kısmının batı tarafında Yedikule'den tâ Ebû Ensârî köşesine kadar iki kat sağlam kale, dayanıklı sed ve sağlam sur duvarı yaptı ki evvelki kat duvarının yüksekliği 21 arşın ve genişliği 10 arşındır. İç kat duvarının boyu 70 arşındır ve genişliği 20 arşındır.

Sur dışının yüksekliği hendek dibinden tâ bedenlere kadar 42 arşın edip temelinden saf sular doğup iki duvar arasını horasani dolma rıhtım ile sağlamlık verdi. Bu rıhtım olmuş temelin genişliği 80 arşındır ve dış sur ile iç surun arası 60 arşın aralık İrem bağı gibi bir verdir. Hâlâ Topkapı ile Edirnekapı arasındaki İrem bağı içinde Osmanoğullarının yeniçeri zağarlarının yaylağıdır.

Dış surdan dışarı bir kat alçak küçük hisar duvarı da yapıp hendeğin dibinden yüksekliği 25 arşındır ve genişliği 6 arşındır. Bu iki duvarın arası 40 arşın aralık duvardır. Bu hesap üzere İstanbul Kalesi'nin kara tarafı üç kattır. Bu duvarların önündeki bir kat çok derin hendeğin genişliği 100 arşındır. Bu hendek içre Yedikule'den tâ Silivrikapı'ya kadar deniz girerdi. Eyüpkapısı'ndan tâ Eğrikapı'ya kadar yine deniz girip İstanbul Kalesi ada gibi olmaya az kalmıştı. Hâlâ kara tarafı bu derece üç kat sağlam temellere oturtulmuş olup üç katta 1.225 büyük burç kuleler vardır. Her kuleye onar ruhban gözcü tayin edip gece gündüz bekçilik ederlerdi.

İstanbul Kalesi üçgen şekilli olup batısı kara tarafı, doğu ve kuzeyi denizle çevrili üçgen şekilli olduğundan içinde fitne, isyan, ayaklanma ve veba ateşi eksik değildir, ama bu iki deniz tarafları yalın kat Yecüc seddi gibi sağlam ve dayanıklı duvar ve burçları binlerce beden dişleri ile bezenmiş sağlam kaledir. (...) İstanbul Kalesi fırdolayı tam 18 mil kuşatır üçgen benzersiz bir kaledir. Bir köşesi kıble tarafına ölçülü Yedikule'dir, bir köşesi kuzey tarafa bakar Sarayburnu'dur. Bir köşesi batı ile yıldız rüzgârı arasına bakar Eyüp kapısı köşesidir."

İstanbul'un Marmara surları denen deniz surlarıyla kara surları kenti koruma açısından ayrı özellikler taşımaktadır.

Bir yarımada olan İstanbul'u üç yanından kuşatan deniz, kente doğal bir koruma sağlamıştır. Kara bölümüne sağlam bir sur yapıldığında kent bütünüyle koruma altına alınmış olur. İstanbul, bu konuda tipik bir kenttir.

Deniz, her ne kadar doğal bir koruma sağlıyorsa buraya yapılan surlar, denizle duvarlar arasında dar bir kıyı şeridi bıraktığından düşman gemilerinin yaklaşmasını, çıkarma yapılmasını engelliyordu. Ay-

rıca Haliç'in ağzı, Sarayburnu ile Galata arası bir zincirle kapatılarak düşman gemilerinin içeri girmesine izin verilmiyordu.

Kara surlarına gelince, karadan gelecek düşmanı önlemek o kadar kolay değildi. Burada, düşmanı önce yaklaşık on metre derinliği, yirmi metre de genişliği olan hendekler karşılıyordu. Hendeklerin arkasında bir-iki metrelik bir duvar yer alıyordu. Hendek duvarlarının arkasında dış surlar yükseliyordu. Kalınlıkları iki metre, yükseklikleri sekiz buçuk metreydi. Dış surlarda dört köşeli 96 kule yer alıyordu. Dış surlarla iç surlar arasında 15-20 metre genişliğinde bir yol vardı. İç surların kalınlığı beş metre, yükseklikleri on metreydi. Burada da yirmi metrelik 96 yuvarlak burç bulunuyordu. Kuleler iki katlıydı. Aralarında bağlantı olmayan bu kulelerin alt katları depo ya da koğuş olarak kullanılıyor, üst katlara sur üstünden ulaşılıyordu.

Surların, kentin kent dışıyla iletişimini sağlayan birçok kapısı vardı. Bunlar kamuya ait kapılar ile askeri kapılar olarak ikiye ayrılıyordu.

Kamuya ait kapılar barış döneminde halkın girip çıktığı, dışarıyla ulaşımını sağlayan kale kapılarıydı. Askeri kapılarsa dışa geçit vermeyen, yalnız kuşatma sırasında askerlerin surlara geçişleri için kullanılıyordu.

Bunlardan biri de kara surlarının başındaki Altın Kapı'dır. Roma ve Bizans döneminde günlük ulaşıma kapalı olan bu kapı, yalnızca tören-

lerde imparatorun geçişi için zaman zaman kullanılırdı.

Sur kapılarının birçoğu, eski işlevlerini yitirmiş olsalar da ayaktadır. Başlıcaları arasında deniz surları yönünde Ahırkapı, Kumkapı, Yenikapı, Samatya, Narlıkapı, Yedikule (eskiden dericilerin bulunduğu alana açıldığı için Debbağkapı) deniz surlarının sonuncu kapısı olarak sayılabilir.

Kara yönündeyse Belgradkapı, Silivrikapı, Mevlânekapı, Topkapı, Sulukule, Edirnekapı, Eğrikapı bulunmaktadır.

Bu kapıların hepsi bulundukları yerin semt adları olmuştur.

Evliya Çelebi bu konuda 27 kapı sayar: Yedikule, Silivrikapısı, Yenikapı, Topkapı, Edirnekapı, Eğrikapı (Bu altı adet kapılar hepsi batıya Edirne tarafına bakar), Ayvansaray, Balatkapı, Petrekapısı, Yenikapı, Ayakapı, Cibalikapı, Unkapanıkapısı, Ayazmakapısı, Odunkapısı, Zindankapısı, Balıkpazarıkapısı, Yeni Cami kapısı (cami yapıldığında yeniden açılmış yeni bir kapıdır. İki tarafında taş merdivenler ile kalabalık cemaat camie çıkarlar, Validekapısı derler, kalabalık cemaate mahsus özel bir kapıdır, genel değildir) Şehitkapısı (Ayvansarayı kapısından bu Şehitkapısına kadar sayılan 14 adet kapıları deniz kıyısında olup hepsi kuzey tarafa açıktır).Saray-ı Hümayûn'un dört tarafında olan özel kapıların ilki Kireççibaşı, Yalıkapısı, Topkapısı ve Uğrunkapı sarayda suç işleyenleri öldürüp bu kapıdan denize atarlar."

Evliya Çelebi, surların IV. Murat dönemindeki onarımını da anlatır. Evliya Çelebi'nin babasıBayram Paşa ile konuşurken, İstanbul'un haraplığından şikayet eder:

"'Sultanım İstanbul dokuz kere imar ve dokuz kere harap olmuştur ama Osmanoğlu elindeki gibi bu ana kadar bir zamanda böyle harap olmamıştır ki her ne tarafından olursa dost ve düşman duvarlarının yıkılan yerlerinden arabalar ile girip çıkar. Yedi iklim padişahları arasında meliklerin hasreti bir İstanbul ola ve Osmanoğlu taht merkezi ola, layık değildir ki sizin hükümetiniz zamanında bu kale böyle harap ola. Bu kadar bin yıldan beri bütün duvarları kara yüzlü kala. Yüce din gayretine ve Osmanoğlu büyüklüğüne şunun tamir edilmesine gayret sarfedin. Tanrının gölgesi olan padişah inşaallah Revan'dan galibiyet ve zaferle geldikte yuvası olan güzel beldeyi beyaz inci gibi gördükte dünyalar kadar sevinip inşaallah hizmetiniz karşılığında büyük lütfa mazhar olup dünya durdukça adınız hayır ile anılır' dediğinde mecliste hazır olanların hepsi taraf taraf makul deyip derhâl babam bu niyete el-Fâtiha deyip Fâtiha okununca derhâl İstanbul mollası ve Eyüp, Galata ve Üsküdar mollalarının dördünü de bir araya getirip şehreminini, dört mimarbaşı, sekbânbaşı, kısacası bütün işbaşında olan iş erlerine ferman olunup İstanbul'un toplam 4.700 mahallesinin imamlarına tenbih olup İstanbul Kalesi'nin onarımı için yardım teklif olunup denizler gibi usta ve işçiler ile nice bin insan toplanıp Sultan Murad Han Revan fethine gidip fethedip gelinceye kadar bir senede Koca Bayram Paşa İstanbul'u ve Galata kalelerini, bütün selâtin camilerini onarıp İstanbul henüz yetim iken beyaz bir dürr-i yetim (benzersiz inci) olup İstanbul halkından sıkıntı gidip rahatladılar.

Kaymakam Bayram Paşa eliyle İstanbul Kalesi'nin tamirinin tarihi:

Dua edip dedim ey Dânişî tarihini anın

Zemin durdukça dursun bu binâ-yı âsumân-âsâ.

O sırada 1044 [1634-1635] yılı (...) ayının (...) günü Revan fethinin müjdesi gelip bütün halkın geceleri İsrâ gecesi, gündüzleri kurban bayramı olup yedi gün yedi gece Hüseyin Baykara fasılları oldu. O sırada Sarayburnu'ndan tâ Yedikule'ye kadar deniz kıyısında kalenin temeli önüne 20 arşın derin bir sed yapıp kaleden taşra büyük bir cadde oldu. Bütün gemiciler o yerden gemilerini ısbarçana âlet ipler ile sürükleyerek çekip Sarayburnu'ndan içeri girerlerdi. İstanbul kalesinin içinde ve dışında kale üzere ve kaleye bitişik ne kadar ayan ve eşraf evleri var ise hepsini yıkıp sahiplerine hazineden ücretlerini verip ana yollar ile kale fırdolayı donandı."

İstanbul'u, bir zamanlar çepeçevre çevirmiş olan surlar ortalama 31 km. uzunluğundaydı.

Günümüzde şehrin büyümesiyle birlikte surlarda kısalmıştır.

> Önemli Sur Kapıları

Surlarla korunan İstanbul şehrinin öteki iller ve ülkelerle ilişkisi sur kapılarından başlar. Bu kapılar ya yollara ya limanlara açılır. Prof. Doğan Kuban, İstanbul'un Tarihi Yapısı başlıklı makalesinde, İstanbul'un denizle tarihsel ilişkisinin de altını çizer. Döneminin en önemli savunma yapıtı olan surların kapılarının İstanbul'da başta gelen işlevi limanlara açılmaktı. Bugün Çatladıkapı diye anılan kapı çevresindeki Bizans İmparatorluk Sarayı'nın kalıntıları da bu kapının hem sarayla hem de sarayın az ilersindeki saray limanıyla ilişkisini kanıtlar. Kuban, "eski yazarlar"a göre Byzantion'un "yarımadanın en ucunda Sarayburnu'nun taçlarından birinci tepe üzerinde kurulduğunu ve surların da bu tepeyi ancak kaplayarak, batıda bugünkü Sirkeci'ye teğet olarak Sarayburnu'na ulaştığını, Marmara sahilinde ise bugünkü Ahırkapı civarında denize ulaştığını" nakleder. Bu kaynaklara göre ortalama 5 km uzunluğunda olan ve 27 kule ile "pekleştirilen" bu surlar"

Yunan dünyası içinde sağlamlık açısından, Messene ve Rodos'tan sonra üçüncü" geliyorlarmış. Kara yönündeki surlar önlerinde bir dalgakıran olan deniz surlarından daha yüksekmiş. Deniz surlarının kapıları limanlara açılıyormuş: bugünkü Sirkeci'nin doldurulmadan önceki yerinde "şehrin en önemli limanı olan Neorion", yanındaysa, daha az korunan ve surlarla bitişik (yaklaşık olarak bugünkü Sepetçi Kasrının bulunduğu yerde) "Bosporion limanı" varmış. Bu yöredeki kapı Porta Veteris Rectoris ya da Porto Bonu. Bugün Bahçekapı diye anılan bölgedeyse (Yeni Cami Külliyesi ile Sirkeci arasında) bulunan Neorion şehrin ana limanıydı. Adı "tersane" anlamına gelen ve yarım daire şeklinde olan bu liman bir revakla kıyıya bağlanıyordu. Limanın girişinde bir boğa heykeli vardı.

Doğan Kuban Bizans döneminde şehrin önemli kapılarının yerlerinin şehrin yerleşimiyle ilişkisini de şöyle çizer: Şehrin batıya açılan kapısı, Sarayburnu ve yöresindeki şehir "akrapol"ü ve Ayasofya meydanı yakınındaydı. Bu kapının biraz kuzeyinde Sirkeci'ye doğru inen vadi içinde Thrakion kapısı vardı. Bu kapı şehrin idari binalarına yakındı.

İstanbul surları boyunca ana kapı ve yan kapılar vardır. Bir zamanlar sabah açılıp, akşam kapanan bu kapılar, beş metre genişlikteki bir kemer altındadır. Karasurlarının dışa açılan kapıların en önemlisi daha önce Zafer Yolu'nun başlangıcı olarak da kullanılan Altınkapı yada Yaldızlıkapı'dır. Bizans dönemindeki adı Porta Auera. Bizans döneminde seferden dönen imparatorun büyük törenle girdiği kapı bugün Yedikule Surları'nın içinde vekapalıdır.

Önemli kapılar arasında Belgradkapı gibi ikinci derecede önemli bazı askeri kapılar da yer alır.

Ana caddelerin geçtiği Topkapı ve Edirnekapı dışındaki kapılar öylesine dardır ki yan yana iki araba geçemez. Halkın girip çıktığı bu türdeki bir bölüm kapı tehlike anlarında örülerek kapatılıyordu. Bu kapıların mermer kemerleri ve ahşap kapıları vardı. Kapıların iç yanındasağda ve solda yer alan merdivenler sur üstüne çıkmak için yapılmıştı. Kapı duvarları içindeki boşluklarda, anakapının kapatılmasında kullanılan demirkapı yahut parmaklıklar bulunurdu. Ayrıca anakapıların bazılarında bir de dışkapı olurdu. Dış kapıyla iç kapı arası 25 m.dir. Kapılar üzerinde kitabelerse ya Osmanlı'dan kalmadır ya da onarımlardan sonra konmuştur.

İstanbul'un 55 kapısı vardı: Marmara Denizi kıyısında 19, Marmara'dan Haliç'in içine doğru 25, İstanbul'un kara surlarını Haliç kıyısından Marmara kıyısına doğru izleyince 11 kapı bulunuyordu. Topkapı Sarayı kapısından başlayarak Haliç'e, buradan Yedikule'ye ve tekrar Topkapı Sarayı'na dolanan surların kapıları şöyle sıralanır:Ahırkapı, Fenerlikapı, Küçükayasofyakapısı, Bukalonkapı, Balıkhanekapısı, Odunkapısı, Manganakapısı, Gülhanekapısı, Kadırgakapısı, Çatladıkapı, Kumkapı, Yenikapı, Samatyakapısı, Narlıkapı, Yedikulekapı, Belgrad-

kapı, Silivrikapı, Mevlanakapı, Topkapı, Edirnekapı, Eğrikapı, Ayvansaraykapısı, Atikmustafakapısı, Balatkapısı, Fenerkapısı, Yeniayakapı, Ayakapı, Cibalikapısı, Unkapanıkapısı, Ayazmakapısı, Balıkpazarıkapısı, Yenicamikapısı, Bahçekapısı, Avcılarkapısı, İmparatorkapısı, Zindankapısı, Sirkecikapı, Yalıköşkü.

Dış kent sayılabilecek Galata tarafındaki surların da kapılarından başlıcaları Kurşunlumahzen, Karaköy, Balıkpazarı, Yağkapanı, Kürkçükapı, Azapkapı (eski adı Porta di San Antonio) ydı.

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul şehrini fethettikten sonraki ilk imar eyleminin surların yeniden onarılması olduğu kayıtlıdır. Dört yıl gibi kısa sayılabilecek sürede gerçekleştirilen bu onarım dışında Fatih, Teodosyus Forumunun Haliç'e bakan yönünde bir saray ve eski Altınkapı'nın olduğu yere de hazinenin saklanması amacıyla bir iç kale inşasını emretmişti.Bu onarımlara ve Fatih'in "...Surlar bizden sonra gelecek olan ecdada kalacak şekilde bakımı ve koruması yapılacaktır" buyruğuna karşın surların bir bölümünün yıkık kalmış. Çünküpadişah bu buyruğunda geçilmesi en zor olan bölüm olan Marmara Surları ile Haliç surlarının bir kısmının yıkık olarak korunmasını istemiş. Bu istek, Bizansın muhteşem "geçilmez" diye adlandırılan surların geçilebildiğini bu yıkık surlarla göstermek içinmiş.

Şimdi Yedikule'de sahil yolunun üstünde kalan Mermer Kule Kapısı; Bizans döneminde denizin içindeymiş. Uzmanlar Kule duvarlarındaki devşirme malzemelerin imparator ailesinden izler taşıdığını vekulenin Yıldırım Beyazıt'ın kuşatmasına karşı yapıldığını söylerler. Bu kapıya Debbağ Kapı da deniyor.

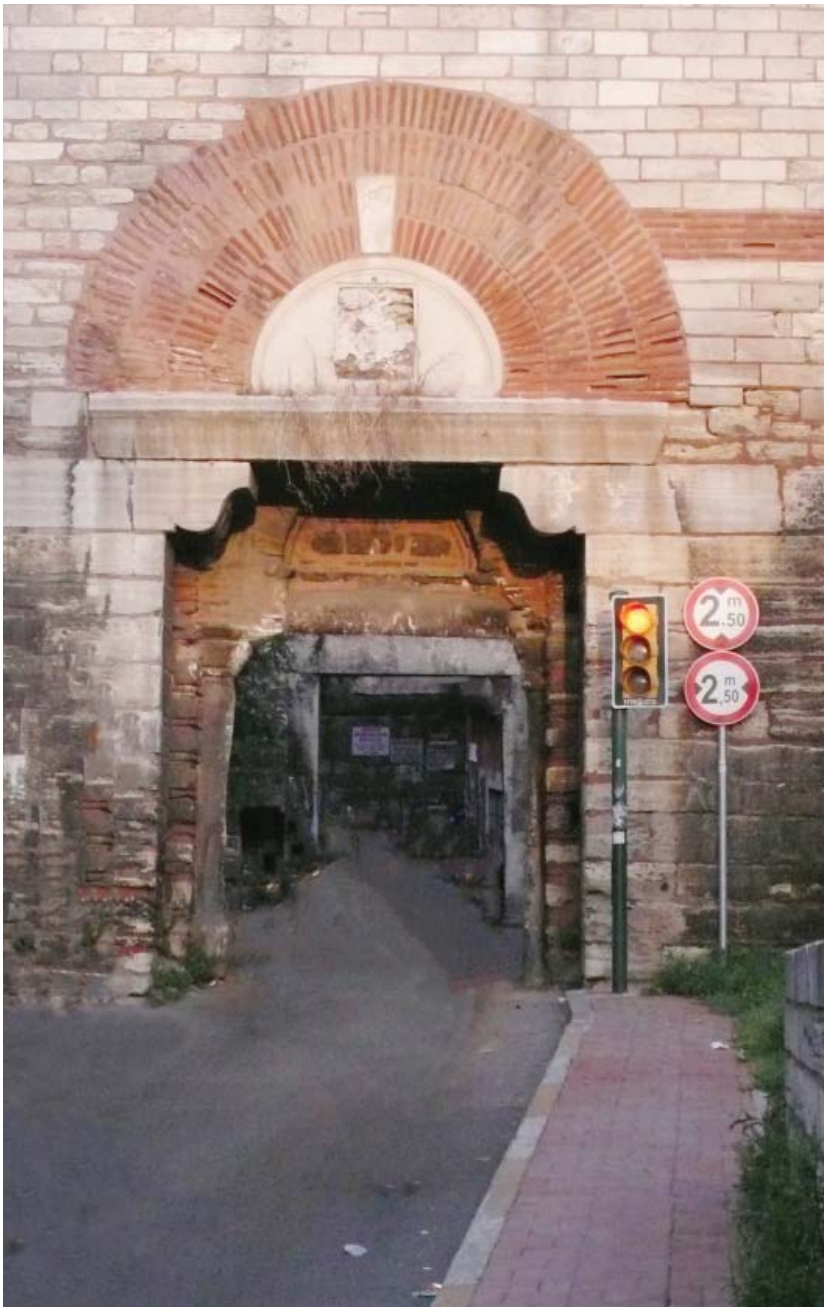
Sur kapıları kimi zaman açıldıkları yolun ulaştığı büyük şehrin adıyla anılırlar, kimi zaman bir olay bu kapının adlandırılmasına yol açar. Edirnekapı, Silivrikapıyol güzergahları yüzünden böyle adlandırılmışlar. Silivrikapı'da, surlar arasında Bizans hipojesi (mezar odası) vardır. Stratejik bir önemi olan Edirnekapı eskiden de Edirne'nin (Andrino) Rumca adıyla anılıyormuş: Harisius ya daAndrinopolis Andrinopolis Kapısı. Bizans dönemindeki adı Rhesium Kapısı olan Mevlanekapı'ya yakınına yapılan Yenikapı Mevlevihanesi ad vermiş. Kapı önce Mevlevihanekapı adını almış. Sonra kısalarak Mevlanekapı olmuş.

Kara surlarındaki kapıların çoğunun adı da biçiminden ya da yerinden kaynaklanıyor: Blahernai Kapısı; Ayvansaray sırtlarında kara surlarından Bizans sarayına açılan kapıdır. Sarayın kalıntıları günümüzde Tekfur Sarayı olarak bilinir. Kara surlarının son kamusal kapısı, Eğrikapı'dır. Eski adı Kaligaria olan bu kapı son imparator Konstantinos'un son göründüğü yerdir. Kapının "Eğri"adını alışıkapıdan içeri girmeden önce yolun keskince bir dirsek yapması yüzündendir. Yoldaki dirsek, İslam ordularının İstanbul kuşatmasında yer alan, Hz. Hafir'in türbesinin kapının girişinin hemen solunda, sura bitişik durumda bulunmasından kaynaklanmaktadır. Bazı kayıtlara göre,

daha önce bilinmeyen bu kabir Sultan I. Mahmud döneminin (1730-

1754) Darüssaade Ağası Beşir Ağa tarafından keşfedilmiştir. Türbenin, Eğrikapı'ya bitişik olan dikdörtgen açıklıklı giriş kapısının kemeri üzerinde bir kitabe, kitabenin üzerinde de, beyzi bir madalyonun üzerinde Sultan II. Mahmud'un tuğrası bulunmaktadır

Bir söylentiye göre Ayvansaray ünlü "Kaşıkçı Elması"nın bulundu-

ğu yerdir. Bu elmasın Bizans hazinesine ait olduğu, İstanbul'un Latinler tarafından işgali sırasında bu taştan söz eden bir yazar olduğunu iddia edenler vardır. Efsaneye göre "Kaşıkçı Elması" Ayvansaray yakınındaki bir çöplükte çöpleri karıştıran biri tarafından bulunup bir seyyar satıcıya üç tahta kaşık karşılığında verilmiş.

Raşit Tarihi ile Defterdar Sarı Mehmet Paşanın Zubde-i Vekaiyat isimli eserinde "Zuhur'u Elmas-ı Kıymet" başlığı altında dönem diliyle şöyle anlatılıyor "İstanbul'da Eğrikapı mezbelesinde bir müdevver taş bulunup bulan gafil-i bi-baht bir yaymacı kaşıkçı ile üç kaşığı mübadele. Kaşıkçıdan bir kuyumcu taşı on akçeye almış. Taş elden ele geçerek kuyumcubaşına gitmiş Sonunda işlenmiş, devlet hazinesi el koyup kuyumcubaşına da "kapıcıbaşılık" verilmiş."

Günümüzde Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Bölümünde özel bir vitrinde 7610 numaraya kayıtlı olarak sergilenen Kaşıkçı Elması gözyaşı ya da armut biçimindedir. 86 karattır. Kaşıkçı Elması'nın çevresini iki sıra 49 adet pırlanta kuşatmaktadır.

Kara surlarının 96. burcundan sonra "Tekfur Sarayı" olarak anılan yapı yer almaktadır. Tekfur Sarayı Ayvansaray'da bulunan Blahernai Sarayı'ndan arda kalan tek yapıdır. Ayvansaray Kapısı da adını buradaki Bizans sarayına kemerli yüksek bina anlamında ''eyvan" denildiği için ''eyvan saray" adının bozulmuş biçiminden alıyor. Kapının Bizans dönemindeki adı Kliomenes Kapısı'dır.

Sulukule Kapısı; Bizans'ta askeri amaçla kullanılan kapılardan biri olan Pempton Kapısı'dır. Sulukule adının, mahallede sakalarla yapılan su kavgalarından geldiği söylenir. Bu kapının bir zamanlar Lykos nehrinin İstanbul'a girdiği nokta olduğu, bu nehrin zamanla kuruduğu da anlatılır.

Haliç surlarının en uç noktasındaki kapı da nöbetçi karakol, bekçi anlamına gelen Farsça dideban sanını taşır. Dideban Kapısı Bizans döneminde Ksiloporta Kapısı adını taşıyordu. Bir ara Eyyub el-Ensari Kapısı adıyla da anıldı.

Belgradkapı sadece içeriden surlara çıkmak üzere yapılan askeri kapılardan biriyken (Ksilokerkos Kapısı) rivayete göre Osmanlı zamanında açılarak kamusal bir kapı haline gelmiştir. Kanuni Sultan Süleyman Belgrad'ı fethinden sonra yanında getirdiği esnafı buraya yerleştirmiş. Kapının ismi Belgrad'dan gelenlerin iskanı sonucu ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda Kanuni Sultan Süleyman'ın bu bölgeye yerleştirdiği Sırplar için de sur içinde bir kilise de yapılmış.

Turan Gökyıldırım, Belgratkapı'daki sur onarımları sırasında iki kez defineye rastlandığını yazmış. Bulunan paraların katoloğundaki bilgilere göre bu defineler bugüne kadar tarihlenemeyen bazı paraları içermesi bakımından tarihsel bilgi tamamlayıcısı olarak önemliymiş. İlk define 23 Aralık 1986 tarihinde Belgratkapı güney kapı kulesinin önün-

de, dış surun iç yüz kemer ayaklarının birinin dip tarafında, 1, 5 m. derinlikte çıkmış. Definede "erimiş vaziyette bir bez torba içinde ve çoğu birbirine yapışık olarak" 1221 adet sikke varmış. İstanbul kara surları onarım sorumlusu TAÇ Vakfı yetkilileri, defineyi 13 Nisan 1987 tarihinde İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne teslim etmişler (Müze Envanter No. 1355) Gökyıldırım definedeki paraları şöyle tarihlendiriyor:"1221 sikkeden 1220 adedi Bizans İmparatorlarından Ioannes V Paleologos (1341-1391)'e, 1 adedi de Khios (Sakız) Adası Derebeyliği'ne aittir". Turan Gökyıldırım 1987 yılında bu defineye iki metre uzaklıkta ve aynı derinlikte bir define daha bulunduğunu yazıyor. İkinci define "pişmiş toprak bir kap içinde, 2280 adet gümüş sikkeden"oluşuyormuş. Her iki definedeki Bizans İmparatoru Ioannes V Paleologos'un sikkelerinin çoğunlukta oluşu ve bu imparatordan sonra hüküm süren imparatorların sikkeleri bulunmayışı definelerin,"maden cinslerine göre ayrılarak, aynı şahıs tarafından ve en geç 1391 yılında yan yana" gömüldüğü kanısını veriyormuş.

Yedikulekapı genişlik olarak diğerlerinden biraz daha küçük bir kapıdır. Kapının içi tarafında çift başlı kabartma Bizans kartalı vardır. Kapının hemen çıkışındaki soldaki yatır "Yuh Dede" ya da "Yuhçu Baba" olarak bilinmektedir. Söylenceye göre bu kişi kimi tabutların arkasından"Yuuuh" diye bağırırmış. Bu yüzden adamın adı unutulmuş, arkasından "Yuhçu" diye anılır olmuş.Bir gün Yuh Dede ölünce, onun sağlığında yaptıklarına kızan birita butun arkasından "Yuuuh" diye bağırmış. Yuh Dede tabuttan kalkıp: "Eğer ben de dünyada Yaradan'dan bihaber yaşadımsa bana da yuuh!" deyip yerine tekrar yatmış. Bu olay onun ermiş sayılmasına yol açmış...

Adı en güzel kapı kuşkusuz Narlıkapı'dır. Yedikulekapı ile Samatyakapı arasında bulunan bu kapı; Bizans dönemindeki adı Ayios Studios'tr. Bu günkü adını kapıya yakın nar ağaçlarından almış.

Marmara surlarının günümüzde kalıntıların az olmasının nedeni Sirkeci İstasyonunda sonlanan demiryolu inşaatı yüzündendir. Demiryolunu tasarlayan Alman mühendisler Sultan Abdülaziz'e gelerek inşa edecekleri tren yolunun ucunun da Topkapı Sarayı'nın bahçesinden geçmesi gerektiğini söylemişler. Sultan; demiryolunun önemine inandığını belirtmek için"Sırtımdan geçirseniz razıyım" demiş. Böylece bu bölgedeki surlar sekiz ayrı yerinden yıktırılarak raylar buralardan geçirilmiş. Bu durumun tarihsel kimi yapıların yok olmasına yol açtığını savunan sanat tarihçileri vardır. Samatya kimi verilere göre "İstanbul'dan daha eski bir yerleşim birimidir". Samatyakapı kara surlarının üzerindeki kapılardan bir diğeridir amabelirli bir kapı görülmez. Samatyakapının (Bizans döneminde Psamathia) tren yolunun altındaki geçidin civarında olduğu düşünülmektedir.

Yenikapı, Samatya gibi hem semte hem tren istasyonuna ad olmuş bir kapıdır. Bizans döneminde de Osmanlı döneminde de surların dı-

şında kalan bir alandaydı. Bizans döneminde, bugünkü Yenikapı'nın bulunduğu yörenin liman bölgesi olduğu İstanbul'un Marmara'daki eski limanı olarak kabul gören "Eleutherius Limanı" ya da "Eleutherius Mahallesi'nin Limanı" denilen limanın bu yörede olduğu sanılmaktadır. Yine adı kaynaklarda ilk defa 14. yüzyılda geçen "Hebptaskalon Limanı"nın da Yenikapı'nın doğu kesiminde (Kumkapı yönünde) bulunduğu sanılır. Bizans döneminde bölgedeki limanlara, Mısır'dan gelen buğday boşaltılıyordu. Yeni Kapı; Bizans döneminde Blanga veya Vlanga Kapısı; Osmanlı döneminde önce Yeni Langa Kapısı ve sonra Yeni Kapı. Surların bu semte açılan kapısının eskiden kamuya açık olmadığı için bilinmediği ve sonradan bulunduğuiçin bu adla anıldığı varsayılsa da söylenceler ağır basar.

Yaygın bir söylence kapıyı IV. Murat ile ilişkilendirir. Tütünü ve içkiyi yasaklayan, yasağa uymayanları ölümle cezalandıran padişah sık sık kıyafet değiştirerek halka karışır. Yine bir gün yanında adamlarıyla bir kayığa biner. Kayığın öteki yolcuları denizin ortasında içmeye başlarlar. IV. Murat, kayıktakilere padişahtan korkup korkmadıklarını sorar. Hep bir ağızdan "Denizin ortasında padişah bizi nereden görecek" derler. Aralarından biri "Ben remilciyim, bakalım padişahımız nerede?" diye fal bakmaya başlar. Ve önce "Padişahımız şu anda deniz üstündedir "der. Sonra yeniden fal bakarve korkuyla"Aman Allahım Efendimiz bu kayıkta" diye haykırır. Bir kez daha hesap yapıp IV. Murat'ın ayaklarına kapanarak kayıktaki herkesi affetmesini ister. Murat gülerek "Madem bu kadar iyi remil atıyorsun, İstanbul'a hangi kapıdan gireceğimi bilirsen hem kendi canını hem arkadaşlarını kurtarırsın" cevabını verir. Falcı yeniden hesap yapıp bir kağıda bir şeyler yazar. Padişah yasağını çiğneyenleri öldürmeye kararlıdır. Bugün Yenikapı denilen yere kayığı yanaştırıp, yanındakilere surda kazma kürekle bir kapı açtırır. Sonra kayıktakilere "Bu kapının adı yok, arkadaşınız bilemez bunu" der. Tam dönüp cellada emir vereceği sıra falcı"Padişahım kağıda bakın" diye yalvarır. Sultan kağıda bakar. Kağıtta "Yenikapınız hayırlı olsun Sultanım" yazmaktadır. Bugünden sonra bu kapı bu isimle anılır.

Kumkapı; Bizans döneminde küçük iskele anlamında Kontoskalion Kapısı adını taşır. Kadırga Limanı Kapısı ise Bizans dönemindeSofia Kapısı'ydı.

Marmara surlarının bitimine yaklaşılan nokta yakınındadır Küçük Ayasofya Kapısı. Küçük bir kapıdır. Adını bu adı taşıyan ve bugün cami olan eski küçük kiliseden almıştır. Küçük Ayasofya Kapısı'nın az ilersinde Çatladıkapı bulunur. Bizans döneminden bir sarayın süslü duvar kalıntılarının sur üzerinde bulunduğu bu kapı büyük olasılıkla Bizans İmparatorluk Sarayı'na açılıyordu. Çatladıkapı'nın Osmanlı'daki ilk adı Çatladısu Kapısı. Bizans'taki adı ise kapının önündeki aslan heykellerinden dolayı Aslanlar Kapısı anlamına Porta Leonis. Kapı, sa-

raya açılışı yüzünden Bukoleon Sarayı Kapısı diye de anılırmış. Osmanlı döneminde bir depremde çöktükten sonra Çatladıkapı ismiyle anılmaya başlandığı sanılır. Bir başka söylentiye görede bu kapı yakınında "Çatladı Kasım" adlı birinin yaşamış ve kapı onun adının değişimiyle bu hali almış.

Topkapı Sarayı'nın ahırlarının bulunduğu çevredeki kapı Ahırkapı adıyla anılır. Ayrıca Bizans sarayının ahırlarının da burada olduğu bilinmektedir. Bir deniz kazasından sonra III. Osman tarafından yaptırılan Ahırkapı Feneri kapıdan çıkınca hemen sağ taraftadır. Bu kapının iç yanına yakın olan Akbıyık Mescidi sur içerisinde yapılmış olan ilk mescittir ve kendisinden sonra ve diğer yapılan camilerin kıbleleri burası rehber alınarak ayarlanmıştır. Ahırkapı'dan sonraki kapı Balıkhanekapısı adını taşıyan kapı yer alır. Bu adı bilinmeyen ve Osmanlı'dan kaldığı sanılan bir kapıdır. Surların en sağlam kaldığı bu bölgedetaşlarla örülmüş kapılara daha çok rastlanır. Bizans döneminin Mangana Sarayı'nın Kapısı da artık kapalı bir kapıdır. Ayia Maria Hodegetria Manastırı Kapısı da bugün taşlarla örülmüştür. Ayakapı İstanbul'un Fatih ilçesinde, Haliç kıyısında yer alan küçük bir semttir. Bizans döneminde semt Ta Dexiokratiana ya da Dexiokràtous olarak bilinirdi. ''Ayakapı" adını Bizans'ın azizlerden Aya Teodosia'dan almıştır.

Profitu Prodorumu Kilisesi Kapısı'ndan sonra Yeni Ayakapı; Bizans döneminde olmayan, Kanuni Sultan Süleyman 'ın açtırdığı bir kapıdır. Petri Kapısı; geride kapısı kalmasa da Porta Petrion, Porto Sidera, Pili Petriou adlarını bırakıyor. Fener Kapısı; Porto Faros önce Porta Fenari oluyor sonra da bugünkü adını alıyor. Aya Yorgi Kapısı; adını Bizans'ın azizlerinden Ayios Yeoryios'ten alan eski bir kapı. Demirkapı da Değirmen Kapısı da Osmanlı döneminde açılan kapılardır.

Top Kapısı; Topkapı Sarayı'nı korumak için yerleştirilen toplardan adını alan kapıdır. Aslında II. Mehmet 'in (Fatih) yaptırdığı sarayın adı Saray-ı Cedid-i Amire'ydi. Fakat sarayı korumak için konan toplarla topların yer aldığı kapı sarayın adı oldu. Bizans dönemindeki adı Ayia Barbara Kapısı'dır.. Bizans döneminde ahşap kapı üzerinde top resmi olduğundan onlar da Topkapısı diyorlarmış. Yol Fenerkapı'ya kadar uzanır.

Balat Kapısı; Rumca saray anlamındaki ''palatiyon" un Türkçe'de dönüşmesinden doğmuş. Kapının Bizans dönemindeki adının "hükümdar kapısı" anlamında "Vasiliki pili" olduğu sanılıyor. İmparator, Blahernai Sarayı'na bu kapıdan gidiyormuş. Bizans döneminde kapı Ayios İoannes Kapısı adıyla da anılmış. Bu yöreye Musevilerin yerleşmesi/yerleştirilmesi, Karagözde Musevi tipin bu adın geçtiği bir şarkıyla perdeye çıkmasına yol açmıştır: "Kaminamoz elde aki, yo kero poraki/.../ Balat kapısından girdim içeri./ Boliçeler (Kadınlar) oturmuş iki keçeli (sıralı)./ Yalvarırım yakarırım almaz içeri. /Aydee... Aydeee... Vamoz a Balat."

İstanbul'un en ünlü kapısı olan Topkapı İstanbul'un fethinin gerçekleştirildiği, Fatih'in İstanbul'a girdiği kapıdır. Bizans'taki adı Ayos Romanos Kapısı'dır. Sultan II. Mehmet, kuşatma sırasında karargâhını buraya kurmuş, en ağır top atışları da buradan yapılmıştır. (Bu yüzden Fetih'ten sonra buradaki mahalle Top Yıkığı diye anılmış).

Fatih Sultan Mehmet, şehre Romanos Kapısı'ndan girdikten sonra surların ilersinde şükür namazı kılmış. Bugün Topkapı, Aydın sokağında bu noktada küçük bir mescit var. Fatih Sultan Mehmet Han'ın Şatırı (Postacı) Kıllı Yusuf Ağa tarafından yaptırılan bu mescit Harbi Mescidi olarak biliniyor. Camilerin dökümünü veren Hâdikatül Cevami, Fatih Sultan Mehmet'in bir gün acele Davutpaşa'dan divana gelirken burada sabah namazını da kıldığını not ediyor. Zamanla harap olan Harbi Mescidi, 1975 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yeniden inşâ edilmiştir. Kare plânlı, kare çatılı olan mescidin duvarları moloz taşlarıyla örülmüştür. Minberi beton ve tuğla, iç tavanı ve kürsüsü ahşaptır. Mihrâbı ve iç duvar etekleri ise fayans döşenmiştir. Sağda bulunan tek şerefeli minaresi beton olup içerden çıkılır. Kadınlar mahfili bulunmayan yapının son cemaat yeri camekânla kapalıdır. Hazîresinde eski mezar taşları bulunmaktadır.

Gene de surlar İstanbul'un tacı olarak kentin en eski anıt yapısı olmanın önemini sürdürmektedir.

Bugün "suriçi" olarak anılan surların çevrelediği ilk yerleşim yeri "nefs-i İstanbul" (İstanbul'un kendisi/asıl İstanbul) olarak bilinir.

İstanbul'un bu bölümü yedi tepe üstüne kurulmuştur.

İlk Tepe: Marmara ile Haliç girişi arasındaki yarımadanın en uç noktası olan Sarayburnu Tepesi'dir.

2. Tepe: Nuruosmaniye Tepesi'dir.

3. Tepe: Sarayburnu ile Nuruosmaniye tepeleri arasında bulunan Beyazıt Tepesi'dir.

4. Tepe: Fatih Camii'nin ve çevresinin yer aldığı Fatih Tepesi'dir.

5. Tepe: Üstünde Sultan Selim Camii ile Çarşamba semtinin bulunduğu Haliç'e bakan Sultan Selim Tepesi'dir.

6. Tepe: Üstünde Edirnekapı semtiyle surların yer aldığı Edirnekapı Tepesi'dir.

7. Tepe: Yedikule kıyılarından yükselerek Topkapı dolaylarına yayılan ve Davutpaşa semtini de içine alan Davutpaşa Tepesi'dir.

İstanbul'un en eski anıtlarıyla anıt yapılarının çoğunluğu Bizans'tan kalan, Osmanlıların yeniden yapılandırdığı kentin bu bölümünde, özellikle de andığımız yedi tepesi üstünde yer almıştır.

Bugün İstanbul adı, bütün bir ili kapsıyor. Sur dışına taşarak Haliç ve çevresiyle Beyoğlu'nu, Boğaz'ın Rumeli yakasını içine alır. Öte yandan Anadolu yakasından Adalar'a uzanır. Bütün bu yerleşimler, Bizans'tan kalan Osmanlılarla çoğalan anıtlarla anıt yapıları kucaklar. Özellikle yalıları ve kaleleriyle Boğaz'ın iki yakası ayrı bir özellik taşır.

Surları, kuleleri, köprüleri, sarnıçları, kaleleri, hanları, dikilitaşları, yalıları, cami, kilise, sinagoglarıyla yüzlerce anıtla anıt yapıyı içine alan İstanbul, kendi başına bir anıt kenttir.

Surlardaki Anıt Yapılar >

Surlardaki anıt yapılar, surun bir parçası sayılan, surdan bağımsız olmayan yapılardır.

> *Yedikule Hisarı*

İstanbul'un Fatih ilçesine bağlı Yedikule semtindedir. Deniz surlarının bitiminde, kara surlarının başlarında yer almaktadır. Bizans kara surlarının en önemli giriş kapılarından Porta Aurea (Altın Kapı) arkasında fetihten dört yıl sonra (1457-1458) Fatih Sultan Mehmet iç kale olarak yaptırmıştır.

Kalenin yapımında üç gözlü Altın Kapı'nın yan kapılarıyla aynı sıradaki iki burçtan yararlanılarak üç kuleli bir sur eklendikten sonra beşgen biçiminde yedi kuleli bir hisar oluşturulmuştur.

Kalenin üç büyük kulesi vardır. Kalenin kuzeydoğusundaki yuvarlak kule "Hazine" ya da "Darı Kulesi", güneydoğusundaki "Kız (Top) Kulesi", prizma biçimindeki orta kuleyse "Zindan Kulesi" olarak adlandırılmıştır. Bu kule bir süre hapishane olarak kullanıldığından tutukluların duvarlara yazdıkları yazılar dolayısıyla "Kitabeler (Yazıtlar) Kulesi" diye de bilinir.

Giriş kapısının üstünde "Bayrak Kulesi" bulunmakta, kulenin iki yanında muhafız odaları yer almaktadır. Geçitlerinden rampa ve merdivenlerle kulenin öteki katlarına çıkılır.

Fatih Sultan Mehmet Vakfiyesi'nden edindiğimiz bilgiye göre, kalenin içine dikdörtgen planlı, ahşap çatılı bir mescit yapılmıştır. 1813 yılında onarılan bu mescit, 1905'te yıkılmış, yalnızca minaresinin kaidesi yakın zamanlara kadar gelmiştir. Mescidin yanında yer alan yazıtsız çeşme yakın tarihte onarım görmüştür. Bir zamanlar buraya yapılmış olan evlerle hisar, bir süre mahalle olarak da tarihteki yerini alır.

1700 yılında onarılan hisarın büyük kulelerinden biri 1754 depreminde yıkıldıktan sonra yeniden yapılmışsa da 1766 depreminde bir kez daha yıkıma uğramıştır. Zindan olarak kullanılan Yedikule Kalesi, Aksaray ile Yedikule'yi kapsayan 1782 yangınında çevresindeki yapılarla birlikte yandığı gibi içerisindeki tutuklular da yanarak ölmüştür.

Beşgen planlı şemasıyla Osmanlı askeri mimarisinin bir örneği olan Yedikule hisarı, Fatih Sultan Mehmet döneminden başlayarak uzun süre Osmanlı hazinesinin korunması için kullanılmıştır. III. Murad'ın hekimbaşısı olan Dominico'nun anılarında anlattığına göre 250 askerin koruduğu kulelerden birinde külçe altınlar, altın paralar, bir başkasında silah, zırhlar, değerli eyerlerle at koşumları, öteki kulelerdeyse eski armalar, antika eşya, resmi evraklar bulunuyordu.

Bizans döneminde de zindan olarak kullanılan Yedikule daha çok siyasal mahkumların tutuklu bulunduğu bir yerdi. İdam

CONSTANTINOPLE - LA GRANDE MURAILLE TERRESTRE DE BYZANCE

cezası alanlar burada öldürülüyordu da. Yedikule Fatih Sultan Mehmet tarafından kaleye dönüştürüldükten sonra da hapishane işlevini sürdürmüştür.

Kalenin yapılışından 9 gün sonra Çandarlı Halil Paşa ile oğulları, Rumlarla ilişki kurduğu iddiasıyla, görevinden alınarak 40 gün kadar burada hapis yattı. Dahası açıklık kazanmayan bir söylentiye göre Çandarlı Yedikule'de idam edilmiştir. Oğulları serbest bırakılmış, idam edilen ilk Osmanlı sadrazamlarından olan Çandarlı'nın cesedi daha sonra oğlu İbrahim Paşa tarafından İznik'e götürülerek imaretinin karşısındaki türbesine gömülmüştür.

1461'de Osmanlı topraklarına katılan Trabzon Rum İmparatorluğu'nun son imparatoru David Komnenos oğullarıyla birlikte 1463'te Yedikule zindanında idam edildi. 1474'te Yavuz Sultan Selim, hilafeti devraldığı son Abbasi Halifesi III. Mütevekkil'i de buraya hapsetti.

Kalenin ortasında bir kuyu bulunmaktadır. İdamların birçoğu bu kuyunun başında yapıldığından "Kanlı Kuyu" olarak anılır. 1622'de tahtından indirilen Genç Osman da 20 Mayıs sabahı buraya getirilerek Yeniçeriler tarafından öldürülmüştür. Cenazesi daha sonra saraya götürülerek I. Ahmet türbesine gömülmüştür.

Yedikule'ye yabancı elçilerle prensler de hapsedilmiştir. 1660'da Deli Hüseyin Paşa'nın idamından sonra ailesiyle birlikte buraya gömüldüğü söyleniyorsa da Yedikule'nin yenilenmesinde mezarlarına rastlanmamıştır.

Yabancıların, burada tutuklu oldukları sürede avluda dolaşma izinleri vardı, dahası kale içinde bulunan evlerde kalabiliyorlardı. XVIII. yüzyıl gezginlerinden J. Grelot'un gezi izlenimlerine göre buradaki Hıristiyan tutukluların ibadeti için dışardan rahip getirildiği gibi küçük bir şapel de yaptırılmıştır. Bu şapelin varlığından XIX. yüzyılda tutuklanan bir Fransız konsolosu da söz etmektedir. Ayrıca, anılarında, buradaki tutuklu yabancıların savaş tutsağı olmadığını, rehin olarak tutulduklarını da belirtmektedir.

1831'de Yedikule'nin zindan olarak kullanılmasına son verildi. Topkapı Sarayı önünde bulunan Aslanhane'ye ait heykeller buraya getirildi. Ardından kale ile Altın Kapı yeniden onarılarak burası Baruthane olarak kullanılmaya başladı. 1878'de Maarif Nezareti'ne verilerek, içersinde bir kız okulu yapıldı. Buradaki eğitim fazla sürdürülemeyince 1895'te Müze-i Hümayun'a bağlandı. Kale içindeki toplar da Askeri Müze olarak kullanılan Aya İrini'nin bahçesine konuldu. Daha sonra Harbiye'deki Askeri Müze'ye taşındı.

Yedikule'yle Altın Kapı'nın son onarım ve yenilenmesi 1958-1970 yılları arasında yapıldı. Daha sonra da Hisarlar Müzesi Müdürlüğü'ne bağlı olarak 1985'te ziyarete açıldı. Bugünse Yedikule kültür ve sanat merkezi olarak kullanılmaktadır.

> Balıklı Ayazması

Yaşayan İstanbul ayazmalarının en ünlülerinden biri olan Balıklı Ayazması surlardaki yapılar içinde olmamakla birlikte Silivrikapı çevresinde, surlara yakın bir yerdedir.

Asıl adı Zoodos Pege (Yaşam bağışlayan kaynak) olan ayazma Hz. Meryem'e adanmıştır. Müslümanların ayazma suyundaki balıklar yüzünden Balıklı adını verişleri Hıristiyanlarca da kabul görünce asıl adı unutulmuştur.

Ayazmanın kurucusunun I. Leon (457-474) olduğuna inanılıyorsa da geçmişinin çok daha eskilere dayandığı sanılıyor. Putperestlik döneminde burada bir Asklepion tapınağı (tapınak sağlıkevi) ya da benzeri bir yapının bulunduğu Neoklis Sarris tarafından belirtilmektedir.

N. Sarris, tarihçi Prokopios'un verdiği bilgilere dayanarak Balıklı Ayazması'nın ikinci kurucusunun I. Justinianos olduğunu, mesane hastalığının ayazma suyuyla iyileşmesi üzerine, ayazmayı Ayasofya'dan artan malzeme ile yeniden yaptırdığını, o yöredeki bir kadınlar manastırına da koğuşlar, köşkler eklettiğini yazıyor.

Ayazmanın ünü İstanbul'un fethinden sonra da cemaatler arasında

sahiplik ve çıkar çekişmelerine yol açmıştır. Osmanlı padişahlarından III. Ahmet ile I. Mahmut sorunları, ayazmanın sahibi olduğuna inandıkları Rum Ortodoks cemaati lehine çözmüşlerdir. Onarımı için III. Selim ile II. Mahmut tarafından ferman çıkarılmıştır. II. Mahmut, ayazmayla yanındaki kiliseyi ziyaret ederek, "şifa niyetine" ayazma suyuyla yüzünü yıkayan tek Osmanlı padişahıdır.

Balıklı Ayazması pek çok kez yıkılıp yeniden yapılmıştır. Kuşatma ve istilalarla depremler yüzünden yakılıp yıkılan ayazma son olarak 1960'ta onarılmıştır.

Ayazma, Balıklı Caddesi ile Seyit Nizam Caddesi arasında, Rum Ortodoks Mezarlığı yakınındaki Balıklı dinsel yapı topluluğu içinde yer almaktadır. Silivrikapı Panagia Pege Kilisesi de bu yapı topluluğu içindedir, ayazma kiliseye kuzeybatı köşesinden bitişiktir. Dinsel yapı topluluğu yüksek duvarlarla caddeden ayrılır. Demir bir kapıdan girilen bölümde yönetimle ilgili bir bina yer alır. Ayazmaya merdivenle inilen mermer döşeli bir avludan geçilerek gidilir. Avluyu döşeyen mermerler Karamanlı denilen, Türk asıllı Hıristiyanların mezar taşlarıdır. Bu avluya 1933 onarımında çevredeki bir mezarlıktan getirilerek, çoğu yazıtları üste gelecek biçimde döşenmişler... Bugün bile bu mezar taşlarının üzerindeki Yunan harfleriyle Türkçe yazılmış yazıtların kimi bölümlerini okumak, meslek belirten (terazi, bıçak, kerpeten, imbik vb.) şekilleri görmek olanaklıdır.

Ayazmanın iki giriş kapısı varsa da bugün bunlardan yalnızca biri ziyaretçiler için açıktır. Kapılar merdivenle sonlanan koridora açılırlar. 18 basamaklık merdivenlerle inilen mahzenin üstü tonozla örtülüdür. Mahzenin tavan ve duvarlarında kalem işi süslemeler vardır. Mahzenin her iki giriş kapısının yanında mermer üstüne Yunan harfleriyle kazılmış kitabe bulunmaktadır. Ziyaretçilere açık olan kapıdan girildiğinde, mahzenin sağında kaynak suyunun aktığı 4 musluklu su teknesi, solda bebeklerin koruyucusu Aziz Steliyanos, Baş Meleklerden Mikail (insanların rızıklarını bölüştürdüğüne ve rüzgar, yağmur gibi doğa olaylarını yönettiğine inanılır), Hz. Meryem, Hz. İsa, Aziz Vaftizci Yahya'nın ikonlarının yer aldığı ikonostasis (ikon panosu)vardır. Merdivenin karşısına gelen duvarda Hz. Meryem'in bir yağlıboya ikonu asılıdır. Bu ikonun altında, Balıklı Ayazması'nın havuz biçiminde ve açık havada olduğu dönemdeki bir panayırı gösteren bir yağlıboya tablo vardır. (Bu tablonun ve ikonun eşi su teknesi üzerinde de asılıdır.) Ayazmadaki mumluklar su teknesinin ve bu duvarın önünde yer alır.

Ayazmanın kaynağı, güzel bir taş işçiliği olan taş teknenin arkasında, camekânla korunan bir havuz biçimindedir. Işıklandırılan kaynakta kırmızı balıklar görünür. Taş tekneyi dört mermer sütun çevrelemekte, bu sütunların üzerini bir avizenin sarktığı küçük bir kubbe örtmektedir. Teknenin iki yanında yer alan sekizer basamaklı merdivenler demir parmaklıklı kapılarla sonlanmaktadır. Bu kapıların arkasın-

da da on birer basamaklık merdivenler olduğunu, bu merdivenlerden sağdakinin bir balkon gibi görünen kadınlar bölümüne ulaştığını, Balıklı Ayazması'nın 1950'deki durumunu R. E. Koçu'nun İstanbul Ansiklopedisine yazan H. Göktürk kaydetmektedir. Ayazma bu tarihten sonra da onarım gördüğünden, kapalı kapılar arkasındaki merdivenler konusunda açık bir bilgi veremiyoruz.

Balıklı Ayazması ile ilgili birden fazla söylence vardır. İlk söylence ayazmanın bulunuşu ve kurucusuyla ilgilidir:

"İmparator I. Leon gençliğinde yoksul bir esnafmış. Bir yaz günü, sur dışında, bugünkü ayazmanın yöresinde dolaşırken kör bir ihtiyara rastlar. Adam, Leon'dan içecek su ve gölge bir yere gitmek için yardım ister. Delikanlı çevrede ne su ne de gölgelik bir yer bulabilir. Çaresizlik içinde aranırken, gökten ilahi bir ses duyar: 'Sağda bir bataklık var, bir de kaynak. İhtiyarı oraya götür, gözlerine o çamurdan sür. Sonra kaynakta hem onun hem kendinin yüzünü yıka. Onun gözleri açılacak, sen de imparator olacaksın!' Sesin dediklerini yapan Leon, ihtiyarın gözlerinin açıldığını görünce, kendisinin de bir gün imparator olacağına inanarak orduya yazılır. Erlikten generalliğe yükselir. İmparator Markianos'un ihtilalle devrilmesinden sonra, 457'de Konstantinopolis patriğinin elinden taç giyer. Bu kutsal kaynağa minnet borcunu ödemek için de ayazma binasını yaptırır."

İkinci söylence Balıklı adıyla bağlantılıdır. Olayın İstanbul'un fethi günlerinde geçtiği söylenmektedir:

"Adamın biri bu ayazmanın yakınlarında balık kızartırken, koşarak yanına gelen biri ona şehrin Türklerce fethedildiğini söyler. Adam bu habere inanmaz. 'Eğer bu tavadaki balıklar canlanarak tavadan sıçrayıp çıkarlarsa, ben de şehrin düştüğüne inanırım' der. Ve balıklar bir mucize ile tavadan sıçrayıp ayazmanın sularına atlarlar. Ayazmanın sularındaki balıkların bu balıklar olduğuna inanılır."

Bir başka söylence, ayazmanın şifa verici özelliğiyle ilgilidir. R. Ekrem Koçu'nun İstanbul Ansiklopedisi'nin ayazmayla ilgili bölümünde Neoklis Sarris bu olayı şöyle aktarıyor:

"Bizans tarihinde (Balıklı) Ayazmaya atfedilen en büyük mucize Tettalos isminde bir adama ait olanıdır. Bu zat tedavi olmak üzere Balıklı'ya gelirken yolda, Büyükçekmece dolaylarında vaziyeti ağırlaştı, ölümden kurtulamayacağını hissedince yanındaki adamlarına naaşını ayazmaya kadar götürmelerini ve orada üç kova ayazma suyu dökmelerini vasiyet etti. Öldü ve vasiyetini yerine getirdiler, naaşına üç kova ayazma suyu dökülünce tekrar hayata kavuşan Tettalos bir daha oradan ayrılmadı, ömrünün sonuna kadar Balıklı Manastırı'nda keşiş olarak kaldı. 1833'te Balıklı Kilisesi'nin inşaatındaki kazılarda Tettalos'un mezar taşına rastlanmış ve kilisenin narteksine konmuştur.

Yukarıda zikredilen vaka bu taşın üzerinde yazılıdır."

> *Tekfur Sarayı*

Sur boyunca Haliç yönünde yürünürken Eğrikapı'ya yakın bir yerde, Tekfur Sarayı'yla karşılaşılır. Surlara bitişik olan bu yapı, Blaherna Sarayı'ndan arta kalmış bir bölümdür. Ayakta kalabilmiş, iyi korunmuş tek Bizans saray parçası olarak bilinir.

Bizans kaynaklarında Porphyrogennetos, Palatium İmperatoris ya da Costantinos adlarıyla da anılan sarayın bu bölümünün I. Manuel Komnenos'un karısı Berthavon Sulzbach tarafından yaptırıldığı sanılmaktadır.

Bizans döneminde biri Latin istilası sonrasında olmak üzere iki kez onarılan saray, kentin yönetim merkezi olarak kullanılmıştır.

Üstü açık avlusunun içinden bakıldığında çatısı çökmüş üç katlı bir saray olduğu görülür. Girişi sütunlu ve dört kemerlidir. Onun üstünde beş büyük penceresiyle ikinci kat vardır. En üst katta yedisi avluya bakan birçok pencere bulunmaktadır. Duvarlarda mermer ile tuğladan çeşitli süslemeler yer almaktadır. Bu tür duvar örgüsünün estetik görünümünün dışında depreme karşı esneklik kazandırdığı da söylenmektedir.

Saraya dışından bakıldığında avlunun karşısındaki dış duvarda güzel bir balkon göze çarpar.

Saray, Osmanlı döneminde de işlevini sürdürmüştür. Bir süre fildamı olarak kullanılan yapıda fil ve zürafa gibi hayvanlar barındırılmıştır. Bir ara gizli bir genelev olarak çalıştırıldığı da söylenmektedir.

XVIII. yüzyılda, İznik'te ölmekte olan çiniciliği canlandırmak üzere Damat İbrahim Paşa tarafından çini atölyesi olarak kullandırılmıştır. III. Ahmet Çeşmesi'nin cephesinde yer alan çinilerle Ferruh Kethüda Camii'nin çinileri Tekfur Sarayı'nda üretilmiştir.

Burada bir dönem şişe imalatının yapıldığı da bilinmektedir. İş bununla da kalmamış, bir zamanlar içinde kibrit fabrikası da kurulmuş olduğundan burası bir süre "kibrithane" adıyla da anılmıştır.

En son XIX. yüzyılda bir çeşit Musevi toplu konutu olan Yahudihane olarak kullanılmıştır.

1864 yangınından sonra işlevini yitirerek yıkıma bırakılmıştır.

Bugün yer yer onarım görmüş olan Tekfur Sarayı, yarı yıkık durumda da olsa eski görkeminin izlerini taşımakta, Haliç yönünden bakıldığında görünümüyle hâlâ varlığını ve güzelliğini koruduğunu gözler önüne sermektedir.

> *Anemas Zindanı*

İstanbul'un koruyucu kulelerinden biri olan Anemas Zindanı, Eğrikapı'dan Haliç'e inen yolun sağında Haliç yönünde olanıdır. İkincisi bugün üstünde İvaz Efendi Camii'nin bulunduğu Angelos Kulesi'dir.

Blaherna Sarayı'nın kalıntısı olan yapı Eğrikapı yakınında olması dolayısıyla 1453 kuşatması sırasında çokça yıkıma uğramıştır.

Üç tane sağlam altıgen kulesi olan yapı Blaherna Sarayı'nın kapısının bulunduğu sur dilimini oluşturuyordu.

Çöküntüler sonucu giriş yeri toprak altında kaldığı için yapının içine girmek güçtür. Alttaki mahzen dikdörtgen planlıdır. Mahzenin İstanbul'un birçok yerine ulaşabilen yeraltı dehlizlerinin merkezi olduğu söylenir. Ayrıca buradan başlayan bir tünelin Yedikule Zindanları'na kadar hiç kesintisiz uzandığı söylenenler arasındadır.

Adını Endülüs kökenli Arap bir aileden gelen Bizanslı bir asker olan Mikhael Anemas'tan alır.

Bu asker 1107 yılında, İmparatora suikast girişiminde bulunduğu için buraya hapsedilir.

Bir süre sonra, cezası verilmek üzere hapisten çıkarılan Anemas, kentin sokaklarında yüzüne tükürülmesi için dolaştırılır. Cezasının uygulanacağı imparatorluk sarayı dolayındaki "Bronz Eller" heykeline varmadan, imparatorun kızı Anna Komnenos, delikanlıya gönlünü kaptırdığından olacak, babasına mahkumun bağışlanması için yalvarır. İmparator, kızının hatırına Anemas'ı bağışlar. O da böylece gözlerine mil çekilerek kör edilmekten kurtulur.

Anemas'tan sonra yapı, zindan olarak kullanılmaya başlar. Yüksek rütbeli subaylarla memurlar buraya kapatılır. I. Murat'ın Bizans'ta rehine olarak tutulan oğlu Sara Bey de bu zindana atılan soylu kişilerdendir.

Zindan olarak kullanılan yapının mahzeninin sonraları sarnıç olarak kullanıldığı künk kalıntılarıyla izlerinden anlaşılmaktadır.

Son yıllarda ise birçok tarihsel filmin çekiminde plato olarak kullanılmıştır.

> *Atik Mustafa Paşa Camii*

Ayvansaray'da, surların arkasında, surlar ile Haliç kıyısı arasında bulunmaktadır.

İçinde sahabelerden Hazret-i Câbir'in mezarı bulunduğuna inanıldığından Câbir Camii olarak da bilinir. Eski bir Bizans kilisesi olan cami, 1490 yılında Sadrazam Koca Mustafa Paşa tarafından camiye dönüştürülmüştür.

Kilisenin yapılış tarihi kesin olarak bilinmemekteyse de Bizans İmparatoru I. Leon Flavius tarafından 458'de yapıldığı belirtilmektedir. Kilisenin adı konusunda da kesin bir bilgi yoktur. Kimi kaynaklar Aziz Petros ile Aziz Marcos kilisesi olduğunu kaydetmiştir. Kimi kaynaklarda kilisenin IX. Yüzyılda İmparator Teofilos'un kızı Prenses Tekla tarafından yaptırıldığı, adının da Hagia Tekla Kilisesi olduğu yazar.

İstanbul'un Bizans dönemine ait eski eserleri yazan Patrik Konstantinos, Fransızca baskısı 1846'da yayınlanan kitabında, burayı havarilerden Petrus (Petros) ile Marcus'un (Markos) kilisesi olarak belirtir. Bu saptama daha sonra İstanbul'un eski eserlerini anlatan belli başlı kitaplarda da yinelenmiştir. Bu saptamaya kanıt olan söylence şöyledir: I. Leon döneminde (457-474) Galbios ile Kandides adlı iki patrik Kudüs'teyken bir Yahudi'nin evinde olduğunu öğrendikleri Meryem'in elbisesini (mafarion) çalarak 458'e doğru Bizans'a getirirler.

Blaherna Sarayı'nın bulunduğu semtte havari Petros ile Markos adına bir kilise yaptırarak bu kutsal elbiseyi küçük bir yapı olan bu kiliseye bağışlarlar. Bunu öğrenen İmparator daha büyük olan Blaherna Kilisesini yaptırarak kutsal elbiseyi oraya taşıtır. Kutsal eşyanın oraya konmasının anısına her yıl 2 Temmuz günü, büyük törenler yapılıyordu.

Atik Mustafa Paşa Camii'nin iki patriğin 458'e doğru yaptırdıkları kilise olması olasılığı çok zayıf görülmektedir. Buna karşılık, İmparator Teofilos'un (829-842) kızı Tekla'nın burada, bir kilise ile manastır kurduğu ve azizelerden Aya Tekla adına sunulan manastıra çekilerek burada öldüğü bilinir. Aya Tekla Kilisesi, bir savaş dönüşü, büyük bir kasırgayla selden kurtuluşunu o gün yortusu olan Aya Tekla'nın bir mucizesi sayan İsaakios Komnenos (1057-1059) tarafından 1059'da onartılmıştır. Bu onarımın esaslı bir yenileme olduğu, I. Aleksios'un (1081-1118) kızı Anna Komnena'nın kitabında yazar.

İstanbul'un fethinde kilisenin durumunun ne olduğu bilinmiyorsa da Fatih vakfiyelerinde adı geçen Ayaleharna Mahallesi'nin Blaherna olması olasılığı vardır. Çokalica manastırının adı Çuhalica biçiminde açıklanarak, bunun Meryem'in elbisesi ile bağıntılı olduğu sonucu çıkarılmaktadır. Blaherna'daki Meryem Kilisesi, bu caminin çok yakınında olduğuna göre, manastırın da tarihte adı geçen Tekla Kilisesi yanındaki manastır olabileceğini düşündürmüştür. 1430'da Blaherna Kilisesi yandığında Meryem'in kutsal elbisesi, komşu Tekla Kilisesi'ne konulmuştur. Elbiseyle çuhanın paralelliğiyle vakfiyedeki Çuhalica'nın Tekla Kilisesi olduğu ilişkisi kurulur. Dolayısıyla Atik Mustafa Paşa Camiinin de Tekla Kilisesi ise kutsal elbisenin saklandığı mabet de burasıdır.

Vakıf defterlerine göre caminin çevresinde kendisine ait pek çok evle dükkân bulunmaktaydı.

Yapının bütün saçak bölümü, Türkler döneminde değiştirilip Bizans yapısı kubbenin yerine Türk mimari üslubunda bir kubbe yapıldığına göre, bunun 1509 depremi sonrasında gerçekleştirildiği söylenebilir. Ayvansaray'a büyük zararlar veren 1729 yangını camiyi de önemli ölçüde etkilemiştir. Ayrıca minaresi yıkıldığı için yeniden yapılmıştır.

Caminin apsisinin sağ yanındaki hücre, bir türbe biçimine sokularak buraya konan talik hatlı yazıyla burasının Hazret-i Câbir'in mezarı olduğu yazılıdır. Bu bölmenin kapısı üstünde de "Hâzâ merkad-i Câbir bin Abdullahü'l Ensari" yazısı vardır. Hadika'da verilen bilgiye göre, Eyyub-el Ensari döneminde Bizans önüne gelen sahabelerden olan Cabir bin Abdullah burada gömülüdür. Aslında İslâm tarihinin bilinen iki Câbir bin Abdulah'ından ikisi de Bizans kuşatmasına katılmamıştır. Bu türbenin bir makam olduğu anlaşılmaktadır.

Atik Mustafa Paşa Camii olan kilise, Bizans dinsel mimarisi içinde kapalı haç planlı yapılar grubunun köşe duvarlı tipindedir. Binanın içindeki haç biçimindeki mekân, dört yandaki dört hücrenin köşelerini oluşturmaktadır. Ortada dört kolun birbirine kavuştukları karenin üstünde, Bizans döneminde, büyük olasılıkla pencereli, yüksek kasnaklı bir kubbe vardı. Türk mimarisinin klasik döneminde, burası, bugünkü penceresiz, basık kasnaklı bir kubbeyle örtülmüştür. Bu arada, iç yapının dışa aksettirilmesi yüzünden inişli çıkışlı olması gereken saçak hattı, yan cephelerdeki kemerler kesildiğinden, düz olarak değiştirilmiştir. Orijinal pencerelerden çoğu örtülmüş, sövelerinden kendini belli eden yeni pencereler açılmıştır.

Kiliselerde bulunması gereken narteks (giriş holü) burada yoktur. Bilinmeyen bir tarihte yıkıldığı anlaşılan bu bölümün yerine basit, üstü çatıyla örtülü, mimari bir özellik taşımayan bir son cemaat yeri yapılmıştır. Minaresi, 1894 depreminden sonra yapılan standart tipteki taş külahlı minaredir. Cami içinde Bizans dönemine ait bir bezeme yoktur. Türk döneminde yapılan ahşap minber ile mermer vaaz kürsüsü sanatsal bir özelliğe sahip değildir. Caminin tonoz ve duvarlarını kaplayan kalem işlerinin 1894'ten sonra, yakın tarihlerde yapıldığı sanılmaktadır.

Caminin dışında bulunan tek parça mermerden oyulmuş vaftiz teknesi, 1922'de Arkeoloji Müzesi'ne taşınmıştır.

1957'de Amerikan Bizans Enstitüsü, binanın güney cephesindeki badana tabakası altında, fresko tekniğiyle yapılmış kimi aziz resimleri bulmuştur. Bunlardan ikisi hekim asıllı azizlerden Ayios Komsak ile Ayios Damianos olarak tanımlanmıştır. Ötekiyse melek Mikael (Mikail)dir. Üzerleri tahta ile kapatılarak bırakılmıştır. Caminin şadırvanı, girişin önünden geçen sokağın karşısındadır.

> *Eğrikapı Panagia Kilisesi*

Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'ne bağlı olan kilise, Eğrikapı'da sur içinde bulunmaktadır. "Panayia Suda" diye de adlandırılan kilise, Eğrikapı Caddesi, Kandilli Türbe Sokak, Tandır Sokak ile çevrili yüksek duvarlı bir avlunun ortasındadır. Avluya Tandır Sokak'tan girilir. Kilisenin doğu yönünde altta Timiazioni Ayazması bulunmaktadır.

Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olan yapı, kaba yontma taşla inşa edilmiş, binanın köşelerinde kesme taş kullanılmıştır. Doğuda üç apsisin dışa yarım yuvarlak çıkıntıları vardır.

Bina iki yüzlü kırma çatıyla, kutsal sayılan bölüm (apsis) konik çatıyla örtülüdür. Binanın saçak altında kuzey ve güney cephelerde iki düz, doğuyla batıda beş düz, apsislerdeyse iki düz arasında bir dış bükey taş silme görülür. Doğuyla batıdaki silmeler, çatı hizasında üçgen alınlık oluşturmuştur. Bu alınlığın ortasında haçın bulunduğu demir parmaklıklı bir yuvarlak pencere yer alır.

Kilisenin Batı cephesindeki girişin sağında Havari Paulus, solda Havari Petrus tasvirleri yer alır. Üstte Hz. Meryem'in ölümü (Koimesis) tasviri vardır.

Kilisenin ilk yapımını dokuzuncu yüzyıla dayandıran tarihçiler vardır. Bugün var olan kitabelere göre bina XIX ve XX. yüzyılda onarımlar, yeniden yapımlar yaşamıştır.

Kilisenin tavanı, orta nef üzerinde takviye kemerleriyle dilimlenmiş basık tonoz biçiminde, yan neflerle avluya açılan sundurmada (narteks) düz betondur. Apsisi içte yarım beton kubbe örter. Orta nef tavanının doğudan dördüncü diliminde yağlıboya yarım boy (Pantokrator/Dünya hakimi) İsa tasviri yer almaktadır.

Rahiplere ayrılan "bema" bölümünü cemaatin bulunduğu "naos" tan ayıran üç parçalı ikon panosu (ikonostasis), kutsal kitabın okunduğu kürsü (ambon)ve ayini yönetenin oturduğu "despot koltuğu" oyma, kabartma motiflerle bezeli ahşaptır.

Ambon yüzlerinde yağlıboya Hz. İsa ve İncil yazarları tasvirleri ikonostasisin üst sıradaki küçük çerçevelerinde İncil'den bayram sahneleri vardır.Alt sıralardaki büyük çerçevelerde, hepsi kabartma gümüş kaplama, Balıklı Ayazması, Petrus ve Paulus, Koimesis, Hz. Meryem ve çocuk İsa, Hz. İsa, İoannes Prodromos, Başmeleklerden Mikail ikonları yer almaktadır.

Zafer Karaca P. Kerameus'un, 818 yılında ölen Bizanslı Kronikçi Aziz Theophanes'in anlattığı bir olay yüzünden Eğrikapı Panagia Kilisesi'nin tarihini dokuzuncu yüzyıla dayandırdığını aktarır:

"Kraliçe Eirene'yi tahttan indiren soyluların, 802'de imparator seçtiği I. Nikephoros, 810 yılında kendisini öldürmek isteyen birini, deli olduğu gerekçesiyle bu kiliseye hapsettirmiştir."

Bu olay Eğrikapı Panagia Kilisesi'nin (ya da bir dönemdeki adıyla Koimesis Thetokou'nun) delileri sağalttığı inancına yol açmış olmalı ki kilisenin batı cephesindeki 1 Ocak 1812 tarihli kitabedekilisenin "Tanrının ihsanının besbelli mekân edindiği, illetlerin şifa bulduğu, kötü cinlerin kovulduğu parasız bir hastane ve tüm gelenlerin iyileştiği yer" olduğuyla ilgili bir övgüyer alır.

> *Balat Surp Hreşdagabed Kilisesi*

Balat'ta, Balat Kapısı'ndan 500-600 metre kadar içerde, Kamış Sokak'tadır. Doğu-batı doğrultusunda doğusu daha geniş, kuzey ve güney cepheleri doğuya yakın bölümünde çıkıntı yapan bir avlunun içindedir. Avludaki binalarla kilisenin duvarları avlu duvarı işlevindedir. Avluya kilisenin güneyinden, kilisenin batısındaki bir binanın kilise duvarına uzanıp bitiştiği yerdeki yuvarlak kemerli bir kapıdan girilir. Kapının alınlığında kilisenin adının yazılı olduğu bir kitabe vardır.

Kilise, ana kiliseye eklenen iki şapelden oluşmuştur. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olan ana kilisenin doğusunda ana kilisenin üçlü apsidi üç, kuzeydeki Surp Bogos Bedros şapelinin apsidi bir yarım yuvarlak çıkıntı yapar. Bu dörtlü yarım yuvarlak çıkıntılar, kuzeyden güney bir büyük bir küçük yarım yuvarlak çıkıntı düzenini izleyerek dıştan dört apsidli bir kilise sanısı uyandırır. Güneyde, Surp Krikor Lusavoriç Şapeli ve onun deposunun tabanı güney duvarında tepe açısı dik bir üçgen biçiminde kiliseye bitişir. Bu şapelin apsid bölümü, dörtlü apsid bölümünden daha ilerdedir.

İstanbul'un en ünlü Ermeni kiliselerinden olan bu kilise, Ermenilerin yönetimine verilmiş Hagios Eustratios adlı bir Rum Ortodoks kilisesidir. Mihrabın arkasındaki yazıtta kilisenin Ermeni cemaatine 1627 tarihinde verildiği, bir yıl sonra da onarıldığı belirtilmiştir.

Kudüs Ermeni Patriği Krikor Boronder ise kilisenin cemaate 1631'de verildiğini, aynı yıl da onarıldığını yazar. Bursalı İsdepanos'un takdisiyle ibadete açıldığını ekler. Ahşap olan kilise 1691, 1693, 1729, 1783 yıllarında yanarak harap oldu, yangınlardan kısa süreler sonra da onarıldı. 1827'de son olarak geçirdiği yangın sonrasında 1835'te bugünkü biçimiyle kagir olarak inşa edildi.

Kiliseye batı cephesinin merkezindeki kapıdan girilir.

Çevresi diş motifleri ve sarkıtlarla bezenmiş mermerle çevrili yuvarlak kemerli kapının kanatları dökme demirdendir. Her kanatta silmelerle çevrili iki kare biçimli bölüm bulunur. Bu karelerden üsttekilerde, kabartma olarak İsa'nın tüccarları tapınaktan kovuşu, göğe yükselişi (huruç) tasvirleri yer alır. Alttaki karelerden birinde Surp Kevork'un (Batı dillerinde St. George, Rumca Hagia Georgi/Aya Yorgi) mızrağıyla ejderi öldürüşü yer almıştır. Bu tasvirin karşısındaki karede, kulede bir kız görülür. Her bölümün altında 727 (H. 1152) tarihi vardır. Bu kapı kanatları II. Mahmud'un bina yapımı için saray alanını kazdırdığı sıra-

da toprak altından çıkmış, saray demircibaşısı Babik usta bunları satın alarak, kilise kapısı için demir ekleyerek düzenlemiştir.

Bu tarihi kapı kilisenin sundurmasına (kavit) açılır. Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı kavit, üç nefe bölünmüştür. Üzerinde galeri (vernadun) yer alır. Bu alanın doğusunda Piskopos Tateos'un lahti bulunmaktadır.

İbadet alanının kuzey duvarının batıya yakın bölümündeki ilk iki plaster arasındaki kapı Surp Ardem (Aziz Artemios) Ayazması geçidine açılır. Merdivenle inilen ayazmanın duvarlarındaen eskisi1431 tarihli eski mezar taşları (haçkarlar) vardır. Ayazmaya inen merdivenin yanında Surp Bogos Bedros Şapeli'nin girişi bulunmaktadır.

Ana kilisenin iki yanında yer alan her iki şapel de birer apsidlidir. Surp Bogos Bedros Şapeli'nin absidi daha geniş ve derindir. Bu şapelde ibadet alanıyla koro ile din adamlarına ait bölümü, üstü lale motifleri oymalı tahtadan bir korkuluk ayırır.

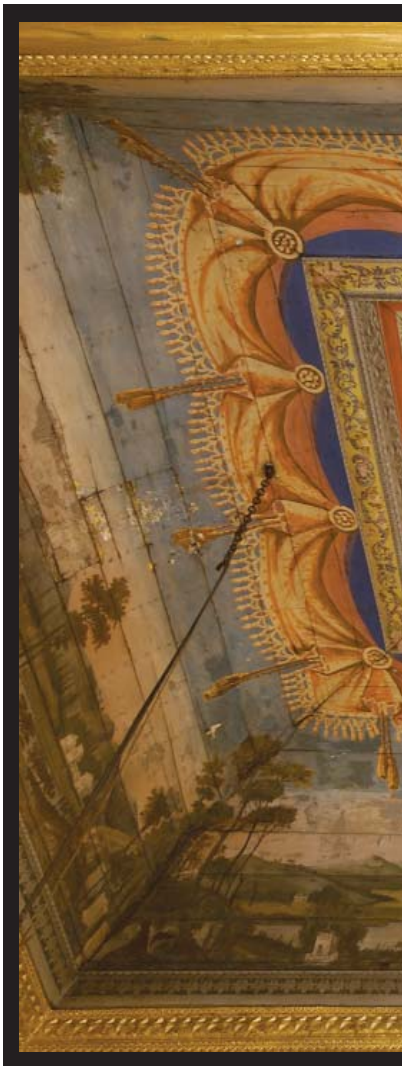
Surp Krikor Lusovoriç Şapeli'nin absidinde haç figürlü bir haçkar (mezar taşı) bulunmaktadır. Bu şapelin batısında ibadet alanından depoya geçiş vardır. Koro hazırlık odası olarak da kullanılan dik yamuk planlı bu alan, Kütahya çinileriyle bezelidir.

Kilisenin avlusunda kitabesi1847 tarihlibir çeşme vardır.

> *Yanbol Sinagogu*

Balat'ta Lapçınlar Sokağı'ndadır. Bina, Eski Balat Kapısı'ndan içeri girildiğinde sağ yandadır. Adını mabedi kuran Seferadların 15. yüzyılda göç ettikleri Yanbol adlı kasabadan almıştır. Bulgaristan'ın bu kasabası Türklerce Niğbolu Batılılarca Nicopolis diye anılır. Cemaatin geliş yeri yüzünden binayı Bulgar Sinagogu olarak ananlar da vardır.

Yanbol Sinagogu'nun Bizans döneminde inşa edildiği sanılmaktadır. Avlusunda Bizans kalıntısı duvarlar görülür. Ayrıca avluda bir midraş (Tevrat dersi verilen yer) ve hizmet binaları vardır. Bina 15 Ramazan 1104 (21 Mayıs 1693) tarihli bir fermanla yenilenmiştir. Ana binanın bir yangından sonra 17. ve 18. yüzyılda yeniden inşa edildiği ve 1865'te restore edildiği sanılmaktadır. Yanbol Sinagogu'nun bir restorasyon kitabesi de vardır. Atalarının anısına cemaatten Yaakov ben Yaesh'in yaptırdığı bu onarımın tarihi Musevi dini tarihine göre 5467 bugün kullandığımız takvime göre bu tarih 1707'dir.

Binanın üst örtüsü ahşap tonozdur. Yanbol Sinagogu İstanbul'daki sinagoglar içinde orijinal ahşap tonoza sahip tek sinagog olarak bilinir. İç tavanı çepeçevre bir manzara sarar. Köprü ve kale resimlerinin yer aldığı, toprak boyasıyla yapılmış bu manzaranın Yanbolu'yu yansıttığı sanılmaktadır. Tavanın ortasında bir halıyı çevreleyen perde benzeri bir bezeme yer alır. Bu resimler 18. yüzyıla tarihlenmektedir.

Bezemeler bitkisel arabesklerle pencerelerin çevresinde sürer.

Sinagogun "Teva"sı (dua okuma kürsüsü) küçük ve portatiftir. Kutsal kitabın bulunduğu dolap olan "Ehal" sedef kakma kapaklıdır. Sırma işlemeli kadife perdeli bu dolaba çıkılan üç basamak maden bir şebekeyle çevrilidir. Kadınlar bölümü (azara) "L" biçimindeki balkondadır. Bölümün önü kafeslidir.

^ Fotoğraf İzzet Kehribar

> *Ahrida Sinagogu*

Üç yüz elli kişilik cemaati alacak genişlikteki Ahrida Sinagogu, Balat'ta Haliç surları yakınındaki Kürkçü Çeşme Sokağı'ndadır. Adını, cemaatinin İstanbul'dan önceki yerleşim yeri, Ohri'den almıştır. Bahçesinde bir midraş (dini okul) vardır.

Ahrida Sinagogu'nun XV. yüzyıl başlarında kurulduğu, daha doğrusu bu adı aldığı sanılıyor. Tuğla ve yığma taştan binanın ilk yapılış tarihi belli değil. Yan yana iki sinagogun ara duvarının yıkılarak birleştirildiği söylenmektedir.

1987'de Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun kararıyla koruma altına alınan bina, 1990-1992'de yapılan son bir restorasyonla bugünkü görünümüne kavuştu.

Restorasyonu yürüten Yüksek Mimar Hüsrev Tayla, 1693'te yanıp 1694'te yenilenen, 1709, 1823, 1881, 1926, 1955 yıllarında gördüğü onarımlarla orijinal biçimini yitiren sinagogu, restorasyon sırasında ortaya çıkan bulgularla binanın mimari olanaklarına dayanarak yeniden düzenlemiştir. Sinagog, son restorasyonun ardından 16 Kasım 1992'de törenle ibadete açılmıştır.

Sinagogun dua kürsüsü (teva), cemaatin oturacağı sıraların merkezinde yer alır. Kürsü, bir gemi pruvası biçimindedir. Bu biçimin nedeni, kimilerine göre: İnananları tufanda yıkımdan kurtaran Nuh'un gemisini simgelemesidir. Kimileriyse dua kürsüsünün sinagogu kuranları, İspanya'daki engizisyondan kurtarıp Osmanlı topraklarına getiren kadırgaları simgelediğine inanmaktadır.

Ahrida Sinagogu'nun İstanbul'daki pek çok tarihi bina için de ina-

^ Fotoğraf İzzet Kehribar

nılan bir söylencesi vardır: Binanın altında nereye ulaştığı bilinmeyen bir geçit bulunmaktadır. Geçidin demir kapısı, 1910'lu yıllarda yapılan bir kazıda ortaya çıkarıldığı halde, geçitte kaybolmaktan korkulduğu için bir daha açılmamak üzere kapatıldığı söylenir.

Sinagog, tarihi boyunca, iki önemli olaya sahne olmuştur:

Bunlardan birincisi, bütünüyle kanıtlanamayan bir iddiaya dayanmaktadır: Sabetay Sevi İstanbul'daki vaazını burada vermiş.

Bilindiği gibi Sabetay Sevi (1626-1676 Şabbetay Sebi de denir)

İspanya'dan göç etmiş bir ailedendir. 1648'de, İzmir'de kendini "Mesih" (Kurtarıcı) ilân etmiş, bir hahamdır. Mesihliğini ve 18 emrini açıkladıktan sonra, görüşlerini yaymak için çıktığı gezide İstanbul'a da gelmiştir. Vaazlarıyla kehanetleri kitleleri etkilemiş, olaylara yol açmıştır.. Sonuçta aforoz edilerek yargılanıp tutuklanan Sevi, kendine inananlarla birlikte, 1666'da din değiştirerek Müslüman oldu. Cemaatiyle Selanik'e yerleşti.

Sinagogda yaşanan ikinci önemli olay, bir ülkenin geleceği için inançlar arası dayanışma ve bütünleşmeyle ilgilidir: Osmanlı-Rus Savaşı'nda (1877-1878), Osmanlı Ordusu'nun galip gelmesi için, 18 Mayıs 1877'de burada dinsel bir tören düzenlenmiş, törene dönemin sadrazamı İbrahim Ethem Paşa ile devlet ileri gelenleri de katılmıştır. Bu olayı canlandıran bir çizimde Osmanlı bayrağının altındaki Davut yıldızı dikkat çeker. O zamanlar, bu tür cemaat bayrakları var mıydı yoksa bu tören için mi hazırlandı bir bilgiye ulaşılamadı.

Fotoğraf İzzet Kehribar >

> *Ayakapı Hagios Nikolaos Kilisesi*

Haliç kıyısında Cibali ile Fener arasındaki Ayakapı'da, Abdülezel Paşa Caddesi'nde, cadde düzeyinin altında yüksek duvarlı bir avlunun ortasındadır. Haliç surlarıyla içiçe olan bir yapıdır.

Binada kaba yontma taş, yer yer tuğla, köşelerdeyse kesme taş kullanılmıştır. Kapı kemerleriyle silmeler taştır. Batıdaki giriş, mermerle çevrelenmiştir. Avluya bakan pencerelerde değişik renkte camlarla haç biçimi oluşturulmuştur.

Sıvaları dökük olan yapının cephelerinde başka yapılardan alınma taşlar (devşirme malzeme) kullanılmıştır. Yapının asıl bölümünü örten çatı iki yüzlü kırma çatı, galeri çıkıntılarını örten çatılar piramitsi, apsis çatısı yarım koniktir.

Zafer Karaca, Hagios Nikolas (Aya Nikola) Kilisesi'nin Bizans döne minde var olan kiliselerden olduğunu yazar. İncelemeciler VII-XI yüzyıla tarihlenen mozaik ikona kalıntılarının bulunduğunu kaydederler.

Kilise ile yanındaki ayazma çeşitli tarihlerin kaynaklarında yer almıştır. Reşat Ekrem Koçu, kilisenin son olarak III. Mustafa döneminde (1757-1774) yeniden yapıldığını, yeni kilise de kısa sürede yandığından bugünkü yapının 1837 yılında inşa edildiğini yazar. Kilisenin kitabesi olmadığından kesin bir tarih saptanmamıştır.

Avlunun batısında cephesi ikiz kemerle düzenlenmiş taş çan kulesi, güneybatısında artık kullanılmayan Hagios Kharalampos Kilisesi'yle aynı adı taşıyan ayazma, güneyde de kilise görevlilerinin konutları bulunmaktadır.

Ayakapı Hagios Nikolaos Kilisesi, tek apsisli kiliselerdendir. Apsis derin, tavanı yarım kubbelidir. Üzerinde Blakherna Meryemi tasviri vardır. Naos, tahta üzerine alçı kaplama, porfir benzeri boyalı, kartonpiyer tekniğinde İon tipi sütun başlıklı altışar sütunla üç nefe ayrılır. Sütunlar yuvarlak kemerle bağlanarak doğuda duvardaki konsola, batıda galeri korkuluğundaki sütunlara oturur. Kemer alınlıkları boyama bitkisel motiflerle bezelidir.

Ahşap üzerine alçı kaplama tavanın yarım tonoz bölümü sütunların kemerleriyle dilimlenir. Bu dilimlerden, doğudan dördüncü dilimdeki madalyonda Pantokrator İsa, sütunları bağlayan kemerler arasındaki madalyonlarda Havari tasvirleri bulunur.Tavanda Ruhül Kudüs, Hz. Meryem ile çocuk İsa, Hagios Nikolaos (Aya Nikola) tasvirleri yer alır

Tavanın yan bölümlerine İncil yazarları ile yalnız baş ve kanatlardan oluşan melekler (kerubim) resmedilmiştir. Bütün tasvirler yağlıboyadır.

Cemaatin bulunduğu yeri (naos) apsis ve bemadan ayıran ikon panosu (ikonastasis) oyma geometrik motiflerle bezeli beyaz mermerdendir. İkona bölümleri küçük yarım sütunlarla sınırlanır. Üstteki üçgen alınlıkta Son Akşam Yemeği, küçük çerçevelerde İncil'den bayram görüntüleri vardır. İkon panosunun alttaki büyük çerçevelerinde Hagios Menas, Hagios Basileos, Hagios Nikolaos, Hz. Meryem ile çocuk İsa, Hz. İsa, İonnes Prodromos, Havari Petrus, Havari Paulus ikonaları yer alır.

Vaaz kürsüsü (ambon) de beyaz mermerden yapılmış, yüzlerine Hz İsa ve İncil yazarları resimlenmiştir.

> Marmara Surları'ndaki Kalıntılar

Sarayburnu'ndan başlayarak Kumkapı, Yenikapı yönündeki surlarda kimi anıt yapı kalıntılarına raslanmaktadır.

Bunların ilki Sarayburnu'ndaki Piri Reis heykelinin çevresindeki duvarlarda bulunan kapılardır. Kimileri örülü kimileri açık olan bu kapılar, halkın deniz kıyısına inebilmesi için açılmış olan kapılardır.

Heykelin biraz ilersindeki duvarda kimi oyuklarla değişik süslemeler göze çarpar. Burada bir Bizans kilisesi harabesi vardır: Hristos Filanthropos. İçine dar bir oyuktan geçilerek girilmektedir. Restorasyon çalışmaları da yapılmış olan bu kilisenin içi iyice karanlıktır.

Kiliseden biraz ilerde surların önünde çıkıntı yapan birkaç sütunlu bir kemer göze çarpar. Çok dikkatli bakıldığında ortadaki çeşme fark edilir. Bu kalıntı Topkapı Sarayı'nın dış köşklerinden İncili Köşk'ün tabanıdır. Mimarı Mimar Sinan'ın yardımcılarından Mimar Davut Ağa'dır.

Surlarda, biraz öne çıkmış, bu dikdörtgen taşyapının bütününü yani İncili Köşk'ü dönemin sadrazamı Koca Sinan Paşa yaptırmıştı. Ama III. Murat, köşkü beğenince, sadrazam da onu sultanına hediye etmişti.

Köşkün dört gün süren bir törenle açıldığı, ziyafetler verildiği, açılışın ikinci günündeki deniz şenliklerinde kayık yarışları yapıldığıkaynaklarda yer alır.

İncili Köşk'ün arka tarafında, Topkapı Sarayı'nın cirit alanlarıyla

sık ağaçlıklı bir koru bulunuyordu. Daha önce burada Rumlara ait Kumluca Ayazması vardı. Köşk yapılırken padişah ayazma çeşmesinin yıkılmamasını istediğinden bina, çeşme köşkün tam ortasında kalacak biçimde yapılmıştı. İncili Köşk'te tören yapılmaz, yalnızcadonanma ve deniz gösterileri izlenirdi.

Osmanlı şair, seyyah, diplomat ve tarihçilerinden Eremya Çelebi Kömürcüyan (1637-1695) İncili Köşk'ü ve bu köşkün yakınındaki Kumluca Ayazması'nı şöyle anlatır:

"Saraya açılan ikinci kapıdan Bostancı işler. Burada bulunan köşk, kurucusu anımsatılarak, Sinan paşa Köşkü diye adlandırılır. Padişahlara özel bir konut olan bu köşke, kubbeye asılı bir salkım nefis inciden dolayı İncili köşkde denir. Diğer bir adı da Kumluca olan bu yerin altındaki ayazmada, hastalar, kumun içine gömülürler ve inançlarına göre şifa bulurlar. Burası bir ziyaret yeridir ve yortusu "Temessül-i İsa" günü olan 6 Ağustos'tadır. Ermeniler ve bilhassa Rumlar, Sultan Murad zamanına kadar, davul zurna ile gelip burada toplanırlar ve keyf ederlerdi. Halk yer içer ve o sakin denizde yıkanırdı."

Bu sahil köşkünü çok seven III. Murat vaktinin çoğunu burada geçirirdi. Günün birinde gösteri yapan donanmanın top atışıyla köşkün sıvaları dökülerek camları kırılmıştı. Bu duruma fazlasıyla üzülen III. Murat gözyaşlarını tutamayarak saraya dönmüş, birkaç gün sonra da ölmüştür.

1871 yılında Sultan Abdülaziz, demiryolu yapımı aşamasında köşkün bakımının ve onarımının pahalıya mal olduğu gerekçesiyle, İncili Köşk'ü yıktırdı

İncili Köşk'ün beş yüz metre kadar ilersinde Marmara Surları'nın en sağlam kalmış kapılarından Ahırkapı vardır. Ahırkapı adı, Topkapı Sarayı'nın ahırlarının burada bulunmasından kaynaklanır. Bizans sarayının ahırlarının da burada olduğu bilinmektedir. Ünlü Ahırkapı deniz feneri de burada bulunmaktadır. Bu fener, bir deniz kazasından sonra, III. Osman döneminde yaptırılmıştı.

Kumkapı'ya yaklaşıldığı sırada duvarlarda yeni bir görünümle karşılaşılır. Burada uzunca bir balkonun dayanaklarıyla bu balkona açıldığı anlaşılan üç süslü kapı görülmektedir. İncir ağaçlarıyla yaban otların bürüdüğü bu kalıntı, Theodosios'un yaptırdığı, Justinianos'un onararak genişlettiği bir zamanların görkemiyle hayranlık uyandırmış olan Bizans İmparatorluk Sarayı'ydı. Murat Belge, İstanbul Gezi Rehberi adlı kitabında bu sarayın sonu konusunda şu bilgiyi veriyor:

"Saray, Latin işgali sırasında iyice harap olmuş ve bir daha kullanılmamıştı. Temsil ettiği koskoca tarihin yanı sıra bu perişanlığı, Fatih Mehmet'i de hüzünlendirmişti. Sarayın yıkıntılarına bakarak, Sadi'nin Afrasiyab'ın artık örümcek ağlarıyla örülü olan sarayı üstüne beytini tekrarladığı anlatılır."

> *Narlıkapı Surp Hovhannes Avedaraniç Kilisesi*

Sahil yolu üzerindedir. Kuzey kenarı güney kenarından daha uzun bir dikdörtgen biçiminde kesme taştan inşa edilmiştir. Absiddoğu cephesinde yarım yuvarlak bir çıkıntı yapar. Kilisenin ana girişi sahil yoluna bakan güney cephesinde ve merdivenlidir. Kuzey yöndeki çan kulesi madeni çubuklardan yapılmıştır.

Kilise ilk kez deniz kenarında bir set üzerinde 1749-51 tarihlerinde yapılmıştı. Deniz dalgalarının duvarına çarptığı söylenir. Bu dönemde kilisenin alt katı ruh ve sinirhastaları için hastane olarak ayrılmıştı.

Kazaz Artin'in önerisiyle hem hastaların hem de ibadet edenlerin huzuru için hastane bölümünün ibadethaneden ayrılmasına karar verildi. 1807'de kısmen kagir kısmen ahşap olarak yeniden inşa edilen kilisenin hastane bölümü iptal edilerek hastalar yeni yapılan Surp Pırgiç Hastanesi'ne nakledildi.

1955 yılında sahil yolunun yapımıyla denizden uzaklaşan kilise 1964 yılında Y. Mimar Yervart Şahbaz tarafından yeniden yapım aşamasında onarılmıştır. Bu onarımda temel ve duvarlarda eski mezar taşları kullanılmıştır.

Haliç Kıyıları Anıt Yapıları >

Haliç'in her iki kıyısında yer alan anıt yapılar, Bizans dönemi ile Fatih ve sonrası Osmanlı döneminin içiçe geçmiş en ilginç tarihsel yapılarını oluşturur.

> Tur-i Sina Kilisesi
(Balatkapı İoannes Prodromos Metokhion Kilisesi)

Sina Başpiskoposluğu'na bağlıdır. Yaklaşık üç yüz yıldır, Sina Dağı'ndaki (Tur-i Sina) Hagia Aikaterine Manastırı'nın "metokhion"udur. Haliç kıyısında, Mürselpaşa Caddesi'yle Balat İskele Caddesi arasındaki yeşil alandadır. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı yapı kaba yontma taşla inşa edilmiştir. Taş aralıkları geniştir, tuğla kırıntıları ve tuğla tozu katkılı harçla sıvalıdır. Cephelerde yer yer tuğla sıraları ve başka binalardan alınma taş levhalar görülür.

İki yüzlü kırma çatı ile örtülü yapıyı doğu ve batı cephelerinde saçak altından bir sıra düz tuğla silme dolanır. Kuzey ve güney cephelerindeki silme aşınarak dökülmüştür. Doğuda dikdörtgen çıkıntı yapan apsisin çatısı tek yüzlüdür.

Kilisenin tarihi XIV. yüzyılın ilk yarısına uzanmaktadır. 1334 tarihli bir belgede adı Pródromos Baptistes Kynegos (Avcıların Prodromosu ve Vaftizcisi) olarak kaydedilir.

Çeşitli tarihlerde harap olduğu için onarım gören kilise, yine araştırmacılara göre 1670 yılında İskenderiye Patrikliği'ne bağlıyken 1686 yılında Rusya Büyükelçiliği'nin başvurusuyla Sina Manastırı'na devredilmiş ve elçiliğin yardımı ile onarılmıştır.

S. Hovannesyan binayı Vaftizci Yahya Kilisesi adıyla XVIII. yüzyıl sonunda Tur-i Sina keşişlerinin barındığı bir yapı olarak tanıtır.

Batı cephesinde girişin kuzey ve güney yanında onarım kitabeleri yer almaktadır. Bu kitabelere göre, bina denizin çürüttüğü temelleri yüzünden Kasım 1855'te yeniden yapım denilecek ölçüde onarılmıştır.

Batı cephesinin eksenindeki yuvarlak kemerli dikdörtgen giriş, ibadet alanına (naos) açılmaktadır. Naos, sivri kemerlerle birbirine bağlı, alçı kaplama ahşap, sekizer sütunla üç nefe ayrılmıştır. Kemerlerin arasındaki madalyonlarda Havariler, orta nef tavan örtüsünde Pantakrator İsa tasviri vardır.

Naosla apsisi ayıran üçlü ikon bölümü (ikonostasis), oyma ve kabartma bitkisel ve geometrik motiflerle bezeli ahşaptır. Ambon sedef kakma bitkisel motiflerle bezeli ahşaptır, despot koltuğu oyma ve kabartma motiflerle bezelidir.

Kiliseyle aynı adı taşıyan ayazma güney batıdadır.

> Kilisenin Bağlı Olduğu Tur-i Sina Hagia Aikaterine Manastırı

Sina Yarımadası'nda, dağlık bir alanda bulunan Tur-i Sina Manastırı 545 yılında İmparator Justinyanus tarafından kurulmuştur. XII. yüzyıldan sonra Hagia Aikaterine adlı azizenin kemiklerinin buraya taşınmasından sonra Hagia Aikaterine (St. Katerin) Manastırı adını almıştır.

Mısırlı tarihçilerden Mahmut Nef'i'ye göre, manastır arazisi içinde Türk asıllı Ebu El Mansur Enuştekin'in yaptırttığı dört köşe minareli, minberindeki kitabede "Ebu Elkasım Şehinşah, sene 500 hicri" kaydı bulunan bir mescit bulunmaktadır. Yazar manastırın kitaplığında üç bine yakın Arapça, Süryanice, Habeşçe, Yunanca, Kıptice, Farsça, Türkçe elyazması önemli kitap ve belge bulunduğunu da kaydeder.

N. Rasim Özgen, manastırın Müslümanlar için başka önemli bir yanını vurgular:

Hz. Muhammed, yaptığı ticari yolculuklar sırasında bir kez on iki yaşındayken, amcası Ebu Talip ile, bir kez de yirmi beş yaşındayken ticari bir yolculuk sırasında, bu manastırda konaklamış. İlk konaklamada manastırdaki bir keşiş ya da papaz (söylentiye göre adı Buhayra) onda gördüğü peygamberlik belirtilerini Ebu Talip'e, ikinci kez Manastırın rahiplerinden Nestura ona peygamberliğini müjdelemiş. Hz. Muhammed, peygamber olduktan sonra, Hicret'in ikinci yılında kendisini kutlamaya Medine'ye gelen Tur-i Sina rahiplerine bir tür dokunulmazlık belgesi olan bir "emanname" vermiş. Ne var ki bu belge ve bu belgenin yerine verildiği kaydedilenbelgeler kayıptır.

> Gül Camii

Haliç kıyısında, Ayakapı semtinde bulunmaktadır. Eski bir Bizans kilisesi olmakla birlikte adıyla yapım tarihi konusunda kesin bilgiler yoktur.

Genellikle buranın Ayaia (Hagia) Teodosia Kilisesi olduğu kabul edilmektedir. Kilise, Ayaia (Hagia) Eufemia adına yapılmışsa da XIII. yüzyıl sonlarında Teodosia'ya dönüştürülmüştür. Bu kilisenin yanında bir de kadınlar manastırı bulunuyordu. Kilise, I. Basileios döneminde (867-886) yapılmış ya da daha eski bir kilisenin yenilenmesiyle ortaya çıkmıştır. Yapı, imparatorun ailesiyle yakınlarının mezar kilisesi olmuştur.

İkonakırıcılığı döneminde (726-842), Büyük Saray'ın Ayasofya'ya bakan giriş kapısı (Halke Kapısı) üstündeki İsa ikonası indirilirken Teodosia adındaki bir kadın bu davranışa karşı çıktığı için öldürülmüştü. Sonradan azize ilan edilen bu kadının ölüsü ya da kutsal kalıntıları (rölik) bu kiliseye konulmuş, bu kutsal emanetler ziyaret edildiğinde hastaların iyileştiğine inanılmıştır.

XIII. yüzyıl sonlarında, Latin işgalinin ardından kilise büyük ölçüde onarım görmüştür. Bu arada kilisenin hiçbir kutsal emaneti bulunmayan Azize Eufemia yerine Azize Teodosia'nın adını taşıması uygun görülmüştür. Ayaia Teodosia'nın kutsal emanetlerinin bir dilsizin dilini açtığı konusundaki söylenti, kilisenin ünlenmesine yol açmış, kilise XIV-XV. yüzyıllarda kutsal bir ziyaret yeri haline gelmiştir.

Ayaia Teodosia'nın her yıl büyük törenlerle kutlanan yortu günü 29 Mayıs'tır. 1453 Mayıs'ının 29. günü de, her yıl olduğu gibi, yortu hazırlıkları yapılmış, kilise baştan başa Mayıs gülleriyle donatılmıştır. Kenti ele geçiren Osmanlı askerleri, renk renk güllerle donatılmış bu kiliseyle karşılaşınca donup kalmışlar, binaya da, içinde dua eden halka da dokunmadan geçip gitmişlerdir. Bu söylenceye dayanılarak buraya daha sonra Gül Camisi adı verilmiştir.

Bir başka söylenceye göre ise, caminin içinde Gül Baba denilen bir yatırın mezarı bulunmaktadır. Caminin adı da bu yüzden Gül Camisi'dir.

Haliç kıyısındaki kilisenin altında bir mahzen bulunuyordu. Bu mahzen Osmanlılarca Haliç'teki gemilerin araç gereçlerinin depolandığı bir yer olarak kullanılmıştır.

Ayaia Teodosia Kilisesi'nin II. Selim döneminde (1566-1574) Hasan Paşa tarafından camiye dönüştürüldüğü ileri sürülür. Çeşitli vakıf kayıtlarından öğrenildiğine göre kilisenin camiye dönüştürülme işi 26 Nisan 1499'da başlamış ve altı ay içinde sonuçlandırılmıştır. 1546 tarihli vakıf defterinde de "Cami-i Gül" olarak adı geçer. Bu durumda II. Selim döneminde camiye çevrilmiş olması doğru değildir. 1599'da Melchior Lorichs'in Galata sırtlarından bakarak yaptığı bir resimde Gül Camisi'nin yerinde, üstü ahşap çatılı ve minareli bir yapı görülmektedir. Ola ki, 1509 depreminde üst yapısıyla kubbesi çöken bina ahşap bir çatı ile örtülerek bir süre öyle kullanılmıştır. Daha sonra II. Selim döneminde, bu dönemin mimarbaşı Mimar Sinan olduğuna göre, tahta çatı kaldırılarak bugünkü Türk üslûbundaki yan cepheler ile büyük kemerler ve kubbe yapılmıştır. Müller Wiener'in belirttiği IV. Murat dönemindeki (1623-1640) onarımın kaynağını bilmiyoruz. Osmanlı dönemi süresince Haliç kıyılarından başlayan büyük yangınlardan zarar gördüğü düşünülebilir. Binanın II. Mahmut döneminde (1808-1839) bir onarım gördüğü biliniyor. Caminin hünkâr mahfilinin de bu padişah tarafından yaptırıldığı bilgilerimiz arasındadır.

Gül Camisi, tuğla tonozlu, üstündeki yapının ölçülerine uygun olan bir bodrum katının üstüne yapılmıştır. Asıl yapı, "kapalı haç planlı" tiptedir. Yalnız bir duvarı kalmış olan narteks bölümünü izleyen asıl yapı, dört kolu beşik tonozlarla örtülü bir haç biçimindedir.

Bu kollardan üçünün içine ikişer paye üzerine oturan galeriler yapılmıştır. Dört masif paye, bu haç biçimini meydana getirerek dört ana kemeri taşır. Kemerlerin sivri oluşu, bunların Osmanlı döneminde eskilerinin yerine yeniden yapıldığını gösterir. Binanın doğu yönünde, ortadaki daha geniş olmak üzere üç apsis vardır. Bunlardan iki yanlarda olanların içlerinde çok sayıda nişlerle tuğla bezemeler vardır. Bu durum, XIII. yüzyılın sonu ya da XIV. yüzyılın başlarında binanın onarımı sırasında bu bölümlerin yeniden yapıldığını göstermektedir.

Osmanlı döneminde iki yan cephe yeniden çok sayıda pencereli olarak yapılmıştır. Son derece basık olan sekizgen kasnaklı, sağır kubbesi de Türk yapısıdır. Buna göre, eski kilise, Türk mimarisinin klâsik döneminde, yan cepheleri, taşıyıcı büyük kemerleri, ana kubbesiyle yenilenmiş durumdadır.

Minare, şerefesinin barok stili ile 1766 depreminin arkasından yapılan minarelere benzemektedir.

Bugün, mihrabın sağındaki payenin içinde bir yatır mezarı bulunmaktadır. Üstündeki yazıya göre, burada, "İsa'nın sahabesinden Havari" yatmaktadır. Halkın inanışına göreyse burada yatan Gül Baba'dır.

> *Mogolların Meryemi Kilisesi (Panagia Muhliotissa)*

Fener'de Firketeci Sokak ile Tevkii Cafer Mektebi Sokak arasında, yüksek duvarlı küçük bir avlu içindedir. Fener Ortodoks Rum Patrikhanesi'ne bağlı kilise, Zafer Karaca'ya göre: "İstanbul'da Fetihten önce inşa edilmiş ve günümüze kadar Rum Ortodoksların ibadet mekânı olarak işlevini sürdürmüş, tek Bizans yapısıdır."

Avlu duvarları, kuzeyde batı, güneyde doğu köşelerde kiliseye bitişir. Ortada kubbe ve dört yönde kubbelerin örttüğü kareye yakın, düzgün olmayan dikdörtgen planlıdır. Yapıda kaba yontma taş ve tuğla kullanılmıştır. Pencerelerin kemerleri tuğla ile örülüdür. Cephelerde başka dönem ve yapılardan alınma taşlar görülür. Güneybatı köşesinde çan kulesi vardır. Kilisenin avlusunda Hagia Anna /Aya Anna Ayazması bulunur.

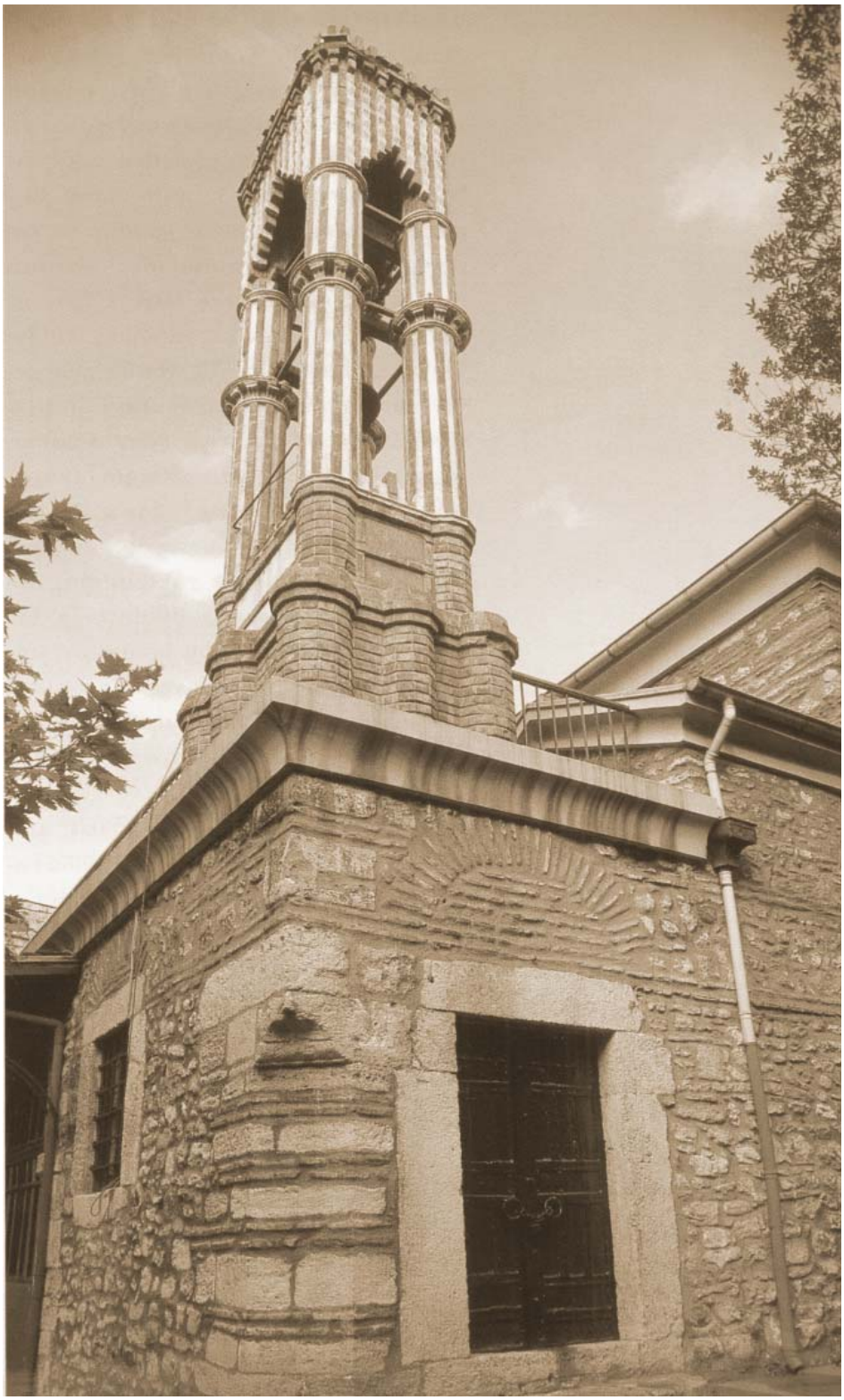
Binanın ilk yapılış tarihi için görüşler farklıdır. Mozaik ikonaların, Patrikhane'dekilerle benzerliği kilisenin X. Yüzyılda yapıldığına kanıt olarak gösterilir. Kilisenin eski bir manastırdan kaldığını ileri sürenler ise manastırın şehrin Latinlerden geri alınışının ardından (1261'den sonra) VIII. Mihael'in dayısı İsakios Dukas tarafından kurulduğunu söylerler.

Manastırın, VIII. Mihael'in kızı Maria'nın mülkiyetine geçişi ve "Muhliotissa" (Moğollar'ın Meryemi) adını alışı ile ilgili tez söylencelere bağlıdır. Kilisenin XIII. yüzyıl sonunda inşa edildiğini kaydeden bir yazar da kiliseyi bugünkü adıyla aynı anlama gelen bir adla anar: "Despoina ton Mogolion".

Bina 1351'de Patrikhane'nin denetimine geçmiş, İstanbul'un fethinden sonra mimar Hristodulos'a bağışlanmıştır.

Binanın dört yapraklı yonca biçiminde bir mozeleum (mezar binası) olduğu ve sonradan kiliseye dönüştürüldüğü de kiliseyle ilgili tezler arasındadır. Manastırla ilgili hiçbir iz yoktur. Ortada kubbe ve ona bağlı yarım kubbelerin oturduğu dört yapraklı yonca plan ise sonradan yapılan onarım ve eklerle epey değişmiştir. 1633, 1640 ve 1729'da yanan ve onarım gören kilise kitabesine göre 1732'de yeniden yapılmıştır.

İkonostasisin alt sırasında yer alan büyük çerçevelerdeki ikonalar gümüş kabartma kaplamalı ve 1884 tarihlidir.

Panayia Muhliotissa adı, tahrif edildiği sonradan anlaşılan bir belgedeki olaya bağlanır. Bu belgeye göre, VIII. Mihael'in kızı Maria Paleologina, Moğol Hanı Hülagu ile evlendirilmek üzere Orta Asya'ya gönderilir. Hülagu'nun 1264'te ölümü yüzünden evlenme gerçekleşmez. Maria'nın Hülagu'nun oğlu Abaka Han ile evlendirilmesi kararlaştırılır.

Abaka Han'ın 1282 yılında öldürülmesiyle yurduna dönen Maria, şehrin Haliç'e bakan yamacındaki kilise, hamam, bahçe ve bağları Maria Akrapolitissa'dan alarak burada bir kadınlar manastırı kurar. Bu manastır "Moğolların Meryemi/Muhliotissa" olarak adlandırılır. Kilise bu manastırdan kalmıştır.

Maria Paleologina'nın, var olan bir kiliseyi (Panagiotissa/Meryem) onarttıktan sonra, kadınlar manastırı için ayrı binalar yaptırttığını söyleyenler olduğu gibi, manastırın yanına bugünkü kiliseyi yaptırttığını söyleyenler de vardır.

Fetihten sonra II. Mehmet'in, Mimar Hristodulos'a bir fermanla verdiği kilisenin, Rumlar'dan alınması ve camiye dönüştürülmesi girişimleri bu fermanın tanıdığı haklar nedeniyle engellenebilmiştir.

1881-1907 yılları arasında İstanbul'da yaşayan Dorina L. Neave Türkçe'ye Eski İstanbul'da Hayat adıyla çevrilen Twenty Six Years on The Bosphorus adlı anılarında bir paskalya gününü anlatırken, Panagia Muhliotissa Kilisesi'nden de söz eder. Yazar, Panagia adını kendi dilindeki biçimiyle St. Mary (Azize Meryem), Patrikhane'yi de "Patriğin Sarayı" diye anıyor:

"Bir Paskalya günü, Eveline Withaker (Lady Paul), Tudor Vaughan (Sir) ve Ernest Lomas'la birlikte Rum Patriği'nin sarayındaki bir Paskalya ayinine gittik ve Venediklilerin 1203'te Isaac Angelus adına şehri yeniden ele geçirdiklerinde surları aştıkları yerde olan meşhur manastıra yakın bir yerdeki St. Mary Mougouliotissa'da 'yumurtaların takdisi'ni izledik. Bu mahal, 1453'de Türk ordularının Constantinopolis surlarına yaptıkları son hücumun ağırlık merkezidir.(...) Bir kabul salonuna alındık ve pencerelerinden Patriğin kiliseye doğru yürüyüşünü seyrettik. Yüksek baş süsü ve zengin işlemeli tören kıyafeti vardı. İki yanında, resmi üniformaları içinde, Rus Büyükelçisi ve Yunan Konsolosu Mr. Griparis yürüyordu. (...)Kalabalık, büyük giriş kapılarının önüne gelir gelmez, beklenmedik bir kargaşa çıktı. Herkes, Patrik yumurtaları takdis ederken, ayini daha yakından görebilmek için, kilisede ön sıraları kapmaya savaşıyordu. Bu kitleler yerleşene kadar, çevreyi bir bağırış çığırış kapladı. Neyse ki biz yabancılar için, vaiz minberinin yakınında bir yer ayrılmıştı ve Patriğin önüne konulan yumurta dolu sepetleri rahatlıkla gördük. Bu yumurtalar, parlak renklerde boyalıydı ve üstlerine altın harflerle 'paskalya' yazılmıştı."

> *Fener Hagios Georgios Patrikhane Kilisesi (Aya Yorgi Katedral Kilisesi)*

Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin de bulunduğu bu kilise, Fener'de Sadrazam Ali Paşa Caddesi ile İncebel Sokak arasındadır. Bu kiliseyi "Burç Kilisesi" adıyla anan yazarlar da vardır. Patrikhane'nin bu yapıya taşınmasının Patrik II. Mattihaios (1595-1602) döneminde gerçekleştiği, yapının daha önce Kadınlar Manastırı olduğu, çeşitli onarımlar ve yıkımlar geçirdiği de Batı ve Osmanlı kayıtlarından anlaşılmaktadır. 1836 yılında bu günkü planıyla inşasından sonra 1941 yılında geçirdiği yangının ardından yenilenmiştir.

Kilise, yüksek duvarlarla çevrili bir avlunun kuzeyinde, dikdörtgen planda, taş ve tuğla ile inşa edilmiştir. Avluda Rum Ortodoks Patrikhanesi, Hagios Kharalampos /Ayios Haralambos Ayazması, yönetim binaları, kütüphane ve kiliseye kuzeybatıdan bitişik kutsal yağ (mür) üretimevi bulunmaktadır.

Binanın kuzey, güney ve doğudaki apsis pencerelerinin kemer ve kemer alınlıkları tuğla örülü, batı pencereleri ile doğudaki orta nef sırasındaki pencerelerin eşik ve çerçeveleri taştır. Batıdaki giriş mermer çerçevelidir. Kilisenin doğu ve batı cepheleri üçgen alınlıkla sonlanır. Kilisenin patrikhane oluşunu simgeleyen patrik tacı, yapım tarihi (1836), yapının batı cephesinde, saçak altındaki, bitkisel motif kabartmalı kilit taşına işlenmiştir.

Kilisenin batıda üç girişiyle kuzey apsisin avlu duvarına bitiştiği yerde küçük bir girişi ibadet edilen alana (naos) açılır. Batıdaki girişler nefler hizasındadır ve ortadaki kapı daha büyüktür. Bitkisel motif oymalarıyla bezenmiş yuvarlak mermer kemerlidir. İki yandaki kapının biçimleriyse doğudaki küçük kapı gibi dikdörtgendir.

Tavan ahşap üzerine alçı kaplamadır. Orta nefin örtüsü beşik tonozdur ve sütunlar düzeyindeki takviye kemerleriyle dilimlenir.. Kemerler

arasındaki madalyonlarda Havari tasvirleri yer alır. Bu tasvirler ve galeri korkuluğunda yer alan Hz. İsa'nın yaşamından sahneler yağlı boya ile resimlenmişlerdir.

Bemayı, cemaatin bulunduğu naostan ayıran ikonostasis oyma bitkisel motiflerle bezeli ahşaptır. İkonostasisin naosa bakan yüzünde ikonalar vardır. Üst bölümdeki küçük çerçevelerde İncil'den görüntüler, alttaki büyük çerçevelerde, Hagios Georgios, Hz. Meryem ile Çocuk Isa, Hz. İsa, İonnes Prodromos ikonaları yer alır.

Bitkisel motiflerle süslenmiş ahşap "patrik tahtı" kimi kaynaklara göre beşinci yüzyıl başında y apılmıştır.

Fener Hagios Georgios Patrikhane Kilisesi'ndeki kutsal emanetler şunlardır: Hz. İsa'nın bağlanarak kamçılandığı sütun olduğuna inanılan, Kudüs'ten getirildiği kabul edilen silindirik taş (ikonostasisin güney bölümünde), Azize Öfemya (Hagia Eupemia) ve iki müridinin kutsal kalıntılarının saklandığı üç tabut (naosun güneydoğusunda, ikonostatisin önünde), mozaik ikonalar.

Z. Karaca'nın, İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri adlı kitabında Semavi Eyice'nin, tarihsel önemi bulunan mozayik ikonaların Teotokos Hodegetria ve İonnes Prodromos'a ait olduğu saptaması yer alır.

Patrikhane Kilisesi'nin yaşadığı en önemli olay, Patrik V. Gregorios'un, "Yunan İsyanı ile ilişkisi olduğu gerekçesi ile" 1821 yılında Patrikane kapısına asılışıdır. Bu olayı Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Osmanlı Tarihi'nden alıntılıyoruz:

"Eflak-Buğdan ve Mora isyanları İstanbul'da büyük heyecan uyandırdı. Etniki Eterya Cemiyeti'nin geniş isyan planı ve maksadı anlaşılınca, II. Mahmud hiddete kapıldı ve bütün Rumlar'ın kılıçtan geçirilmesini emretti. Devletin ileri gelenleri, padişahın ayağına kapanarak, kabahatsiz reayanın affını dilediler. Bunun üzerine inceleme yapılarak neticede kabahatli görülenlerin cezalara çarptırılması konusunda irade çıktı. İstanbul Patriği, Etniki Eterya'nın nüfuzlu (etkili) üyelerinden olmasına rağmen, isyanın Rusya tarafından takbih edildiğini (kınandığını) görünce korktu ve bir afarozname düzenleyerek Eterya üyelerinin yeminlerinin batıl olduğunu, üyelikten çekilmeyerek devlete karşı savaşa devam edeceklerin lanet altında kalacağını ilan etti. Bu ilanın İstanbul'da ve Rumeli'de tesiri görüldü ise de, Mora İsyanı'nın yatıştırılmasında hiçbir faydası görülmedi. İnceleme neticesinde Patrik Gregoryos'un da isyanda parmağı olduğu anlaşılınca, aforozname yi yayınlamış olmasına rağmen, resmi elbiseleriyle asıldı. Cürümleri sabit görülen birçok metropolitler de İmparatorluğun muhtelif yerlerinde asıldı. Padişaha ve sadrazama Rumlar'ın lehinde mütemadiyen telkinatta bulunmuş olan Halet Efendi de evvela Konya'ya sürgün edildi, bir müddet sonra da orada boğduruldu. "

> Sveti Stefan Kilisesi
(Bulgar Kilisesi)

Haliç kıyısında, Balat Vapur İskelesi Caddesi ile Mürsel Paşa Caddesi arasında, sahil yolu üstündedir. Bulgar Eksarhhanesi'ne bağlı üç

kiliseden en önemlisidir. Öteki iki kiliseden biri Eksharhhane (Şişli, Halasgargazi ve Abidei Hürriyet caddeleri arasında) içinde, diğeri Feriköy'deki Bulgar Mezarlığı'ndadır.

Sveti Stefan Kilisesi, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda, Haliç kıyısına dik konumdadır. Üç nefli bir bazilika planında inşa edilmiştir. İkonastasis dışında, tümüyle demir malzemeden, prefabrik olarak yapılmıştır. Girişi, güneybatı ucundaki 3 metrelik çıkıntıdadır. Giriş üzerinde çan kulesi ver alır.

İstanbul'daki Bulgarlar, XIX. yüzyıl ortalarına kadar Rum Ortodoks Patrikhanesi'ne bağlı kiliselerde ibadet ediyorlardı. 1839'da Tanzimat Fermanı ile Müslüman olmayan Osmanlı tebaasının Müslümanlarla eşit haklar kazanmasından sonraBulgar Cemaatinin İstanbul'daki önderlerinden Stefan Bogaradi (İstefanaki Bey), 1848 Eylül'ünde, devlete başvurarak içinde ibadet de edilebilecek bir papazevi (metoh) yapımı için izin istedi. Gerekçe olarak, cemaatin Rum dilini bilmediğinden, anlayarak ibadet edemeyişi, Bulgarların da Yahudiler ve Ermeniler gibi ayrı bir cemaat oluşu ve Rum kiliselerinin aşırı kalabalığıyla sağlıksızlığı gösteriliyordu. İbadethane-evin yapımı için Fener'deki bir arsasını bağışlayacağını bildiren Stefan Bogaradi'nin dileği kabul edildi. İki yıl içinde yapılan bu bina bugün, Mürsel Paşa Caddesi'nde, Sveti Stefan Kilisesi'nin tam karşısındadır. Bu binadan sonra, bugünkü kilisenin yerine ahşap bir kilise yapıldı. Bulgar cemaatinin Rum Ortodoks Patrikliği'nden kopmalarının bu ilk adımını 1869 yılında Rum Patriğini dinsel önder olarak tanımadıkları başvurusu izledi. 11 Mart 1870'de bağımsız Bulgar Kilisesi kurulmasına izin verilen ferman, 16 Eylül 1872'de Fener Patrikhanesi Sen Sinodu'nun Bulgar Kilisesi ile bir bağının kalmadığını açıklaması izledi.

Haliç kıyısındaki zeminin sağlam olmayışı yüzünden, ahşap kilisenin yerine kagir bir bina yapılamayacağı anlaşılınca, binanın projesi, İstanbullu Ermeni mimarlardan Hovsep Aznavur'a verilmiştir. Demir iskelet yöntemiyle daha hafif olacağı saptanan binanın uygulama projesi ve prefabrik parçaların üretilmesi için 1892'de açılan uluslararası yarışmayı Avusturyalı bir firma kazanmıştır. Bugün bu firmanın adı giriş kapısının sağ yanında, bulunduğu şehir olan Viyana ile birlikte şu biçimde yer almaktadır: "R. Ph. Waagner, Vienne." Taşıyıcı iskeleti çelik profillerden oluşan, üzeri saç ve döküm levhalarla kaplanan binanın tüm parçaları Viyana'da yapılmış, fabrikanın bahçesinde kurularak denenmiş, sonra sökülerek 1896'da Tuna Nehri ve Karadeniz üzerinden gemiyle İstanbul'a taşınmıştır. Bir buçuk yıllık bir çalışmayla kurulan yapı 8 Eylül 1898'de kutsanarak ibadete açılmıştır.

Kilisenin yapımı ile ilgili kitabenin, kilisenin temelinde olduğunu iddia eden Hüsran Yaşar, bu kitabeyi şöyle tanımlar:

"Temelinde, apsisin altına yerleştirilen taş bir sandık içindeki demir levhada şunlar yazılı: 'Bölünmez Üçlü Baba-Oğul-Kutsal Ruh'un onu-

runa, ulu hakan Sultan II. Abdülhamit Han'ın devletinde, Bulgar Ekserhı I. Yosif zamanında temeli atılan bu kilise, Bulgar halkının yaratıcı gücüne ve kutsal değerlerinin yeniden doğuşuna adanmıştır. Dünyanın yaradılışının 7317'inci ve İsa'nın doğumunun 1892'nci yılı, haftanın 5. günü, aylardan Nisan'ın 26'sı; görkemli İstanbul kentinin Fener Semti".

Sveti Stefan Kilisesi, yapıldığı dönemde Avrupa'da yaygın olan "tarihselci" mimarlık anlayışında, eklektik bir üslupta tasarlanmıştır. Neogotik, neobarok ve neoklasik öğeleri bir arada taşıyan bir üsluptadır.

Kilisenin güneybatıdaki ana girişi yanında iki yan cephedeki kapılar ibadet alanına açılır. Giriş alanı ve iki yan nefin üzerinde U biçiminde galeri katı vardır. Bu kata girişin iki yanındaki merdivenlerle çıkılır. Galerinin orta bölümü koroya ayrılmıştır. Bu bölümün üzerindeki çan kulesine ulaşan döner merdiven galerinin köşesindedir. Çan kulesinde tunçtan dökülmüş çeşitli büyüklüklerde altı çan bulunmaktadır. Bu çanların üzerinde H. Kuruyazıcı ve M. Tapan'a göre "Sveti Stefan Kilisesi için Rusya'daki Yaroslav kentinde döküldükleri" yazılıdır. Hüsran Yaşar ise bu çanların üzerinde kabartma yazı ve motiflerin bulunduğunu, yazıların "eski Slav dili, 19'uncu yüzyıl edebi Bulgar dili, eski Rus dili, 19'uncu yüzyıl edebi Rus dili olmak üzere farklı dillerde" olduğunu söyleyerek yazılardan birini de şöyle çeviriyor:

“Hayırlı yeryüzüne sevinç saç, gökteki Tanrı’nın ününü öv.”

Üç nefli ibadet alanının orta nefi iki yan alanın toplamına eşittir. Bu alanı apsisten altın yaldızlı, ahşap bir ikonastis ayırır. Kilisenin tek demir olmayan parçası olan ikonastasisin yüksekliği galeri katına ulaşır. Üç parçalı ikonastasisin orta bölümündeki orta kapının birleştiği noktada Ruhül Kudüs’ün simgesi olan güvercin kabartması yer alır. İkonostasisin kanatlarına Cebrail, İsa’nın vücut bulması, Evrenin efendisi İsa, Müjde konuları resmedilmiştir. Alınlıkta Son Akşam Yemeği yer alır.

Osmanlı döneminde, tüm Hıristiyan ve Musevi tapınaklarının yapım ve tamiri padişah fermanına bağlıydı. Kilise yapımı izninin hemen hiç verilmediği bu dönemde Sveti Stefan Kilisesi’nin izni de söylenceye göre “bir gün içinde bitirilmesi” koşuluyla verilmiş. Kilise bu yüzden prefabrik olarak tasarlanmış. Viyana’ya ısmarlanan kilise, bir günde monte edilmiş.

Kilisenin tarihindeki en önemli günler, Hz. İsa’nın vaftiz günü olan 6 Ocak’ta yaşanır, haç törenle kilisenin önünden Haliç’e atılır, cemaatin gençleri denize dalarak haçı sudan çıkarmak için yarışırlardı.

> Fener Rum Erkek Lisesi

Haliç'te Fener sırtlarında yer alan Fener Rum Erkek Lisesi, "Kırmızı Mektep" olarak da bilinir. Yapı, çokgen biçimindeki gri kubbeli, kızıl kulesiyle nereden bakılırsa hemen göze çarpar. Bu görkemli görünüşüyle birçokları ona Fener Patrikhaneliği'ni yakıştırır.

Okulun kuruluşu Fatih'in Rumlara tanıdığı haklar arasında yer almıştır. İlk kez, verilen bu haklara dayanılarak, Patrikhane Akademisi (Megali Skhola) olarak öğrenime başlamıştır.

Bu okul, Fenerli Rumların Osmanlı İmparatorluğu adına yürüttükleri diplomatik görevleri konusunda eğitilmeleri açısından da önemliydi.

Bugünkü bina 1883'te Mimar Dimadis tarafından yapıldı. Dimadis, okulun mezunlarındandı. Avrupa'da mimar olarak birçok şatonun yapımına imza attı. Burada yaptığı bina da şato mimarisinin izlerini taşımaktadır. Gerçekten de bir şato görünümündeki okul, çok tipik olmayan Viktorya uslubunda bir yapıdır.

Okuldaki eğitim XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar dinsel (teolojik) eğitimle laik eğitimin bir karmasıydı. Daha sonra dinsel eğitim Heybeliada Ruhban Okulu'na aktarıldı. Okulda felsefe ile pozitif bilimler ağırlık kazandı. 1903'ten başlayarak müfredata dilbilgisiyle pedagoji de eklendi.

Okul, 1969'da öğrenci yetersizliğinden kapandı. Bugün, Yuvakiyon Kız Lisesi öğrencilerinin getirilmesiyle karma hale gelen okul, eğitimini sürdürüyor.

MİMARİ
İSTANBUL
MİMARİ

> Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı

Kadir Has Caddesi'nde, Fener vapur iskelesi karşısındadır. Bina, Osmanlı döneminde burada yaşayan bir Fener Rum beyinin ahşap konağının taş odalarından kalmadır.

Eskiden Rumlarla Türklerin Haliç'te görkemli yalıları bulunuyordu. Boğaza göre bu yalılardan ulaşım daha kolaydı. Yalının ahşap konağı yanarak ortadan kalktıktan sonra geriye kalan taş odalardan biri 1990 yılında yenilenerek, 1989 yılında kadın odaklı yazın ve kadınlar tarafından üretilmiş eserleri bir araya getirmek ve yeni üretimlere zemin hazırlamak amacıyla kurulan Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı'na tahsis edilmiştir.

Yalılardan kalan öteki taş odaların kimileri özel işletmelere devredilmiş kimileriyse yarı yıkık olarak Haliç kıyısında kaderlerine terk edilmiştir.

> *Cibali Tekel Fabrikası (Kadir Has Üniversitesi)*

Cibali'de, Kadir Has Caddesi'nde set üstündedir.

Cibali Tütün Fabrikası, II. Abdülhamit döneminde 1884'te yapıldı. Tasarımı, Alexandre Vallaury tarafından yapılan bina Mimar Hovsep Aznavur tarafından geliştirildi. 20. yüzyıl başlarında kimi eklerle Eugene Bottazi binayı genişletti. Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası, endüstri tarihimizin ilk eserlerindendir. Fabrika, Cumhuriyetin ilanıyla Tekel'e bağlı Cibali Tütün Fabrikası adıyla çalışmalarını sürdürdü.

Binada, Batı'da kullanılan tuğla, demir, döküm taşıyıcı kolonlar ve cam gibi malzeme kullanılmıştır. Çatı örtüsündeki özgün Marsilya tipi kiremitler, pik döküm kolonlar, döşemelerde kullanılan çelik putreller Fransa'dan getirilmiştir. Pik demir kolonların özelliği, bina içinde çalışan makinaların titreşimlerinin yapıya zarar vermemesi içindir. Pik demir kolonların yıllardır fabrikada oluşan rezonansı emmesi, binayı bugüne kadar dimdik ayakta tutmuştur.

1500'ü kadın 662'si erkek çalışanı olan fabrikanın imalathanelerinin yanı sıra hastanesi, çocuk yuvası, bakkaliyesi, okulu, itfaiyesi ve spor birimi bulunuyordu.

1946 yılında ilk yerli puronun, 1959'da ilk filtreli Samsun sigarasının yapıldığı fabrika işçileri için bir yaşam merkezi gibiydi.

Bu durumuyla ve çalışanlarıyla, özellikle tütün işçisi kızlarıyla edebiyatımızda birçok şiirle öyküye, romanlara esin kaynağı olmuştur. Şarkılarda söylenmiştir.

Fabrika, 1995'te kapılarını kapattı. Bir süre boş kalan bina, 15 Aralık 1997'de, eğitim kurumu olarak değerlendirilmek üzere, 29 yıllığına Kadir Has Üniversitesi'ne devredildi.

Üniversite, 13 Şubat 2002'de işadamı Kadir Has tarafından açılışı yapılarak eğitime başladı.

Bina, yenilenerek üniversiteye dönüştürüldüğü sırada, bahçesinde yapılan bir kazıda biriken molozların altından bir Bizans sarnıcı ortaya çıkarıldı. 13. yüzyıldan kalma bu sarnıcın üstünde 16. yüzyıldan kalma bir Osmanlı hamamı vardı. Her iki yapı korumaya alındı.

Üniversitenin tarihle içiçe olduğunu belirten Kadir Has Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Yücel Yılmaz, binanın dört ayrı tarihi katmanı bulunduğunu belirtir:

"Binanın en altında XIII. yüzyıldan kalma bir Bizans sarnıcı var. (...) Sarnıcın üstünde XVI. yüzyıldan kalma bir Osmanlı hamamı var. Onun üstünde tütün fabrikası, şimdi de Kadir Has Üniversitesi."

Yüksek Mimar Dr. Mehmet Alper'in restorasyonunu yaptığı binanın bazı bölümlerinde orijinal parkeler değiştirilmeden kullanılmaya devam edilirken çok harap durumda olan parkelerse orijinaline uygun şekilde yapılarak yeniden döşenmiş. Tavanlar, kolonlar olduğu gibi korunurken duvarlar bile tütün fabrikası dönemindeki rengin aynısına boyanmış. Merkez kampüste pek çok oda ve salonun eski yıllardaki işlevlerini gösteren fotoğraflar, yaşanan bölümlerde yer alan, sergilenen eski makineler, daktilolar, tıbbi malzemeler binalar grubuna bir yaşayan müze niteliği kazandırıyor.

> Unkapanı Atatürk Köprüsü

Köprü, Haliç üstünde, Unkapanı ile Azapkapısı arasında kuruludur. Eminönü ile Karaköy'ü birleştiren Galata Köprüsü'nden sonra Haliç'teki ikinci köprüdür. Haliç üstündeki üçüncü köprü ise, E-5 karayolunu Defterdar'dan Halıcıoğlu'na bağlayan köprüdür. Haliç'teki bir başka köprü de Balat'la Hasköy arasına bağlanmış olan eski Galata Köprüsü'dür. Trafik açısından pek işlevi olmayan, emekliye ayrılarak adeta bir kenara atılan bu köprü, genellikle film seti ya da sanatsal gösteriler için kullanılmaktadır. Bu durumuyla da anıtsal ve tarihsel kimliğini korumayı sürdürmektedir.

Haliç'in iki yakası arasındaki ilk köprülerden birini, Ayasofya'yı inşa ettiren I. Justinianus'un yaptırdığı sanılıyor. İsmail İşmen, İnsanlar ve Köprüler'de" Kronikon Paskhale'deki bilgilerin, böyle bir köprünün varlığını doğruladığını, ancak bu köprünün "gemilerin gidiş gelişini engellemesin diye Altın Boynuz'un (Haliç'in) çok yukarı kısımlarında kurulmuş" olmasının daha akla yakın olduğunu yazar. Evliya Çelebi ise, "Seyahatname"sinde Haliç'teki köprü sayısını ikiye çıkarır: "Bir köprü Balat ile Tersane Bahçesi arasında kurulmuştu; bir köprü de Eyüp ile Sütlüce arasında idi." Çelebi, bu köprülerin ayaklarını gördüğünü, bu köprüler dışında Galata ile Yemiş İskelesi arasında zincirden, istenildiğinde açılabilen bir köprü olduğunu da iddia eder. İnşaat Yüksek Mühendisi de olan İsmail İşmen; kimi kaynaklarda Justinianus

Köprüsü, Aya Kallinikos ya da Aya Panteleinon Köprüsü diye anılan Bizans köprüsünün, köprü olarak kullanılmakla birlikte bir tür baraj olduğunu, Kâğıthane Deresi'ni Haliç'ten ayırmak için Bahariye ile Karaağaç arasında kurulduğunu savunan yazarlar olduğunu bildirir. Bu baraj seti İstanbul'un fethinden önce yıkılmış, ancak kalıntıları XVII. yüzyıla kadar görülebilmiş.

Haliç üstüne kurulan bir başka köprü de II. Mehmed'in fetih sırasında Zağanos Paşa'ya kurdurduğu köprüdür. Piri Paşa ile Ayvansaray ya da Kumbarahane ile Defterdar arasında şarap fıçılarından kurulan bu askeri amaçlı geçici köprünün ömrü oldukça kısa olmuş, fetihten sonra çok az bir zaman için kullanılmış, sonra dağılmıştır.

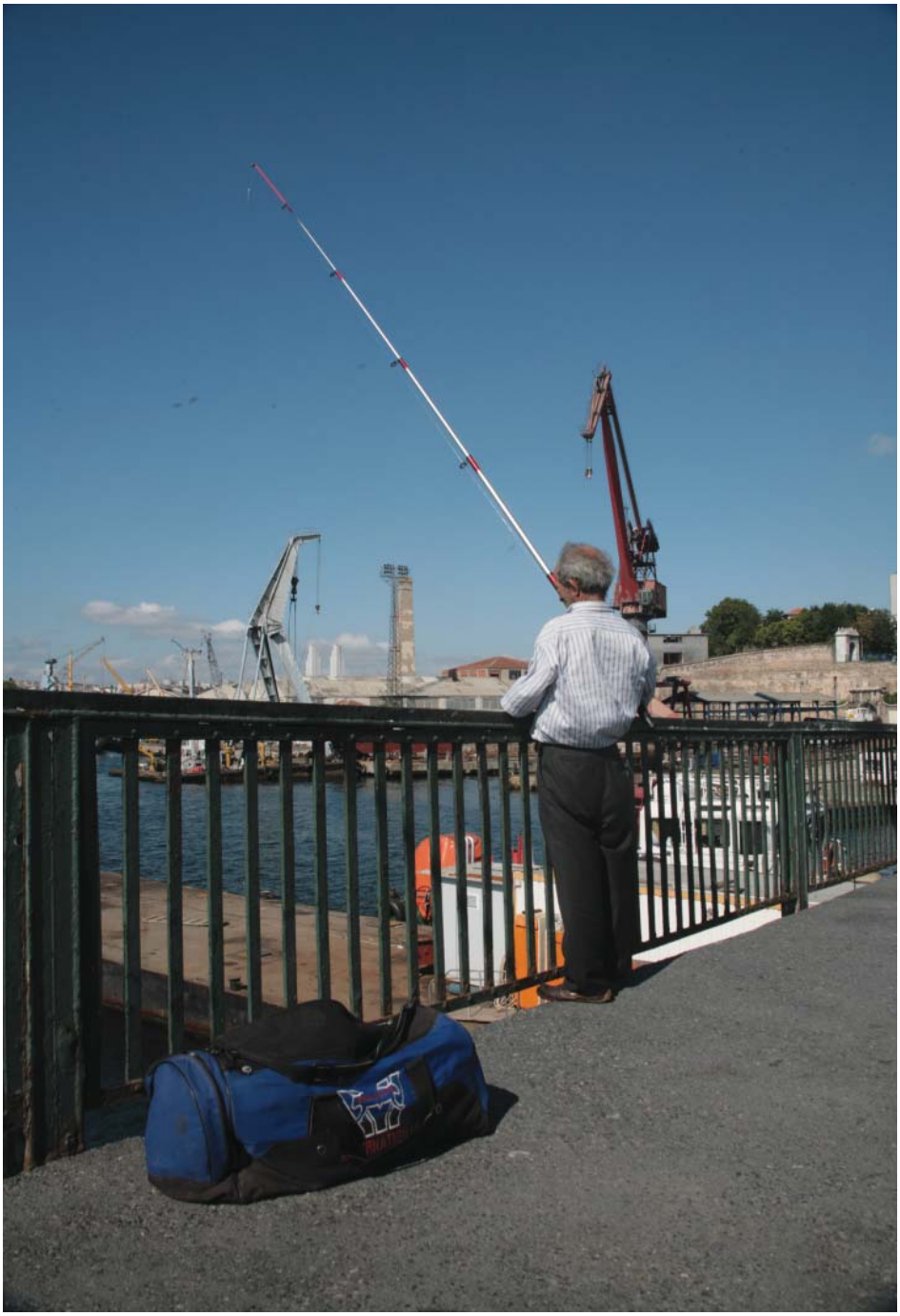
Haliç üstüne ilk köprü, II. Mahmud döneminde tasarlanıp yapılmıştır.

Kaptan-ı Derya vekili Fevzi Ahmet Paşa bu işle görevlendirilir. Parçaları Tersane'de hazırlanan köprü, Unkapanı ile Azapkapısı arasına kurulur. Boyu yaklaşık 500 metre (600 arşın), eni yaklaşık 10 metre (12 arşın) olan köprünün iki ucunda küçük gemilerin, kayıkların geçebileceği kemerimsi bir çıkıntı vardır, büyük gemiler için ortada "iki kanatlı kapılar açılır". 3 Eylül 1836'da II. Mahmud'un atla geçerek kullanıma açtığı bu köprü, İstanbul'un ilk köprüsüdür. Bugün Unkapanı Köprüsü ya da Atatürk Köprüsü adıyla andığımız bu köprüyü kullananlardan geçiş parası alınmasını engelleyen II. Mahmud, köprünün Hayratiye Köprüsü adıyla anılmasına yol açmıştır. Haliç'e yeni bir köprü daha yapılmasıyla adı Cisr-i Atik (Eski Köprü)'ye dönüşen bu ilk köprü, ilk köprü dolandırıcılığına da sahne olmuştur: "(…) Köprüyü kendine mal etmek isteyen Kandilci Raşit adında bir açıkgöz gelip geçenden haraç almaya başlayınca yakalandı ve padişahın emrini dinlemediği için İstanköy'e sürüldü."

Gerard de Nerval, 1843'te çıktığı Doğu yolculuğunda Mısır, Lübnan ve Suriye'den İstanbul'a da uğramış, burada bir Ramazan ayı geçirmiştir. Yazar, Beyoğlu'ndaki bir tiyatro gösterisinden, gecelediği Yıldız Han'a gidişinde geçtiği bu köprüyü ve köprüye inen yolları şöyle anlatır: "Haliç Köprüsü'nden İstanbul'a giden uzun yolu çok iyi biliyorum. Ramazan ayının parlak mehtabında, bizim şafakları andıran o güzel gecede, yolumu şaşırmadan gidebilirdim. (...) Pera Mezarlığımdan geçip Galata kapısına ulaşan kestirme yolu tuttum. Surlar burada bitiyor ve Bahriye binasına varılıyor. Fakat buraya girmeden Haliç'i geçemezsiniz: Bir kulübenin kapısını çalarsınız ve kapıcı kapıyı açıp bahşişini alır. Muhafızların selamına "aleyküm selam" diye cevap verir, denize doğru inen bir sokaktan geçip, Sultan Mahmud tarafından yaptırılan çeyrek fersah uzunluğundaki harikulade güzel bir köprüden yürürsünüz." (Muhteşem İstanbul)

Unkapanı Köprüsü, 1875'de "Fransızlarla yapılan bir anlaşmaya göre kurulan" demir, 25 dubalı, 480 metre boyunda, 18 metre genişli-

ğinde bir köprüyle yenilendi. Bu demir köprü de 1912 yılında sökülüp, Galata Köprüsü'yle değiştirildi. 1924-25 yıllarında onarım gördü. 1936 yılında bir fırtınayla parçalandı. Atatürk Köprüsü adıyla bir Fransız şirketine ihale edilen ve 1940 yılında kullanıma açılan bu yeni Haliç Köprüsü 24 dubalı, 47, 7 metre boyunda, 25 metre genişliğindedir.

> Azapkapı Sokollu Mehmet Paşa Camii

Haliç, Atatürk Köprüsü'nün Azapkapı ayağında, Haliç Tersanesi-anıt kapısının tam karşısında bulunmaktadır. Sokollu Mehmed Paşa, 1577'de Mimar Sinan'a yaptırmıştır. Denizin kenarında zeminden yüksekte inşa edilmiştir. Yerinin darlığından dış ve iç avluları yoktur.

İki katlı olan yapı dikdörtgen planlıdır. Merkezi kubbe 8 yarım kubbeyle desteklenmiştir. Kapalı son cemaat yerine merdivenle çıkılır. Bir kemeriyle camiye bağlanan sol tarafındaki minareye de buradan geçilir. Sinan, Edirne Selimiye Camii'nin planlarını küçük ölçeklerde buraya uygulamış, yerin olanaklarına göre kimi değişiklikler yapmıştır. XIX. yüzyılda minaresi onarılan caminin kendisi 1941'de elden geçirilmiştir. Bu arada kaybolan çinileri yeniden yaptırılmıştır. Mihrabıyla minberi mermer işlemeli olan cami, süslemelerinden çok mimari konumuyla ağırlık kazanmıştır.

Cami dışında bulunan Azapkapı sebili, daha sonraki dönemde yaptırılmış olmasına karşılık, camiyle mimari bir bütünlük sağlamıştır.

Sebille birlikte, 1956'da gereksiz yere yıktırılan sibyan mektebi, I. Mahmud'un annesi Saliha Sultan tarafından 1733 yılında yaptırılmıştı.

Haliç Tersaneleri >

Fatih Sultan Mehmet tarafından 1455 yılında kurulan Tersane-i Amire bugün Haliç tersaneleri adıyla anılır.

Kasımpaşa'dan Hasköy'e kadar uzanan Haliç'in kuzey kıyısını kapsayan iki kilometrelik alanda sırasıyla Haliç Tersanesi, Kuzey Deniz Saha Komutanlığı Karargahı, Camialtı, Taşkızak, Hasköy tersaneleri yer alır.

> Haliç Tersanesi

Atatürk Köprüsü'nün Azapkapı ayağında Şişhane yokuşunun başında, üç havuzu, üç atölyesi, iki yapım kızağı, devasa vinci, tarihsel kapısı ve çeşmesiyle yer almaktadır.

Atatürk Köprüsü ile Kasımpaşa arasındaki 75.000 metrekarelik bir alanı kapsamaktadır.

Bugün Haliç, Camialtı, Taşkızak, Hasköy tersanelerinin bulunduğu kesimdeki İstanbul Tersanesi, o dönemde, Gelibolu'dan sonra imparatorluğun ikinci büyük tersanesiydi. 1513'te Yavuz Sultan Selim döneminde Galata yönüne doğru genişletme çalışmalarına başlandı. Gelibolu'daki tersane kaldırılarak araç-gereçler buraya getirildi. İçinde gemi yapılan göz sayısı, 1514 kışında 4'ken, 1514 yazında 50'ye, yaz sonunda da yüzün üstüne yükseldi. Venediklilerle Cenevizliler, Haliç'teki gelişmeleri izlemekte, Galata ile Pera'da yaşayan vatandaşlarından yararlanıyordu. 1557'de, Sokollu döneminde, tersanenin etrafı yüksek duvarlarla çevrildi.

Döneminin en büyük gemilerinden olan Uzunçarşı adlı ilk kalyon, 1648'de burada kızağa konuldu. 1700'lü yıllarda daha büyük gemilerin yapım zorluğu tersaneyi çağın gerisinde bıraktı.

Büyük gemilerin bakım ve onarımı için büyük bir havuz gerekiyordu. III. Selim döneminde (1789-1807) Kasımpaşa yönündeki ilk büyük havuzun yapımı İsveçli bir şirkete verildi. 75 metre boyunda, 37, 5 metre eninde, 10, 5 metre derinlikte olan bu taş havuz 1799'da hizmete açıldı.

İkinci havuzun yapımına II. Mahmut döneminde başlandıysa da havuz, 1825'te tamamlandı.

Azapkapı yönündeki üçüncü taş havuzun yapım tarihi de 1857'dir.

1773'te tersanenin içinde, Mühendishane adıyla, gemi mühendisliği konusunda eğitim veren bir okul açıldı. 1789'da Mühendishane-i Bahri-i Hümayun adını alan okul, günümüzdeki İstanbul Teknik Üniversitesi'nin temelini oluşturmuştur.

Haliç Tersanesi, 1912 yılına kadar Haliç Fabrika ve Havuzlar İşletmesi adı altında bir müdürlük olarak çalıştı. Camialtı ile Hasköy atölyeleri de Başmühendislik olarak buraya bağlıydı.

1952'de Haliç Tersanesi, Denizcilik Bankası'na verildikten sonra, burada yeni gemi yapımına girişildi. Camialtı ile Hasköy atölyeleri Haliç Tersanesi'nden ayrılarak bağımsız tersaneler haline getirildi. Haliç tersanesi de yeni gemi yapımı için modernize edilerek düzenlendi.

Bugün İDO'ya bağlı olarak gemilerin bakımı, onarımı, yapımı konularında çalışmalarını sürdürmektedir.

> Kuzey Deniz Saha Komutanlığı Karargâhı

Kuzey Deniz Saha Komutanlığı binası, Kasımpaşa vapur iskelesinden hemen sonraki burunda parmaklıklı bir bahçe içinde yer almakta.

Bu konuda Sennur Sezer Kasımpaşa adlı kitabında şu bilgileri verir:

"Dr. Öğ. Alb. Rasim Ünlü, 'Bahriye Divanhanesi ve Tersanenin Kuruluş Yeri Hususunda Yeni Bulgular' başlıklı tezinde ve tezini dayandırdığı 'Bahriyenin Haliç Serüveni-Fatih'ten Son Divanhane' adlı kitabında Eskiden Bahriye Divanhanesi olarak tanımlanan, XIX. yy. sonunda Bahriye Nezareti binası olarak bilinen yapının geçmişiyle ilgili şu saptamaları yapar: ' (...) Bahriyenin Haliç Serüveni-Fatih'ten Son Divanhane adlı kitap çalışmam sırasında; Bahriye Divanhanesinin Kasımpaşa bölgesinde yaklaşık beş yüz elli yıllık süreçte, beş kez yapıldığı ve bu beş yapıdan birincisi dışındakilerin, yani; ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci divanhanelerin aşağı yukarı aynı zemin üzerinde kurulmuş olduğu da tespit edilmiştir. (...) Ayrı ayrı zaman dilimlerinde inşa edilmiş olan beş divanhanenin de üslup ve yapılanma özelliklerinin değişik olduğu konusu da, ilk kez bu çalışmayla ortaya çıkarılmıştır.'

Dr. Öğ. Alb. Rasim Ünlü, tezinde Fatih Sultan Mehmet'in, Türk Donanmasının kuruluşu ve gelişmesi için gerekli kuruluşların İstanbul'daki ilk temelini, Kasımpaşa'daki Dereağzı ile Azapkapı arasındaki arazide attırdığını belirtir:

'Bunlardan Birinci ve İkinci divanhane, Piri Reis'in Kitabı Bahriye'sinin bazı nüshalarında 'Divanhane ve Eski Divanhane' olarak gösterilmiş ve bunlar da harita üzerinde değerlendirilmiş; aynı şekilde, Hünername ile Viyana'da bulunan bir gravürdeki Birinci ve İkinci Divanhane'nin yerinin belirlenmesi hususu da, tarafımdan büyüteçlerle incelenerek tespit olunmuştur.

Üzerinde düşünceler ürettiğimiz beş Divanhane binası da, tarihleri boyunca Haliç kıyılarının en canlı ve en önemli binaları olmuştur. Bu binalar o dönemlerde, deniz kuvvetlerinin merkezi olarak da kullanılmıştır.

Bahriye Divanhanesi kavramının içerisinde, bilhassa 'Divan' kelimesi, ilgi çekmektedir. Bu kelimeyle ilgili olarak, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğünün yazarı Mehmet Zeki Pakalın 'Divanhane' konusunda şu bilgileri vermektedir:

Eskiden divan kurulan dairelere verilen addır. Odalar arasındaki geniş ve büyük sofalara da Divanhane denilirdi. Eski Türk evlerinde yazın oturmak ve yatmak için yapılan ve sergah dahi denilen bir tarafı açık ve bahçeye bakan sofalara da bu ad verilirdi. Eskiden Bahriye Nezareti Dairesine de Divanhane denilirdi.

Kasımpaşa'daki bahriyeye ait bu binaların ismi de buradan gelmektedir. Divanhane adı verilen bina ya da binalar topluluğu, genelde Kaptan Paşaların ya da Bahriye Nazırlarının görevlerini İstanbul'da sürdürdükleri sırada bulunduktan, icra ve karar yeriydi. Bahriyeye yönelik faaliyetlerin merkez olarak kullanıldığı bu yer, Osmanlı denizciliğinin beyin merkezi olarak da kabul edilebilir.'

Bu gruptaki son yapı 1869'da bitirilmiş. 2008 yılı sonlarına kadar Kuzey Deniz Saha Komutanlığı Karargâhı olarak kullanılan bina, sonraki dönemlerde çeşitli defalar yenilenmiş, tersanelerle birlikte ve kamu yararına kullanılma koşuluyla ve anahtar teslimi askeri bina yapma koşuluyla İstanbul Büyük Şehir Belediyesi'ne devredilmiştir.

Bugün Kasımpaşa Asker Hastanesi adını taşıyan bina da 1838'de yapılmış. Bu hastane uzun zaman İstanbul Deniz Hastanesi adını taşıdı.

Günümüzde Kuzey Deniz Saha Komutanlığı Karargâhı olarak görev yapan Kalyoncu Kışlası da Kasımpaşa'nın parlak çağı olan XVIII. yy. yapısıdır."

> *Camialtı ve Taşkızak Tersaneleri*

Bu tersaneler, Kuzey Deniz Saha Komutanlığı Karargâhı binasından sonra kıyı boyunca Hasköy'e kadar uzanır. İkisi de Haliç Tersaneleri'nin (Tersane-i Amire'nin) parçalarıdır.

Fetihten hemen sonra Sarayburnu ile Kumkapı arasındaki Kadırga'da ilk tersane kurulmuştu. Bu dönemde donanma Kasımpaşa kıyılarına yanaşmaktaydı. 1462 yılında Kadırga Tersanesi'nde büyük bir gemi yaptıran Fatih Sultan Mehmet, gemi Sarayburnu'nda denize indirilirken batması üzerine Camialtı'nda Taşkızak Tersanesi'nin kurulmasına karar vermiştir. Tersane, 1463 yılında İstanbul Tersanesi adıyla kurulmuştur. İstanbul Tersanesi 450 yıl boyunca Osmanlı donanmasının onarım ve yapımı için hizmet vermiştir.

Tersanenin geliştirilme süreci içinde kıyıdaki Aynalıkavak Sarayı yıkıldı. 1805'te sarayın bulunduğu alana Taşkızak ve Ağaçkızak tesisleri yapıldı.

Haliç'teki Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na bağlı olarak çalışan Taşkızak Tersanesi, 1789-1807 arasında İsviçre ve Fransa'dan gelen mühendislerce modernize edildi. Büyük bir dökümhane binası eklendi.

Tersanede 1827'de ilk yüzer havuz, ilk buharlı gemi yapıldı. 1886 yılındaysa Abdülhamit ile Abdülmecid adı verilen ilk denizaltılar inşa edildi.

II. Abdülhamit döneminde (1876-1908) 6700 tonluk, 14 mil sürati olan Hamidiye zırhlısı 1884'te bu tersanede denize indirilerek donanmaya katılmıştır.

Cumhuriyet döneminde Atılay ile Yıldıray denizaltıları bu tersanede yapıldı. 19 Mayıs 1919'da denize indirilerek donanmaya katıldı.

Tersane, 1950'de modernize edilerek genişletilip geliştirildi. Tersane, 2 bin 500 ile 3 bin 500 ton kaldırma gücü olan iki yüzer havuza sahipti. Kıyıdan Haliç'in yarı bölümüne uzanan bu yüzer havuzlar, denizdeki su sirkülasyonunu engelledikleri gerekçesiyle Haliç dışına taşındılar.

Taşkızak Tersanesi konusunda eski bir çalışanı olan Sennur Sezer, Kasımpaşa adlı kitabında tersanedeki Bizans ve Osmanlı kalıntılarından söz ederken:

Ege'den bir ören yerinden getirilen bir mermere oyulan "Valde Kızağına" dikkati çektikten sonra, tersane grevini anlatır:

"Ülkemizin ilk grev yapan işçileri olarak bilinir tersane işçileri. Oysa ilk grev Beyoğlu Telgrafhanesi işçilerinin 1872 yılında yaptıkları grevdir. Oya Baydar, 1969'da yayınlanan "Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi" isimli kitabında bu yanlışı düzeltir. Beyoğlu Telgrafhanesi işçileri, 1872 yılında greve çıkar. Kasımpaşa Tersanesi işçileriyse bir yıl sonra yani 1873 yılında, ağır çalışma koşulları altında çalışıp 11 aydır ücretlerini

alamadıkları için, greve çıkar. Bir yıla yakın süredir ücretlerini alamayan sayıları 500-600 olan tersane işçisi perişandır. Olayı Türkçe Hadika Gazetesi 23 Şaban 1289 tarihli sayısında bugünkü dille şöyle vermektedir: 'Dünkü gün saat dörtte, Babıâli'nin Sedaret dairesi önünde, İslam ve Hıristiyan 500-600 amele birikmişti. Bunlar tersanede çalışan dülger, marangoz, bıçkıcı, baltacı ve benzer türlü işle uğraşanlardı. Bu işçilerin tümünün böyle iş bırakarak Babıâli'ye gelmeleri, 11 aydan beri maaşlarını alamamaları yüzünden Sadrazam hazretlerine dilekçe vermek içinmiş. Saat yedi buçuğa kadar kapının önünden ayrılmadılar. Her şeye dalıp kalmak merakı olan İstanbul halkı ise işlerini güçlerini bırakıp, bunların etrafını almıştı. Sokak geçilmez hâle gelmişti. Ne hâl ise kalabalık saat yedi buçukta dağıldı. Elbette dilekçelerine yararlı bir cevap almışlardır. Acaba bu hâli de Ajans Reuter'in telgrafları Avrupa'ya Enternasyonal teşvikiyle amele greve gitti diye mi bildirecek?' Dört gün sonra aynı gazetede olayın devam ettiğini okuyoruz. Ancak gazetenin olaya daha az alaycı yaklaştığı görülecektir: 'Bazılarının zevce ve valideleri de yanlarında oldukları hâlde yine Babıâli önüne gelerek toplanmışlardır. Bilemeyiz ki çalışmaları işe yaradı mı? Biz de işittik ki bunlar Cuma günü Selam Mevkii'ne gidip dilekçe sunmak istemişlerse de, bulundukları yerden çıkmaları asker tarafından engellenmiş. Dün de matbaamıza gazete satıcılardan birinin eliyle 'Tersane amele ve marangoz biçareleri' imzalı bir kâğıt göndermişlerdir. İçindekiler o derece feci, o derece acıklı ki okuyanların elbette içi kan ağlar."

Ücretlerin ödeneceği sözü verilir ancak ücretler bir türlü bütünüyle ödenmez. Tersane işçisi bu duruma başkaldırır, hakkını grevlerle arar. 1876 yılına dek birkaç kez greve giderek birikmiş ücretlerini parça parça alırlar. 1873 yılı Ocak ayında başlayan ve aralıklarla dört yıl süren Kasımpaşa Tersanesi Grevi'nin sona erişi olaylıdır

22 Mayıs 1876'da tersane grevi yeniden başlamıştır. Gerçekte bu grevi, 1873'den beri sürüp giden tek bir hareket olarak kabul etmek doğrudur. 23 Mayıs 1876 tarihli gazete, olayı şöyle vermektedir: 'Dün sabah 2000 kadar tersane işçisi Babıâli'ye giderek, Sadrazam'a birikmiş ücretlerinin ödenmesini isteyen bir dilekçe sunmuşlardır. Sadrazam ile görüşen Bahriye Nazırı Tersaneye dönerek, işçilere, işe döneceklere yalnız iki aylık ücret verileceğini, bunu kabul etmeyenlerinse tam ücret ödenerek işten çıkarılacağını söylemiştir. İşçilerden bir kısmı teklifi kabul ederek iş yerlerine dönmüşlerse de, bir kısmı isteklerinde diretmişler ve işe başlayan arkadaşlarının çıkmasını beklemişlerdir. Bu işçiler, işten çıktıklarında, grevcilerin saldırısına uğramışlar ve pek çok işçi yaralanmıştır. Silahlı güçler, tarafları dağıtmıştır…' İşçilerin tersaneye girmesini engellemek isteyen gruba bu işçilerin anaları, eşleri ve kızları da destek verecektir. Gazeteye göreyse; "Grevci işçilerin karılarının da en az kendileri kadar saldırgan oldukları ve sopalarla silahlanmış 'hanum' birliklerinin, tersanenin kapısında durarak, çalışmak isteyen işçilere sopa yağdırdıkları söylenmektedir."

> Rahmi M. Koç Müzesi (Lengerhane)

Hasköy semtinde, Haliç kıyısında bir sanayi müzesi. İşadamı Rahmi Koç'un desteği ile açılmış müze, Türkiye'de Sanayi, Ulaşım, Endüstri ve İletişim tarihine adanmış ilk önemli müzedir. Müze koleksiyonu sanayi ve ulaşım başta olmak üzere binlerce önemli objeden oluşmaktadır.

Müzenin sergi alanı1861 yılında Şirket-i Hayriyetarafından vapurların bakım ve onarımı için yapılmış bir tersanedir: Hasköy Tersanesi. Tersane müze için alındığı zaman 14 adet bina, marangozhane ve kızaklardan oluşmaktaydı.

Tersanenin önemli bölümlerinden biri de "lengerhane"dir.

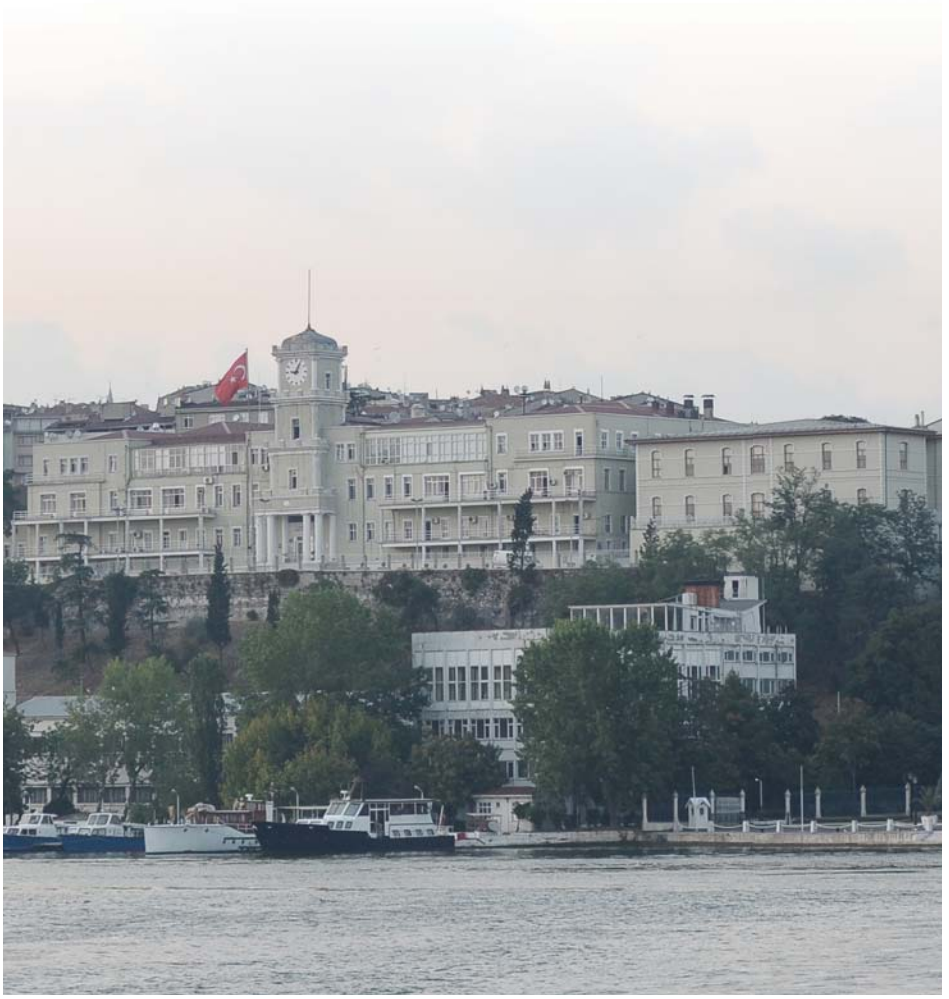
Lengerhane, gemicilikte denize atılan zincir ve ucundaki çıpanın üretildiği yer anlamına gelir. Hasköy Tersanesi'ndeki lengerhaneOsmanlıların İstanbul'daki en bilinen lengerhanelerden biridir. XII. yüzyıldan kalma bir Bizans binasının temelleri üzerine XVIII. yüzyılda, III. Ahmet döneminde, kurulmuştur. III. Selim zamanında restore edilmiş ve Cumhuriyet'in kurulmasından sonra Cibali Tütün Fabrikası'na bağlanmıştır. 1990 yılında çıkan bir yangında binanın çatısı hasar görmüştür. 22 Ağustos 1996 tarihinde "Rahmi M. Koç Müzesi ve Kültür Vakfı" tarafından satın alınana kadar terk edilmiş durumda kalmıştır.

> Kasımpaşa Asker Hastanesi

Kasımpaşa'dadır. Saat Kulesi ile çok uzaktan bile dikkati çeker. Giriş kapısı Kasımpaşa'dan Hasköy'e giden yolun üzerindedir. Bina yokuş üstünde, Kadımehmet Mahallesindedir. Bu mahalleye açılan kapıları kapalıdır.

1838 yılında Bahriye Mühendis Okulu olarak yapılmıştır. Bahriye Okulu'un 1851'de Heybeliada'ya taşınmasıyla Deniz Kuvvetleri için hizmet veren bir hastane olarak düzenlenmiştir. Uzun zaman Deniz Hastanesi adını taşımıştır.

> Kadımehmet İlköğretim Okulu,

Kadımehmet Mahallesinde, Deniz Hastanesi Arka Sokağındadır. Kayıtlara göre okulun yeri Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa konağının arsalarından biriymiş ve 1828 yılında Paşa'nın mirasçılarından Bahriye Nezareti tarafından satın alınarak üstüne bugün yalnız dış görünüşünü koruyan kagir bina yapılmıştır. 1875 yılında öğrenime deniz subayı yetiştirilmek açılan Bahriye Rüştiyesi adı verilmiştir. Bu okulu bitirerek diploma alan öğrenciler, istek ve yeteneklerine göre ya Bahriye Katip sınıfına ayrılır veya Donanma Subayı olmak üzere Heybeliadadaki okula gidiyorlardı.

34 yıl Bahriye Rüştiyesi olarak hizmet veren bina 1909 yılında Bahriye Rüştiyesi lağvedilince, İstanbul Maarif Nezaretine devredilmiş, okul da Kasımpaşa Merkez Rüştiyesi adını almıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra okula Üçüncü İlkokul adı verilmiştir.

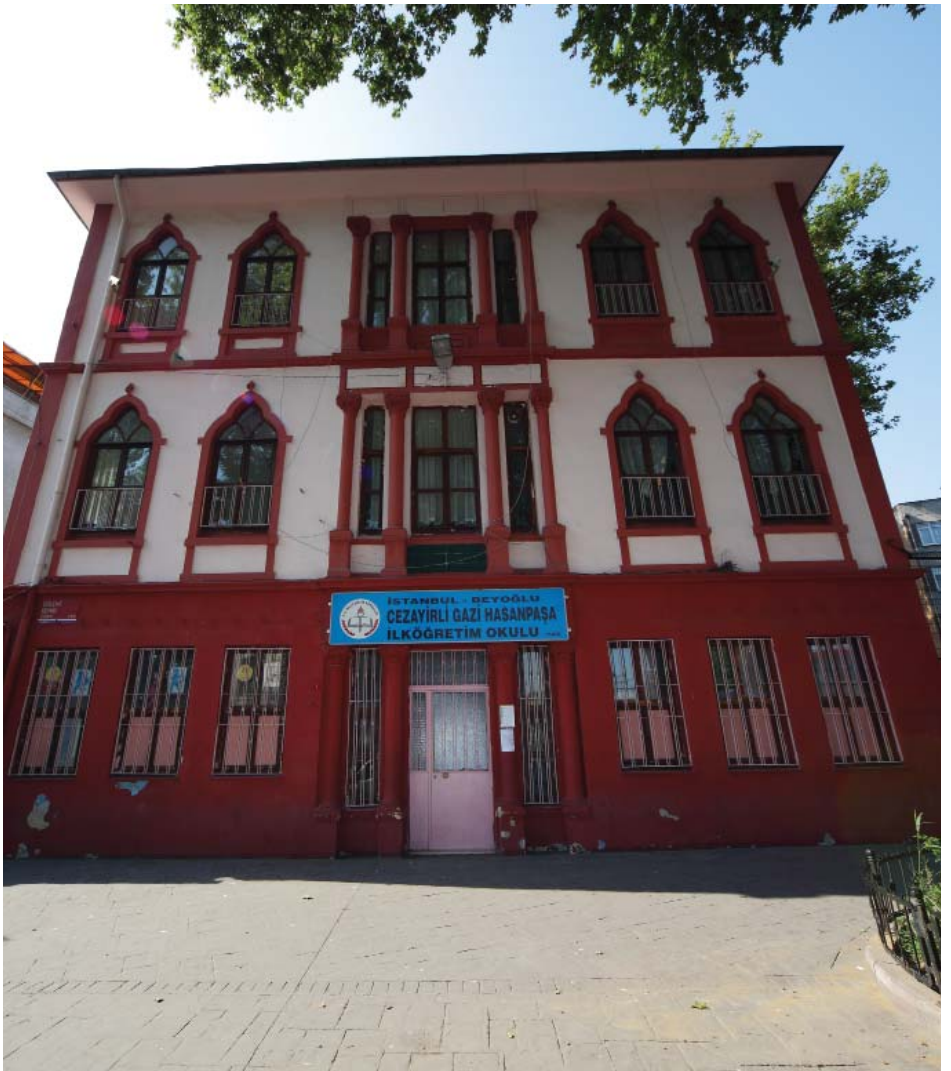
Okula ve semte adını veren Kadı Mehmet'in İstanbul Fatihi Sultan II. Mehmet'in taht kadısı olduğu söylenir. Fatih ile İstanbul'a gelen Kadı Mehmet Efendi'nin ölümü 1468'dir.

Kadı Mehmet İlkokulu 1982 Haziran ayında büyük onarıma alınmış, dış duvarları bırakılarak içeriden betonarme olarak yeniden inşa edilmiştir. 13/02/1984 günü yeniden eğitim ve öğretime açılan bina bugün ilköğretim okuludur.

> *Cezayirli Gazi Hasan Paşa İlköğretim Okulu* >

Bina XVIII Yüzyıl sonlarında Turabi Dergahı olarak anılan binanın hemen karşısına Kaptan-ı Derya Komuta binası olarak Cezayirli Gazi Hasan Paşa tarafından yaptırılmıştır. Günümüzde cephesi orijinal durumunu koruyan bu üç katlı taşbina paşanın ölümüne kadar komutanlık binası olarak kullanılmış. Binanın uzun da bir kayıkhanesi varmış. Önünden o dönemde dere akıyormuş. Komuta binası taşınınca yapı önce bir tekkeye verilmiş sonra askeri aşhaneye dönüştürülmüş.1906'dan beri de okul olarak kullanılmakta. Okulun cephesinde Kaptan Hüseyin Paşa Çeşmesi yer alıyor. Suyu akmayan bu çeşmenin ayna taşında gemi fenerleri kabartması vardır

> *Türabi Baba Kütüphanesi*

Kasımpaşa'da Camii Kebir Mahallesi Türabi Baba Caddesi üzerinde, Cezayirli Gazi Hasan Paşa İlköğretim Okulu karşısındadır. Türabi Baba Tekkesi, Tersane-i Amire'de çalışan Osmanlı gemicilerinden ve Kadiri şeyhlerinden Mehmed Turabi Efendi (ö. 1812) tarafından XVIII. Yüzyılın son çeyreğinde kurulmuştur.

Tekke binası, İstanbul'un işgali sırasında Anadolu'daki Kurtuluş Savaşı için asker ve cephane toplanan önemli bir merkezlerden biriydi. Bir süre Kasımpaşa Güreş Kulübü olarak kullanılan tekke, .1927 yılında Kasımpaşa Güre Kulübü'nde yetişen gençlerin uluslar arası şampiyonalarındaki başarılarının ardından, Mustafa Kemal (Atatürk) okunması için gençliğe hitabesini tekkeye gönderdi. Ve hitabe okunarak törenle duvara asıldı. Böylelikle bina, Gençliğe Hitabe'nin okunduğu ilk yerlerden biri olarak tarihe geçti.

1975 yılında çıkan bir yangının ardından zamanla bakımsız kalarak çöken tekke binasından günümüze yalnızca türbe bölümü ulaşabildi 2004 yılında da Beyoğlu Belediyesi'nce bütünüyle yıktırılıp eldeki verilere göre aslına uygun olarak yaklaşık 2 yılda restore edildi. 2 katlı, 692 m2 alana sahip binanın, 10-12 bin kitap kapasiteli "kütüphane bölümü", 20 bilgisayara sahip "bilgisayar ve internet erişim bölümü" ve Beyoğlu ile ilgili tüm belge, fotoğraf, film ve afişin toplandığı bir belgelikle çok amaçlı salonu var.

Tekke binası, İstanbul'un işgali sırasında, milli mücadele için asker ve cephane toplanan önemli bir merkez olarak kullanılmıştır.

> *Türabi Baba Türbesi*

Günümüze gelen türbe dikdörtgen planlı düz çatılı bir yapıdır. Tekke binasıyla birlikte o da restore edilmiştir. Moloz taş ve tuğladan örülmüş, üstü sıvalı ve boyalı duvarları bugün tuğladan örülüdür. Türbenin Haliç'e yönelik cephesindeki çeşmenin üzerinde "sebil" ibaresi bulunur. Onun her iki yanında da üçer penceresi vardır. Ayrıca giriş cephesinde kapının yanı sıra üç penceresi daha bulunmaktadır. Türbenin diğer cepheleri iki yanındaki yapılara bitişiktir.

Türbenin tavanı eski gemi direklerinden yapılmış desteklere ve tersaneden çıkmış demir raylara dayanmaktadır. Bu hiçbir yapıda görül-

meyen bir iç düzenlemedir. Ancak bu düzenlemenin binanın ilk yapımından mı, sonraki onarımından mı kaldığını bilmiyoruz. Türbe duvarı üzerindeki çeşme kitabesinden öğrenildiğine göre Sultan II. Abdülhamit devri (1876–1909) amirallerinden Şükrü Paşa tarafından onarılmıştır.

Türabi Baba'nın mezarı ahşap bir şebeke ile çevrilmiştir. Türbe içerisinde Şeyh Mehmet Türabi Efendi'nin Şeyh Ahmet Efendi El Kadiri (1832) Şeyh Seyit Halil Kadiri (1851) Şeyh Ali Kuzu El Kadiri (1861) Şeyh Hasan Rıza El Kadiri (1876) Şeyh Ali Rıza Efendi ile Kadırga Mimarı Mustafa Ağa (1599) ile kimliği bilinmeyen altı kişiye ait toplam on üç mezar bulunmaktadır.

> *Kalyoncu Kışlası*

Bu yapı bugün Kuzey Deniz Saha Komutanlığı olarak hizmet vermektedir.

Kışla Kasımpaşa'nın parlak çağı olan XVIII. yy yapısıdır.

Kuzey Deniz Saha Komutanlığı Karargah Destek Kıtalar Komutanlığı sitesinde kışla için verilen bilgi şöyle:

"İstanbul dışından asker toplamaya gerek kalmadan sürekli bir deniz gücü oluşturmak maksadıyla Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa tarafından, kışlanın Kasımpaşa'da olduğu koy doldurularak ve arazisi de düzeltilerek 1782 yılında " Kalyoncu Kışlası" adıyla yaptırılmıştır. Üç katlı, 160 odalı, azami 8700 askerin barındırılabildiği kışlanın, tavan, taban, merdiven döşemeleri ahşap, etrafı ise duvar ile çevriliydi. Giriş kapısı ile dereye bakan kapısı üstünde birer kitabe vardı. Kışlanın bugüne kadar ikisi 1883 ve 1963'lerde olmak üzere 4-5 kez onarımı tadili ve yenilenmesi yapılmışsa da asıl şekli bozulmamıştır. Kışla, Kalyoncu Sınıfından sonra Tersane " tüfekçi eratı"nca, daha sonra "bahriye silahendaz taburu" tarafından 1909 yılına kadar kullanılmıştır.

Kışla, 1908'de meşrutiyetin yeniden ilanından sonra 1910-1911 yıllarında yeni deniz erlerinin eğitimi için Bahriye Efradı Cedide Mektebi Müdüriyeti olmuştur. 1927' de Bahriye Efrat Mektebi Müdürlüğü, 1930'da Deniz Yeni Efrat Talim Taburu Kumandanlığı, 1935'de Deniz Yeni Erat Talim Taburu Komutanlığı, 1940'da Deniz Yeni Erat Talim Alayı Komutanlığı, 1949'da Deniz Yeni Er Eğitim Alay Komutanlığı, 1950' de Deniz Eğitim Alay Komutanlığı olmuştur. 1953 yılında alayın İskenderun' da konuşlanması ve Aralık 1952' de Marmara Komutanlığının kurulmasıyla 1954'de Boğazlar ve Marmara Komutanlığı Karargah Komutanlığı, 1956' da Boğazlar Marmara Deniz Kolordu Karargah Komutanlığı, 1961'de Kuzey Deniz Saha Komutanlığı Karargah Komutanlığı, 1974 yılından itibaren ise Kuzey Deniz Saha Komutanlığı Karargah Destek Kıtalar Komutanlığı olarak hizmet vermektedir.

Kışlanın adı tarihsel yazılarla "Kalyoncu Kışlası" veya "Kalyoncular Kışlası" olarak açıklanmaktadır. Kışlaya daha sonra kullanıldığı amaca göre isimler verilmiştir.

Kasımpaşa Kışlası, Bahriye Kışlası olarak bilinen Deniz Er Eğitim Alayı'nın İskenderun'a konuş değiştirmesinden sonra Deniz Kuvvetlerince önce İstanbul Kışlası sonra Cezayirli Gazi Hasan Paşa Kışlası olarak adlandırılmıştır."

> *Cezayirli Gazi Hasan Paşa Heykeli*

Kasımpaşa iskelesinin yanındaki Cezayirli Gazi Hasan Paşa Parkındadır. Cezayirli Gazi Hasan Paşa yanında bir aslanla birlikte görünmektedir.. Anıtın heykeltıraşı Haluk Tezonar'dır (d. 1942 - ö. 1995) Heykel Tezonar'ın Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın önemli bir savaş verdiği Çeşme Kalesi önüne 1974 yılında yapılan Cezayirli Hasan Paşa Anıtı'nın kopyasıdır.

Denizcilik alanındaki şöhreti Cezayir'de yaptığı için "Cezayirli" lakabıyla bilinen Hasan Paşa Aslen Kafkasyalı olup, küçük yaşta esir alınmış ve Tekirdağlı bir ailenin yanında büyümüştür. Gençliğinde denizcilik tutkusuyla Cezayir'e gitmek üzere bir gemiye binmiş, yoldan bindiği gemi yabancı bir gemiyle savaşa tutuşmuştur. O sırada saldıran gemiye atlamış kendi gemisi ayrılıp uzaklaşmak zorunda kalıncatek başına gemiyi ele geçirip Cezayir'e kadar götürmüştür Uzun bir süre uğraşılardan sonra İstanbul'a gelmiş ve kaptanlığa atanmıştır. Yavruyken alıp beslediği bir aslanı daima yanında gezdirdiği ve seferlere de beraber götürdüğü de bilinmektedir 1761'de Amiral, 1767'de de Kapudane-i Hümayun (Oramiral) olmuştur.

1771 yılında Limni'de Rusları mağlup ederek Çeşme'deki yenilginin intikamını almıştır. XVIII Yüzyılda Osmanlı bahriyesini yeniden kurup yapılandırmış ve tersanede ilk kez bir mühendishane açmıştır.

Kalyoncu kışlasını yaptırıp leventleri daha düzenli bir hayata kavuşturmuş, pek çok yerde de hayır eserleri ve çeşmeler yaptırmıştır. Tesislerin ve çevrenin su gereksinmesi için padişaha başvurmuş. Aldığı izinle Bahçeköy'deki Topuzlu bendinin su tutan duvarını yükselttirmiş. Bentten elde edilen suyun bir bölüm kışlaya ayrılmış, geri kalan "leziz su" Kepekçiler'de, Yeniçeşme'de, Nalıncı Yokuşunda, Camii Kebir çevresindeki çeşmelerine verilmiştir. Bu çeşmelerin kitabelerinde"Sahibül Hayrat Cezayirli Gazi Hasan Paşa" dizesi ile, bu çeşmede sakaların çalışmaması gerektiği uyarısı vardır.

> Meyyitzade Türbesi

Şişhanenin hemen başında dört köşe bir sıra kırmızı tuğla bir sıra beyaz taş karışığı bir türbedir. Loğusa HatunTürbesi adıyla da anılır.

Evliye Çelebi'ye göre Eğri seferine gidenlerden biri, yolculuğa çıkmadan önce "İlahi gazaya gidiyorum. Bu ehlimin karnındakini sana emanet eyledim" diye dua etmiş. Döndüğünde karısının öldüğünü ve gömüldüğünü öğrenmiş. "Allah'a emanet ettiğim sağdır" inancıyla mezarı açtırmış. Görmüşler ki çocuk doğmuş, ölü anasının memesini emmekte. Adam bu mucizeye şükredip oğlunu alıp büyütmüş. Meyyidzade ölü olğlu unvanını alan oğlu Osmanlı döneminde önemli bir alim olmuş ve "Ahmet Han" zamanında ölmüş. Annesinin yanına gömülmüş.

Burhan Yentürk, Tarihi ve Kültürüyle Kasımpaşalıyız adlı kitabında kitabeyi ancak şu biçimde okuyabildiğini söylüyor:

"Merhume Şerife Saliha Hatun

Ruhu....Fatihasına1097 (1686)"

Bugün türbenin üstünde çerçeveli yazıyla Rahime Sultan adı asılıdır.

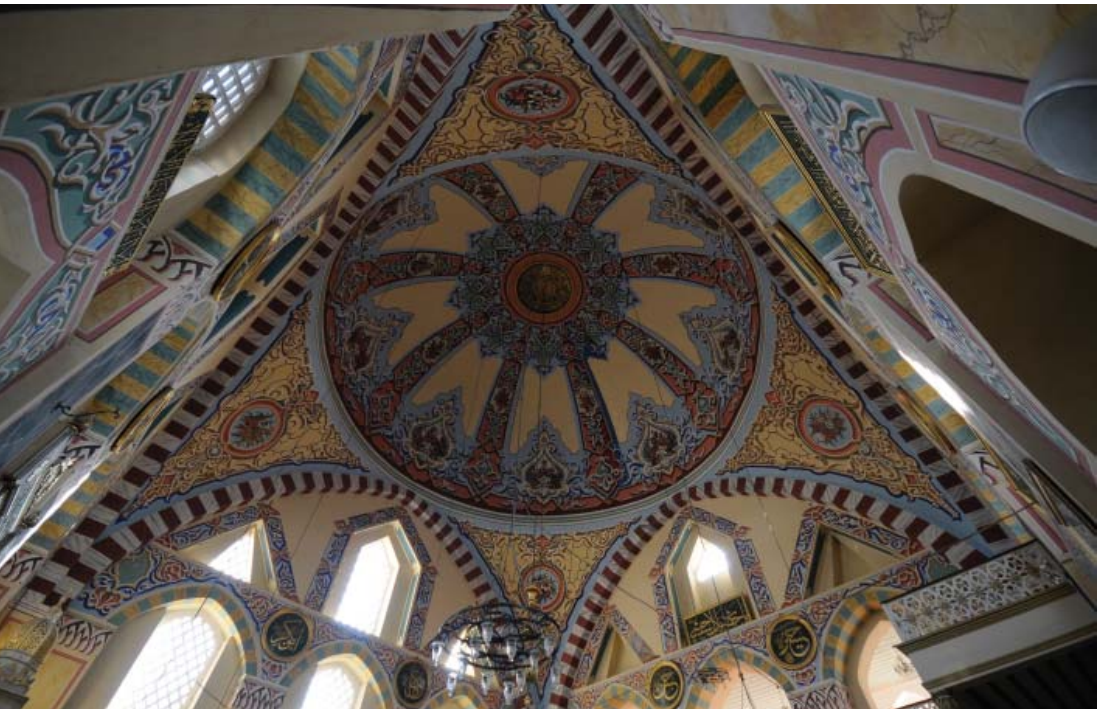
Türbe içerisinde toplam dört sanduka bulunmaktadır. Bu kişilerden ikisinin ana oğul olduğu söylenmekte diğer ikisinin kimliği hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır.

> Kasımpaşa Camii Kebir

Kasımpaşa'da, adını taşıyan mahallede, bir yanı Bahriye Caddesine bakan tarihi cami. Ana girişi eski Muvakkithane Caddesi'ndedir. Caminin ana girişi eski Kasımpaşa Muvakkithane Caddesi'ndendir. Doğusundaki Potinciler Sokağı ile batısındaki Kasımpaşa Camisi sokağından da birer tali giriş bulunmaktadır. Kanuni'nin vezirlerinden Anadolu ve Rumeli Beylerbeyi Güzelce Kasım Paşanın, semtin imar faaliyetleri sırasında Mimar Sinan'a yaptırılmış. Mimar M. Sinan Genim, "Güzelce Kasımpaşa Camii Kebir" başlıklı makalesinde bu dönemde"caminin kıble duvarının, eskiden büyük kayıkların Piyale Paşa'ya ulaşması için genişletilen kanala" baktığını yazar. "Şimdilerde Bahriye Caddesi adıyla anılan genişçe yol, XIX. yüzyıl sonlarına kadar zaman içinde gittikçe dolan bir dere yatağıdır." Hicri 940 bugünkü takvimle 1533-1534 yılında tamamlanan caminin "avlusu çınar ve dut ağaçlarıyla süslüdür.

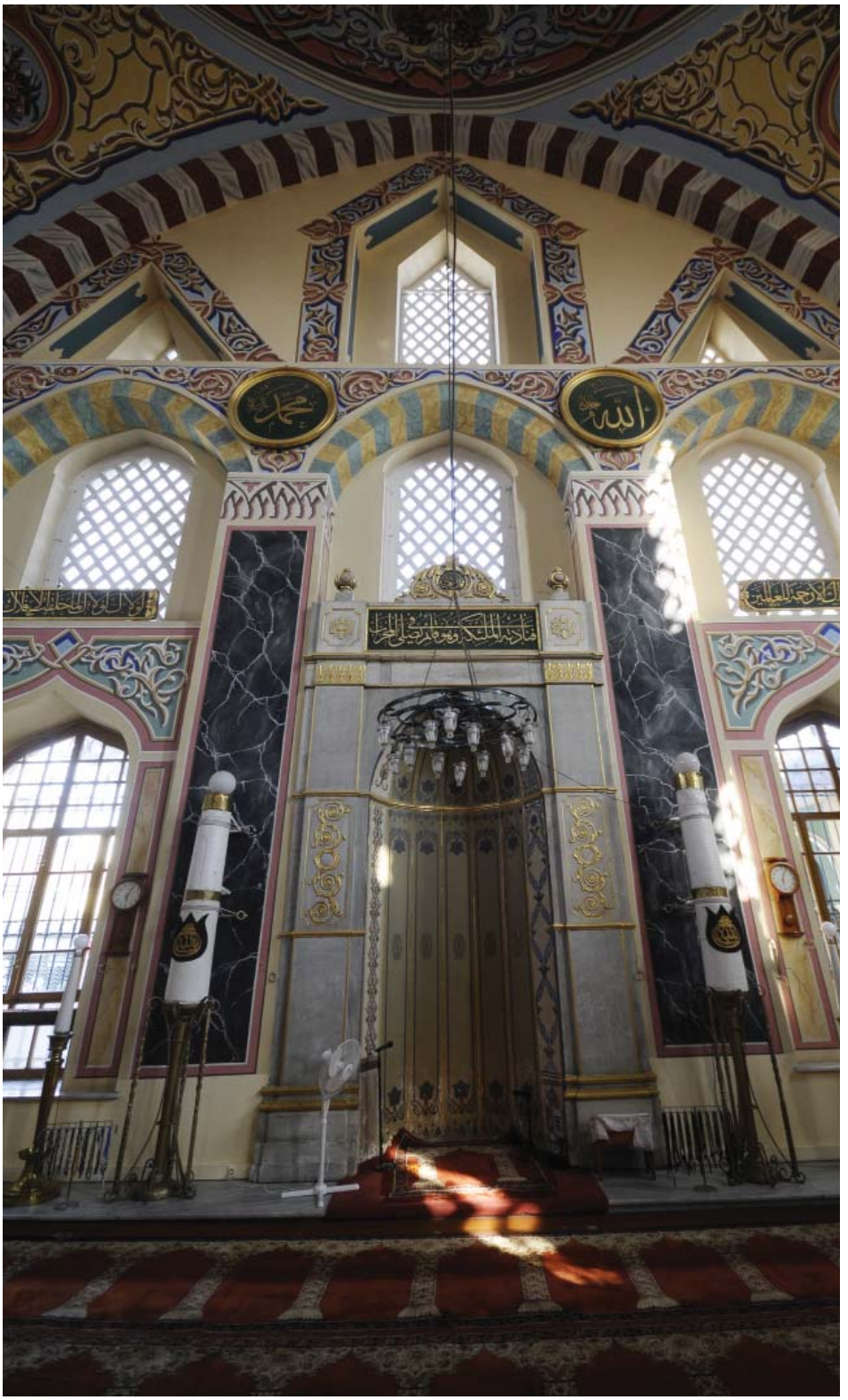

İmaret olarak yapılan bir bölümü hastane olarak kullanılmaktadır. Avlusunda bir de mahkeme vardır."

Evliya Çelebi'ye göre"kare planlı, tahta kubbeli, tek katlı, tek şerefeli, ölçülü bir minareli" olan yapı zaman içinde birkaç yangın geçirmiş. M. Sinan Genim bu yangın ve onarımları şöyle özetler: "Güzelce Kasım Paşa'nın Mimar Sinan'a yaptırdığı ve büyük oranda ahşap olan yapı, 1721 yılında yanar. Caminin mütevellisi Hekimoğlu Ali Paşa'nın kardeşi Feyzullah Bey yanan yapının kısa sürede onarılmasını sağlar. XIX. yüzyılda tekrar yanan yapı, bu kez Sultan Abdülaziz tarafından devrin mimari anlayışına uygun olarak kubbeli ve çifte minareli olarak yeniden yaptırılır. Ancak cami bugünkü hâline esas olarak Sultan II. Abdülhamid [1876-1909] döneminde 1891 tarihinde yapılan onarımla kavuşur. " Günümüzde birçok özelliğini yitiren yapının minareleri daha önceki biçimine uygun olarak yakın zamanda restore edilmiştir. Cami avlusunun doğu köşesinde sekizgen planlı, dört açıklı rokoko üslubunda, şimdi imam odası olarak kullanılan, H. 1312 [1892] tarihli bir sebil, batı köşesinde ise caddeye dört penceresi bulunan bir muvakkithane bulunur. Avlunun orta bölümünde, sekiz kolona oturan kurşun kubbeli bir çatıyla örtülü şadırvan ile kuzeybatı köşesinde, dikdörtgen planlı, üç yüzlü, uzun kenarlarındaki beşer mermer kolonla taşınan kiremit örtülü bir abdest alma yeriyle Feyzullah Bey tarafından H. 1149 [1736] tarihinde yaptırılan çeşme vardır.

Başlangıçta tek minareli olan cami şimdi iki minarelidir. Mimar Genim, bunu "padişah yapısı" olmasına bağlar. İç mekan da Genim'e göre dönemindekilerden farklıdır:

"Dış görünüşünün ağır olmasına karşılık içi ferah ve aydınlıktır. Bir padişah yapısı olması nedeniyle çifte minarelidir. Ana mekânı kare planlı olan caminin, sağ ve solunda daha alçak kütleli birer iba-

det mekânı daha bulunmaktadır. Bu özelliği ile devrin diğer cami yapılarından farklı bir planlama anlayışı göstermektedir. Bu yorum tarzı cephe düzeninde de kendini belli eder. Cami esas kütlesinin dört köşesine konan ve dünyayı simgeleyen dört taş küre ve üçgen bitişli üst pencereler farklı bir denemeyi günümüze taşımaktadır. Ana mekânın her iki yanındaki alçak hacimlere, esas kütleden dışa doğru çıkıntı yapan ve dörder kolona oturan, Bursa kemeri benzeri kemerle geçilen birer hacimden girilmektedir. Caminin esas girişi ise, son cemaat bölümünün önünde yer alan ve altı kolona oturan kurşun kaplı bir sakaftandır. Ana mekâna kuzey yönünden girişte iki katlı bir son cemaat bölümü bulunmaktadır. Son cemaat bölümün üst katı kadınlar mahfili olarak ayrılmış olup, bu kısma sağ köşedeki merdivenden ulaşılmaktadır. Caminin içi ferah ve aydınlıktır. Kıble cephesinin aksındaki mihrap mermerdir; üzerindeki süslemeler renklendirilmiştir. Sağ köşede mermer bir minber, doğu cephesinde ise mermer vaiz kürsüsü bulunmaktadır. Kubbe dört köşede oluşturulan pandantiflerle duvarlara intikal etmekte olup, sekiz dilimlidir. Yapının içindeki görünüş farklı mimari anlayışı daha açık bir şekilde görmemizi sağlar. Klasik dönem kemerlerine benzeyen zemin kat pencere açıklıklarına karşılık, orta pencere düzenindeki kemerler bozuk birer yarım dairedir. Üçüncü sıra pencereler ise dönemin benzer yapılarına göre çok farklı olup, orta akstakiler üçgen kemerle bitmiş, onların yanlarındakiler ise tam üçgen olarak oluşturulmuştur. Caminin içi yoğun bir kalem işi süslemeyle kaplıdır. Devrinin süsleme anlayışına uygun olarak büyük ebatlı motifler görülmektedir. Gölgeli kalem işi denilen bu süsleme tarzı, özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısında batılı ustalarca kullanılmaya başlanması ile rağbet görür hale gelmiştir."

Kasımpaşa Camii Kebir'i, Tepebaşı gibi yukardansemte bakıldığındahemen göze çarpışıyla, Kasımpaşa Divanhanesi (Eski Kuzey Deniz Saha Komutanlığı) ve Deniz Hastanesi/ Kasımpaşa Asker Hastanesi gibi semtin simge binalarındandır

> Sirkeci Muslihiddin Camii

Kasımpaşa'da Zincirlikuyu Caddesindedir. Cami, XVII. yüzyılda Sirkeci Muslihiddin tarafından yaptırılmıştır. Avlusu duvarla çevrili küçük bir camidir. 300 metrekare toplam arsa üzerine kurulan cami betonarme yapıdır. Cami çatısı ahşap ve minaresi tek şerefelidir.

Sirkeci Muslihiddin adındaki zatın caminin yanında bulunan kuyudan kova ile su çektiği ve bu suyun sirkeye dönüştüğü, bu sirkeyi satarak camiyi yaptırdığı rivayet edilmektedir. Yakın zamana kadar bu kuyu üzerinde iki taraflı zincirli kova asılı idi. Bu kuyu şimdilerde kapatılmıştır.

Evliya Çelebi, İstanbul'da Unkapanı'nın "iç yüzünde"ki Azebiler Mahallesinde Fatih'ten beri padişaha özel/miri iş yeri olan sirke yapım yerini anlatırken sirkesi meşhur olan yerler arasında Kasımpaşa'yı da sayar: "Bu iş yerinden başka dört mevleviyet (kadılık, yönetim yeri) yerde doksan yerde iş yerleri vardır. Kasımpaşa, Tophane ve Üsküdar sirkeleri meşhurdur." Evliya Çelebi, Kasımpaşa mahalleleri arasında bir bölümü sirke yapımına ayrılmış Ketehorya'nın bağlarından söz eder: "Ketehorya bağlarında sirkecibaşıya mahsus bin dönüm misket üzümü bağları var."

Belki de Sirkeci Muslihiddin usta bir sirkeciydi, bu hünerine yapılan övgüler bir söylence niteliği aldı.

> Piyale Paşa Cami

Okmeydanı'ndan Kasımpaşa'ya inen çevre yolu yakınında, Piyale Paşa Mahallesi'ndedir. Kanuni Sultan Süleyman'ın İstanbul'a yeni mahalleler katmak için sur dışına büyük bir külliye inşa ettirmekle görevlendirdiği Piyale Paşa tarafından 1573'te Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Kesme taş ve tuğla ile örülmüş olan yapı, iki dizide 6 kubbeyle örtülüdür. Son cemaat yerindeki iki dizi sütunun üstü açıktır. Yapının sağ ve solu revaklıdır. İki kapı arasında tek şerefeli minare bulunmaktadır.

Caminin içi de dış görünüşü kadar görkemlidir, yalın taş duvarların üstüne çakılan nefis çini mihrap göz alıcıdır. Kıble kapıları ile mahfiller arasında uzanan mor çiniler üzerine beyaz renk ile Hattat Çerkez Hasan'ın eseri ayetler yazılıdır.

Caminin mihrap yönünde Piyale Paşa Türbesi bulunmaktadır. Türbe, düzgün küfeki kesme taştan sekizgen planlıdır. Üzeri basık bir kubbe ile örtülmüştür. Oldukça sade bir yapı olan bu türbenin her cephesinde altlı üstlü ikişer penceresi vardır. Önündeki ahşap çatılı revak kısmı XVIII. yüzyılda yıkılmış, daha sonra buraya barok üslupta akantus (yabani enginar yapraklı) başlıklı sütunların taşıdığı yeni bir revak yapılmıştır. 2000'li yıllarda caminin içindeki çinilerin kırılarak çalınmak istenmesinden sonra 2007 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir.

Piyale Paşa, Tuna kıyılarındaki Tolna'da dünyaya gelmiş. Aslen Hırvat olduğu söylenir. Müslüman olduktan sonra Abdurrahman oğlu diye kaydolmuş. Osmanlı sarayında Enderun'da yetiştikten sonra 1547'de kapıcıbaşı, 1554'te kaptanıderya olmuştur. Piyale Paşa, Kanuni Sultan Süleyman döneminde on dört yıl kaptanıderyalık yapmış ve birçok deniz savaşı kazanmıştır. Sakız ve Cebre adalarını ele geçirmiş; İspanya, Fransa ve İtalya kıyılarındaki irili ufaklı 67 adayı Osmanlı topraklarına katmıştır. İspanya Kralı II. Philip'in donanmasını bozguna uğratarak kumandanını esir almıştır. Sultan II. Selim'in (1566–1574) kızı Gevherhan Sultan ile evlenmiş, saraya damat olmuştur. Bundan sonra üçüncü ve ikinci vezirliğe getirilmiş ve 1577 yılında ölmüştür.

Türbe içerisinde Piyale Paşa Gevher Sultan'dan doğan yedi kız ve dört oğlu ile birlikte yatmaktadır. Oğulları ve kızlarına ait üçü ahşap onu mermer olmak üzere toplam on üç sanduka bulunmaktadır. Buradaki mermer lahitler kabartmalarla ve kalem işleri ile süslenmişti. Ancak bu bezemeler 1990 yılında yapılan restorasyon sırasında bozulmuş ve özelliğini kaybetmiştir.

Piyale Mehmet Paşa camisini, medrese, tekke, sıbyan mektebi, çarşı, hamam ve sebilden oluşan bir külliye olarak birlikte yaptırmış, türbesini de onlara eklemiştir. Ancak külliyeden günümüze yalnızca Piyale Paşa Camisi ve türbe sağlam erişebilmiştir. Külliyenin hamam, su terazisi gibi birkaç kalıntısı özgünlüğünü yitirmiş olarak çevresine yapılan evlerin arasında fark edilir.

Yapı hem benzersizliği hem de Mimar Sinan döneminde yapılmış olması yüzünden Mimar Sinan yapısı sayılır. Mimar Sinan'ın o yıllarda Edirne'deki Selimiye Camisi'ni yapması yüzünden bu camiyle yeterince meşgul olamayacağını, tasarım Mimar Sinan'ın olsa da yapının kalfalarından biri tarafından gerçekleştirildiğini ileri sürenler de var. Ancak kimse caminin mimarisinin özgünlüğünü, kimi açılardan bakıldığında minarenin "gemi direği" cami yapısının "gemi" gibi göründüğünü reddetmiyorlar. Bu altı kubbeli caminin üstüne oturduğu kayıkhanenin bölümünün kemerli bölümlerinin/ gözlerinin tersane "gözleri"ne benzediği de söylenebilir. Zaten caminin bir adı da "Tersane Camisi"dir. Mimar Sinan'ın yaptığı binalardaki imzası tasarladığı her yapının yaptıranın bir özelliğini vurgulamasıdır. Bu yüzden camiyi Mimar Sinan değilse de onun iyi bir öğrencisinin yaptığı kuşkusuzdur.

Evliya Çelebi, caminin merkeze bir saatlik uzaklıkta olduğundan cemaatinin az olduğunu, camiye gelişi kolaylaştırmak için "eski tersane boğazından denizi kesip denizin oraya kadar götürüldüğünü" (kanal açıldığını) yazar. Evliya Çelebi'nin babası "Kasımpaşa Çarşısı içine Dört Ağızlı adlı kuyulara kadar denizin geldiğini bilirim" dermiş. Paşanın ölümünden sonra herkes bahçesini ilerletmiş, kanal dolup kaybolmuş. İsmail Yağcı "Bugünkü Kasımpaşa Çarşısı'nın yerinde Piyalepaşa Camii'ne kadar uzayan denizin bir girintisi vardı. Bu girintiye Soğuksu Haliç'i denirdi" diye kaydeder.

Evliya Çelebicaminin pencerelerindeki şebekelerin tunç olduğunu yazar:"Pencereleri tunçtur, demir değildir. 'Bütün fethettiği kafir kiliselerinin çanlarını getirip camisinin pencerelerine kafes etti' diye söylerler.Caminin temeli kazılırken yedi büyük küp altın bulunduğu da Evliya'nın yazdıkları arasında yer alır:"Allah'ın hikmeti, Piyale Paşa merhum bu camii yapmaya başladığında caminin kuzey tarafında yedi büyük küp altın bulmuştur. Küpleri bulduğu yer hâlâ bellidir ki, o küpler İstanbul'da Uzun Çarşı başındaki sebilhanesi içinde durur, mermer küplerdir. Böyle helal mal ile yapılmış camidir. "

Günümüzde Piyalepaşa Camii için şehir efsaneleri türetilmesi sürüyor. Çocukluklarında bu camide kuran dersi aldığını söyleyen bir Kasımpaşa esnafı caminin çinilerinin eşsizliğini, özellikle taklit edilemeyen yeşilini anlattıktan sonra, sonra "Piyale Paşa'nın çok tedbirli bir kişi olduğunu, bu cami için İtalya'da bir vakıf kurduğunu, bu vakıftan beş yıl öncesine kadar caminin bakımı için para geldiğini" anlattı.

> Kadınlar Çeşmesi

Kasımpaşa'da Piyalepaşa Mahallesinde meydan çeşmesi ve namazgah. 1940'larda çevredeki köşk ve konaklardan pek azı ayakta kalmış. Buna karşılık, sırtın eteklerini kaplayan bostanlar ve çayırlar yüzünden İstanbul halkının sevdiği bir mesire yerine dönüşmüştü. Piri Paşa ve İplikhane dereleri, üzerlerindeki Tahtaköprü ve Kadınlar Çeşmesi Köprüsü'yle aşılır, yöre bu çeşmenin adıyla anılırdı. Bugün de çeşmeçevredeki bir durak ve okula ad olmuştur.Üzerinde kitabe olmadığı için yaptıran ve yapılış tarihiyle ilgili bilgi bulunamamıştır. Kesme taştan yapılmış iri haznesinin üzeri namazgah olarak tasarlanmıştır ve kıble taşı burada durmaktadır. Ayna taşında kabartma süslemeler bulunan çeşmenin kemeri kıvrımlıdır.

> Okmeydanı Fatih Namazgâhı

Haliç sırtlarında, Okmeydanı'nda Fatih Sultan Mehmet'in 'Otağı Hümayun'unu kurduğu ve 'fetih namazı' kılıp 'fetih duaları'nı ettiği'namazgah'. Keçecipîri Mahallesi'nde, Fâtih Sultan Mehmet Caddesi üzerindeki "Kasımpaşa Kulaksız Okspor Derneği Tesisleri"nin Dutluk Sokağı tarafındadır. Namazgâh, "Minber Sofası" olarak da anılır. Günümüze bu anıtt an kalan 10 basamaklı bir taş yığınıdır.Adı bu namazgah ile anılan Okmeydanı Mescidi ve Tekkesi Fâtih Sultan Mehmet Caddesi üzerindeki Kulaksız tarafında ve Kulaksız Caddesi'yle Doymazdere Sokağı arasındadır. Günümüze yalnızca minarenin şerefeye kadar olan gövdesi, köşkün oturduğu tuğla tonozlu su haznesiyle kimi duvar kalıntıları ulaşmıştır.

Eski dönemlerde cami olmayan yerlerde, mesire alanları ve kervan yolları üzerinde gelip geçenlerin namaz kılabilmesi için açık alanlarda yapılan namazgahlarda kıbleyi bulmasınıve yoldan geçenlerle aralarında perde oluşmasını sağlayacak kıble taşı ve abdest alacak bir kuyu ya da çeşme bulunurdu. Sıcak havalarda toplu namazlar için de kolaylık sağlayan namazgahlar uzmanlar tarafından"sofa biçiminde yapılanlar (yerden bir karış yüksek olanlar), hemzemin namazgâhlar (yerle aynı seviyede yapılanlar), fevkâni namazgâhlar (bir çeşme üzerine inşa edilenler), mesire yeri namazgâhları" şeklinde gruplandırmıştır.

Her namazgahta minber bulunmayabilir. Minberi olan namazgahlar, mescitlerin tersine bayram namazı kılınabilecek mekanlardır ve İstanbul Okmeydanı Namazgahı'nın, merdivenlerle ulaşılan bir sahanlık biçiminde bir minberi vardır.

Mimar Sinan Genim'e göre "Fetih sonrasında Akşemseddin'in önderliğinde yapılan büyük zafer bayramlaşmasının Okmeydanı'nda yapıldığı belirtilir. Bazı kaynaklar ise fetih sonrası ganimetlerin burada kurulan bir ordugâhta dağıtıldığından söz etmektedirler. Bu sebeplerle Fâtih'in bu bölgede bir mescid inşa ettirdiği söylenirse de, bugüne kadar bu yapıya ait herhangi bir ize rastlanmamıştır. Matrakçı Nasuh'un 1537 tarihli İstanbul planında bu bölgede bir yapı görülür, ancak yapı

mescidden ziyade sivil bir yapı izlenimi vermektedir."

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethini izleyen günlerde otağını kurduğu bu yere özel bir ilgi göstererek burayı okçular için vakfetmiş, korunması için buyruk bırakmıştır: "Burası o kadar önemlidirki, buradan sert tırnaklı hayvan geçmeyecek, mümkünse kuş uçurtulmayacaktır."

Fatih döneminde Okmeydanı'nda, yalnızca kemankeş denilen okçuların barındığı ve adına "Sorkun (Sivrikoz) Çardağı" denilen üstü kapalı bir yerin olduğunu, Sultan II. Bayezid'in döneminde İskender Paşa (Öl.1515) tarafından bu alana1505'te içinde zengin toplantı ve spor salonu, aşevi, namazgâhı, arşiv ve kütüphanesi bulunan spor külliyesi yaptırtılır: "Okçular Tekkesi". Sultan II. Bayezıt, Bu "tekke" için de vakıflar kurar. Okçuluğun geliştirilebilmesi ve okçuluk çalışmalarının sürekli yapılabilmesi için kurulan bu spor kurumunun padişah tarafından onaylanmış kuralları vardı. Kurumu da "Şeyhü'l meydan / Okçular şeyhi" denilen bir görevli yönetirdi.

Mimar Genim bu konudaki makalesindebu alanla ilgili ayrıntılı bilgi verir: "II. Bayezid dönemi başlarında bu meydanda Sorkun [Sivrikoz] Çardağı adıyla anılan üstü örtülü bir mekan bulunduğunu ve Bosna Valisi Vezir İskender Paşa'nın bu yapıyı yıktırdığını, daha sonra ise yaptığı bu işten üzüntüye kapılarak burada bir mescit ile tekke binası yaptırdığını ileri sürerler. Kasr-ı Hümâyun veya şeyh odası, mescid, mutfak, ambar gibi yapılardan teşekkül eden bu yapı Matrakçı Nasuh'un minyatüründe gördüğümüz binadır. Günümüze ulaşan kuyu bileziği Matrakçı'nın bu noktadaki gözlemlerini yansıtmakta ne kadar gerçekçi davrandığını da göstermektedir. II. Bayezid döneminde yaptırılan bu bir anlamda spor tesisinin, mescidinin 1518'de yaptırılan bir de minaresi olduğundan söz edilirse de, Matrakçı'nın çiziminde böyle bir minare görülmez. (...)Zaman içinde harap olan bu yapıları 1034'te [1624-1625] Gürcü Mehmet Paşa onartmış ve mescide bir minber ekleyerek bu bölgeyi ordu kışlağı haline dönüştürmüştür. III. Ahmed döneminde tekrar yenilenen yapılara, son olarak 1184'te [1770-1771] Ebûbekir Ağa tarafından bir minare ilâve edilmiştir. Anlaşılan XVII. yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar benzeri pek çok mahalle mescidi gibi, Okçular Tekkesi Mescidi'nin de minaresi yoktur. Okçular Tekkesi 1234'te [1818-1819] II. Mahmud tarafından bir defa daha esaslı bir şekilde olarak onarılır." Şinasi Acar'ın yazdığına göre: "Dergâh, geniş bir avlu içinde mescit, hünkâr kasrı, (müze ve kütüphanesiyle) meydan odası, şeyh dairesi, mutfaklar ve hizmet odalarından oluşan bir yapılar grubuydu. Hünkâr köşkü, padişah ile devlet adamları ve yabancı ülke temsilcilerinin, yarışmaları izlemeleri için yaptırılmıştı."

Fatih Namazgahı ve Okçular Tekkesi'nin restorasyon ve yeniden yapımı için Mimar Dr. Sinan Genim'in hazırladığı proje uygulanmayı beklemektedir.

> Aynalıkavak Kasrı (Tersane Sarayı)

Okmeydanı yamaçlarında, koruluk içinde bir küçük saray, kasır. Semt onun adıyla anılır. İstanbul'un en büyük üç sarayından biri olan (ötekiler Topkapı ve Üsküdar Sarayları) Haliç'in en büyük sahil sarayı Tersane Sarayı'nın günümüze ulasan tek yapısıdır. Yapımına Sultan I. Ahmed'in emriyle 1613 yılında başlanan saray, III. Selim devrine kadar yapılan binalar ve ilavelerle zamanla genişletildi. Günümüzde müze-saray olarak ziyarete açıktır.

Aynalıkavak Kasrı III. Selim, II. Mahmud ve II. Abdülhamid zamanlarında tersaneye yapılan eklemeler sırasında denizden koparak içeride kalmıştır. Bugünkü Aynalıkavak Kasrı'nın ön cephesi kara tarafındadır ve iki katlıdır. Arazinin eğiminden faydalanan Haliç yönündeki cephe ise üç katlıdır. Giriş holünün sağında bir köşe kapısıyla ulaşılan kasrın diğer bölümü, üç eyvanlı bir divanhane ile ona bağlı bir arzodasından oluşur. Divanhane kubbeyle örtülü olmasına rağmen bu kubbe içeriden algılanmaz. Divanhanenin pencereleri üzerinde Yesarizade'nin ta'lik hat ile yazdığı Enderunlu Fazıl'ın Aynalıkavak Kasrı'nı öven şiiri bulunmaktadır. Divanhaneden arzodasına geçilir. Bu odanın pencereleri üzerinde gene Yesarizade'nin ta'lik hatla yazdığı Şeyh Galib'in III. Selim'i öven şiiri bulunmaktadır.

Duvarlara alt ve tepe pencereleri üçlü gruplar halinde yerleştirilmiştir. Alt pencereler arasında, basık kemerlerle birbirine bağlanan dekoratif kolon taklitleri yapılmıştır. Kemer ayaklarının içi aynalar ve mermer levhalarla kaplıdır. Alt pencerelerden Haliç yönündekiler dikdörtgen biçimli klasik çerçevelerle çevrilidir; kara tarafındakiler ise basık kemerli ve çerçevesizdir.

Aynalıkavak Kasrı'nın sedir, sedirimsi kanepe, mangal benzeri döşemesi bugün yok olmuş bir yaşam biçimini sergiler. Kasrın zemin katı, Sultan III. Selim'in besteci özelliği de göz önünde tutularak, Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan görsel kaynaklar ve kimi kurum ve kişilerin armağan ettiği çalgıların bir araya getirilmesiyle "Türk Çalgıları Sergisi" mekânına dönüştürülmüştür.

Giriş holü ile merdivenlerin yer aldığı bölümün altında, hizmet odaları bulunur.

Fetih'ten Yavuz devrine kadar Haliç kıyısından Okmeydanı'na doğru Kasımpaşa sırtlarını büyük bir koru kaplıyordu. Haliç kıyılarından Okmeydanı ve Kasımpaşa sırtlarına doğru gelişen bu büyük bağ ve koruya; İstanbul'un fethinden sonra, Fatih Sultan Mehmet'ten başlayarak padişahlar da ilgi göstermiş ve Osmanlı İmparatorluk Tersanesi'nin

Kasımpaşa'da kurulup gelişmeye başlamasıyla birlikte yöreye "Tersane Bahçesi" adı verilmiştir. Hükümdarların eğlence yeri olması dolayısıyla da alan "Hasbahçe" diye adlandırılırdı.

Tersane Sarayı'nın ne zaman yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Evliya Çelebi XVII. yy'da burada bir hamam, sofalar ve şadırvan olduğunu kaydederken kasrın yapımını da II. Mehmed'e tarihler: "Hasköy'de leb-i deryada Tersane Bahçesi padişahlara mahsustur. Osmanlı öncesinde de krallara mahsus bağ imiş. Fetih'ten sonra Fatih Sultan Mehmed geçici çadırını burada kurdurup yeni düzenlemelerini yapmış. Fermanı ile kasır ve hamam, sofalar, havuz ve şadırvan yapılmış. Satrançvari düzende on iki bin servi ağacı dikilmiş. Bu ağaçlarından dolayı bu bağa güneş girmez. Bu bağın şeftalisi ve kayısısı pek memduhtur (övgüye değer). Bağın bir bahçe ustası ve 300 çırağı vardır ki hizmet ederler. Hünkârlara mahsus kayıkhaneler vardır. Padişah yeni saraya (Topkapı Sarayı) veya gayri bir yere gitmek isterse, kayığın arkasındaki cevahir kubbe altında, mücevherli taht üzerinde, Haliç'in iki yakasındaki kat kat yalıları, bağ ve bahçe ve tersaneleri seyrederek giderler. Bu bahçede bir de has ahır vardır. Okmeydanı'na cirit oynamaya giderler."

Vakanüvis Naima ise 1613 sonlarında I.Ahmed'in Edirne'den gönderdiği bir hatt-ı hümayun ile, İstanbul'a döneceği bir yıl içinde, çok sevdiği ve oradan sık sık yaya olarak Eba Eyyübü'l-Ensari'nin türbesini ziyarete gittiği Tersane Bahçesi'nde bir kasır yaptırılmasını emrettiğini kaydeder. Ancak bu anlatımdan daha önce orada bir yapı olup olmadığı anlaşılmaz. I. Ahmed 1614 Şubat'ında İstanbul'a döndüğünde hemen sarayı ziyaret ettiği gibi, Tersane Kasrı'nın yanında bir çiçek bahçesi düzenlenmesini istemişti. Başta şeyhülislam olmak üzere devrin vüzerası, uleması bu bahçeye nadide çiçek soğan ve fidanları hediye ettiler.

Bu kasır 1677'de yanmış ve 1679'da IV. Mehmed tarafından yeniden yaptırılmıştı. III. Ahmed ve III. Selim dönemlerinde yenilenmiş, yeni yapılan binalarla, eklerle büyümüştü.

Uzmanlar, elimizde olan arşiv belgeleriyle XIX. yy başına kadar sarayın bütünsel yerleşim şeması hakkında bilgi edinmenin olanaksız olduğunu savunurlar. Naima'da bulunan bir kayda göre Tersane Sarayı'nın harem kısmı önündeki yüksek bir duvar yüzünden denizi görmezdi. Gününün büyük bir kısmını haremde geçiren Sultan İbrahim bu duvarı 1647'de yıktırıp, o taraftan pereme ve kayıkların geçmesini yasakladı. Yasak bir hafta sonra kalktı. Fındıklılı Mehmed Ağa, Polonya seferinden dönen IV. Mehmed'in, şerefine üç gün üç gece süren bir şenlikle karşılandığını yazar. "Esnaf at kayıkları ve mavnaları birbirine çattırıp, üstlerine köşkler yaptırıp Galata önünde toplandıktan sonra çeşitli gösteriler yaparak Tersane Sarayı'nın önünden geçmiş", Sultan da bu alayı kafesli köşkten seyretmişti.

III. Ahmed zamanında, 1720'de, sultanın dört oğlu ile Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın oğlu ve yüzlerce yoksul çocuğun sünnet edildiği otuz güren süren düğün Aynalıkavak Kasrı'nı tarihe geçirmiştir. III. Ahmet düğün süresince haremi ile birlikte Tersane Sarayı'nda kalmıştı. Şair Vehbi de bu düğünü anlatan Surname-i Vehbi adlı bir manzum eser kaleme almıştı.Vehbi'nin, bu eserinin minyatürlü kopyalarında III. Ahmet'in Aynalıkavak Sarayı'nda resmedildiği pek çok minyatür vardır.

Burcu Alarslan, Tersane (Aynalıkavak) Sarayı'nın Yerleşim Planı ve Mimari Özellikleri başlıklı Yüksek Lisans Tezinde bu minyatürlerle sarayın adının ilişkisini şöyle açıklar: "bu resimlerden birinde kasrın yanındaki bir kavak ağacının üstüne çerçeve içinde bir ayna asılmış olduğu ve üzerine de aynalı kavak yazıldığı görülmektedir. Seyyahların ifadesine göre Tersane Sarayı'nın Aynalıkavak Sarayı adını alması XVII. yy ortasında olmuştur. Daha 1654'te Sieur du Loir sarayın görkemli aynalarına ve adına dikkati çeker. 1718 Pasorofça Antlaşması sonrasında Venedik Cumhuriyeti'nin Osmanlı sarayına hediye olarak gönderdiği aynalar da bu sarayın bazı dairelerini süslemişti. Öyle ki, bir iddiaya göre de bu "kavak kadar uzun endam aynaları", halk dilinde sarayın adının Aynalıkavak Sarayı'na dönüşmesine neden olmuştu."

Tersane Sarayı, 1791 yılında Kırım'ın Rusya tarafından ilhakının Osmanlı İmparatorluğu tarafından onayını içeren Ziştovi Anlaşması'nın imzalanmasına tanık oldu. Anlaşmayı imzalayan III. Selim, büyük bir üzüntü içinde kasrı terk ederek Beşiktaş sahil sarayına çekildi. Bu olaydan sonra Tersane Sarayı terk edildi. Daha sonraki yıllarda Kasımpaşa Tersanesi, Küçük Hüseyin Paşa'nın gayretiyle genişletilirken sarayın binaları da bölüm bölüm yıktırılarak tersane alanına katıldı. R. E. Koçu, Cabi Said Efendi'nin elyazması "vekayiname"sinden aktardığına göre 1802-1803 arasında Aynalıkavak Sarayı'nın taşları Mihrişah Valide Sultan'ın Eyüp'te inşa edilecek medrese ve türbesinde kullanılmak üzere götürülmüş, böylece sarayın son izleri de yok edilmiş.

Böylece günümüze yalnızca sadece III. Selim'in yaptırdığı Hasbahçe Köşkü ya da Aynalıkavak Kasrı kaldı. Bir de Sururi'nin onun onarımını yapanı öven dizeleri:

"Hakka ki buldu sây-ı cemilinle asafa
Sahil saray-i saha-i tersane safveti
Tevcihi ruy-i pâk ile tarihe kıl nazar
Âyinelkavak ne güzel buldu sureti"
(Gerçekten güzel çalışmanla buldu ey vezir
Tersane alanındaki sahil saray temizliği
Temiz yüzünü dön de tarihe bir bak
Kavak aynası ne güzel buldu yansımanı)

> *Humbarhane Kışlası Ve Cami*

Halıcıoğlu semtinde, Haliç kıyısına paralel, çevre yolu altında kışla ve cami. Kışlayı III. Selim, camiyi III. Mustafa'nın eşi, III. Selim'in de annesi olan Mihrişah Valide Sultan 1794 yılında Humbarhane Kışlası için yaptırmıştır.

Avrupa'daki teknolojik gelişmeler karşısında Osmanlı İmparatorluğunda da baş gösteren ıslahat hareketleri sonunda öncelikle askeri malzemeler üretiminde devrin modern teknolojisini kullanabilen Demir Çelik üretim ve imalat tesislerine ihtiyaç duyulmuştur. Bu açıdan Topçu ve Lağımcı (istihkâm) okulu olan Humbarhane'nin 1792'de İstanbul Hasköy'de açılmasını Zeytinburnu'nda Baruthane yakınlarında demir madeni çıkarılan bölgelerde üretilmiş piklerle çalışmak üzere demir fabrikasının kurulması izlemiştir. Humbarhane Kışlası'nın yanına 1210 (1795) kanunnamesi mühendislik okulu kuruldu: Mühendishâne-i Fünûn-u Berrî-i Hümâyûn ya da Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn. Bu okulda, matematik, coğrafya, kozmografya, fizik, balistik, askeri talim ve tahkimat gibi dersler ile Fransızca okutuluyordu. Öğrencilerin sıralara oturarak ders gördüğü, yabancı dil öğrendiği "Mühendishane" Batılı anlamda öğretim yapanilk okul oldu.

Kapı üzerine yerleştirilen kitabede, açılışın 1210/1795 tarihinde yapıldığı belirtilmesine karşın eklerin 1211 yılı Muharrem ayı yani 1796 Ağustos ayına kadar devam ettiği kayıtlı evraklardan anlaşılmaktadır. Okul iki katlı olarak (iki oda, iki derslik üst katta ve iki oda, iki derslik alt katta) yapılmıştı. Her derslikte üçer sıra ve sıralar üzerinde kitap koymak için çekme gözler vardı. Hocaların ders verdiği kürsülere üçer basamak ile çıkılıyordu. 1796'da inşaatın tamamlanması ile alt kattaki odalardan ikisi geometri araçları yapmak için atölye olarak ayrılmış avluya bir dedökmeci odası yapılmıştı. Ayrıca hocalarla yardımcıları için odayla kapıcı odası ve kömürlük de ayrılmıştı. vardı. Binanın çatısı kiremitle örtülüydü. Kütüphanesi okulunen özenilmiş yeriydi.III. Selim'in hediye ettiği alet ve kitaplar bu kütüphanede korunuyordu.

Kurulan bu Mühendishane'ye, askeri bir okul olmasına rağmen, sivillerin de devam etmesine izin veriliyordu. Açılışından hemen sonra 1796 yılında Mühendishanede bir de matbaa kuruldu. Avrupa'dan çok sayıda kitap ve aletler getirildi. Yeni açılan Mühendishanenin gelişmesi için III. Selim her türlü yardımı yaptı. Sarayda bulunan ve Mühendishane'nin işine yarayacak kitap ve aletlerin hepsini oraya devrettirdi. Bu kitap ve aletlerin bir bölümü halen, Mühendishanenin devamı olan İstanbul Teknik Üniversitesi'nde Bilim ve Teknoloji Tarihi Araştırma Merkezi'ndedir.

Mühendishane'de her sınıf için bir oda olduğu gibi kütüphane, alet odası, atölye gibi kısımlar da vardı. Mühendishane'nin Kütüphanesinin tavanına burçların resimlerinin yapıldığı ve duvarlarına haritaların asıldığı Salih Zeki'nin hatıralarında anlatılmaktadır.

Humbarhane Kışlası, bugün Beyoğlu Adliyesi olarak kullanılmaktadır.

Cami yapıldığında hamam ve sıbyan mektebi olan bir külliyeyken hamamı ve mektebi günümüze ulaşmamıştır.

Caminin harime açılan kapısı üzerinde 1209/1794 tarihini veren Şeyh Galib'in kitabesi yer alır. Kesme taş malzeme ile yüksek bir bodrum üzerine inşa edilen cami önde beş kubbeli bir son cemaat yerine sahiptir. Tek kubbeli ve iki minarelidir. Ayrıca hünkar mahfeli de vardır.

Mukarnaslı bir yaşmağı olan mihrabı alçıdır.

Ahşap vaaz kürsüsü, oval geçişli bir kaide üzerine oturmaktadır. Korkuluklarında bitkisel süslemeler vardır.

Humbarhane Camisi'nin Muvakkithanesicamiye girişte, sağda, minareye bitişiktir. Dikdörtgen planlıdır. Dışa çıkıntı yapan üç cephesinde sivri kemerli pencereler ve demir parmaklıkları vardır.

Humbarhane Camisi'nin 2009 yılı Haziranında başlanan restorasyonuyla caminin altındaki sarnıç konusunda da ayrıntılı bilgi edinilebildi. 3 yüzyıllık sarnıcın döneminde Humbarhane Kışlası'na hizmet verdiği sanılıyor. Restorasyon yetkilisi Vakıflar Genel Müdürü Yusuf Beyazıt, kemerli 3 penceresi bulunan tarihi sarnıcın 3 bölümden oluştuğunu, suyun üzerinde olmasına rağmen nem içermediğini, sadece tavanında çatlaklar oluştuğunu açıkladı. 200 metrekarelik bir alanı kapsayan tarihi sarnıç, Horasan sıva tekniğiyle inşa edilmiş. Temele ağırlık yapmaması için de caminin minaresinde ahşap kullanılmış. Yetkili, pencereleri yüzünden sarnıcın varlığının bilindiğiniancak restorasyon aşamasında açılan kapıyla sarnıca girilebildiğini belirtti. Yapı su üzerine oturtulamayacağından Haliç kıyısındaki caminin altı, su deposu/sarnıç olarak inşa edilerek yükseltilmiş. Su üzerine dolgu olan yapınıntavanında daha hafif bir malzeme olan ahşap kullanılmış. Sarnıcın kapısı ve girişi olmadığı için sıvalarının tamamı özgün durumda kalmış.

> *Maalem Sinagogu*

Hasköy'de, Keçeci Piri Mahallesi'nde, Harap Çeşme Dere ve Ruşen Sokakları arasındadır. Yüksek duvarlarla çevrilidir. Avlu duvarının Batı ve Kuzeye açılan iki kapısı vardır.

Batı kapısında "Sevgili dostlarım" sözleriyle başlayan ve kapıdan geçecek olanları Tanrı yoluna, kalpleri ve ruhlarıyla iyiliğe ve Tanrıya yönelmeye, bu ibadetevinde oturup bağışlanma için dua etmeye çağıran bir kitabe vardır. Sinagogun resmi adresi "Harap Çeşme Sokağı 24 Numara"dır. Binanın yapısı dikdörtgen, duvarları kagir, üst örtüsü ahşaptır.

Maalem Sinagogu'nun kutsal dolabı (Ehal) öteki sinagoglardaki gibi doğubatı ekseni üzerinde değil güney kuzey yönüne yerleştirilmiştir. Bu farklılığın yapıda belli tarihlerde yapılan onarımları (III. Selim dönemindeki onarımda (Ekim 1804) Hassa başmimarı İbrahim Kami Efendi, II. Mahmud dönemindeki onarım da (Kasım 1832) Abdülhalim Efendi) Müslüman Mimarların yapmış olmasındandır. İbadet mekanının merkezinde bulunan ve kırma çati altında gizlenen bağdadî kubbe, Osmanlı mimarisinde, sivil yapıların yanı sıra özellikle mescitlerde ve tarikat yapılarında, 16. yüzyıldan itibaren uygulanan bir çözümdür. Tevrat okunan tevanın üstüne denk gelen kubbe/çatı Yahudi tasavvufunda ayrıca önem taşımaktadır, Mısır'dan sürüldükten sonra çöllerde 40 yıl boyunca yaşamak zorunda kalındığında, İsrailoğulları'nın çeşitli malzemelerle yaparak barındıkları çardağı sembolize eder. Kadınlar mahfelindeki kafesler Osmanlı üslubundadır.

Maalem Sinagogu 2, 5 yıl süren bir onarımla yenilenmiştir. Bu yenilenme Mimar Jak Rodikli, İnşaat mühendisi Yaşar Habib'e Restoratör Erol Kayayönetiminde gerçekleşmiştir.

^ Fotoğraf İzzet Kehribar

> Karayim Sinagogu /Karay Kenessası
(Ka'alHa Kadoş Be Kuşta Bene Mikra)

Hasköy'de Mahlul Sokak No.4 dedir. İnşa tarihi kesin değilse de. Şişman'ın"İstanbul Karayları" adlı makalesine göre Bizans dönemine tarihlenebilir.

İbadethaneHz. Davud'un "... yer altının engin derinliklerinden sana sesleniyorum ey Tanrım" (Mezmur/130) sözünden esinlenerek ve Karay geleneğine göre yer düzeyinin altında inşa edilmiştir. Duvarlarının sağlam olması için harcında yumurta akı kullanıldığı söylenir.

Karaylar/Karaimler ibadethanelerini"Ka'al" ya da "Kenessa" olarak adlandırırlar. Adları da "Kara/Okuyan" sözcüğünden kaynaklanır. Karayim"Tora okuyan" anlamına gelir. Karayimler/Karaylar öteki Museviler gibi "kippa/takke" giyer, dua örtüsü/tallit örterler, ancak ibadethanelerine girerken ayakkabılarını çıkarırlar.

Yüksek bir bahçe duvarının içinde kalan ibadethane binası iki katlıdır. Çatısı ahşap üzerine kiremitle örtülüdür. Avlunun zemini kare şeklinde taş kaplamadır. Bu iç avlunun sağ tarafında avlu duvarına gömülmüş, mermerden ve yuvarlak kemerli kitabeler bulunmaktadır. Bu kitabelerde buraya bağış yapanların isimleri ve onarımlar yazılıdır. Bu kitabelerden biri de Kırım Karaylarına şükran kitabesidir. Binanın kuzey cephesinde "Kadınlar Mahfeline" çıkan ikinci bir kapısı vardır. Kutsal kitabın okunduğu Teva ibadet alanının ortasındadır. Güney duvarında ise "kutsal dolap/Ehal" bulunmaktadır. İç mekan öteki sinagogların hiçbirinde görülmeyen türden bir duvar kağıdıyla kaplıdır. Sanat tarihçisi Süleyman Faruk Göncüoğlu'na göre kaplama malzemesi bir tür ipektir. Bir başka sanat tarihçisiİnci Türkoğlu da bu malzemenin elle süslendiğini savunur. Orta mekanın üzeri yine aynı duvar kağıdı ile kaplı düz bir tavan şeklindedir. Dikdörtgen pencerelerden içeriye bol ışık girdiği için içerisi çok aydınlıktır.

XVI.yy'da harap olduğunu yazılı kaynaklardan öğrendiğimiz bu mabet 1729 da Kırım Karayimlerinin yardımlarıyla yeniden inşa edilmiştir. 1774 de büyük bir yangın geçirmiş bu sefer de II.Abdülhamit'in fermanıyla ve Mısır ve Kırım Karayları'nın maddi destekleriyle inşaat gerçekleştirilmiş, 1780 de hizmete girmiştir. 1842 tarihinde Sultan Abdülmecid'in izniyle büyük bir onarım geçirmiştir.

17 Mayıs 1918 yılındaki Hasköy yangınında bir zarar görmemesine rağmen ibadethane cemaatin azalmasıyla gittikçe sessizleşmiştir. Halen İstanbul'daki Karayim cemaatinin çok azalmış olmasından dolayı ancak bayramlarda ve özel günlerde açılmaktadır.

1172 yılında İstanbul'a gelen Tudelalı Bünyamin, Seferha adlı ese-

rinde İstanbul'un genelinde 500 kadar Karay'ın yaşadığını yazmaktadır. Bu eser aynı zamanda, Karaylar'ın İstanbul'da yaşadığını gösteren ilk belgedir. Karay yerleşimleri Halic'in iki yakası üzerindeydi. Bir başka iddiaya göreyse Bizans döneminde Hasköy'den bugünkü Karaköy'e doğru uzanan bölgelere Karaylar yerleştiği için bölgeye 'Karai Köyü' denmiş, bu adın zamanla Karayköyü ve Karaköy'e dönüşmüştür

Karaylar Bizans'ta ana dil olarak Rumca'yı Osmanlı döneminde de Türkçeyi kullanmışlardır. Kaynaklarda Karayimler /Karayların Orta Asya kökenli olduğu varsayımı da yer almaktadır. VI. yüzyılda Kafkasya'ya, oradan Ukrayna'ya göçmüşler, Hazarlar'la kaynaşmışlar ve onların Museviliği resmi din kabul etmelerinden sonra, Museviliğin Talmud'u (Museviliğin sözlü yasalarını) reddeden bir mezhebini oluşturmuşlardı. Aralarındaki dini inanç farklılıklarından dolayı Karaylar, öteki Musevilerden daima ayrı kalmışlardır. Hahamlar da bir ortodoks Yahudi ile bir Karayın evliliğini hiçbir zaman geçerli kabul etmemişlerdir. Bu durum Karaim/Karay cemaatının sayısının sürekli azalmasına yol açmıştır.

Karaylar Hahambaşılığa bağlı değildir, onların ayrı bir Karaim Cemaatbaşılığı vardır.

XVI. yüzyılda harap vaziyetteki ibadethane 1536 yılında tamir edilmiş, 1729 da yanmıştır. Kırım Karayimlerinin maddi yardımları ile tekrar inşa ettirilen sinagog 1774 tarihinde bir yangın daha geçirmiştir. Bu yangın sonrası 1776 yılında I. Abdülhamid'in izni ve Kırım ve Mısır'daki Karayimlerin yardımları ile Cemaatin onarılmıştır. Sinegog sadece bayramlarda ve özel günlerde açıktır.

^ Fotoğraf İzzet Kehribar

> Sütlüce (Haliç) Kültür Ve Kongremerkezi

Sütlüce (Haliç) Kültür ve Kongre Merkezi, 1923 tarihinde inşa edilmiş Sütlüce Mezbahası binasının yeniden yapılmış ve genişletilmiş yapı gurubudur. Sütlüce Mezbahası 1923 yılında üç mimarın (Ahmet Burhanettin, Osman Fıtri ve Marko Logos) ortak yapımı olarak ortaya çıkmıştı.

Kentin et gereksinmesinin çağdaş donanımlarla karşılanmasına yönelik ilk girişim olan Sütlüce Mezbahası en erken tarihli modern tesislerindendi. 1990 yılına kadar yaklaşık 70 yıl mezbaha, bir süre de depo işlevini yürüten bu yapı, kentte geleneksel yöntemlerle yapılan kesim işlerinin sağlık koşullarına uygun bir biçimde yapılmasını sağlamak ve denetlemek amacıyla inşa edilmişti. Bina dünyanın ilk kentsel biyolojik atıksu arıtma tesislerinden birine sahipti. Soğuk hava deposu, laboratuar, üretim işletim sistemi ile İstanbul'un önemli altyapı tesislerinden biriydi.

Sütlüce Mezbahası'nın mimarisini kamu yapıları dizisi içinde değerlendirmek doğrudur. XX. yüzyıl başlarında Osmanlı topraklarında yerli ve yabancı sermaye ortaklığına dayanan bazı kuruluşların Galata ve Eminönü'nde bugün de örnekleri görülen oryantalist mimarideki binaları yaygındı. Birçok özel yapıda da neoklasik, neogrek, neobarokdiye nitelendirilebilecek eklektik mimarlık biçimleri görülüyordu. Bu arada devlet/kamu binalarının sonradan "Birinci Milli"/I. Ulusal"Mimarlık Üslubudiye adlandırılan yeni bir tarzda inşa edildiği gözlemlenir. İttihat ve Terakki döneminin kapsamlı İstanbul imar etkinliklerinden olan Sütlüce Mezbahası yapı topluluğunun en karakteristik binası kuleli buzhane binasıdır. Yıldız Salman, İstanbul Ansiklopedisi'nde buzhane binasının "simetrik cephe düzeni, birer kubbe ile örtülü, sivri kemerli pencereleri, kademelenerek alçalan çatı parapeti ile sivri kemer arasında kalan, mavi çinilerle kaplı bölümleriyle, yapıldığı dönemin I. Ulusal Mimarlık Üslubu'nu yansıttığını" belirtir.

Sütlüce/ Haliç Kültür ve Kongre Merkezi, özgün binanın yıktırılarakon binlerce metrekarelik eklerle yeniden yapımıyla inşa edilmiştir. Bina topluluğu Türkiye'nin en büyük ve modern kongre kültür merkezi özelliğini taşıyor. Konser ve kongre salonu, sinema salonları, sergi ve toplantı salonu, tiyatro binası ve çok katlı otoparkın yer aldığıkomplekste gezi alanları, alt geçit ve rıhtım bloklarıda yer alıyor. Toplam inşaat alanı 157 bin metrekare olan tesisin toplam salon kapasitesi 8 bin 945, restoran kapasitesi 950; banket kapasitesi 6 bin 500 kişidir. Otopark kapasitesi 700 araçtır.

Eyüp >

Eyüp ve yöresi, Bizans döneminde hem imparatorun yazlığı hem dekutsal bir şifa merkezi olarak tanınırdı. Kydaro (bugünkü Alibey) ve Barbyzes (bugünkü Kağıthane) derelerinin Haliç'e döküldükleri yerin batısında bugünkü Eyüp'ün kurulduğu arazinin dik bir yamaç halinde suya indiği yerde II. Theodosios zamanında kurulan Aziz Kos-

mos ve Damianos adlarına adanmış bir manastır yer alırdı. Bu dönemde Eyüp'ün bulunduğu alan, Haliç'in diğer sahilleri gibi, zengin ve yoğun bir bitki örtüsüyle kaplıydı Yöre kır görünmünden dolayı "yeşil" anlamına gelen Kosmidion adıyla anılırdı.

Kutsal bir şifa merkezi sayılan ve ziyaret binaları çevresinde yoğunlaşan yerleşme İ.S. 5. yüzyıl ortalarına uzanır. Sonraki dönemde Bahariye kıyısı - Bostan İskelesi Bizans döneminde liman ve tersane işlevi görmekte, ahşap bir köprü (daha sonraki 12 kemerli kagir Deve Köprüsü) buradan Sütlüce ile bağlantıyı sağlamaktaydı. Bu eserler İstanbul'a yönelik sayısız kuşatmada saldırılarla harap olmuş, günümüze ulaşamamıştır.

1453 yılında Osmanlı topraklarına katılan İstanbul, Osmanlı Devleti'nin uyguladığı yerleşim politikalarına paralel olarakBizans'ın son dönemlerinde yitirdiği canlılığına kavuşmuştur.

Başkentteki yönetim, hizmet üretimi ile savaş ekonomisi ürünleri üretimi tesislerini hem Suriçi'nde hem de Haliç'in iki yakasında yapılandırmıştı.

Bu yapılandırmada Eyüp'ün rolü fetih sırasında Hz. Muhammed'in sahabelerinden Ebû Eyyub'a (Eyüp Sultan) ait olduğuna inanılan mezarın bulunmasıyla başlar. Bu mezar üzerine Fatih'in yaptırdığı türbenin yanına İstanbul'un ilk sultan camii ve külliyesi (medrese, kütüphane, imaret, çifte hamam) inşa edilmiştir. Bu külliye bugünkü Eyüp yerleşmesinin çekirdeğini oluşturmuştur. Eyüp, Bursa'dan getirilen göçmenlerin ve Yörüklerin yerleştirilmesiyle gelişmiş, İstanbul'un kalabalık nüfusunun besin ihtiyacının karşılanmasında burada yer alan tarım alanları ve meralardan yararlanılmıştır.

Eyüp'ün Eyüp Sultan türbe ve Camisi ile başlayan manevi merkez statüsü Osmanlı İmparatorluğu'nun sultanlarının halife olarak İslam dünyasının dini temsilcisi sıfatını alışı ve Hz. Peygamber'e ait kutsal emanetlerin de Eyüp'e taşınmasıyla yükselir. Bu dönemde Eyüp, Mekke, Medine ve Kudüs'ten sonra en kutsal dördüncü. İslam ziyaretgahı haline gelecektir. Çevre, tarikatlara ait tekkeler, ileri gelen bilginlerle saray mensuplarının türbe ve kabristanlarıyla büyüyecektir.

Nişanca'da Kapıağası Mescidi (XV. yüzyıl), Otakçılar'da Fethi Çelebi Mescidi (15. yüzyıl), Çömlekçiler Mahallesi'nde Arpacı Hayrettin Mescidi (XVI. yüzyıl öncesi), Sofular'da Sofu Ali Çavuş Mescidi (1464), Zalpaşa Caddesi'nde Cezeri Kasım Paşa Camii (1515), İslambey Camii (1521), Kalenderhane Caddesi'nde Abdülkadir Efendi Mescidi (1537), Gümüşsuyu İdris Köşkü Tepesi'nde Zeynep Hatun Camii (1538), Defterdar Caddesi'nde Mimar Sinan eseri Defterdar Camii (1541), Nişanca Mustafa Paşa Caddesi'nde Nişanca Camii (1543), Rami Kışla Caddesi'nde Topçular Mescidi (1558), Eyüp İskele Meydanı'nda Büyük İskele Camii (1577), Kızıl Mescit (1581),

Nişanca'da Münzevi Mescidi (XVI. yüzyıl), Düğmeciler Caddesi'nde Dökmeciler Mescidi (XVI. yy), Abdurrahman Şeref Bey Caddesi'nde Takyeci Mescidi (1591), Zalpaşa Caddesi üzerinde türbe, medrese ve zaviyeden ibaret Cafer Paşa Tekkesi (1587 öncesi), Hoca Sadettin Efendi Dar-ül Kurra'sı (1599 öncesi) ile Mimar Sinan'ın Cami-i Kebir Caddesi üzerinde türbe, dar-ül kurra ve çeşme ile camisiz olarak inşa ettiği Sokullu Mehmet Paşa Medresesi (1569, halen Eyüp sağlık Merkezi) ve yine Mimar Sinan'ın cami, medrese, şadırvan ve iki avlu ile engebeli arazide bir denemesi olan Zalpaşa Camii ve Külliyesi (1574-80) bu yapılardan günümüzde var olanların en önemlileridir.

Daha sonraki dönemde bu camilere Defterdar Caddesi'nde bulunan Demirciler Camii (XVII. yy), İslambey Caddesi'nde Kasım Çavuş Camii (XVII. yy ikinci yarısı), Rami Yeni Mahallesi'nde Tantavi Camii (1889), Rami Cuma Mahallesi'nde Hacı Ali Paşa Camii (1892), külliyelere Bostan İskelesi Caddesi'nde mektep, imaret, sebil, türbe ile yapılan Mihrişah Valide Sultan İmareti (1795) ile Defterdar Caddesi'nde mektep, sebil ve türbeden ibaret Şah Sultan Külliyesi (1800) ilave olmuştur.

Eyüp'teki Osmanlı geç dönem yapıları arasında eğitim kurumları önemli yer tutmaktadır: Eyüpsultan Külliyesi'ndeki kütüphane, Mihrişah Valide Sultan ve Şah Sultan külliyelerindeki okullar, kılıç alaylarının yapıldığı yol üzerinde deniz kıyısına inşa edilen Hüsrev Paşa Kütüphanesi (1839), Boyacı Sokak'ta Hasan Hüsnü Paşa Kütüphanesi (1894 günümüzde sağlık merkezi), Sultan Reşad Mektebi (1910, okul olarak kullanılıyor) bunlardan birkaç örnektir. Eyüp tarikat yapılarının da yoğunlaştığı bir yerleşmedir. Bu tür yapıların en önemlileri: Şah Sultan (1556), Baba Haydar (1560'lar), Cafer Paşa (1587 öncesi), Karyağdı (XVI. yy), Şeyh Murat Efendi (1680 öncesi), Özbekler (XVII. yy) tekkeleri ile Bahariye Mevlevihanesi (1873)'dir.

Eyüp'te iki Ermeni kilisesi de vardır. Nişanca Mahallesinde 18.yydan berivarlığı bilinen Surp Yeğya kilisesi ile İslambey'de, 1675 yılından bu yana varolan Surp Asdvadzadzin kilisesi. İslambeydeki kilise Kırkçeşme Sularında çalışan işçi ve ustalar için yapılmıştır. Nişanca mahallesindeki Surp Yeğya kilisesi, Aziz İlyas'a ithaf edilmiştir. Civardaki kürkçü odalarında yaşayan kürkçü esnafı tarafından yaptırıldığı için "Kürkçüler Kilisesi" de adıyla da anılır.

Eyüp'ün Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişme dönemindeki rollerinden biri de devletin halkla ilişkiye geçtiği ideolojik ve simgesel tahta oturma (cülus), bağlılık yemini (biat), kılıç kuşanma törenlerinde, sünnet, doğum ve zafer kutlamalarında odak oluşudur.

Fatih'ten sonra yüzyıllarca padişahlar Eyüp Sultan Camii'nde kılıç kuşanmışlardır. Bunu Fatih başlatmış, ilk kılıcı Fatih'e Akşemseddin kuşatmıştır. Padişahlar Sinan Paşa Köşkü'nden kayıkla Bostan iskelesine gelir, camide iki rekat namaz kılar, şeyhülislam da kılıcı kuşatırdı.

> *Ebû Eyyüb El-Ensari Hazretlerinin Mezarının Bulunması*

Söylenceye göre Fatih Sultan Mehmet İstanbul'un fethinden sonra Akşemseddin Hazretleri'nden, Eyüb Sultan (Ebû Eyyûb Halid el-Ensarî) Hazretleri'nin mezar yerinin bulunmasını rica etti. Esas adı Halid bin Zeyd olan Hazret-i Eyüp Mekke'ye giderek ilk Müslüman olan "eshab"dandır. Uhud ve Hendek savaşlarında bulunmuş ve alemdar-ı nebi (Peygamberin bayraktarı) unvanını almıştır. Hazreti Muhammed'in Medineye hicretlerinde Hz.Eyüp'ün evinde kaldıklarında "mihmandar-ı resulullah" unvanını da almıştı.

Ebû Eyyûb Hazretleri, Emevîler döneminde İstanbul kuşatmasına katılmış ve hastalanarak vefat edince, surlar dışındaki bugünkü yerine gömülmüştü. Ancak zamanla mezarın yeri kaybolmuştu.

Akşemseddin, Padişah'ı keşfettiği mezar yerine götürdü. İki ağaç dalını alıp kabrin baş ve ayak hizası olduğunu söylediği noktalara dikti. "Yeri burasıdır!" diyerek oradan ayrıldı. Ancak Fatih, kuşkulandığı için bir adam göndererek, dalları yirmişer adım güney tarafa çektirdi. Kendi mührünü de işaret dallarının ilk dikildiği noktaların orta yerine gömdürdü.

Sabah olunca, Fatih Akşemseddin'le aynı yere geldiler. Akşemseddin doğruca ilk işaret yerine gidip; "Dalların yeri değişmiş!" diyerek dalları ilk diktiği yere çekti, sonra da: "Sultan Hazretlerinin mührünü çıkarıp teslim edin!" dedi. Kabrin başından biraz kazılınca "Bu Halid b. Zeyd'in kabridir" anlamındayazılı bir taş çıkacağını haber verdi. Orası kazıldı, aynen dediği gibi çıktı. Bunun üzerine Fatih: "Zamanımda Akşemseddin gibi bir zatın bulunmasından duyduğum sevinç, İstanbul'un fethinden dolayı duyduğum sevinçten az değildir." diyerek Allah'a şükretti. Mezar üzerine bir türbe ve yanına cami yaptırdı.

> Eyüb Sultan Camii

İstanbul'da Eyüp semtinde büyük cami. Fatih Sultan Mehmet tarafından yaklaşık 1459'da yaptırılmıştır. İstanbul'da ilk yaptırılan padişah cami ve külliyesidir.

Evliya Çelebi'nin anlatımıyla cami "Fatih Sultan Mehmed Han'ın yapısıdır ki sevabını Eba Eyüb'ün ruhuna hediye eylemiştir. Deniz kıyısına yakın Ensari Türbesi yerinde düz bir zeminde büyük bir camidir. Bir kubbelidir. Mihrab tarafında yarım kubbesi daha vardır. O kadar yüksek kubbeler ve cami içinde asla sütunlar yoktur. Orta kubbe etrafında sağlam kemerler vardır. Mihrabı ve minberi sanatlı değildir. Sağ tarafta hünkar mahfili vardır. İki kapılıdır. Sağ tarafta yan kapı ve kıble kapısı.(...) Kıble kapısı üzerinde bir mermer üzerinde celi hattıyla yazılan tezhipli tarihi budur: "Dedi târihin tâ beyt-i atîk/Hamdülillah beyt-i mamur oldu bu/Dendi Kostantine tarih-i ahirûn".

Bu caminin sağında ve solunda birer şerefeli iki yüksek minaresi var. Avlusunun üç tarafı medrese odalarıyla süslüdür. Ortasında cemaat maksuresi (Camilerde etrafı parmaklıkla çevrilmiş biraz yüksekçe yer) vardır. Bu maksure (....) ham mermerler üstüne oturmuş Havernak köşküdür. Bu dinlenme yeri ile Eba Eyyub kabri arasında göklere baş çekmiş iki çınar var ki her dalı dilberlerin kakülleri gibi dağılmış olup gölgesinde kalabalık cemaat ibadet ederler. Bu avlunun da iki kapısı var. Ancak batı tarafı kapısından dışarı büyük bir avlusu daha vardır. İçinde dut ağaçları ve yedi adet büyük çınar ağaçları ile süslenmiş bir avludur. İki tarafında abdest muslukları vardır."

1458 de yaptırılan Eyüp Cami muhtelif tarihlerde onarılmıştır. 1724 de III. Ahmet zamanında mahya koymak için kısa bulunan minarelerin yerine uzun ve ikişer şerefeli minareler yapılmıştır.

Cami bugünkü biçimini 1766 depreminden sonra III. Selim tarafından 10 Mart 1798'de bütünüyle yıkılıp yeniden yaptırıldıktan sonra almıştır. 1800'de yapımı biten caminin duvarları küfeki taşıyla örülüdür. İç mekanlarda, iç avluyu kuşatan revaklarda beyaz mermer kullanılmıştır.

Caminin girişi kuzey duvarının ortasında yer alır. Taç kapı Osmanlı barok üslubunun bütün üslubunu yansıtır. Caminin yeniden yapım tarihini yansıtan manzum yazıt girişin üstüne yerleştirilmiştir. Kitabenin ilk sırasında III. Selim anılır:

"Zehi münkadı emri gerdgar zılli Rabbani
Serefrazı cihandaranı asrın şahı devranı
Menarı nurfeşan sultan selim hanı bülend ikbal
Bilin gülbank dahi iyledi pür cümle azani"

Yazıtın üstünde beyzi bir madalyon içinde III. Selim'in tuğrası vardır.

Cami enine dikdörtgen planlıdır. İç mekanı yaklaşık 26X11 metredir. Ferahtır ve kubbelerdeki pencerelerden bol ışık alır. Caminin ana kubbesi 16 metre çapındadır. Beyaz mermer 6 sütunla kıble duvarına gömülü iki paye üstüne oturmuştur. Taşıyıcıların arasına çepeçevre yerleştirilen 8 yarım kubbeyle desteklenir. Kubbeyi taşıyan sütunlar arkalarındaki duvarlara kemerlerle bağlıdır. Duvar payelerine oturan bu payelerin sınırladığı mekan birimleri küçük kubbeler ve çapraz tonozlarla örtülüdür. Mihrap dikdörtgen planlı bir çıkıntının içindedir. Kıble yönündeki bu bölümün üstü de bir yarım kubbeyle kapalıdır.

İç mekan kıble yönü dışında üç yönden ince mermer sütunlarla mermer korkulukların sınırladığı çift katlı mahfillerle çevrilidir. Bu bölümün güney batısı hünkar mahfiline ayrılmıştır. Bunun gerisinde kalan bölüm, hünkar kasrının altı dakalabalık günlerde hanımlara ayrılan bölümle bağlantılıdır.

Caminin içi, sıvalı bölümlerde kalem işleriyle bezelidir.

Son cemaat yerini oluşturan beş birim, sivri kemerlere oturan kubbelerle kapatılmıştır. Ana kapının kuzeydoğuve kuzeybatı köşelerinde yer alan kare tabanlı minarelerin kapıları son cemaat yerine açılır.

Cami, türbe ile kıble doğrultusunda karşılıklı yer almaktadır. İkisini birbirine bağlayan iç avlu iki kapıyla doğudan Haliç, batıdan dış av-

luya açılır. Ortasında şadırvanın yer aldığı avlu düzgün olmayan bir plandadır.

Dış avlunun hünkar mahfiline komşu olanı cenaze giriş yeri olduğundan "musalla kapısı", öteki batı yönündeki çarşıya açıldığından "çarşı kapısı" olarak adlandırılır. Caminin dış avlusunda sebil bulunmaktadır. Üç pencerelidir. Bayramlarda ve özel günlerde şerbet dağıtıldığı için şerbethane denilmiştir.

Cami ile türbeyi doğu ve kuzey yönlerden kuşatan içinde kimi küçük türbelerin (Çifte Gelinler, Mehmet Çelebi..)yer aldığı mezarlık, batıya da yönelerek dış avlunun kuzeyini kaplar.

Bu türbeler arasındaki Çifte Gelinler Türbesi dilek türbesi olarak bilinir. Kapısındaki Hattat Hamid Efendi'nin hattıyla yazılmış "İşlerinizde hayret ve şüpheye düştüğünüzde kabir ehlinden yardım isteyiniz'" levhası da bu konuya işarettir. İki katlı türbenin alt katında mermerden yapılmış üç mezar vardır. Burada yatanların birisi erkek, ikisi kadındır. Mezar taşlarındaki yazılara göre mezarlarda "Şatuh Binti Han, Say Han ve Mihr-i Han-ı Şehrade" yatmaktadır. Bu kişilerin Kırım'dan geldiği sanılır. Türbe, 1957 yılında onarım görmüştür, kapısı kapalıdır.

Eyüb Sultan Türbesi

Kutsal kabul edilen Eyüp Sultan Türbesi 1458 de yapılmıştır. İstanbul'da günümüze kadar gelen ve özgün tasarımını koruyan en eski Osmanlı anıt mezarıdır. Türbe tamamen kesme taştan olup içi 9, 60m. çapında bir daire, dışı sekiz köşelidir. Yüzlerinde silmeli kitabeler mevcuttur. İçi genellikle XVI. Yüzyıla ait çinilerle bezelidir

Kadife üzerine sırma ile ayetler işlenmiş sandukanın etrafındaki gümüş şebekeleri III. Selim yaptırmış, ayrıca türbeye avizeler astırmıştır.

II. Mahmud 1819 da türbeyi yeniden tamir ettirmiş, sandukanın örtüsü yenilenmiş, kadife üzerindeki sırma ile işlenen yazılar hattat Rakım ile II. Mahmud tarafından yazılmıştır. Bu yazılardan kuşak yazısının II. Mahmud'a ait olduğu söylenmektedir. Örtü zamanla yıpranmış, üzerindekiler aynen taklit edilmek üzere 1906 senesinde yeniden yaptırılmıştır. Eyüp Sultan türbesi, sandukasının ayak ucunda bir "pınar" ya da "kısmet kuyusu" olarak adlandırılan bir kuyu bulunur. Bu kuyunun Bizans döneminden kalma bir ayazma olması ihtimali vardır.

Bağdadi sıvalı bir tavanın örttüğü ziyaret bölümünde ziyaret penceresinin olduğu duvarın iç yüzünde "nakşı kademi saadet"in (Hz. Peygamber'in ayak izi), konulduğu bir dolap vardır. Dolabın üstündeki manzum yazıtta bu kutsal emaneti buraya I. Mahmut'un bağışladığı yazılıdır. "Uzun yol" denilen çıkış koridorunun duvarları yan yüksekliğine kadar çeşitli çinilerle kaplanmış üst kesimiyse camekanla donatılmıştır.

Külliyede Değişiklikler

Eyüp Sultan Cami bir külliye olarak tasarlanmış ve inşa edilmiştir. Neşri tarihinde bu durum "Ebû-Eyyüb-ı Ensari'de bir imaret ve bir medrese ve bir cami ve bir hamam yapılmıştır" biçiminde yer alır.

Eyüp Camisi'nin avlusuna inşa edilen bu medrese Fatih Sultan Mehmed'in vakfiyesinde medresenin "cami hariminde" bulunduğu, "kubbelerle süslü, altı hücreli" olduğu kaydedilmiştir. Ekrem Hakkı Ayverdi bu medrese odalarının on altı tane olduğunu belirtmiştir. Bu medresenin hücreleri cami revakından başlayarak türbenin sağ ve soluna kadar uzanıyordu. Sağ taraftaki medrese odalarının bulunduğu yere sonradan Beşir Ağa Türbesi, Cüzhane; sol tarafındaki hücrelere de Kıbrıs Fatihi Lala Mustafa Paşa'nın türbesi yapılmıştır

Medrese cami ile birlikte 1766 depreminde zarar görmüş, 1798 yılında cami yenilenmişse de medrese odaları tamamen ortadan kaldırılarak alan avluya dönüştürülmüştür.

Cümle kapısı önündeki Sinan Paşa kasrı da 1798'de yıktırılmıştır. Yerinde ulu bir çınar ağacı gölgesinde etrafı parmaklıklı bir set ve çimen sofa vardır. Parmaklığın dört köşesinde dört çeşmecik bulunur. Bunlara "hacet çeşmeleri", "kısmet çeşmeleri" denir. Tamir edildikten sonra camiyi açıp namaz kılan Sultan III. Selim Mevlevi olduğu için parmaklıkların üzerinde mevlevi sikkeleri vardır.

Eyüp Camii civarında Fatih Sultan Mehmed'in yaptırdığı imarette günde iki kere yemek pişirilirdi. Normal günlerde pirinçli, buğdaylı yemek çıkarken Ramazan ayında etli yemek dağıtılırdı. Özel günlerde, cuma ve kandillerde, zerde ve zerbaç, pilav çıkarılıp yoksullara verilirdi. Bugün de imaret yoksullara yemek dağıtmaya devam etmektedir.

> Sultan Reşat Türbesi

Eyüp'te, 35. Osmanlıpadişahı V. Mehmet Reşat'ın(2 Kasım1844–3 Temmuz 1918) mezarının olduğu türbe. Saltanatı 9 yıl süren ve100. İslam halifesi olan Sultan Reşat'ın türbesi Kemalettin Bey'in ilk tasarımlarındandır. 1, 5 metrelik bir platform üzerine inşa edilmiştir. Kubbeli sekizgen planlıdır Girişin iki yanında yapının yarı yüksekliğine kadar çıkan üzerleri yarım kubbeli üçgen planlı odacıklarla örtülü türbenin giriş yönü dikdörtgene tamamlanmıştır. Kesme küfeki taşıyla yapılmış olan türbenin kapı, pencere ve döşemelerinde beyaz mermer kullanılmış, üstü kurşunla kaplanmıştır.

Yapıldığı zaman yanındaki okul binasıyla birlikte deniz kenarında olan türbe Halicin doldurulmasıyla şimdi yol kenarında kalmıştır.

> *Feshane Uluslararası Fuar, Kongre Ve Kültür Merkezi*

1839 yılında Padişah Abdülmecit'in fermanıyla Osmanlı ordusunun fes ve aba ihtiyacını karşılamak amacıyla Haliç kıyısında kuruldu. 1851 yılında Belçika'dan getirilerek monte edilen kolonlarla, çelik konstrüksiyon yapının dünyadaki ilk örneklerinden biridir. Ülkemizin ilk tekstil sanayi kuruluşu olan Feshane'nin buharlı dokuma tezgâhları da yurtdışından getirilmiş, 1866 yılında döneminin en gelişmiş dokuma fabrikası olarak yenilenmiştir. Bu fabrikada dokunan kumaşlar, 1855 Paris 3. Uluslararası Sergisi'de, 1863 İstanbul Sergisi (Sergi-i Umum-i Osmani) ve 1893 Chicago Uluslararası Sergisi'nde sayısız altın madalya ile ödüllendirilmişti. Ancak daha sonraları Osmanlı ordusu üniformalarını Avusturya'dan almaya başlayınca tesiste tamamen fes üretilmeye başlanmış ve adı "Feshane-i Amire" olmuştur. Cumhuriyetten sonra "Feshane Mensucat A.Ş" adını alan tesis 1939 yılında Sümerbank Defterdar Fabrikası'na, 1992 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve özel bir kuruluşun aracılığıyla, çağdaş el sanatları müzesine dönüştürüldü.

Sonraki yıllarda ise haliç tarafındaki suların yükselmesiyle kullanılamaz duruma geldiğinden bina 1986 yılında tahliye edildi.1998 yılında başlayan restorasyon çalışmalarıyla bir fuar merkezine dönüştürüldü. Haliç'e açılan kendine özel bir İskelesi de bulunan, 56.000 metrekare alan üzerine kurulu. Feshane Uluslararası Fuar, Kongre Ve Kültür Merkezi artık BELTUR'un yönetimindedir.

> Eyüp Surp Asdvadzadzin (Meryemana) Kilisesi

Eyüp, İslambey, Kanun Sokaktadır.

Kilisenin doğu cephesi sokağa bakar. Kilisenin avlusunu üç duvar kuşatır. Avluya kilise binasına bitişik duvardaki taş kemerli bir kapıdan girilir.

Avluda cemaat ileri gelenlerinin lahitleriyle küp, çeşitli biçimlerdeki çeşmeler yer alır. Bu çeşmelerden biri 1818 tarihini taşır.

Pars Tuğlacı'nın İstanbul Ermeni Kiliseleri kitabına göre kilise ilk kez şehre kemerlerle getirilen Kırkçeşme Suları'nda çalışan Ermeni işçi ve ustalar için yapılmıştır. 1812'de ahşap olarak yenilenmiş, çeşitli onarımlardan sonra Barutçubaşı Ohannes Dadyan Bey tarafından1855 yılında kagir olarak yaptırılmıştır. Kilisenin son onarım tarihi 1982'dir.

Doğu-batı doğrultusunda haç planında kesme taştan inşa edilen binanın taş araları tuğla tozuyla renklendirilmiş harçla sıvalıdır. Kilisenin ana giriş mekanına batı cephesinde merkezde, kuzey ve güney cephelerinde batıya yakınkonumlarda yer alan girişlerle ulaşılır. Haç biçimindeki planın kuzey kanadında vaftizhane güney kanadında koro hazırlanma yeri bulunur. Yarım daire biçimindeki ibadet alanı cemaatin bulunduğu yerden oymalı bir tahta parmaklıkla ayrılır. Duvarlarda dinsel resimler vardır.

> Piyer Loti Tepesi Ve Kahvesi

Eyüp'te Haliç'e bakan bir tepe ve Eyüp sırtlarında, Karyağdı Bayırı'nın sonunda Haliç panoramasına hâkim bir noktada bulunan kahvehane. Adını, 1876 yılında İstanbul'a gelerek buraya yerleşen Fransız roman yazarı ve doğubilimci Pierre Loti (Louis Marie Julien Viaud 1850-1923)'den almıştır. Sık sık bu tepedeki Rabia Kadın Kahvehanesi'ne geldiği söylenen yazarın adı bu kahveyle birlikte anılmaya başlamış, kahve ve tepenin adı Türkçe söyleyişle Piyer Loti olmuştur.

Pierre Loti, kahvehaneden seyrettiği manzarayı söyle anlatır: "Haliç'in sonunda, Eyüp'ün muazzam peyzajı... Çok eski ağaçlardan oluşan bir ormandan, mermer beyazlığı ile çıkan kutsal cami ve sonra karanlık renkler taşıyan ve içine mermer parçalan serpilmiş kocaman mezarlıkları ile hakiki bir ölüm şehri olan hazin tepeler... Sağda üzerinde binlerce yaldızlı kayıklı Haliç, küçültülmüş bir şekilde bütün İstanbul, kubbe ve minarelerini birbirine karıştıran camiler. (...) Eyüp'ten Saray'a (Topkapı Sarayı'na) kadar bütün Haliç boyunca kubbeler, minareler berrak pembe ya da gökkuşağı renkleriyle yansıtıyorlar".

Eyüp Sultan Camii'nin yanındaki mezarlıkların arasından merdivenleri ağır ağır tırmanarak da, Eyüp-Pierre Loti teleferiği ile deulaşılan Pierre Loti tepesi Altın Boynuz diye anılan Haliç'i (Eyüp'ten Eminönü'ne kadar) kuşbakışı seyretmek için en uygun noktadır. Bu yüzden tepe ve kahve İstanbul'a gelen turistlerin de sık sık ziyaret ettiği bir yerdir.

Fransız ressam A.İ.Melling (1763-1831)de, İngiliz ressam W.H. Bartlett de (1809-1854) Haliç'in bu etkileyici görünümünü, kahvehanenin bulunduğu yöreden bakarak çizmişti. Şair, romancı ve gezginJulia Pardoe (1806 - 1862) İstanbul'un bu noktadan görünüşünü de anlatmıştı. Edmondo de Amicis, Pierre Loti tepesinden görünen manzarayı"Bu şehrin başka hiçbir yerinde ölüm tasvirini güzelleştiren ve korkmadan seyrettiren Müslüman sanatı, bu kadar zarafetle gözler önüne serilemez" diye nitelendirir.

Pierre Loti, İstanbul'da geçen, gerçekolduğu söylenen bir aşk öyküsünü anlatan romanı Aziyade ve Kurtuluş Savaşı yıllarında, Türkiye'yi destekleyen yazılarıyla Türklerce dost sayılmış adı burayla birlikte Divanyolu'ndaki bir caddeyede verilmiştir.

> Santralistanbul

Silahtarağa'dadır. Bilgi Üniversitesi'ne bağlı bir modern müzedir. Silahtarağa Elektrik Santrali'nin dönüştürülmesiyle biçimlenmiştir.

Silahtarağa Elektrik Santralı, 1913 yılında Kağıthane'de kurulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk kent ölçekli elektrik santrali olan bu termik santral 1952 yılına kadar İstanbul'u tek başına besledi. Tesis çok eskidiğinden 1983'te kapatıldı. 2004 yılı Mayıs ayında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından İstanbul Bilgi Üniversitesi'ne tahsis edildi. Elektrik santralının kültür-sanat merkezine dönüşüm projesi İstanbul Bilgi Üniversitesi tarafından, Ciner ve Doğuş Grubu ile birlikte Kale Grubu ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin ana sponsorluğunda gerçekleşti.

Santralistanbul'un tesisleri şöyle sıralanabilir:

Ana Galeri: Santralin üretimin son bulmasının ardından yıkılan iki kazan dairesi yerine inşa edildi. 7 bin metrekarelik yapıda, eski binaların formunun korunduğu yapıyı Emre Arolat tasarladı.

Enerji Müzesi: Silahtarağa Elektrik Santrali 'nin 1913 ve 1921 de inşa edilen ilk makine daireleri (1 ve 2 no'lu makine daireleri) ve türbin-jeneratör gruplarının santralin çalıştığı dönemdeki durumunun korunarak (bakım ve onarımları da yapılarak) dönüştürülmesi sonucunda oluşturuldu. Dönüşümün mimari projesi Han Tümertekin'indir.

Kütüphane ve Bilgi Merkezleri: Elektrik santralının eski kazan dairelerinin dönüştürülmesiyle gerçekleştirilmiştir.

Uluslararası Rezidans: Elektrik Santralı'nın lojmanları, sanatçı, mimar, tasarımcı ve düşünürlerin değişen sürelerle ağırlanacağı rezidanslara dönüştürülmüştür.

Eğitim Yapıları: İstanbul Bilgi Üniversitesi'nin çeşitli lisans ve yüksek lisans programlarının yer alması için oluşturulan yapılardır.

Rekreasyon Alanları: Santralistanbul'da ziyaretçilerin dinlenme ve eğlence gereksinmelerini karşılayan bahçe ve kantin alanlarıdır.

Gidelim Kâğıthaneye >

Kağıthane, bir dönemki adıyla Sadabad, şiirlerde bir çağrı gibi yer alır, gezmeye, çayırlarda oturup yiyip içmeye daha doğrusu bir zamanki adıyla mesireye. Mesireler, Osmanlı İstanbul'undan 1960'lı yılların ortalarına kadar yaşamın ayrılmaz bir parçasıydı. Her İstanbullu, yaz geldi mi, sıcaklar bastırdı mı, kendini mesirelere atar, çayırda, çimende eğlenirdi.

Mesire dendi mi de hemen ilk akla gelen Kağıthane idi. Adıyla çağırırdı sanki. Geçmişe ilişkin resimlerle minyatürlerde de Kağıthane önemli bir mekandı.

Eğer İstanbul söyleyişli şair Nedim: "Gidelim servi revanım, yürü Sadabad'a" demeseydi, adında yine bu çağrıyı duyar mıydık, bilinmez. Ne var ki, İstanbul'un öteki seçkin gezme yerlerine haksızlık olmasın ama, Kağıthane sevgililer, dostlarla birlikte "su alemi" yapılacak

Göksu'dan da önce gelir: "Göksu bir nahoş heva şimdi Çubuklu pek ziham (kalabalık)

Sevdiğim tenhaca çekdirsek mi Sa'd-âbâd'e dek".

Hem Göksu'ya yapılan çağrıda bir Nedim yinelemesi yok mudur: "Gidelim Göksu'ya bir alemi ab eyleyelim". Dizedeki Göksu adını Kağıthane ile değiştirebilirsiniz, kimse fark etmez.

Kağıthane'nin ünlü bir mesire oluşu bir dönemin şarkılarında, operetlerinde hatta Karagöz faslında sık sık anılmasıyla da anlaşılır. Mesela Lavtacı Hristo Efendi'nin (Hristâki Kiryazis) (?-1914) Segah şarkısında Kağıthane çağlayanlarıyla yer alırken sevgili yolu beklemeye uygun görünür. Sevgili gelmezse, kötü talihe ağlamak da göze batmıyor olmalı:

"Sûy-i kağıthanede mecnûn misal
Bekledim rahın efendim bi-mecal
Anladım teşrifine yok ihtimal
Çağlayanlarla beraber çağladım
Tâli-i nâsaze küstüm ağladım"

Leblebici Horhor opereti ilk kez 11 Ocak 1876'da sahnelendikten sonra defalarca çeşitli topluluklarca oynanmış üç kez de filme alınmıştır. Operetin yazarlarından ve bestecisi Dikran Çuhacıyan (1837-1898), Sultan Abdülmecid'in saatçibaşısının oğludur. Milano Konservatuarında eğitim görmüş, Şark Tiyatrosu'nda koro ve orkestra şefliği yapmıştır. Çuhacıyan'a esas ününü sağlayan Leblebici Horhor operetinde de sevdalıların buluşma yeri Kağıthane'dir. İstanbul'un epey seçkin yerlerini tanıyan sanatçının Kağıthane'yi seçişi bence önemlidir. Yeniçeriler döneminde İstanbul'da geçen bu operetin konusunu Pars Tuğlacı'dan aktaralım: "Mirasyedi Hurşid Bey, dört dalkavuğuyla (Sansar, Cingöz, Canayakın ve Hayratyıkan) Şile'de gezerken bir leblebicinin kızı olan Fadime'yi görür, aşık olur. Kız da ona vurulmuştur. Ne yapıp kandırıp İstanbul'a getirdikleri Fadime, güzel bir bahar gününde Kağıthane'de kendisini bekleyen Hurşid Bey ile buluşur. Gülüş-âhenk eğlenirlerken,

kızın babası leblebici Horhor Ağa çıkagelir." Buradan sonrası bir aşk öyküsünün keyifli zorluklarıdır.

Ragıp Tuğtekin'in (1891 İstanbul -07.09.1982 İstanbul) repertuarındaki "Kağıthane Sefası" adlı bir Karagöz faslında ise Kağıthane hem para kazanılacak hem para harcanacak bir semt olarak yer alır. Hacivat'ın karısı Salkım İnci ile Karagöz'ün karısı Dimyat Pirinci kocalarını işsiz ve parasız oldukları için terk eder. İki arkadaş sermaye koymadan para kazanacakları bir iş araştırırlar. Sonunda Hacivat'ın babadan kalma kayığı ile Kağıthaneye yolcu taşımaya başlarlar. İskele kahyası gelerek onlardan para ister, para kazandıktan sonra vereceklerini söylerler. Çeşitli tipler gelip Kağıthaneye gitmek için kayığa biner. Bu arada sevgililer arasındaki kavgalar, müşteri mızıkçılıkları da sergilenir. Sonunda iki arkadaş kazandıkları parayla eşlerini de Kağıthane'deki eğlencelere götürürler. Bu Karagöz faslında perdeye bir belgeselci doğruculuğuyla Kağıthane'deki satıcılar, ayı oynatan çingeneler, içinde gazelhanların köçeklerin bulunduğu kayıklar, deniz taşıtlarından yelkenli ve yandan çarklı "Şirket-i Hayriye Gemisi" de çıkartılır.

Anlaşılan bir dönem sevgililer Kağıthanesiz yapamamışlar. Süruri (1752-1814) bir gazelinde olayı tersine çeviriverir: "İstanbul'un bütün çocukları toplansa ona sığar, Kağıthane'nin genişliği aşık kalbi gibidir" der:

"Cümle etfal-i İstanbul ana cem' olsa sığar"
Kalb-i aşık gibidir vüs'at-i Kağıdhane"

Kağıthane'nin hem halk hem seçkinler arasında gördüğü bunca rağbetin nedeni de açıktır, şehrin ortasından ulaşımı bu kadar kolay başka bir hava alacak alan yoktur. Hele Hacı Arif Bey'in (1831-28 Hazîran 1885) Kâğıthane'yi canlandırdığını söylediği "ince yaşmakla" tatil günü gezintiye çıkan güzeller de varsa. Kağıthane şehre yürüyerek varılacak uzaklıktadır. Ahmet Mithat Efendi, 1881'de yayımlanan Henüz On Yedi Yaşında romanında Kağıthane Deresi'nden Çağlayanlar'a kadar kayıkla giden Ahmet Efendi'nin Kağıthane çayırından şoseden yavaş yavaş Pangaltı'ya, yürüyerek Beyoğlu'na çıkışını anlatır. Kuşkusuz şehrin bugüne göre çok fazla yeşil alanı bulunduğu, derelerinin temiz olduğu o dönemde bile, göz alan güzelliği ayrı.

> Bir Zamanlar Kâğıthane

İsa'dan sonra Birinci Yüzyılda yaşadığı sanılan Dionysios Byzantios'un "Boğaziçi'nde Bir Gezinti" (Anaplous tou Bosporou) kitabında Kağıthane Deresi ve çevresini şöyle anlatır:"sonra bütün körfezin bittiği yer olan Sapra Thalassa [= "Çürümüş Deniz"] gelir. Keras (Haliç)'in sonunda yer alır. Dereler [Kağıthane, Alibey] burada körfeze kavuşurlar. Tam olarak bilinmemekle beraber, bu yer adını ya tatlı sularını burada denize dökerek doğal deniz suyunu bozan komşu derelerden; ya [bu bölgenin] sakin ve rüzgarlardan korunur olmasından; ya da daha büyük bir olasılıkla, derelerin sürekli olarak alüvyon taşıyarak denize döküldükleri yeri sığ ve balçıklı hale getirmesinden alır".

Bu kitabın yazıldığı dönemde Kağıthane Deresi "Barbyses Potamos" adını taşıyordu. Haliç'in iç kısmında, Kydaros (Alibeyköy) ve Barbyses (Kâğıthane)derelerinin birleştiği yerde, nympha Semystra için dikilmiş bir sunak vardı. Semystra Zeus'un İo'dan doğan kızını büyüten bir ırmak perisi/nympaydı. Yine aynı yerde, Castor ve Polluks için inşa edilmiş bir kutsal alan olduğunu Hesykhios aktarmaktadır.

Buraya bir şehir kurma kararı da alınmış, bir de boğa kurban edilmişti ama karganın biri gelip sunakta yakılmakta olan kurbanın bir parçasını kaptı, uçup gitti. Bunun Tanrısal bir işaret olduğuna inanıl-

dı. Peşine düşülüp izlendi. Karga alevlerin arasından kurbanın yüreğini kapmıştı. Ve gariptir, bu yüreği Sarayburnu'na bıraktı. Kurulacak şehrin yerinin karganın seçtiği yer olmasına karar verildi.

Kısacası aç bir kuş kurban parçasını kapmasaydı, İstanbul daha doğrusu Byzantion şehri Kağıthane'de kurulacaktı.

Bizans döneminde Drepanikon adını alan Semestra (Semystra, Semistra) yerleşiminin ciddi bir büyüklüğe sahip mabedi vardır. Bu mabedin kalıntıları, 1949 yılında bir inşaat temel kazısı sırasında bulundu. Buluntular arasında, Apollon, Artemis ve Selene heykelleri dikkati çekmektedir.Bu hikayenin bölgenin coğrafik özelliklerine tamamen uyduğunu söyleyen Prof. Dr. Semavi Eyice'ye göre Byzantion kasabasından çok önce Silivritepe'de kurulan Semystra kasabasının kurucuları Trak kökenlidir..

Cüneyt Harputlu'ya göre Yıldırım Bayezit İstanbul'u ilk kez kuşatmasında (1391) bazı kuvvetlerini Kâğıthane köyü civarına yerleştirmişti. Yedi ay süren bu kuşatmadan sonra İmparator Manuel Osmanlıların ileri sürdüğü kimi koşulları kabul etmişti. Bu koşullar arasında Galata'dan Kâğıthane'ye kadar olan arazinin Türklere bırakılması ve buraya bir Osmanlı garnizonunun yerleşmesi de bulunuyordu. Bu tarihi Osmanlıların Kağıthane ile tanışması sayabiliriz.

Kesin bilgiler olmamakla birlikte İstanbul'un fethi sırasında burada bir kağıt değirmeni bulunduğu ve bu imalathanenin II. Bayezid dönemine (1481-1512) kadar çalıştığı sanılmaktadır.

> *Kâğıthane Övgüleri*

Kağıthane Osmanlı döneminden Cumhuriyet'e uzanan zaman dilimi içinde de hep iki yanlı bir görüntüde olmuştur. Havası, suyu güzel bir gezinti ve yaşama alanı ve daha çok askeri amaçlı bir endüstri merkezi. Övgüler ve anlatılar Kağıthane'nin bu özelliklerine odaklanmıştır. Ne varki bu iki özellik birbirinin düşmanıdır.

Kağıthane'nin bir yapımyeri olarak kullanılışı İstanbul'un Sultan II. Mehmet tarafından kuşatıldığı günlere uzanır. Evliya Çelebi, bu sırada, Timurtaş Paşa yönetiminde Kâğıthane deresi kıyısındaki ormanda elli parça gemi inşa edildiğini ve bunların Haliçe indirilen diğer gemilere katıldığını yazar:

" Hemen Fatih, Timurtaş Paşa'ya 2.000 askerle Kâğıthane tarafındaki ağaçlık içinde 50 parça kadırga yapmasını buyurup bazı köyleri yağmalayıp levha ve ağaçlarının mümkün olanlarını gemiler yapmaya sarf eyledi.

Koca Mustafa Paşa bütün Arabistan askeriyle Okmeydanı ensesinde Levend Çiftliği adlı yerde önceden 50 parça kadırga ve 50 parça at kayıkları ağaçlık içinde hazır idi. Onuncu günde Kâğıthane'deki kadırgalar da hazır olup karada ve denizde gemiler İslâm askeri ile hazır idi". O gün Osmanlı ordusu gemileri Okmeydanı'nın "o yeşillik ovasına" getirdiğinde rüzgar da uygun esip gemiler yelkenlerini açınca "150 parça gemiler ile Okmeydanı deniz yüzü gibi" olmuş. Görevli askerler "Eyüp'ten Kâğıthane tarafına varıp Bey (?) Nehri'ni ve Kâğıthane Nehri'ni geçip Levend Çiftliği adlı yerde" yapılmış 40 parça firkateyni de kızaklar ile çekmiş. Burada anlatılan daha çok sonucun düşmana saldığı şaşkınlık ve yılgıdır. Bir de o alandaki ağaçların kullanılması. Ancak bütün İstanbul'un yeşil yapısı gibi bu bölgenin yeşil dokusu için de gerekli önlemler alınacak, görevliler atanacaktır. Toprağın aşınmaması için çeşitli tedbirler alınacak hatta ot tipi bitkiler arasına kökü toprağı tutucu ayrık otu diktirilecek XVII.Yüzyılda halkın arsız dediği dayanıklılık ve çoğalma gücü yüksek aylandos ağaçları ithal edilecektir.

Yavuz Sultan Selim'in nişancısı şair Tacizade Cafer Çelebi (İdamı 1515) İstanbul ve güzelliklerini anlattığı Hevesname adlı ünlü mesnevisinde Kağıthane'yi doğal güzelliği ile anlatır. "Geniş sahrâsı çevre, yanı kûhsar" yani "yan tarafı dağlık bir kırlık alan" olan Kağıthane bu manzum eserde bir cennet görünümüyle yer alır. Biz bugünün diliyle sunabilmek için nesir durumuna aktardık: "Her taraf çimenler ve güllerle süslenmiş. Geniş gölgeler yapan ağaçlar o kadar sık ki dallar birbirine girmiş, servi ile şimşir el ele tutuşmuş, rüzgâr onların üstünden koşa koşa geçip gidiyor. Ardıçtaki taze yeşillikleri yaprak sanma onlar birer

dildir ki bu yere felaket gelmesin diye Allah'a yalvarıyorlar. Çimenlerin arasından bir de ırmak akıyor. Çimendeki güller birer ateş parçasına, laleler kıvılcıma benziyor. Güllerle goncalar ırmağın serüvenine gizli gizli gülüşüyorlar. Çünkü suyla söğütler arasında eski bir aşk var. Rüzgâr estikçe sevgilisini korumak için titreyen söğüt dalları hep birden suyun üstüne eğiliyorlar…"(Anan Ord. Prof. Dr. A.Süheyl Ünver, Her Devirde Kâğıthane)

Evliya Çelebi XVII. yy'da Kağıthane çevresini anlatırken "Bir latif (güzel) hamamı ve 20 adet dükkanı var. Ama kefere zamanı burada kağıt işleyecek, büyük kagir kubbeler ile yapılmış kağıthanesi var, su dolapları yeri var ki Daye Hatun Camii altından suyu geçermiş. Ancak hâlâ bu kağıthane haraptır" der.

Hüseyin Irmak tezinde (Tarihe Yönelik Çalışmaların Yerel Yönetimlerde İmaja Etkisi - 1999) Fransız seyyah ve topograf Pierre Gilles (Petrus Gyllius, 1490-1555)'un kitabında (The Antiquities of Constantinople) Bizans'tan kalan Kâğıthane harabelerinin derenin Haliç'e döküldüğü yerde bulunduğunu yazdığını anar.

Su kaynakları kağıt yapımı için gereklidir.

O dönemde yörede bu yapım yerleri dışında; yine akarsuyun kullanıldığı un değirmenleri ve baruthanelerin bulunduğu bilinmektedir. Düzlük kesimlerde ise cirit oyunları ve ok atışı için talim alanlarının varlığı çizimlerle ve anlatımlarla kanıtlanır.

Ord. Prof.Dr. Süheyl Ünver bu bölgenin Kanuni döneminde ünlü olduğunu söyler. Ona göre Ebusuud ailesinin rızasıyla Şeyhülislam'ın buradaki bahçesi" millete hediye edilmiştir" ve "halka açık" tutulur. "Peçevî der ki:'Sultan Süleyman'ın oğullarının sünnetleri için İstanbul'da At Meydanı'nda (Sultanahmet'te) iki defa düğün olmuş. 1 Şevval 936 (1529) dan başlayıp yirminci gününde Şehzadeleri Mustafa, Mehmed ve Selim, Damat ve Sadrazam İbrahim Paşa Sarayı'nda sünnet olunmuşlar. Düğünün sonunda Kâğıthane sahrasında at koşuları tertip edilmiştir. Bir de gayet uzun sırık dikilip ve en üstüne bir gümüş tas dolusu altın ok atıcılardan kim önce vurdu ise mükâfat olarak onu almıştır. Sonra yine aynı yerde Lütfi Paşa'nın sedâretinde 5. Zilkade 946 (1539) da yalnız Şehzade Bayezid'in sünneti için azim (büyük) masrafla 13 gün süren düğün yapılmıştır.' XVI. Asırda da Kâğıthane ehemmiyetini kaybetmemiştir". İki sünnet arasındaki fark, birinin yalnızca düğünün bitiriş şenlikleri sayılabilecek at yarışlarının, ötekinin bütününün Kağıthane'de yapılışıdır. Aradan geçen zaman içinde Kağıthane'de bunu sağlayacak ya yeni yapılanma artmış ya da ulaşım kolaylaştırılmış olmalı.

İngiliz gezgin ve yazar Miss Julia Pardoe II.Mahmut döneminde yapılan bir saray sünnet düğününün Kağıthane'de noktalanışını ise şöyle anlatır; "Düğün şenliklerinden sonraki iki günlük arada, Dolmabahçe

sırtlarını süsleyen çadırlar, Kâğıthane Vadisi'ne taşındılar. Bunların arkasından Padişah'ın Sarayı çevresinde, halkı eğlendiren cambazlar, ip cambazları ve hokkabazlar da oraya götürüldüler. Bu, düğün şenliklerinin arkasından gelen yeni bir eğlenceydi. Paşasından tutun da, sucusuna kadar İstanbul ve çevresindeki her sınıf halkın çocuğu, Padişahın iki küçük oğlu ile birlikte gösteriş ve saltanat içinde sünnet edilecekti. Bunun için yarımay biçiminde ve bütün sünnet olacak çocukları içine alacak büyüklükte geçici bir bina yapılmıştı. Bu bina, yukarıdaki köşkün ilerisinde, dereye yakın bir yerdeydi. Çayırdan buraya geçmek için de bir köprü kurulmuştu. Binanın içi ağır perdeler ve rahat minderlerle döşenmişti. Bakılınca, insanın içini açıyordu. Padişah Sarayı'nda ailesini eğlendiriyor, paşalar da çadırlarında, her gün yemekler veriyorlardı. Bu yüzden, Beyoğlu ve İstanbul çevresinde tutulmadık araba kalmamıştı.

Kayığımızla Eyüp'e geçtikten sonra, kapalı bir araba kiralayarak Kâğıthane'ye gittik. Burada gördüklerimiz çok güzeldi. Yamaçların üzerinde sıra sıra kahve çadırları kurulmuştu. Yere yaydıkları hasırlara öbek öbek oturan kadınlar, çimenliğin üzerine serilmişlerdi. Gezici manavlar, küçük sepetlerin içine özentiyle dizdikleri ve meşe yapraklarıyla süsledikleri çilekleri, yığın yığın kirazları, sağa sola dolaşarak satıyorlardı. Özellikle muhallebi ve yoğurt her yanı sarmıştı. Şerbetçilerin, küçük şerbet kaplarına vurarak çıkardıkları ses, uzaktan gelen koyun çanları sesini hatırlatıyordu. Bir ip cambazı, havada, kalabalığın üstüne rastlayan bir yerde, ipinin üstüne çıkmış, yere düşmeden hünerlerini gösteriyordu. Bu şenliğin güzel bir yanı da, sürekli yapılan eğitsel gösterilerdi. Her cami, başlarında bir imam olmak üzere, buradaki geçit törenine katılmak ve Allah'ın, Padişahın oğullarına ömür vermesi için dua etmek üzere, küçük bir hafız grubu göndermişti. Bunlardan başka, bütün Türk, Rum, Ermeni, Katolik ve Musevi öğrenciler, başlarındaki öğretmenleriyle, Padişahın önünden geçtiler ve özel olarak çağırıldıkları bu şenliğe katıldılar. Bu törene çağırılan başka Türk çocuklarının görünüşleri az ilgi çekici değildi. Çünkü ceketlerinin ve feslerinin üzeri pek çok kılaptan işlenmiş daha seçkin aile çocukları dışında kalan bütün çocukların üzerinde, Padişahın armağan ettiği bir örnek giysiler vardı. Bunlardan kızların saçlarına, sık sık örgüler örülmüş ve bu örgüler birbirlerine kılaptan sicimlerle bağlanmışlardı. Ayrıca bazılarında bu örgülerin bir araya gelmiş eni, yirmi, yirmi beş santim kadar vardı.

İlk saatlerde çok iyi eğlendim. Kâğıthane suyu, içindeki kayıklarla hayat gibi akıyor, havada çeşitli çalgı ve kahkaha sesleri duyuluyordu. Çayır, araba ve insanla tıklım tıklım dolmuştu ve her ağacın gölgesinde bir öbek insan vardı. Ancak, kısa bir zaman sonra, çevremizdeki bu gürültü ve karışıklıktan bıkkınlık duydum. O yeşil, taze ve sessiz vadi, çekiciliğini yitirdi. Ortalık iyice kararıncaya kadar buradaki sevdiğim yerleri, sanki tanıyamaz bir duruma geldim. Ama derenin her yanı şı-

kır şıkır ışıkla parladığı zaman, kendime gelebildim. Milyonlarca pırıldayan yıldız, yazın duru gökyüzündeki maviliğine, ayrı bir güzellik veriyordu. Öte yandan, şuraya, buraya dikilen çeşitli renkteki meşaleler, kalabalığın kapladığı vadinin bol yapraklı dallarının arasından şimşek gibi parlıyorlardı. Bir yandan da paşalar, süzülerek giden kayıklarının içinde gelip gidiyorlardı. Su söğütlerinin yumuşak dallarım oynatan ve o tatlı suyun oluşturduğu şıpırtıların arasında inleyen rüzgâr, geceleyin vadiye büyüleyici bir görünüm vermişti (...)

Kayığımıza yeniden binerek limanın ortasına doğru, hızla ilerledik. Saray'ın geçici eşsiz ışıklarını biraz daha izleyip Ölüm Merdiveni'nden (Meyyit İskelesi'nden), karaya çıktık ve mezarlığın, ay ışığı altında inleyen servilerinin altından geçerek Beyoğlu'na geldik."

Evliya Çelebi, Kağıthane çayırlarının "Osmanoğulları padişahlarının seçkin ve soylu küheylan ve seher yeli gibi süratli atlarının otlağı" olduğunu vurgular.

Osmanlı döneminde her mesleğin loncası eğitim ve dinlenme için yılın belirli dönemlerinde belirli gezi yerlerinde kamp kurardı. Her şehzadenin de sevdiği bir meslekte eğitim alması gelenekti. Kanuni adıyla anılan I. Süleyman da kuyumcuydu. Kuyumcu Loncası'nın kamp alanı Kağıthane'ydi. Bu tür esnaf kampları çırakların ve kalfaların sınavlarını, peştamal kuşatma denilen mezuniyetlerini de kapsardı. Bu kampa Kanuni de otağını kurarak katıldığı Seyahatname'de anlatılır. Seyahatname'de kuyumcular esnafının çadırlarının beş-altı bin olduğu, toplantının masraflarının ortaklaşa (padişahın da katılımıyla) karşılanarak on gündüz on gece yirmi gün sürdüğü de kayıtlıdır. Yirmi yılda bir de saraçlar esnafı Kağıthane'de toplanırmış.

İsmail Hakkı Konyalı, Kanuni'nin bu tür toplantılar için Mercan'a yaptırttığı Kuyumcular Çarşısı'na "on bin bakır sahan, beşyüz kazan ve yeteri kadar tencere, kap kacak" vakfettiğini yazar. Evliya Çelebi ise benzer bir uygulamadan tehlikeleri yüzünden Baruthane'ye yaklaşmamak gereğini vurgularken söz eder: "Bu hayatsuyu kenarında baruthaneyi önceleri Beyazıd-ı Veli (II. Beyazıd) inşa etmiştir. Sonra Süleyman Han kağir olarak inşa ettirip üzerine kurşun kaplatmıştır. Ama kubbesi kağir değildir. Cebehane Ocağı'ndan barutçubaşı, kethüdası, çavuşları ve iki yüz neferi vardır. Bu arada yüz adet tunç havan vardır ki, her biri onar kantar gelir. Ve türlü türlü çarklar olup görmeye değer. Derenin üstünde çarkları ve dolapları olup, bentleri açıp dolapları dönmeye başlayınca kırk, ellişer kıyye demir desteler vurur, havanların içine barutu döküp bütün çalışanlar sopalarla barutu karıştırırlar, Allah göstermesin, demir el havana dokunursa ateş çıkıp bütün işçiler ebabil kuşu gibi havaya uçarlar ki, kazalı bir yerdir. Seyretmesinde güzellik yoktur. Bu çarkların vurmasından gök gürültüsüne benzer bir ses çıkar ki insanın aklı durur!" Çelebi Baruthane'nin görülüp bilinmesinde yarar olacağına inanır, ama uzaktan bakmak koşuluyla:

"Heman arif olan uzaktan seyredip Kağıthane Tekkesinde can sohbeti eder, zira bu tekkede nice bin aşıkların kalacağı sofalar, dehlizler, 70 ocak Keykavus mutfağı, kiler, yirmi adet dükkan bir fırın bir kahvehane, bir cami ve hayat suyu kuyusu vardır. 200 oda acemi oğlan odaları vardır. Tekkenin, bunların mahzenlerinde binden fazla sahan, tencere, kepçe kazan ve bakır kapları vardır, isteyen dostlar beş on gece konaklayıp sefa eder."

Kağıthane, Kanuni'den sonra daha da önem kazanmış ve kısmen yerleşime açılmıştır. Bu konuda ilk girişimin de saraydan geldiği söylenebilir: Kanuni' nin oğlu Şehzade Mehmed'in dadısı Daye Hatun burada bir mescit yaptırmış, bir süre sonra bunun çevresinde bir tekke ile hamam ve yirmi kadar dükkandan oluşan 200 haneli bir yerleşim yeri oluşmuştur. XVI.yüzyıl sonlarında Kağıthane'de Mirahur (ahırlar yöneticisi, mir-i ahur) Kasrı ile çeşmesi yapılmış, II.Osman zamanında ise Kağıthane sularının toplanıp su kemerlerine dağıtımının yapıldığı havuz inşa edilmiştir.

Evliya Çelebi Kağıthane'deki gezme ve dinlenme alanlarını: Lâlezar (lale bahçesi) Mesiresi, Mirahur Köşkü Mesiresi, Kağıthane Mesiresi, Baruthane'ye Övgü, Kuyumcular Mesiresi, Kağıthane Kasabası Mesiresi, Hintliler Tekkesi, Hindî Kalenderhane Tekkesi, Emirgûne Bahçesi Mesiresi başlıkları altında anlatır. Bu anlatılarda yer alan ilginç saptamalardan biri Müslüman ve Hindu Hintlilerin yaşama alanlarıyla ilgilidir. Ötekiyse İstanbul halkının çiçekleri, ağaçları, suyu güzel bu alanda Şaban ayı boyunca kamp kuruşudur. (Yaz ramazanı süreci olmalı). Yazar Kağıthane'nin güzelliğini vurgulamak için anlatır bu şenliği: "Her yıl Şaban ayının başından sonuna dek İstanbullular Ramazanı karşılamak düşüncesiyle bu Kağıthane boşluğuna çadırlar kurarlar ve tam bir ay 'şeb-bük' adıyla zevk u safa ederler. İşte bu Kağıthane böyle güzel bir yerdir".

Evliya Çelebi (25 Mart 1611 - 1683), Kağıthane'nin "dünya bezeği (süsü)" olduğunu, Arap, Acem, Hind, Habeş ve Yemen gezginleri arasında ünlü olduğunu, Osmanlı şairlerinin suyu ve havasına şiirler söylediğini, Karadeniz Boğazı'na yakın Levent Çiftliği adlı yöredeki derelerden gelen hazmı kolay suda çamaşır yıkayanların sabuna gereksinim duymadıklarını, bu suda iki kere yıkanan gömlek, sarık ve şalvarlarının beyaz gül yaprağı gibi olduğunu, Hint tüccarlarının kumaşlarını bu suda yıkayarak satışa hazırladıklarını sayıp döker. Onun anlatımına göre anlatılan nehrin iki yanı "nice bin çınar, kavak ve salkımsöğütler ile süslenmiş bir yeşillik vadidir. Çayırlarda tirfille yonca da ayrık da vardır." Kağıthane çiçeği ile Kağıthane lalesi de". Kağıthane çiçeği (ranunculus acris), düğün çiçeği ailesinden parlak sarı renkte bir çiçektir. Kağıthane lalesi için "lale-i gûna-gûn" (alaca, renk renk) dediği için bu çiçeğin kağıthane çiçeğiyle aynı soydan olan rengi maviden pembeye değişen Girit lalesi mi yoksa gerçek bir lale türü mü olduğu-

nu bilemiyoruz. Ama Çelebiye göre "lale vakti buraya gelenlerin aklı perişan olur".

Evliya Çelebi'nin kendi dönemindeki gezilerde vurguladığı noktalardan biri de Kağıthane'deki derede yetişen "eğir otu" dur (acorus calamus): "Bu nehir içinde öyle bir eğir otu hasıl olur ki Azak'ta ve Kanije Gölünde olmaz. Gayet yararlı eğir kökü olur". Azakeğiri ve hazambel olarak da bilinen bu su bitkisi, genellikle göllerin, su birikintilerinin ve durgun suların kıyılarında yetişir. 1550 yıllarında Türkiye'den Avrupa'ya tıbbi bitki olarak götürülmüş, bu şekilde Avrupa'ya yayılmıştır. Hem düğünçiçeği hem eğir kökü tıp bakımından önemli bitkilerdir ve kuşkusuz Kağıthane çayırı bu bitkilerin temini için de kullanılmıştır.

Kağıthane'de su bitkilerinin bolluğu hemen her Karagöz faslının sonunda "Çok şükür sağlığa" dileğine karşı yinelenen " Hak bereket versin Kağıthane'de biten sazlığa" tekerlemesini de anımsatıyor. Belki Kağıthane'de sazlık da vardı.

Karagöz bu sazlarla sepet örenlere, belki de aralarından geldiğini sık sık ima ettiği Romanlara vurgu yapıyordu.

Biz Kağıthane'nin safa sürülecek yanını öğrenmek için biraz daha Evliya Çelebiye kulak verelim:

"Tatil günleri nice bin kayık ve peremeye binmiş binlerce genç, yaşlı, sadık aşıklar bu dinlenme yerine gelip her biri bir türlü neşelenir" ve özellikle gençler mavi ibrişim (kalınca ipek) peştamallarla yüzerlermiş. Ne var ki bu köklere dolaşır "ağaçların kökleri su içinde balık ağı gibi" olduğundan dikkat edilmezse "deniz maliki/canavarı tuttu" sanılırmış. Oysa orada "canavar olma olasılığı yokmuş".

Meğer Evliya Çelebi daha önce Kağıthane'yi hiç gidip görmemiş. Ününü duyup dostlarına sormuş, azarı da işitmiş: "... ey tasa ve kederle hali perişan olmuş biçare, aklını fikrini bitirmiş âvâre. Niçin gam sahrâsında mecnûn, mahzûn olup bu havadar Kâğıthâne'yi bilmiyorsun. Bu Devlet-i Ali Osman kurulalı hiç bir gezi yerinde Kâğıthâne'den tat alınmasına benzer bir sevinç tadılmamıştır. Bu bayram yerini görmeyen adam yeryüzünde bir şey görmüş değildir..."Çelebi aldığı yanıttan öyle utanmış, arkadaşı da Kâğıthane'yi öyle anlatıp övmüş ki, bir pınar olup Kağıthane'ye akıverecekmiş neredeyse. O sıra "gönül eğlencesi gezip eğlenmedir, sefa sür bu dünya güvenilmezdir" dizelerini hatırlamış. Şiir "hemen zevk sür, gamlanma canım gamlanma" diye bitiyormuş. Şiire uymuş. Dostlarıyla gidip çadır kurduğu vadide iki ay gece gündüz can sohbetiyle "Hüseyin Baykara faslı" denen müzik alemleri yaşamış. Kâğıthane'yi ise, "İstanbul'un bütün ileri gelenleri ve sözü geçenleri ve mirasyedi hoppa çelebileri bu Kâğıthane yöresinde..." diye anlatıyor. Her gece "söyleyeni, çalanı, çalgıcısı" ünlü gruplardan "Ahmet Kolu, Cevahir Kolu, Akide Kolu, Zümrüt Kolu, Samurkaş Kolu" bin bir çe-

şit çalgıyla müziğin yasalarına uyup sabahlara kadar çeşit çeşit fasıl yaparlarmış. Ki duyan her tüyü ayrı çalgı çalan deccal çıktı sanırmış. Ayrıca "her gün, her meydanda hokkabaz, ateşbaz, sihirbaz, " hüner gösterir, bunlara güç gösterisi yapan zorbaz, ip ustası resenbaz, taklacılar şahı perendebaz, çubuklar üstünde tabak çeviren kâsebaz ve elbette kumarbaz katılırmış. Bir de ayı, maymun, eşek oynatanlar, onlarla gösteri yapanlar varmış. Onların yanında köpekle gösteri yapan köpekbazlar, kuklacılar yani kuklabazlar, sopayla, deniz kabuğuyla oyun çıkaranlar kısacası üç yüz altmıştan fazla gösteri sanatçısı toplanırmış. Onlar gösteri yaparlarken de dere sefası sürermiş. Böyle "cemiyet-i urefa" (arifler/kendini bilen kişiler toplantıları) hiç bir tarihte olmamış.

IV. Murat, Revan Hanı Mirgune Yusuf Han'a Boğaz'da bugün Emirgan denilen yerle birlikte bir de Kağıthane'den Emirgûne Bahçesi bağışlamış. Burada bir bahçe yapılmış. Bu İran üslubu bahçede bir de "dört duvarı billur camlı hamam var(mış)ki dışardaki gülistan içindeki bülbüllerin yuvalarında yavrularına gıda verdiği görülür"müş. Bu bağ yakını da halka açıkmış. Yani burası da ünlü mesirelerden biri. Nefi'nin dizeleri, Kağıthane'nin coşkun kalabalığını sergiler:

"Mahşer olmuş sahn-i Kağıthane dünya bundadır

Cennete dönmüş güzellerle temaşa bundadır."

Tarihsel kaynaklara bakılırsa Mirgûn Han da eğlenceye epey düşkünmüş. Ne var ki IV.Murat'ın ölümünden sonra Mirgûn Han öldürülmüş. Belki o zaman belki daha önce bu tür eğlenceler yasaklanmış. Evliya Çelebi ile çağdaş olan Eremya (Yeremya) Çelebi Kömürcüyan (1637-1695) İstanbul Tarihi adlı eserinde Kağıthane ve benzeri gezi yerlerine IV.Mehmet döneminde gelen yasakları şöyle anlatır:

"Denizin sonunu arkamızda bırakalım ve kayığımızı ileriye sürerek Kâğıthane'ye girelim. Dağlardan buraya tatlı sular akar. Vaktiyle burada kâğıt imal edilirdi fakat masrafını karşılamamıştır. Bu yöreye verilmiş olan Kâğıthane adı ise bugüne kadar kalmıştır. Beylik (devlete gerekli) barut burada dövülür ve ihtiyaca göre dağıtılır. Burada bulunan beylik (devlet malı) mandalara mahsus mandıradan Saray'ın yoğurdu ve sütü temin edilir. Çayın kenarında çok büyük ağaçlar ve değirmenler vardır. Bir zamanlar, halk buraya eğlenmeğe gelirdi; fakat şimdi, diğer gezi yerlerinde olduğu gibi burada da gezip tozmak yasak edilmiştir. Halk bu yasaktan dolayı çok üzülmüştür. Kâğıthane'de padişaha mahsus güzel Vidos bahçesi, Alibey ve Küçükköy ile çiftlik ve mandıralar vardır."

Kömürciyan'ın andığı yasakların nedenlerini, kaynağını bilemiyoruz. Ancak bu yasak Erzurumlu Kadızâde Mehmed Efendi gibi dönemin çeşitlenen giyim ve gezmelerinden özellikle kadınların durumundan şikayetçi olanları memnun etmiştir... 1752 tarihinde ise ferman ile

kadınlara özel, uzak ve sapa yerler için bir mesire yasağı geliyor ki, bu durum Kağıthane'yi gözde durumuna getirmiş olmalı:

" Nisvan taifesinden (kadınlardan) bazıları tenezzüh ve teferrüç (gezip hava alma) bahanesi ile Üsküdar'dan; Kısıklı, Bulgurlu, Çamlıca ve Merdiven Köyü'ne bazıları dahi Boğaz'dan Tokat, Akbaba, Dereseki ve Yuşa'ya arabalarla gidip edep ve hayayı atıp envai şeneati (çeşitli kötülükleri) irtikap ettikleri (gerçekleştirdikleri) ihbar olundu. Bundan böyle, kadınların arabalarla uzak mesire yerlerine gitmeleri yasak edilmiştir. Gidenlerle onları yasağa rağmen arabasına alıp götürecek arabacılar yakalandıkları gibi İstanbul'dan taşraya sürüleceklerdir!.."

Kadızâde Efendi'nin vasiyetnâmesinde şikâyetçi olduğu temel hususlardan biri, kadınların giyimlerinde meydana gelen Batı taklidi kaynaklı değişimdir. XVIII. yüzyılın başları, kültürel planda gerçekleştirilen yeniliklerle birlikte toplumsal planda Osmanlı İstanbul'una yeni âdet ve alışkanlıkların girmeye başladığı bir dönemdir de. Baharın gelmesiyle İstanbul halkı, eğlence ve şenlikleri için başta Kâğıthâne olmak üzere gözde mesire yerlerinde toplanmayı bir âdet haline getirmişlerdir. Kadızâde Efendi, toplumsal hayattaki bu değişimi gözlerken din adına acımasızdır: Dışarıda gezen kadının imansız öleceğini, eşinin dışarı çıkmasına izin veren erkeğin de dininin gittiğini, kocasından izinsiz dışarı çıkan kadına da meleklerin lanet edeceğini söylemektedir."Avreti taşra çıkardın gitti din / Er olan taşra çıkarmaz avretin /Çıksa bir avret evinden taşraya / Ya'ni erinden izinsiz taşraya /Her adım başına bin la'net iner / Hep melekler de ana la'net eder".

> Rengarenk Kâğıthane

XVIII. yılı İstanbul'unun günlük eğlenceleri ressamların dikkatini çekmeye, İstanbul manzaralarının renklerini İstanbulluların, özellikle kadınların figürleriyle tamamlamaya başladılar. Dönemin gözde mesirelerinde yapılmış böyle pek çok resim var bugün elimizde: Büyükdere, Göksu, Çamlıca. Ancak bu resimler içinde Kağıthane resimleri hemen anımsanacak bir canlılığı hep korudu. Enderunlu Fazıl'ın Zenanname'sindeki Sadabad minyatürü bu tür resmin Osmanlı tebası ressamlarca yapılan ender örneklerindendir. Salıncakta sallanan, kilimlere uzanarak çubuk içen, çocuklarını gezdiren şık kadınların çok uzağında bir aşık saz çalmakta, derenin öbür yanında erkek grupları eğlenmektedir. Arka planda Sadabad Kasrı, deredeki mermerle çevrelenmiş kanal, çağlayanlar için yapılmış basamaklar, ağzından su akan iki ejder başlıklı fıskıye, yanında üç ayrı fıskıye görünür. Derenin kadınlar yanında bir meydan çeşmesi, erkekler yanında kameriye net olarak görülmektedir. Bu da minyatürcünün semti iyi tanıdığı ve çizgiyle açıkça canlandırdığı anlamına gelir.

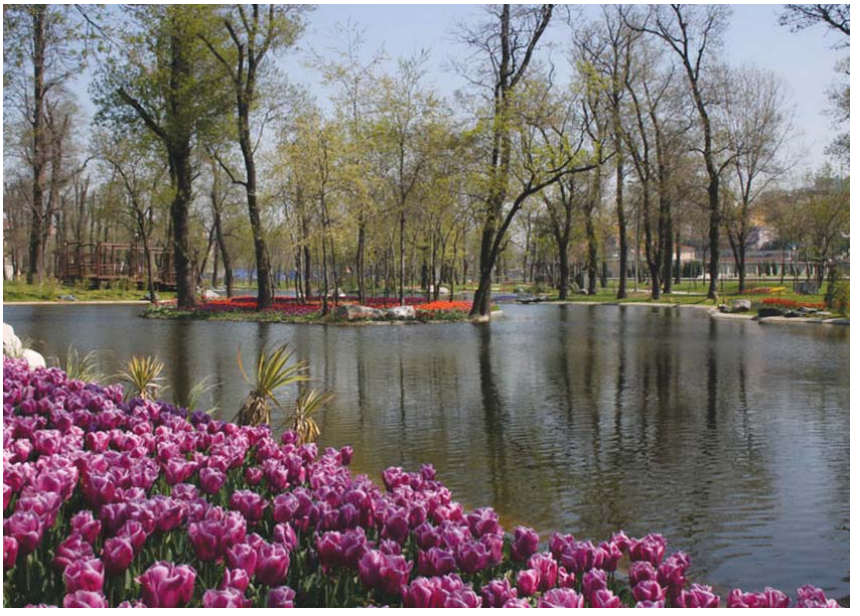
Açık saçık olmaktan çok klasik Ortaoyunu ağzı ya da Osmanlı mizahıyla anlatış örneği olan Zenanname'de bu minyatüre eşlik eden metinde çapkınlık etmek, kadınlarla tanışmak için en uygun yer olarak Kağıthane mesiresi önerilir. Genç ve yakışıklı bir erkeğe seslenen bu önsözde kadınların dikkatini çekebilmek için şık giyinip süslenmek, kokular sürünmek kadar çevreye ilgisiz ve mağrur görünmenin önemi de vurgulanır. (Bu noktada Kağıthane'nin toplumsal dönüşümlerin de bir nedeni ve ölçeği olduğu söylenebilir. Kağıthane'de çevreye belli etmeden tanışma, mektuplaşma, işaretleşme yollarına daha sonraki dönemlerde değinen yazarlar da olacaktır.)

Stanislas Chlebowski'nin Kağıthane tablosu kayıktaki kadınlara "refakat eden" süvarileriyle bir güven duygusu verir izleyicilerine. Arkadaki ağaçların arasından minaresi ve kubbesinin bir bölümü görünen cami mekanın Kağıthane olduğunu vurgularken, yerleşim yeri vurgusu süvarilerin yansıttığı güvenlik duygusunu tamamlamaktadır. Carl-Gustaf Löwenhielm, Salvatore Valeri, Antoine-Ignace Melling, l'Espinasse de Kağıthane'yi çizenler arasındadır. Lugi Acquarone gibi Kağıthane'de Cirit tablosu çizenler, Kağıthane'nin farklı bir yanını, spor alanı olarak değerlendirilişini yansıtır.

Kağıthane mesiresinin çekiciliği 1721de tam merkezine Damat İbrahim Paşa tarafından Sadabad (Mutluluk Ülkesi) has bahçesi inşa edil-

dikten sonra büyük bir hızla arttı. Döneme ait gravürleri değerlendiren incelemeciler Sadabad has bahçesi ile Kağıthane mesiresi arasındaki sınırda üzerinde kapılar olan bir duvar olduğu sonucuna varırlar. Minyatürlerden ve kimi anlatımlardan anlaşıldığına göre, bu duvar aracılığıyla halktan kişiler Kağıthane mesiresinden Sadabad hasbahçesine geçerek saray çevresinde hoşça vakit geçirebiliyordu. Bu durum yalnızca Sadabad için geçerli değildi. Vakanüvisler, gezginler ve şairlere göre Çubuklu, Bebek ve Feyzabad gibi has bahçeler de halktan kişilerin günlük yaşam ve eğlence alanı olabiliyordu. Bu durum kamusal alan ile özel alan arasındaki sınırın kalktığını ya da saraylılar ile halk arasında eşitlik doğduğunu göstermez. Ama biz bu sınırın görece olarak nasıl kalktığı konusunda bir varsayımda bulunabiliriz. XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, bir tür güvenlikçi olan bostancıların görevleri Boğaz, Haliç, Marmara Denizi, Karadeniz ve Adalar'daki tüm mesireler, gezi yerleri, çayır ve ormanlarda düzenin korunmasını kapsıyordu. Osmanlı anlatılarına göre, bir bostancı kendi girişimiyle kimi bahçelere girilmesini sınırlayabilir ya da uygun gördüğü kişileri bahçelere alabilirdi. Bu durum da kimi şairlerin, gezginlerin girilmesi yasak, devlet malı, padişaha özgü "hasbahçe"leri nasıl görebildikleri konusunda bize ipucu verebilir.

XVIII. yüzyıl bir toplumsal değişim yüzyılıdır, kadınlara daha rahat dışarı çıkma olanağı sağlayan bu değişimin toplumun bütününce onaylanmadığı, bu gezilerde giyimi ya da davranışı uygunsuz görünen "arsız" bir kadın ya da genç kızın bostancılarca denize atılarak öldürülmesi sıradan bir olaydır. Dönem tarihçisi Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi zehir gibi bir yorumla kaydeder bu cinayeti: "Avratların da bîrûnları (dışları) şöyle dursun, derûnları (içleri) dahi ıslah eylendi".

> *İmrahor Kasrı'yla Başlayan Dönem*

Şehrin ağaçlık ve akarsularının kuşattığı Haliç çevresindeki alanların bazıları, örneğin Kasımpaşa diye adlandırılan bölge, Kanuni döneminde sur içinin kalabalıklaşması üzerine yerleşime açılmakta, halkın yerleşime özendirilmesi için camiler ve bu tür ibadethanelerin tamamlayıcısı olan okul benzeri binalar inşa edilmektedir. Kağıthane'nin payına bu dönemde önce yerleşimden uzak olduğu için baruthane binasının geliştirilmesi sonra da hasbahçe ve mesire olmak düşecektir.

I.Süleyman, padişah olduğunda devlet işlerinden bunaldıkça sık sık Kağıthane'ye uğramaya başlar. Bu bölgeyi padişaha özel alanlar içine bir başka deyişle "hasbahçe statüsüne" alır. Doğal bir çayırlık olan Kağıthane vadi tabanında yeşilliklerin bir kordon gibi dere boylarını izlemesiyle ortaya çıkan görüntü dinlendiricidir. Gürgen, çınar, kızılağaç, söğüt, ardıç ağaçlıklarının doğal olarak kümelendiği vadiyi kuşatan dik sırtlar ve tepeler yine maki topluluklarıyla kaplıdır. Bodur, yaprağını dökmeyen meşe, yabani sakız, funda, defne, laden, kocayemiş, katır tırnağı, ateş dikeni, erguvan gibi çoğunluğunu sürekli yeşil makilerin oluşturduğu bu gür dokuya yer yer, Belgrad ormanlarının uzantısı, yapraklı orman ağaçları katılırdı.

Bu dönemde Cendere Vadisi boydan boya lale bahçesidir. Ünlü kişiler de lale yetiştirmekle uğraşır, bunlardan biri de Kağıthane deresinin Haliç'e döküldüğü noktada (Karaağaç mevkii) bahçesi olan Kanuni'nin ünlü şeyhülislamı Ebu Suud Efendi'dir. Lâle, bir sovandan tek bir çiçek açmasıyla "tevhit" simgesi olan bir çiçektir. Ayrıca lâle adının harfleriyle Allah adının yazılabilmesi, dolayısıyla her iki adın da ebcet hesabıyla aynı toplamı vermesi bu çiçeğe bir tür kutsallık vermektedir. Lalenin bu özelliği yüzünden, katı hükümleri olduğu bilinen Ebu Suud Efendi yeni lâle türleri yetiştirmekle uğraşmayı kendine uygun görebilmiştir.

Padişahın iltifat ettiği bir semtte onun istirahatinin sağlanması için küçük de olsa bir mekan bulunması doğaldır. Osmanlı padişahlarının daha çok mesirelerde yer alan, bir mevsim ya da kaç gün, bazen de bir kaç saat kalacağı bazen sultanın yabancı misafirleri için kullanılan köşkler, kasırlar, küçük saraylar "Biniş Köşkü" diye adlandırılır. Kağıthane'de saray ahırlarının sorumlusunun yani mir-i ahurun ya da imrahorun kasrı padişah için de bu işlevdeki köşklerden biridir. Bu kasrın Kanuni tarafından inşa edildiğini söyleyen kaynaklar yanında buradaki ilk köşkü inşa ettirenin Fatih Sultan Mehmet olduğunu iddia edenler de var.

İmrahor/ Mir-i Ahur Kasrı, Kağıthane'yi gösteren gravürlerde yer

alan ve bu çizimlerden üç katlı olduğu anlaşılan ahşap bir yapıdır. Bina Sultan Abdülaziz'e kadar kullanılmıştır. Kanuni'nin torunu III. Murad döneminden başlayarak, III. Ahmed, I. Mahmud, III. Selim, II. Mahmud zamanlarında onarıldı. Sultan Abdülaziz döneminde iyice eskimiş olduğundan bütünüyle yıktırılarak dönemin mimarisine uygun olarak yeniden inşa edildi. Bu kez yapılan bina iki katlıydı.

II. Abdülhamid tahta çıktığında Kağıthane'deki bütün yapı ve çeşmelerle birlikte İmrahor Kasrı'nı da onarttı. Antepli Hasırcızâde Mehmed Ağa'nın (?- 1888) güzellerin gezmeye çıktıkları, yeşilliklerinden sular akan Kağıthane'deki "sefası bir başka Mirahor" köşkünün bu dönemini anlatsa gerektir:

"Bahar oldu gül açıldı güzeller çıktı seyrane

Ne hoş yerdir temâşa etmeğe sahn-ı Kağıthane

Safası Mirahor köşkünün başka âlemdir

Akar su sebzedar üzere beraber olsa cânane"

İmrahor Kasrı bu tarihten yıkılana kadar hiçbir onarım görmedi.

İmrahor Kasrı'nın çeşitli dönemlerine ait görsel malzemelerden çizimler binanın değişimi ve bütünü konusunda bilgi vermekte yetersiz kalmaktadır. Fotoğraflarsa son döneme ilişkindir.

Son dönemin İmrahor Kasrı, XX. yüzyılın başından kalan fotoğrafların hemen hemen tümünde görülmektedir. Kıvrımlar yaparak akan Kağıthane Deresi'nin hemen kıyısında yer alan köşk, çoğu fotoğrafta Sünnet Köprüsü ile aynı karede yer alır. Binanın bir yüzü dereye bir yüzü yola bakmaktadır. Bahçe duvarları yaklaşık 80-90 metre büyüklükteki bir kare alanı çevrelemektedir. Bina, bu çerçevenin dereye bakan yüzünün ortasında yer almaktadır.

Kasra ait ahırlar, İmrahor Ahırları, ise yolun karşı tarafında daha küçük bir kare oluşturur.

İmrahor Kasrı iki katlı, dik sivri çatılı ve büyük bir binadır. Dış görünüşü doğallığı bozulmamış malzemelerle yapılmış köy evi (rustik karakter) görünümündedir. Uzun saçaklı çatı katları devrin şale denilen kır köşkü anlayışını yansıtır. Son olarak Sultan Abdülaziz zamanında yeniden inşa edilmiştir.

Araştırmacı M. Baha Tanman'a göre, İmrahor Köşkü, dış görünümü ve ayrıntıları bakımından Abdülaziz döneminde moda olan, Orta Avrupa şaleleri tarzında yapılmış, iç tasarımında ise geleneksel, merkezi sofalı plan tipi uygulanmıştır.

İki katlı bir ahşap yapı olan köşkün, aynı plana sahip zemin ile üst katların merkezinde, dört eyvanlı şemanın türevi olan haç biçiminde sofaları vardır.

Zemin katta dört cephenin de ekseninde, çift kollu mermer merdivenlerle ve sahanlıklarla donatılmış birer giriş bulunmakta, bu girişler-

Constantinople. Kiosque Impérial des Eau

ux-Douces d'Europe.
81
MB

den üçü merkezi sofanın kollarına bağlanan sofalara, biri de üst kata ulaştıran merdivenin sahanlığına açılmaktadır.

Kağıthane Deresi'ne bakan ana girişin üzerine, ince ahşap dikmelere oturan bir balkon yerleştirilmiş, yan cephelerde çıkıntı teşkil eden giriş sofalarının köşeleri kavislerle yumuşatılmıştır.

Eğimli ve geniş saçaklı bir çatının altına alınmış olan köşkün cephelerinde dikdörtgen açıklıklı pencereler sıralanır.

Kasrın tavanları, duvarları, kapı ve pencere kanatları bezemeliydi. Merdiven trabzan korkulukları da kristaldi.

Alman İmparatoru II. Wilhelm'in İstanbul ziyareti sırasında İmrahor Kasrı'ndaki bir kısım eşya ağırlama yapılan diğer saraylara götürüldü ve geri gelmedi. Kasrın kristal korkulukları ise yıkımdan kısa bir müddet önce Topkapı Sarayı'na götürülüp sergi salonlarında bir dönem korkuluk olarak kullanıldı.

Mir-i Ahur Köşkü diye de anılan bu köşkten günümüze hiç bir iz kalmamıştır.

İmrahor Kasrı yıkılmadan önceki yıllarda, bulunduğu alan yasak bölge ilan edildi. Bu süre içinde değerli malzemelerinin talan ve yağmaya uğradığı sanılıyor. 1943'te de Çağlayan Sarayı ile birlikte bir kaç günde yıktırılarak yıkıntısı kısa sürede kaldırıldı.

İmrahor Kasrı'nın işlevi

İmrahor Kasrı yalnız bir mola mekanı değil "biniş-i hümayun" denilen padişahın atla yolculuğunun başlangıç/bitiş noktasıdır. Bu bakımdan bir tören köşkü sayılabilir.

Kasrın bir iskelesi ve Mir-î Ahur'a ait bir makam kayığı da vardır. Genellikle padişah kayıklarla buraya kadar gelir ve daha ileriye at üstünde giderdi. Çevre at binmek için uygun bir alandır. Köşk önünde ya da padişahın ata bindiği noktada bir binek taşının da varlığı düşünülebilir.

İmrahor Kasrı padişahı karşılama, onun yanındaki görevliler alayına katılma noktasıdır. Padişah Kağıhane'ye geldiğinde (teşrif-i hümayunda) devlet erkanı, padişahı burada karşılar, gereğinde onun yanında yerlerini burada alırdı. III. Ahmed dönemine ait bir karşılamayı Lale Devri adlı kitabında anlatan Ahmed Refik, Sadrazam ve elçilerin ziyaretlerinin ve onlara verilen ziyafetlerin Kâğıthane safasına renk ve güzellik verdiğini yazar. "Her ziyafette bilâ davet (davetsiz olarak) erkânı devlet hazır bulunur, icab eden zevata (gereken seçkinlere) davetnameler gönderilirdi. "

Bu ziyafetlerde davetlilerden samur kürkler giyen olsa bile kişilerin sarıklarının ve giyimlerinin günlük giyimlerinden daha şatafatlı olmamasına dikkat etmeleri adettenmiş. Devletin ileri gelenleri III. Ahmet'in gelişini İmrahor Kasrı'nda beklermiş: "Ahmedi Salis, Mirahur Köşkü'ne gayet müzeyyen ve mükemmel bir alayla gelirdi: En önünde kılavuz ça-

vuş, sonra sırası ile Dergâhıâli çavuşları ile silâhtar çavuşları, gönüllü zuama ile bölükâtı erbaa ve sipah ağaları, Samsunlu neferler, rikâbı hümayun ağaları, Zat-ı Şahane, enderun ağaları, beş yüz kadar dalfes nefer, ondan sonra mehterhane takımı gelirdi. Ahmedi Salis erkânı devlet tarafından parlak bir surette istikbal olunurdu (karşılanırdı)."

Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey'e göre İmrahor Kasrı'nda, ve benzerlerinde, yılda iki kez padişaha ve saray erkanına ziyafet verilmesi de kuraldı. İlkbaharda saraya ait atların Kâğıthane çayırına çıkarıldığı gün saray ahırlarına lüzumlu ot ve arpa ile hayvan levazımını temin sorumlusu Arpa Emini, İmrahor Kasrı'nda padişaha ziyafet verirdi. Kasrın yakınına İmrahor âğa ve onun emrindeki görevliler için çadırlar kurulurdu. Bu ziyafete vezirler de davet edilirdi. Misafirler çayıra getirilen hayvanları seyrederlerdi. "Padişah, saray mensubları ve devlet büyüklerinin hayvanları için Kâğıthane, Alibeyköyü, Veli Efendi ve Çırpıcı çayırları, Büyük ve Küçük Çekmece göllerinden Kestane köy sahiline kadar uzanan bölgeler ile Boğaziçinde, Büyükdere, Beykoz Çayırı, Sultaniye, Çubuklu, Kadıköy' de Uzun Çayır, Yoğurtçu Çayırları ayrılmıştı. Öteden beri bu çayırlardan vekillerin, vezirlerin hayvanları da faydalanırdı. Çayır mevsimi gelince bu gibi kimselerin hayvanları için ayrılmış olan yerlerin hududunu gösteren mühürlü müsaade tezkereleri saraydan ilgili olanlara gönderilirdi. Çayıra çıkılırken hayvanların alnına çiçekli otlarla süslenmiş oymalı sorguçlar konurdu. Dairenin İmrahor Ağası ve diğer ağalar başta olmak üzere her hayvanı bir kişi tutar, yürüyüş başlardı. Teşkil edilen alaylar yolda gaydalar çalıp hora teperek ilerler, çayır yerine gelirlerdi. Çayırda amirler ve seyisler için çadırlar kurulur, geceleri meşaleler yakılır, 40 gün müddetle eğlenceler tertip edilirdi." (Bir Zamanlar İstanbul)

Mevsim sonunda da yalnızca saray erkanı İmrahor Ağa'ya misafir gider, orada tertip olunan ziyafetlerde köçekler oynar, geceleri meşalelerin ışığında türlü eğlenceler yapılırmış.

İmrahor Çeşmesi ise III. Murad'ın isteği üzerine Mirahur Nuh Ağa tarafından Mimar Sinan'ın halifesi Mimar Davud Ağa'ya yaptırılmıştır. Kasır ile Sünnet Köprüsü arasında yüzü Haliç yönüne dönük olarak tek yüzlü olarak inşa edilmiştir.

Çeşmenin ön yüzünde Bulgaristan'dan getirilen yedisi ak, sekizi kırmızı toplam 15 adet birbirine geçmeli som mermerden yapılmış bir kemer vardır. Kemerin içindeki ayna taşının üst yanında çeşme taslarının konulması için beşgen biçiminde bir çift yuva yapılmıştır. Bu girintileri esprili bir anlatıcı "bunlar civan kaşına benzetilen kemerin altında hareli iki göz gibidir" diye tanımlar. Taşta dev bir kandille vazo içinde karanfil, lale, gül kabartmaları yer alır. Çeşmenin ayna taşının üst köşelerinde alt ve üst uçları kum saati biçiminde işlenmiş sütuncuklarla en üstte de boydan boya 'tomurcuk' da denen süslemeler vardır. Kurnası yumurta biçiminde ovaldir.

1997'de çalınmaya kalkışılarak kırılan kitabesindeki manzum kitabe, XVI. yüzyılın ünlü hattat ve şairi Sâî Çelebi tarafından yazılmıştır. 18 dizelik bu manzum kitabede çeşmenin yapılış öyküsü anlatılırken çeşmenin suyunu gören abıhayat çeşmesinin utancından yere geçmesi benzeri övgüler yer alır. Padişahın "Hakkın gölgesi" olarak anıldığı bu kitabenin tarih dizesi esprilidir: "Nuş-i cân olsun içen müminlere."(İçen müminler can içsinler/canlansınlar)

II. Abdülhamit Kağıthane'deki saray, kasır ve çeşmelerle birlikte İmrahor çeşmesini de onartır. Kitabede bu onarımın da tarihi şair Feyzi tarafından işlenmiştir:

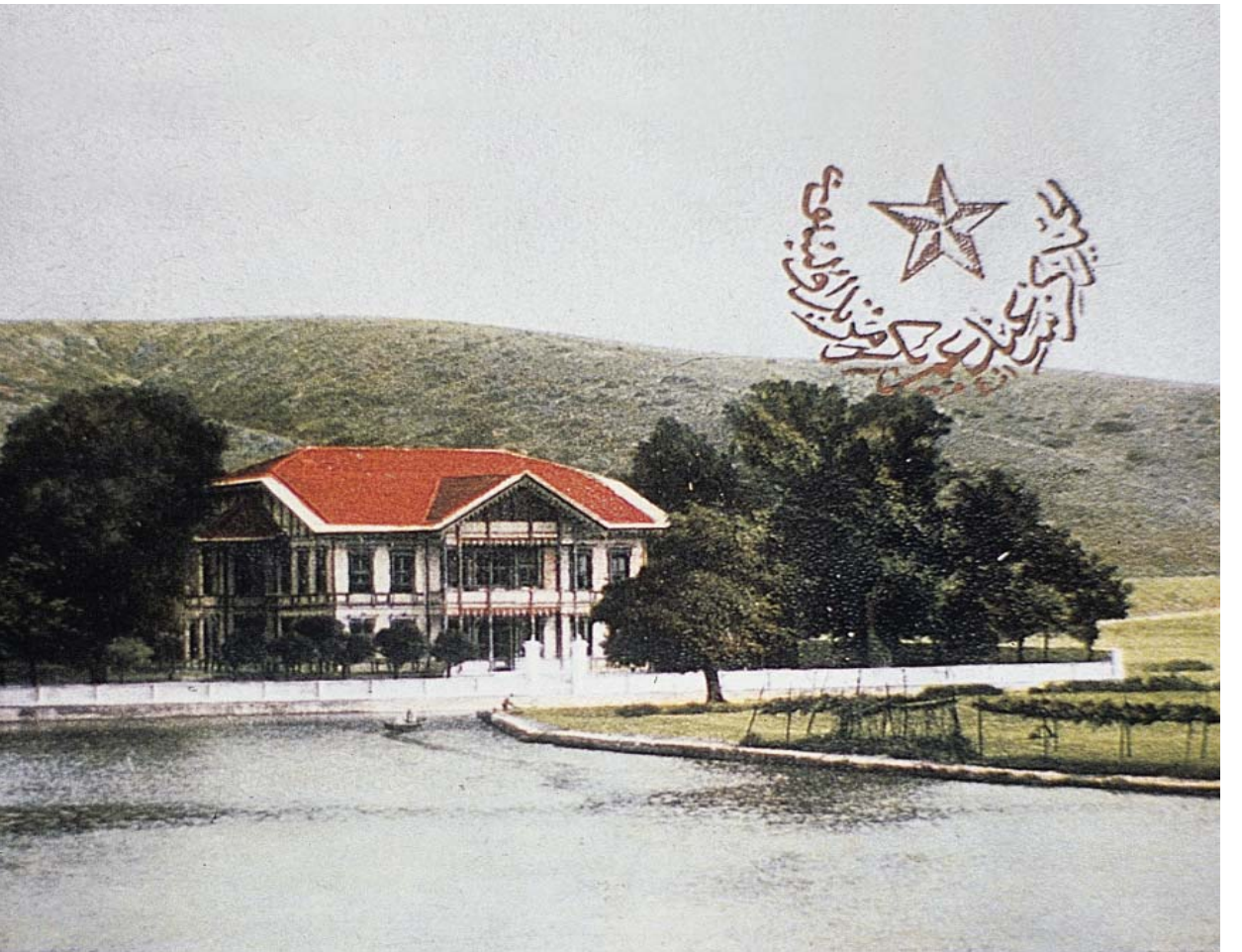
"Arz iden Feyzi kulu inşasına târih-i tam,

,Yapdı lûtf-i Padişâhî çeşme-i mâ-ül hayat (1310)"

(Feyzi kulu yapımına tam tarih sundu

Padişahın bağışı hayat suyu çeşmesi yaptı)

Çeşme 1980'li yıllara kadar yaşamış, süslemeleri, kitabesi ve diğer mermer unsurları peyderpey sökülüp çalındıkça giderek enkaza dönüşmüştür. Çalınan mermer aynasının izi 1998 yılında Kağıthane Belediyesi tarafından bulunmuş, yapılan girişimlerle klasik Osmanlı mimarisinin bir örneği olan parça, belediyeye kazandırılmıştır. Bu küçük eser klasik dönem Türk sanatının dengeli, orantılı, zarif bir örneğidir.

> Daye Hatun'dan Günümüze Kalan

Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadelerinden Mehmet'in süt annesi Daye Hatun tarafından Kağıthane köyünü şeneltmek, iskanı özendirmek için bir mescit, bir hamam ve bir de okul yaptırılır. Daye sözcüğü Farsça "anne" demektir. Türkçe'de dadı, sütnine anlamlarına gelir. Taya biçiminde de telaffuz edilir. Dolayısıyla genç yaşta ölmüş ve adına Şehzadebaşı'nda Şehzade Camii yapılmış bu şehzadenin dadısının gerçek adını bilmiyoruz.

Mescit, Daye Hatun Camii olarak halen ayaktadır ve kullanılmaktadır. Kanuni Kağıthane'sinden günümüze ulaşabilmiş tek yapıdır. Ancak onarımlar ve yapılan eklerle ilk yapıldığı dönemden çok az iz taşıdığı da bir gerçektir. Sadabad Caddesi ile Cami Arkası Sokağı arasında yer alan bu mescit, Hüseyin Ayvansarayi'nin Hadikatül Cevami adlı camiler kitabında Kağıthane Mescidi diye anılır.

Kitapta, mescidin kurucusunun kabrinin mezarlığın sağında olduğu kaydedildikten sonra binanın girişinde yer alan dörtlük verilir:

"Daye-i Sultan Mehmet'tir bu mescit sahibi
Hakk teala eyleye erzanı rahmetle ana
Cennet_i firdevsde ola Resule hem-nişin
Her ki mescid sahibini Fatiha birle ana."
(Bu mescidin kurucusu Sultan Mehmet'in dadısıdır
Yüce Allah onu bağışlamasına layık kılsın
Cennet bahçesinde Allahın elçisiyle olsun
Mescid sahibini her kim bir fatihayla anarsa)

Bu dizelerin yanındaki Hicri tarih 951'dir. Günümüzde kullanılan takvimle 1544/1545 yıllarını karşılamaktadır. Bu kitabe bugün de son cemaat alanından harime giriş kapısının üzerindedir. Mescidin doğu cephesindeki mermer levhada günümüz harfleriyle yapının adı, kurucusu, kuruluş tarihi yer almaktadır.

Mescidin avlusunda, günümüzde sadece abdest muslukları vardır.

Mescide sonradan camekanla kapatılmış, dikdörtgen planlı son cemaat yerinden girilir.

Son cemaat yerinin güney duvarının ortasında, yarım daire şeklinde küçük bir mihrap, bunun sağında ve solunda da harime (ibadet ala-

nına, caminin içine) giriş kapıları bulunur.

Harimin güney duvarında yer alan mermer mihrabın nişi (girintisi) yedi köşelidir.

Mihrabın sağında ve solunda, altta ve üstte toplam dört pencere açılmıştır. Doğu cephede altta iki, üstte üç, batıda ise altta bir, üstte iki pencere bulunmaktadır.

Müezzin mahfili ortada, kadınlar mahfilinin tam altında bulunmaktadır. Vaaz kürsüsü ve minberi ahşaptır.

Hünkar mahfilinin ahşap çerçevesinde bitkisel ve geometrik şekiller yer alır.

Önceleri meşruta (görevlilere satmaması kaydıyla verilen konut) olarak kullanılan bölüm, daha sonra kadınlar mahfiline ve son cemaat yerine eklenerek cami genişletilmiştir. Kadınlar mahfiline dışardan demir bir merdivenle ikinci bir giriş yapılmıştır.

Harim ve kadınlar mahfili ahşap tavanlıdır. Yapıda süsleme görülmez. Yapının alt kısmı dıştan çepeçevre mermer kaplanmıştır. Batı tarafında hazire (mezarlık bölümü)ve minare bulunur. Yuvarlak gövdeli minaresi tek şerefelidir. Külahı olmayan minarenin şerefeye geçişteki bilezik aleme geçişindeki S kıvrımlı beş ayak da, alem de barok özellikler gösterir. Minare sonradan yenilenmiş olmalıdır. Çünkü kayıtlara göre bu minare tuğladır. Yapı, kırma çatı ile örtülmüştür.

Hadikatül Cevami'de ve Seyahatname'de yer alan hamam günümüze gelememiştir. Kitapta hamamın "camekan"ında "yekpare taştan bir şadırvan havuzu" olduğu, yakınındaki "nehir üzere taş tekneler"in de hayrat olduğu belirtilir.

Hamam, günümüzde ‘’pazar sokağı” olarak da bilinen Eyüp Sultan Caddesi üzerinde, Kağıthane’nin en eski mezarlığı ile çapraz karşılıklıydı.

Hadikatül Cevami’de mescidin bir haziresi (mezarlığı) ile bir namazgahı olduğu, namazgahın 1707-1716 tarihli Silahtar Yusuf Paşa Çeşmesi ve namazgahının önünde yer aldığı kayıtlıysa da günümüze yalnızca çeşmenin kitabesi kalmıştır.

Bu kitabede Sultan İbrahim’in silahdarı Yusuf Paşanın su getirip bu çeşmeyi yaptırdığı, çeşme harap olunca önce III. Mustafa’nın sonra Sultan Selim’in annesi Mihrişah Sultan’ın onarttığı ölçülü uyaklı biçimde yer alır. Şair Arif çeşmenin “ne güzel gönül açıcı bir hayrat” olduğu belirterek tarih düşer

“Bu rana çeşme-sarı yaptı vala Valide Sultan” (Bu çeşmesi bol yerde bu güzel çeşmeyi yükseltti Valide Sultan) Bu dizenin ebced hesabıyla verdiği tarih 1209 (1794)tür.

Kayıtlara göre Daye Hatun’un camiinin masrafları Şehzade Mehmet’in annesi Haseki Hürrem Sultan Vakfınca karşılanmaktaymış.

Daye Hatun’un yaptırdığı okul, Daye Hatun Sıbyan Mektebi olarak XX. yüzyılın ilk yarısına kadar bu işlevini sürdürmüştür. Okulun 1890-91’de Abdullah Biraderler tarafından II. Abdülhamid için çekilmiş bir fotoğrafı bulunmaktadır. Bu fotoğraf, ön yüzünde ‘’bir Türk köy okulu” ibaresi bulunan kartpostal olarak da basılmıştır. Bu görüntü okulun orijinal durumunu görebildiğimiz tek fotoğraftır.

Kimi kaynaklar Sıbyan mektebinin başlangıçta caminin bir parçası olduğunu, bu binanın daha sonra modern bir okul olarak yapılıp aynı adın verildiğini iddia ederler. Okulun üst katı dersliklere alt kat oyun alanı olarak ayrılmıştır.

XX.yüzyılın ikinci yarısında ise jandarma karakolu, fırın, belediye binası, nikah dairesi, postane, itfaiye gibi yapıldığı amaçla ilgisiz işlerde kullanılmıştır. Daha sonra bölümleri dükkanlara dönüştürülmüş, bakkal, kasap gibi esnafa hizmet vermiştir. Bu arada önüne hesapsızca kondurulan eklemeler, duvarlar, tabelalarla büyük oranda kapanan bina, bu tahta perde arkasında kendi halinde çürümeye bırakılmıştır. Önündeki bahçe ve meydan ise çeşitli törenlerle toplantıların yapıldığı bir alanken; sokağa dönüştürülmüş, bir bölümüne dükkanlar kurulmuş, taksi durağı konmuştur. Böylece camii ile okulun oluşturduğu bütünlük duygusu parçalanmıştır.

Sıbyan Mektebi önündeki ekleme dükkanlar, yeni düzenlemeler için kaldırıldığında binanın gerçek kimliği ortaya çıkmış, mülkiyet ve statü araştırması yapılmış ve tarihlendirme netleştirildikten sonra binanın yaşatılarak kurtarılması çalışmalarına Kağıthane Belediyesi’nce başlanmıştır.

> Bir Soluk Batı

III. Ahmet, (1673 –1736), ağabeyi Sultan II. Mustafa'nın tahttan indirilmesiyle 22 Ağustos 1703 tarihinde 30 yaşında tahta geçti. İyi bir eğitim almış, gençliği epey özgür geçmişti. Avrupa'daki gelişmeleri inceleme fırsatı bulmuştu. Pasarofça Antlaşması'nın imzası için Yirmi Sekiz Mehmet Çelebi'yi Paris'e yollarken onu elçi olarak atadı. Mehmet Çelebi ilk sürekli büyük elçidir.

27 yıl gibi uzun bir süre tahtta kalan Sultan III. Ahmet güzel sanatlara da düşkündü. Toplumsal hayata özgün bir anlayış getirmeye, imparatorluğa yeni bir düzen vermeye çalıştı. Dönemi sonradan "Lale Devri" diye adlandırıldı.

III. Ahmet Patrona Halil İsyanı'yla, 1 Ekim 1730 tarihinde padişahlıktan çekilmeden önce kütüphaneler, medreseler, İstanbul'un su ihtiyacını karşılamak amacıyla da Deryayı Sim (Gümüş Deniz) adlı bir su bendi yaptırdı. 300'e yakın çeşmeyle, Üsküdar Meydanındaki çeşmesinin kitabesinde yazdığı gibi "Halkı 'Allah'ın cömertliğiyle' ve 'Muhammed eliyle' suya doyurdu". Halkın da yararlanabildiği bahçeler kurdu.

III. Ahmed'in şehirde uyguladığı değişikliklerden biri Kağıthane'de uygulattığı yapı topluluğudur.Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin, Paris'te gezip gördüklerine benzer yapıların İstanbul'da da kurulabileceği fikri padişahça da kabul görünce Paris'ten planlar getirtildi.

Düşünülen yapılar için en uygun mekanın Kağıthane Deresiydi. Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'e göre Bahariye kıyılarını izleyen derenin yatağı değiştirilerek genişletildi, iki yanı yaklaşık 600 metrelik bir mesafe boyunca mermer rıhtımlarla düzeltildi. 22 Şaban 1134 (1722) günü temel atıldı. Yapılar için Çengelköydeki Kuleli Bahçesi'nin yarı yıkık kasrının cilalı mermerleri gemilerle getirtildi. "Nehrin kenarına otuz sütun dikildi. Bu sütunların üzerine bir Kasr-ı Hümâyûn inşâ edildi. Kasrın önüne çağlayanın aktardığı su ile dolacak gayet cesîm (büyük) bir havuz yapıldı. Nehrin havuza döküleceği mahalde cesîm sedler, mermer teknelerle çağlayanlar vücude getirildi (oluşturuldu). Kâğıthane Köyü

Hurrem Âbâd diye anılırdı. Oraya bir mermer çağlayan kondu.

Bu devirde 'Karaağaç Bağçesi' mamurdu. Üçüncü Sultan Ahmed ekseriya bu bağçede vakit geçirirdi. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, Karaağaç Bağçesi'ne gelen suyu borularla mermer sedden Kasr-ı Hümâyûn'un beri tarafına geçirtti. Cesîm havuzun ortasına yapılan ejder ağızlı fıskiyenin suyunu bu suretle temin etti. Havuzun içinde ayrıca iki fıskiye, nehrin kenarına da iki çeşme yapıldı." (Her Devirde Kağıthane)

Yapı 60 gün gibi kısa bir sürede sonuçlandı. İnşaatın bu kadar çabuk tamamlanmasında gösterilen özen kadar kullanılan mermerlerin önceden işlenmiş, cilalanmış olmasının da payı olmalıdır.

Yapı grubunun dökümü dere içindeki 30 sütun üzerinde yükselen yazlık sarayla birlikte 1100 metre uzunluğunda Cedvel-i Sîm (gümüş kanal) isimli bir kanal, iki havuz, biri üzerinde doğan figürü de bulunan ejderha başlı burma gövdeli olmak üzere dört fıskiye, üç kameriye, bir seyir köşkü (Kasr-ı Neşat/Çadır Köşkü/Perdeli Köşk), bir çeşme (Çeşme-i Nur, Çeşme-i Nevpeyda), bir camii (Sadabad / Aziziye Camii), iki iskele (Hünkar İskelesi, Vezir İskelesi)ve bir köprü (Doğancı Köprüsü/Köşklü Köprü/Tavanlı Köprü/Saçaklı Köprü) dür.

1722'de birinci Sadabad Sarayı ile birlikte sarayın karşısına mimar Kayserili Mehmet Ağa tarafından inşa edilen çift yüzlü ve çatılı III.Ahmed Çeşmesi'nin (Çeşme-i Nur) günümüze kalıntıları gelebilmiştir. Halen Kağıthane Belediye Binası önünde çatısız şekilde durmaktadır.

Saray baş mimarı Kayserili Mehmed Ağa'nın gerçekleştirdiği bina topluluğunun esin noktası Paris saraylarıyla Fransız Barok bahçe olsada ortaya çıkan yapılarda Doğu sanatının özellikle İran mimarisinin izleri görülür. Burma olan fıskıyedeki ejder başı Sultanahmetteki burma sütunu, üstündeki doğan figürüyse Anadolu sanatını yinelemektedir.

Damad İbrahim Paşa, III. Ahmed'i açılış için davet etti ve 27 Şevval 1134 Pazartesi günü yapılan açılışta öteki şairlerin hazırladıklarından daha güzel bir tarih düşme dizesiyle bina grubunu da adlandırdı: "Mübarek ola Sultan Ahmede devletle Sadâbâd".

Sa'dabad "mutluluk ülkesi" anlamına gelirse de Farsça'da "Yüz Bayındır Yer" anlamında da yorumlanabilir. Sadabad bugünden sonra yalnızca bu yapı grubunun değil neredeyse bütün bir semtin adı oldu. Bu arada Fransa elçisinin kralı adına hediye ettiği 40 tane portakal (kimi yazara göre limon) ağacı sarayın ön tarafına dikilir. Cedvel-i Sîm' in iki yanı Marmara yöresinden padişah fermanıyla getirtilen çınar, karaağaç, dişbudak, atkestanesi gibi ağaçlarla süslendi. Nedim:

"Cetvel-i sim içre adem binse bir zevrakçeye (kayığa)

İstese mümkün varılmak cennetin ta yanına"

biçiminde övüyordu bu yemyeşil kanalı. Sadabadiçin yazdığı şiirlerle Nedim adı Sadabad ile özdeşleşecektir.

"Bak Sıtanbul'un şu Sa'd-âbâd'ı nev bünyânına
Âdemin canlar katar âbu havası cânına"
(Bak şu İstanbul'un Sadabad denilen yeni yapısına
Havası ve suyu insanın canına can katar)

Nedim'in şarkılarında övgüler yanında söz oyunlarıyla ejder başlıklı fıskiyeler de yeni çeşmeler de köşkler de yer alacaktır:

Gülelim, oynayalım, kâm alalım dünyadan
Mâ-i tesnim içelim çeşme-i nev-peydadan
Görelim âb-ı hayat aktığın ejderhadan
Gidelim serv-i revanım yürü Sadabâd'e

Geh varıp havz kenarında hirâman olalım
Geh gelip kasr-ı cinan seyrine hayran olalım
Gâh şarkı okuyup gâh gazelhan olalım
Gidelim serv-i revanım yürü Sadabâd'e

(Gülelim oynayalım dünyadan arzumuzu alalım
Cennet ırmağının suyunu içelim yeni çeşmeden
Ejderhadan hayat suyu aktığını görelim
Selvi boylum yürü Sadabad'a gidelim

Kah gidip havuz kenarında gezinelim
Kah gelip cennet/bahçe köşkünü seyredelim
Kah şarkı söyleyelim kah gazel dönüp
Selvi boylum yürü Sadabad'a gidelim)

Nedim'in şiirlerinde sevgiliyle buluşmak için en uygun yer olarak buranın adı anılacaktır:

Sürmeli gözlü güzel yüzlü gazâlân anda
Zer kemerli beli hançerli cüvânân anda
Bâ-husûs aradığım serv-i hırâmân anda
Nice akmaya gönül su gibi Sa'd-âbâd'a

(Sürmeli gözlü güzel yüzlü ceylanlar orda
Altın kemerli beli hançerli civanlar orda
Özellikle aradığım salınıp giden selvi boylular orda
Niçin akmaya gönül su gibi Sa'd-âbâd'a)

Çevreyi ağaçlandırma ve bağ yapma koşuluyla seçkinler, vergi indirimiyle halk bu alana konut yapmaya özendirildi. Bu dönem saraydan Haliç'e doğru olan alanda 173 köşk ve kasır yapıldı. Her iki yamaca yayılan bu kasırların bir amfiteatrı andırdığını yazan yabancılar olmuştur.

14/16 Aralık 1727'de İbrahim Paşa'nın himayesi ve Şeyhülislam Abdullah Efendi'nin fetvasıyla İbrahim Müteferrika'nın İstanbul'da kurduğu basımevinde dinsel olmayan yapıtların basımına başlandı. Böylece III. Ahmet'in amaçlarından biri daha gerçekleşmiş oldu. Ne var ki uygar atılımlar ekonominin düzelmesini sağlamadı. 1723'te başlayan İran Savaşı da başlangıçta büyük bir tepki almadı ancak Nadir Şah karşısındaki yenilgilerle savaş sırasında bile bitmeyen eğlencelere öfke duyan, ayrıca bütün yapılanları israf olarak gören ve büyük bir ekonomik sıkıntı çeken bir kitleyle uzun zamandır maaşını alamayan yeniçeriler birlikte 28 Eylülde 1930'da ayaklandı. (Nedim'in çağdaşı Osmanzade Taib sıradan halkın durumunu bugünün Türkçesiyle şöyle anlatır:"Halkın durumunu sorma, anlatırsam üzücü olacaktır./ Kuru odun, ateş pahasına çıktı, öd ağacı gibi dirhemle satılıyor./ Ya kömür? Şöyle ki, tozu bile hâlâ gözlere sürme olmakta devam ediyor./ Yoksullar, mum diye yandıkları için gece, gündüz gönül yağları erimektedir./ Garipler, dervişlerin başında bir külah görse, balkabağı sanarak kaparlar.")

Patrona Halil'in önderlik ettiği bu ayaklanma sonunda Sadrazam İbrahim Paşa ve damatları Mustafa Paşa ve Mehmed Paşa isyancıların isteği üzere idam edildi. Ancak ayaklanma durmadı. İsyancılar padişahı da istemediklerini bildirdiler. III Ahmet yeğeni I. Mahmut'un lehine tahttan çekildi.

Bu ayaklanmanın, matbaa karşıtlarının öncülük ettiği düşüncesiyle "Karaağızlılar İsyanı" diye de adlandırıldığını söyleyenler vardır. Bu düşüncede olanlar hattatların, yaptıkları yanlışı yalayarak sildikleri için dillerinin/ağızlarının kara oluşu yüzünden "kara ağızlı" diye adlandırıldığı üstünde dururlar. Ayaklanmada hattatların matbaa yüzünden işlerini kaybetmelerinin korkusu rol oynamışsa da onların dışındakilerin de geçim zorluğu içinde olmalarının ve bu zorluk içinde olanların kötü niyetle kışkırtılmalarının da payı vardır.

Dönemin kimi tarihçilerce yorumu bize başka bir "kara ağızlı", daha doğrusu "ağzı kara" da denilen Müslüman gibi görünerek karışıklık çıkaran (münafık) tipini tanıtacaktır. Mesela tarihçi Abdi, dönemin yaşantısını özetleyerek devlet sorumlularını bugünün diliyle şöyle tanıtır:"Devlet hizmetinde bulunanların çoğunluğu toplantılarını gece gündüz zevk ve eğlence, çalıp söylemeyle süslemişti. Osmanlı ülkesi harap olmak değil, dört yanını, Allah korusun, düşman alacak dereceye gelse belki biz zevkimizde olalım derlerdi".

Şem'danî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi ise Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'yı da keyfinden başka şey düşünmeyen, kadınlarla erkek-

leri buluşturup halkı oyalamak için bahaneler, şenlikler icad eden, cinsel aracı tipinde biri olarak tanımlar ("mirasyedi meşreb, gece gündüz zevk u sürûr icad idüb halkı aldatacak şey lazımdır deyû bayramlarda meydanlarda dolaplar, beşikler, atlıkarıncalar, salıncaklar kurdurub erkeklerle kadınları karışık salıncağa bindiren, salıncağa binub inerken hubbaz yiğidlere kadınları kucaklatdıran, hoş-seda ile şarkılar söylettiren"). Aslında bu yorumlar bu tarihçilerin devleti yönetenlerin siyasal karşıtları olduğunun da kanıtıdır.

Adı Saadabatla örtüşen Nedim'in o kargaşa sırasında öldüğü ya da öldürüldüğü sanılmaktadır.

Ayaklananlar Saadabat'ı ve çevredeki binaları da yakmak istediler. Fakat I. Mahmud herkesin kendi binasını yıkması emrini vererek bölgenin büyük zarar görmesini engelledi. Böylece sadece tahribatla kurtulan Sadabad Sarayı, bir müddet sonra I. Mahmud tarafından tamir ettirildi ama kullanılmadı.

O dönemde İstanbul'da olan ve III. Ahmet'in de resimlerini yapan Jean Baptiste Vanmour ayaklanmanın Sadabat'ta giriştiği katliam ve yıkımı tablolaştırmıştır. Aynı ressamın bir de saray kapısında çizilmiş Patrona Halil tablosu vardır.

Patrona 25 Kasım'da bir hile ile öldürülene kadar isteklerini sürdürdü. I. Mahmut'un gerçek padişahlığı bu tarihten sonra başlayabildi.

Halkın bu arada bile Kağıthane sefasından caymadığını söyleyen yorumcular da vardır.

> *Sadabat Sarayının Yeniden Doğuşu*

1743 yılında Kağıthane'de yıkılan binalar özellikle Sadabad onarıldı. Ancak I. Mahmut Sadabat'a gelmedi.

III. Selim dönemine kadar Sadabat padişahlar tarafından kişisel olarak kullanılmasa da heyetler buraya davet edilip ağırlandı. III. Selim Sadabat'ta yaşamak istiyordu. Binayı onartıp yenilerken burada kalmasının keyif yanından daha önemli bir gerekçeyle Kağıthane'yi gündeme getirdi. Nizam-ı Cedid askerlerinin, Haliç'e kurdurduğu Mühendishane-i Berri Hümayun'la öteki okul öğrencilerinin ve topçuların talimi için bir yer gerekiyordu. En uygun alan Kağıthane'ydi. Talimler Kağıthane'de yapılmaya başlanınca Sadabad Sarayı da padişahın talimleri izlemesi için hizmet vermeye başladı.

II. Mahmud dönemi başladığında Sadabad Sarayı iyice eskimiş durumdaydı. Padişah hassa mimarı Krikor Balyan'ı yeni sarayı yapmakla görevlendirdi. Eski saray bütünüyle yıkılarak yerine yeni bir saray yapıldı. İyi durumda olan camii ise onarıldı. 1809'da başlayan bu çalışmanın tam anlamıyla bitirilişi 1816'dadır.

II.Mahmut Sadabad sarayını sık sık kullandı. Rumeli ve Anadolu ayanıyla bu sarayda görüşüp, konuşmalar yaptı, bölgelerin ileri gelenleriyle padişahın bir tür anlaşması olan tarihte Sened-i İttifak olarak bilinen belgeyi de burada imzaladı.

Kimi kaynaklara göre II. Mahmut sıkça geldiği Kağıthane'ye bir cücesinin gösteri yaparken büyük havuzda boğulması (ve sevdiği bir odalığın ölmesi) üzerine uzun bir dönem hiç uğramamış...

Yeniden gelmeye başladığı dönemde İstanbul'da bulunan İngiliz gezgin Miss Julia Pardoe; II. Mahmud'un Kağıthane'deki varlığıyla birlikte Kağıthane'nin güzelliğini 1839'da Londra'da basılan seyahatnamesinde (The City of the Sultans and Domestic Manners of the Turks in 1836); hayranlıkla anlatır:

"İstanbul'a yakın en güzel yerin Kâğıthane olduğu, kuşku duyulmaz bir gerçektir. Avrupalılar, buraya, 'tatlı sular vadisi' derler. Bu ad, şairane olduğu gibi, buraya yakışıyor da.

Bir gün, Kâğıthane'ye hayran olan birkaç dostumla orada buluşmuştuk. O günün tadını hiç unutamam. Sanki güneşin dünyayı en çok aydınlattığı bir zamandı. Bundan birkaç gün önce rahatsızlık geçirmiştim. Bu yüzden ata binecek gücüm yoktu. Bundan ötürü, bir arabaya binerek, onun yumuşak yastıklarının arasına rahatça yerleştim. Yanım-

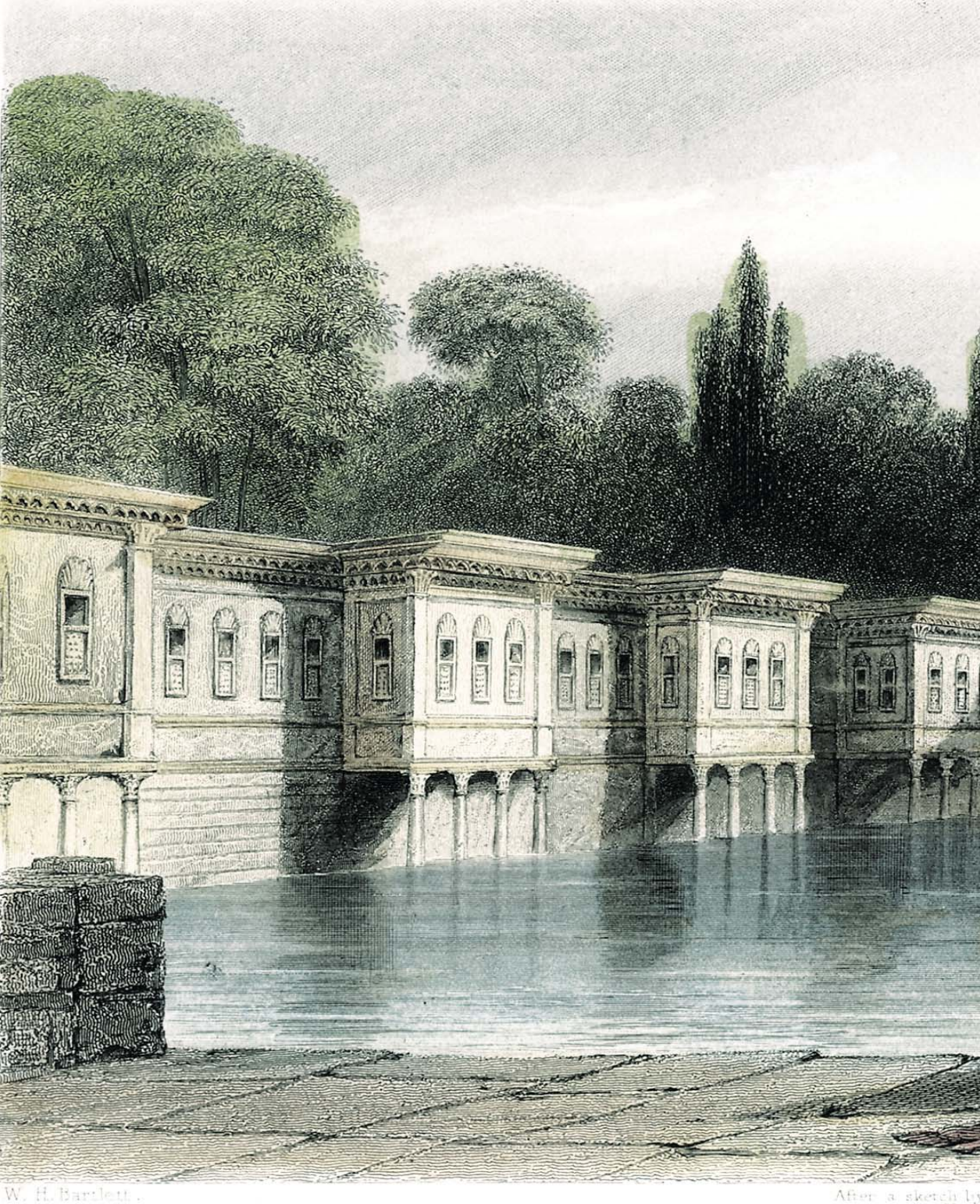
dan at üstünde hızla geçen sevinçli ve sağlıklı arkadaşlarımı görünce, onlara katılamadığıma üzüldüm ve yavaş yavaş araba ile vadiye doğru ilerledim.

Tepeyi inince, saray avlusundan birkaç arabanın çıktığını ve saray bahçesiyle, Kâğıthane çayırını ayıran derenin karşı yanında ilerlediğini gördüm. O sırada atlı bir muhafız, arabamı durdurdu. Ancak o yoldan Avrupalının geçmesini yasaklayan bir buyruk olmadığı için, bir dakika sonra izin verdi. Buraya girmesi yasaklanan insanlar yalnız Rumlar, Ermeniler ve Musevilerdi. Bunun için bana, sadece Padişah ailesi geçinceye kadar arabamı durdurmamı söyledi. Hiçbir şey demeden durdum. Derenin genişliği pek az olduğu için, bu seçkin kişileri olduğu gibi görebildim. Her biri, bir seyisçe yetiştirilmiş dört güzel atın çektiği açık bir arabada, Padişahın iki küçük oğlu ile saray cücesi ve sarayın Arap başağası vardı. Daha bebek olan şehzade çok sevimli bir çocuktu. Pınl pınl gözleri ve pembe pembe yanakları vardı. Sanki bir köylü çocuğu denecek kadar gürbüzdü. Bunun arkasından, dört öküz arabası geçti. Bu arabadaki yüzleri yaşmaklı kadınlardan biri, Mihrimah Sultan, ötekiler de annesiyle kız kardeşlerinden birisiydi. Genç kadınların bazıları son derece güzeldi. Yüzlerine pek ustalıkla taktıkları yaşmaklar, o kadar inceydi ki, her birini yüzünü ayrı ayrı tanımlayabilirim. Böyleyken, bu genel olarak görülen giyiniş tarzı değildir. Çünkü saray halkı, biraz kalabalık olan yerlerde, öteki Türk kadınlarından daha kapalı gezerler. Aynca bir başka zaman, Padişah'ın odalıklarından birisini görmüştüm. Bu kadın, kirpiklerine kadar yüzünün her yanını örtmüş, gözlerini de ince bir bürümcükle kapatmıştı.

Biz sarayın önünde dururken, iki (altı çift kürekli) kayık, sarayın rıhtımına doğru ilerledi. Kısa bir süre sonra, içinde Halil Paşa'nın eşi Saliha Sultan gözüktü. Yanında beş altı kadar halayık, bunu iki kat kadar da beyaz cariye ve kucağında sevimli Şehzade'yi tutan baş dadı vardı. Bu çocuğun doğumu nedeniyle Sultan Mahmut görülmemiş bir cömertlikte bulunmuştu.

(...)Araba ile gezintimizi sürdürdüğümüz zaman içinde, bir ressama konu olabilecek grup grup toplanmış birçok insana rastladık. Hepsi sevinç içinde eğleniyorlardı. Güneş ışıklarıyla pırıl pırıl parlayan nehirde, kayıklar gelip gidiyorlardı. Ulu ağaçlar, geniş dallarını çayırın üzerine uzatmışlardı. Rüzgâr, sevinçli sesler getiriyordu. Bulut, geçip gitmişti. Güneş de, ışıklarını tepelerin üzerine yaymış. Uzun ve güneşli bir yaz gününün, Kâğıthane'den başka, dünyanın hiçbir yerinde, daha güzel geçirilebileceğini sanmıyorum.(...)

Pırıl pırıl akan Kâğıthane Deresi, vadinin yeşilliği bol bir yerinden çıkar ve yeşil çimenlerin arasında bir gümüş tel gibi uzanır. Bir nehir denecek nitelikte değildir. Fakat büyüklüğü ne olursa olsun, başkentin geniş bir alanında tek akarsu olduğu için büyük bir beğeni ve hayranlık konusudur.

W. H. Bartlett. After a sketch by

h by Miss Pardoe.

Vadi, her yandan yüksek ve kurak tepelerle çevrilidir. Bunların ortasında, öyle taze öyle yeşil ve öyle pırıl pırıl güneş içinde yan gelip sığınmış bir görünüşü var ki; insan görür görmez, burasının bir piknik yeri olarak yaratıldığı kanısına varır. Burada, Padişah'ın bir yazlık sarayı ile bir köşkünün olduğunu söylememe gerek var mı bilmem?"

Julia Pardoe, ya da onun sorularına yanıt vermeyi deneyen bir yabancı Sadabad'ın Selamlığı önündeki namazgahın mihrap taşını mezartaşı sanmış, bu namazgahları ve işlevlerini bilmeyenlerin sık düştüğü bir yanlıştır. Ok talimleri yapılan alanın hemen yanıbaşındaki bu taş için romantik bir öykü üretilmiş:

"Okçuların toplandığı yerin biraz solunda, yaşlı söğüt ağacının gölgesi altında bir tümsek vardır. Bunun bir yanından bir mezar taşı yükselmiştir. Burası padişahın odalığının mezarıdır. Gençliğinin, güzelliğinin ve yüzünün parlak dönemler dinde birden bire ölmüş. Padişah bu güzel odalığının ölümüne o kadar üzülmüş ki, tam iki yıl bu yüzden Kağıthane Sarayı'na gelmemiş. Bu mezarlık selamlık pencerelerinden gözükür ve söğüt dalları arasında inildeyen rüzgar sesi, selamlığın yaldızlı salonlarında oturanların kulaklarına kadar gelir. Sultan Mahmut'un bu odalık için acı duyduğu anlarda ona bir şiir yazdığını duydum. Bunu ele geçirmek için çok uğraştım, ancak başaramadım. Bu odalık için çok üzüntü duyulmasına karşılık, bugün unutulup gitmiş. Mezarının yakınlarında dolaşan güzeller, şimdi onun kara yazgısını düşünemeyecek kadar kendi dünyalarındalar... Böyleyken Padişah'ın okunu bu mezarlıktan başka yöne atması benim duygulu yanıma bir avuntu oldu.(...) Kâğıthane Deresi'ni tasvir ettiğim zaman sözünü etmiş olduğum odalığın mezarının olduğu yere doğru gittim. Ay ışığı, mezar taşma vurmuştu. Bir bülbül, mezarın üstüne doğru dalları sarkmış ağaçların arasından acı acı ötüyordu. Burası, eğlence içindeki kalabalıktan çok uzaktı. Böyle oluşu, beni duygulandırdı. Sevindim."

Pardoe'nin mezar sandığı namazgah setinin üstündeki çeşmede 1310 (1892) tarihi bulunduğu İstanbul Ansiklopedisi'nde kayıtlıdır.

II.Mahmud'un yaptırdığı ikinci saray yaklaşık 50 yıl kullanıldı. Eskiyip yıpranınca Sultan Abdülaziz tarafından 1862/1863 yılında yeniden yaptırıldı. Aynı yere üçüncü kez inşa edilen sarayın mimarı, saray baş mimarı Sarkis Balyan'dır.

Bu yeni saray, önündeki yapay çağlayan basamaklarından dolayı "Çağlayan Sarayı" olarak anılmaya başlar. Sarayla birlikte cami de ikinci kez yeni baştan yapılır. Camii, genelde Aziziye Camii olarak adlandırılır. Kaynaklarda Sadabad Camii veya Çağlayan Camii olarak da anıldığı görülmektedir.

Sadabad Saraylarının üçünde de Valide Sultan ve diğer kadınların odalarının bulunduğu bölüm ön tarafta havuza bakmaktadır. Padişah odası ise "dağ tarafı" diye adlandırılan arka tarafın en ucundadır. Kadınların odalarının bitiminde bir de hamam yer alır.

Saray, 1917'de üç ay kadar Erkân-ı Harp Mektebi (Harp Akademisi) olarak kullanılır. İstanbul'un işgali 1920'de sırasında binanın işgal kuvvetleri komutanlığı yapılması düşünülürse de uygun bulunmaz. Daha sonrasında ana-babasız kız çocuklarına yurt yapılarak, Çağlayan Dar-ül Eytamı (yetimhanesi) olarak hizmet vermeye başlar. Ünlü ses sanatçısı Safiye Ayla da bu okulun öğrencilerindendir.

1928'lere kadar yetimhane olarak kullanılan bina boşaltıldıktan sonra bakımsız kaldı. 1934 yılında restore edilmesi istendi. Bu konudaki yazışmalar 1940 yılına kadar sürdü. Tartışmalar bitmeden 1943'de ani bir kararla tamamen yıktırılan binanın yıkıntıları aynı günlerde benzer biçimde yıktırılan İmrahor Kasrı'nın enkazı ile birlikte kaldırıldı.

1952'de sarayın yerine İstihkam Okulu inşa edilir. Okul daha sonra Maliye ve Levazım Okulu'na dönüştürülür. yapılır. 1990'a kadar bu durumda gelen yeni bina, o yıl boşaltılır. Kısa sürede çevredeki halk ve hurdacılar tarafından yağmalanmaya başlanan bina hızla iskelet durumuna gelir. Yağma devam ederken önce adliye binası olarak kullanılmak üzere Adalet Bakanlığına, sonra kampüs olarak kullanılmak üzere bahçesiyle birlikte Yıldız Üniversitesi'ne tahsis edildi. Bina ve bahçeyi Kağıthane Belediyesi de almak istemekteydi. Bu istek sürerken bölge yeniden Adalet Bakanlığı'na devredildi. Kağıthane Belediyesi duruma hukuk yoluyla karara itiraz etti. İtirazı kabul edildikten sonra 1997-98 döneminden başlayarak bina Kağıthane Belediye Binası olarak kullanılmaya başlandı.

> Sadabad Camii

Sadabad Camii, camiyi yeni baştan yaptıran Padişah Abdülaziz'in adıyla Aziziye Camii olarak da anılır. Kaynaklarda Çağlayan Camii olarak da anıldığı görülmektedir

Bu alandaki ilk camii 1722'de Sadabad Sarayı ile birlikte yaptırılmıştır. Hicri 27 Şevval 1134'te (1722) yapılan açılış töreninde ise Sultan III. Ahmed namazını bu yeni camiide kılmıştır. İlk camiin mimarisi ve üzerinde herhangi bir kitabesinin bulunup bulunmadığı ile ilgili herhangi bir kayıt yoktur.

Patrona Halil Ayaklanmasında harap olan mabet, III. Selim'in H. 1206'da (1792) başlattığı çalışma sonucu H. 1207'de (1793) ibadete hazır hale getirilmiştir. H. 1224'te (1809) ise Sultan II. Mahmud, Sadabad Sarayı ile birlikte camiyi de yeni baştan inşa ettirir.

Zamanın tahribatına uğrayan saray ve camiyi, Sultan Abdülaziz saray başmimarları Sarkis ve Agop Balyan'a yeniden yaptırır. Günümüzde Aziziye Camii adıyla anılan camii Balyanların 1863'te inşa ettiği camiidir.

Cami 1939 depreminde hasar görmüş, onarım gereğince yapılamamış, İkinci Dünya Savaşı yıllarında da kubbe alemi çalınmış, kristal avizesi, kubbe kurşunları parça parça yağmalanmış, bahçesindeki mermer süs havuzu ise 1974'lerde yokedilmiştir. Zemini define arayıcılarca kazılmıştır. Şerefe ve havuzdan geriye kalan parçalar 1997'de Kağıthane Belediyesi tarafından korumaya alınmış, İstanbul Büyükşehir Belediyesinin 1997Aralık ayında Sadabad Projesi çerçevesinde başlatılan restorasyon 1998 Kasım'ında bitirilmiştir.

Camide dönemin batı mimari etkileri görülür. Yapının bütünü iki simetrik yapıdan oluşur. Cami (asıl ibadet bölümü olan harim) ve bu bölümün kuzeyindeki hünkar mahfili ve konut (meşruta). Neogotik üsluptaki minaresi batıdadır. Camii kare plandadır. Düzgün taştan duvarlar çift sıra pencerelidir. Her bir pencereyi taş kemerler çevreler. Binanın cephesinde taş kemerler ve silmeler yer alır.

Mermer çerçeveli giriş kapısının üstünde Sultan Abdülaziz'in H.1279 (M.1863) tarihli tuğrası bulunmaktadır. Tuğranın altında Ser-sikkekünân (baş para tasarımcısı) Abdülfettah Efendi'nin hattı ile şair Kamil'in on dizelik tarih kitabesi yer alır:

"Mehdi-i devri zaman Abdülaziz
Sahib-i hayr-i hisân Abdülaziz
Nerede gördüyse harabe bir mahal
Eyledi hemen ihya Abdülaziz

Var idi burada bir mescid dahi
Yapdı cami aldı şan Abdülaziz
Yazdı Kâmil kulları bir beyt ile

Seng-i tarihe nişan Abdülaziz
Eyledi bünyad Sadabada
Cami-i zibayi Han Abdülaziz"

(Zamanın Mehdisi olan Addülaziz
İyilik atının sahibi Abdülaziz
Nerede bir harap yer görse
Hemen onardı Abdülaziz

Burda da bir mescid vardı
Cami yapıp şan aldı Abdülaziz
Yazdı kulu Kamil iki dizeyle
Tarih taşına iz olsun diye Abdülaziz

Sadabada inşa etti
Bu güzel camiyi Han Abdülaziz)

Son dizeler caminin yapılış tarihini Hicri olarak verir: 1279

Kitabe celi talik hatla yazılmıştır.

Caminin üzerinde ahşap bir kubbe bulunur bu kubbenin ve köşe payandaların üzeri kurşun kaplıdır. Alemler bronzdur. Minarenin içinde birinin girişi bahçeden diğerinin girişi camiden olan iki ayrı merdiven bulunmaktadır. Her biri 96 taş basamaktan oluşan bu merdivenlerle iki kişi aynı anda birbirini görmeden şerefeye çıkabilir. Şerefesinde zarif sütunlar ve sütun başları ile yapılmış gölgeliği vardır.

Kubbenin içi çiçek desenleri ile süslüdür. Madalyon içlerindeki çiçek demetlerindeki çiçeklerin arasındaki küçük renk ve sayı farkları tek düzeliği önler. Ana kubbenin tam ortasında Bakara suresinin Ayete'l Kürsi diye de adlandırılan 255. Ayeti celi sülüs hatla yer alır.

Çevresi değişik motiflerle bezeli mihrabı "makılı" denilen köşeli hatla yazılmış Kelime-i Tevhit çevreler. Kelime-i Tevhidin hemen altında Bakara suresinin 144. Ayetinin kıbleyi bildiren bölümü yazılıdır. Ayet istifli celi sülüs hatla yazılmıştır ve Hamid imzalıdır. Mihrabın mukarnaslarını karşılıklı biçimde yazılmış besmele-i şerif kuşatır.

Aziziye Camii'nin gül ve lalelerle bezeli bahçesinde bir namazgahı biri Hünkar İskelesi, diğeri Vezir İskelesi olmak üzere iki iskelesi bulunmaktaydı. İskeleler derenin camii önünde kıvrım yaptığı yerdeydi... İskeleler 1940 sonrası gerekçesiz olarak kaldırılmış, 1987'de derede yapılan rastgele yatak değiştirmeler ile yerleri tamamen yok edilmiştir. 1998 restorasyonu ile gerekli düzeltmeler yapılarak iskeleler yeniden kurulmuştur.

> II. Mahmut'un Nişan Taşı

Julia Pardoe, biraz da alayla II. Mahmut'un okçuluk tutkusunu anlatır:

"Padişahın bazı gözde paşaları ile ok atmada olduğunu anlayınca, kendisini bir kez görmeye karar verdik. Bunun üzerine, aramızdan bir iki kişi ayrıldı. Biz de piknik yerinde biraz dolaştıktan sonra, oklarını hedefe doğru fırlatan okçuların bulunduğu yere geldik.

Padişah, saray görevlilerinden birinin, kutsal varlığı üzerine tuttuğu kırmızı bir şemsiye altında oturuyordu. Gözde paşalar, binanın yüzü boyunca, sıra sıra ayakta duruyorlardı. Birçok uşak da, okları toplamak için çevreye dağılmışlardı.

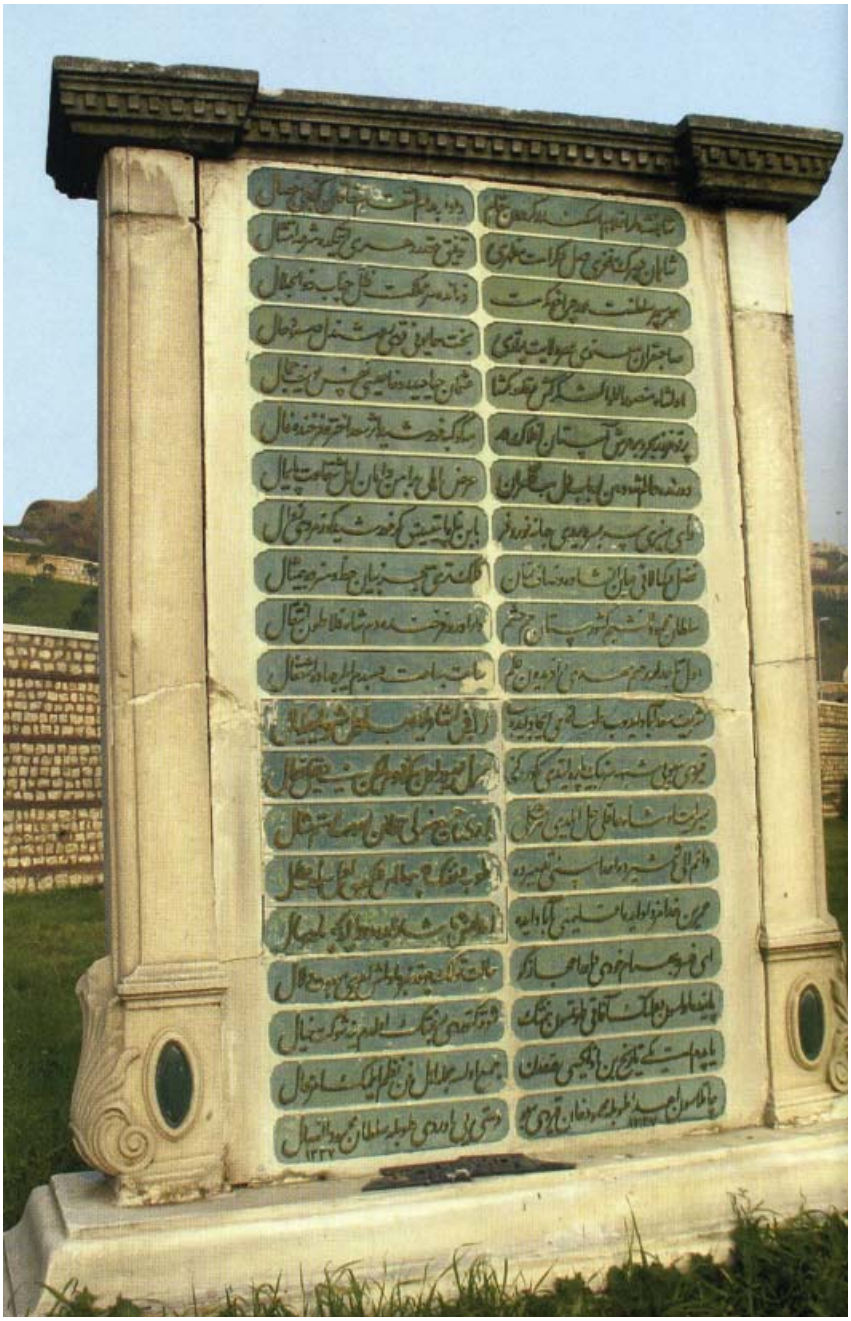
Korkusuzluğu ile çok gurur duyan Sultan Mahmut'un en büyük tutkusu ok atmaktı. Bu tutku o duruma gelmiştir ki, tam Askeri Lise'nin arkasına düşen tepelerin geniş bir bölümü üzerinde, şuraya buraya, üzerlerine garip oymalar yapılmış ve özenti ile yazılar yazılmış birtakım süslü nişan taşları diktirmiştir. Bu taşlar, kendisinin bu tepelerin en yüksek yerinden oklar atıp da isabet ettirdiği noktalar varsayılan yerlere dikilmişlerdir. Varsayılan diyorum, çünkü kendisinin bu tutkusu herkesçe bilindiğinden atılan okları toplamak ve isabet noktasını ölçmekle görevli olan saray oğlanları, oku kimse görmeden usulca yerden alarak yirmi otuz adım ilerledikten sonra bulmuş gibi yaparlar.Böylelikle Padişah; peri masallarındaki Prens Aimwell gibi ok atmış olur ve Padişaha bu okları geri götüren bu kurnaz oğlanlar, daha dürüst adamların eline geçmeyen bol bahşiş ve armağanlar alırlar."

Pardoe'nun anlattığı nişan taşlarından biri Sadabad Camisi'nin avlusundadır. Padişahın "menzil bozmak" denilen bir rekoru bildiren bu taşta onun ok, kılıç, tüfek ve top atış tutkusu, çalışkanlığı da övülmektedir. Yedi yüz on sekiz adımdan topla testiyi kırdığı ("Destiyi kırdı topla") anlatılan II. Mahmut'un nasıl atış yaptığını bilemiyoruz. Çünkü övgüyü yazan şair Halet onun Sadabad'a gelip, savaşla uğraştığı için "top atmayı icad ettiğini" söylüyor:

"Sâ'at be sâ'at dem be dem, eyler cihatla iştigal
Teşrif-i Sa'dabâd edüp, top atmayı icad edüp
Erbabını irşad edüp ol şehriyar-ı pür kemâl
Kırdı sebuyu görseniz, bin pare etti görseniz
Menzil yedi yüz on sekiz adım iken bi kil ü kaal"
(Her saat her an savaşla uğraşır
Sadabat'ı şereflendirip top atmayı icat edip

Uzmanlara yol gösterip o olgun hükümdar
Testiyi kırıp görseniz bin parça etti
Kuşkusuz yedi yüz on sekiz adım uzaklıktan)

Şair Halet kendini de överek daha önceki de "Aden incisi gibi" olan iki tarih düşürdüğünü yazdığına göre bu padişahın kırdığı ilk rekor da olmamalı.

Atiye Sultan Sarayı >
(Kâğıthane Kasrı Hümayunu-Küçük Zabit Mektebi)

Kağıthane'nin kırsal alanının genişliği onun seçkinler ve halk için bir dinlenme yeri olmasındaki önemi arttırmıştır. Ancak aynı özellikler, askeri amaçlar için kullanıma da olanak vermiştir. Bu durum bu bölgede yapılan yapıların kimlik değiştirmesine sık sık yol açmıştır. Bu durumun en güzel örneği kuşkusuz Atiye Sultan Sarayı'dır.

II. Mahmud'un kızı Atiye Sultan için Sultan Abdülaziz tarafından yaptırılan bu saray "Sa'd-âbâd Kariyesine vaki Saray-ı Hümayun", "Kağıthane Kasr-ı Hümayunu", "Kağıthane Kasrı" ve köyün karşısında konumlandırıldığı için "Karşı Köşk" adlarıyla da anılır.

Kagir olarak inşa edilen sarayın mimarisinde dönemin kışla üslubunu andıran aşırı sadelik ağır basar. 5 ayrı bölümden oluşan bir yapı topluluğudur

Ortada Hünkar Kasrı, sağında selamlık binası, solunda ise mutfak

binaları yer alır. Mutfak binalarının ortası avluludur. Mutfak binaları bölümünün hemen yanında bir su değirmeniyle, haznesi vardır. Yan taraf iki katlı hizmetliler dairesine ayrılmıştır.

Binaların önüne biçimi sekiz rakamını andıran fıskiyeli bir süs havuzu yerleştirilmiştir.

Hünkar Kasrı sofa esasına göre yapılmış, merdiveni orta eksen üzerine kurulmuştur. Ek bina sanılabilecek bir hamamı bulunur. Arka yamaçta tek katlı ahır binasıyla (Tay Ahırı), Av Köşkü diye adlandırılan bir köşk vardır.

Atiye Sultan'ın 1850 yılında ölümünden sonra II. Abdülhamit olarak tahta çıkacak olan Şehzade Abdülhamit zamanını burada geçirmeye başladı. Mithat Paşa ile Kanuni Esasi görüşmelerini de bu sarayda yapmıştı.

Söylendiğine göre tahta çıkmadan üç ay kadar önce İstanbul'un ünlü falcılarından Afitap sarayın bahçesinde şehzadenin el falına bakar ve ona üç ay sonra tahta çıkacağı müjdesini verir. Amcası Abdülaziz'in 1876'da tahttan indirilmesinden sonra tahta geçirilen ağabeyi V. Murat yüzünden bu kehanet inanılmazdır. Ama belki de bu kehanet yüzünden Abdülhamit Mithat Paşa ile iktidar pazarlığına başladı. V. Murat tahta geçirildikten üç ay sonra ruhsal çöküntü geçirdiği iddiasıyla görevden alınarak Çırağan Sarayı'na hapsedildi. Ve II. Abdülhamit 31 Ağustos 1876'da padişah ilan edildi.

II. Abdülhamit tahta çıktıktan sonra kendisine uğurlu gelen Kağıthane semtindeki bütün yapıları ve Atiye Sultan Sarayı'nı 1890'da Bahriye Nezareti'nce onarıma aldırdı. Onarım ve bakım işlemlerinin fotoğrafları çekilerek Bahriye Nazırı Bozcaadalı Hasan Paşa tarafından bir albüm halinde padişaha sunuldu.

II. Abdülhamit 33 yıl padişahlık yaptıktan sonra 27 Nisan 1909'da tahttan indirildi. İktidara gelen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin güçlü adı Sadrazam Mahmut Şevket Paşa tarafından Atiye Sultan Sarayı binalarına el konularak, Küçük Zabit Mektebi (Astsubay Okulu) yapıldı. Yıldız Polis Okulu da buraya nakledilerek boşalan binaları Yıldız Sarayı'na eklendi.

Cumhuriyet döneminde binalar askeri hizmete açılarak 66. Piyade Alayı olarak kullanılmaya başlandı. 1970'lerde terkedilen bina her boş bina gibi yağmaya ve tahribe maruz kalır. Halen kalıntıları ayaktadır. Önündeki havuz, Tay ahırı ve Av Köşkü yok oldu.

Atiye Sultan Sarayı/ Küçük Zabit Mektebi tarihsel değeri onaylanıp söz konusu binaların eski plan ve fotoğraflarından yararlanılarak yeniden yaptırılması karara bağlandı. Bir bölümünün restoresine başlandı. Ancak saray alanı, sit alanı olarak tescil edilmesine karşılık yanlış uygulamaların, çevre yağmasının kuşatması altındadır.

> Kâğıthane Suyu

Sultan II. Abdülhamit, Kağıthane Mesiresi de denilen geniş alana dört yüzlü ve saçaklı bir çeşme de yaptırttı. Yeni Çeşme diye anılan bu çeşmenin Suyu Kağıthane Ayazması'ndan getiriliyordu. Günümüzde oldukça kötü 1987 restorasyonu ile sadece iki mermer aynası durmaktadır. Diğer iki ayna ise Kağıthane Merkez'de bulunan çeşmenin üzerindedir.

Sarayda kaldığı süre içinde bu suyu içen ve lezzetini çok beğenen padişah, Yıldız Sarayı'na geçtikten sonra da bu suyu içmeye devam etti. (Onun kuruntulu yanına dikkat çekenler yemeğinin sahanlarının mühürlü peçeteler içinde getirilmesi yanında bu su kaynağına görevliler dışında kimsenin yanaştırılmadığından söz ederler.) Kağıthane Ayazması'na yeni makineler koydurdu. Bu pompa makineleri suyu Mecidiyeköy'e kurulan su terfi istasyonuna aktarıyor, Mecidiyeköy'den de Yıldız Sarayı'na iletiliyordu.

Cendere'ye kurulan terfi istasyonu ise bir yandan Yıldız diğer yandan Eyüp güzergahına su basmaktaydı. Cendere Su Terfi İstasyonu halen büyük oranda ayaktadır. Kuruluş sırasında konulan makineler günümüzde yok olmasına rağmen havuzları (yeni tip motorlarla) su basmaya devam etmektedir.

II. Abdülhamit Kağıthane suyunu o kadar beğenmekteydi ki yabancı bir ülkenin konsolosluğuna armağan ettiği çeşmenin yazıtında bile bunu dile getirmekten kaçınmamıştı. Alman Konsolosluğu'nun makam binasının önünde, girişin hemen yanında yer alan çeşmenin yazıtında bugünün diliyle şunlar yazılıdır:

"Bu çeşme, 1324 Hicri ve 1906 Miladi tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nun tahtını süsleyen ulvi Hükümdar, Sultan oğlu Sultan, Gazi, Padişah II. Abdülhamit Han tarafından yüce Alman İmparatorluğu'nun haşmetli eseri olan elçilik binasına armağan edilen leziz Kağıthane kaynak suyunun temini için inşa ettirilmiştir. "

> Poligon Sarayı

Kağıthane'den Sütlüce yönüne doğru sol tarafta, cadde kenarında, İmrahor Çeşmesi'nin sol karşısındaydı. Almanya'dan satın alınan Mauser tüfeklerinin denenmesi için yapılan atış poligonun yakınına padişahın dinlenmesi ve talimleri seyredebilmesi için kurulmuştu.

II. Abdülhamit'in inşa ettirttiği saray tek katlıydı. Ortada enine geniş bir sofa ve iki yanında kuleli kanatlardan oluşmaktaydı. Oda, tuvalet vb bölümler bu kanatlarda yer almaktaydı. Hizmetliler, Haliç tarafından dıştan merdivenle esas kata çıkabilen iki katlı bir yapıyı kullanmaktaydı.

Sofa, kalem işi nakışlarla oldukça zengin bir biçimde süslü, binanın dış boyası da göz alıcıydı.

Poligon Sarayı, ilk yapıldığında kuleleri soğan kubbeli ortadaki ana bina ise çatılı biçimdeydi. Onarımlarda soğan kubbelerle ana binadaki çatı kaldırılarak yerlerine mazgal benzeri unsurlar konulmuştur.

İttihat Terakki'nin ünlü ismi Yakub Cemil'in kurşuna dizilme cezası 11 Eylül 1916'da burada yerine getirilmiştir.

Poligon Sarayı sağlam olmasına karşın Havagazı İdaresi Gazhanesi yapılmak üzere 1956 yılında yıktırıldı. Arazinin mülkiyeti İETT (İstanbul Elektrik Tramvay Tünel İdaresi)ne devredildi. 1987'den bu yana arazinin içinden TEM otoyolunun viyadük ayakları yükselmektedir.

Bu saraydan günümüze kalan mimari hiç bir iz yoktur.

Poligon Sarayı'nın üç subayı tarafından 1915'te maliyeti ceplerinden karşılanarak yaptırılır. Soğan kubbeli, selsebilleri bulunan çeşme 1970'li yıllara kadar kullanılır. Sonrasında tahrip olur. Halen İETT Poligon Garajı'nın yan tarafından viyadük ayağının dibinde, yol kenarında kalıntısı bulunuyor.

> Kâğıthane Açık Hava Müzesi

Kağıthane Belediyesi ana binası karşısındaki parktadır.

Kağıthane halkına ve ilçe kültürüne, dünyanın en gözde şehirlerinden olan İstanbul'un şehir tarihine sunulmuş bir katkı olan Kağıthane Açık Hava Müzesi, 80 envanter belgesine kayıtlı toplam 141 parça tarihi eseri kapsamaktadır.

Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerine ait bu eserler, yer yer hafriyat kamyonlarının üzerinden toplanmış, bazen inşaat temel kazılarında bulunmuş, bazen yol düzenleme ve alt yapı çalışmaları sırasında gün ışığına çıkmıştır.

Düzenlemesi ve sınıflandırması yapılarak bilgi levhaları konulan Kağıthane Açık Hava Müzesi, Kültür Bakanlığı tarafından Mart 2007'de tescil edilmiş, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü Envanterine kaydedilmiştir. Statü olarak İstanbul Arkeoloji Müzeleri arasında yerini alan Kağıthane Açık Hava Müzesi'nde çeşitli saraylara ait sütunlar, yapı parçaları, farklı dinlere ait mezar taşları ve lahitler, çeşme kitabeleri, Sadabad çağlayanlarına ait mermer kaskadlar, üzerine bilgi ve tarih nakşedilmiş nişantaşları gibi bir çok eser sergilenmektedir.

Kağıthane Belediyesi Ana Binası girişinde açık alanda sergilenemeyecek daha küçük parçaların yer aldığı camekanlar da bulunmaktadır.

> Kâğıthane Demiryolu

Savaş koşullarında kömür ithali güçleşmişti. Alman kömürü, savaştığı ülkelerden dolayı demiryoluyla getirilemiyordu. Karadeniz Ereğli'den kömür taşıyan Şirket-i Hayriye vapurlarını ise Rus savaş gemileri engelliyordu. 1913'te kurulan, Türkiye'nin elektrik üreten ilk santrali, Silahtarağa Elektrik Fabrikası kömürle çalışmakta, sıkıntı burada da yaşanmaktaydı. Sonuçta yapılan araştırmada artan kömür ihtiyacı için Ağaçlı kömürlerinin kullanılmaya uygun olduğu sonucuna varılmış, Ağaçlı kömürünü Haliç'e (Silahtarağa) nakletmek üzere bir dekovil hattı (dar hat) kurulması kararı alınmıştı.

1 Şubat 1915'te demiryolu inşaatı başladı. Temmuz 1915 başlarında Kağıthane - Ağaçlı 30 Haziran 1916'da Kemerburgaz - Çiftalan hattı tamamlandı. Demiryolunun dört ana istasyonu bulunmaktaydı: Kağıthane (Atiye Sultan Sarayı karşısında Enverpaşa mevkii), Pirgos (Kemerburgaz), Ağaçlı (İsmail Hakkı Paşa Mevkii) ve Çiftalan'dır. Haliç-Karadeniz Sahra Hattı adıyla kurulan hattı Yeşilköy Şömendöfer Alayı inşa etti. Dar hat tarzında olan tren yolunun yapımında asker görevlilerin yanında sivil mühendisler de görev aldı. Hat Kağıthane Deresi'ni izleyerek Pirgos'a ulaştıktan sonra iki kola ayrılıyor, Kemerburgaz'dan sonra bir çember oluşturarak Karadeniz kıyısına ulaşıyordu. Silahtarağa-Ağaçlı-Çiftalan hattının tamamlanışıyla getirilen kömür Silahtarağa Elektrik Fabrikası'nın gereksinmesi yanında donanma, trenler ve fabrikalarda kullanılmaya başlandı. Yeşilköy Şömendifer Alayı tarafından işletilen hattın günlük kapasitesi sekizer vagonlu yirmi dört çift katardı. Bu hattta üzerinde günde ortalama 960 ton kömür taşınmıştı.

Terkos Pompa İstasyonuyla Karaburun arasında çalışan dekovil, kömür taşıma işleminin dışında personel ve aileleri için de çalışıyordu. Yaz aylarında 16.00-16.30 saatleri arasında personel ve ailelerini denize götürüp 18.00-18.30 saatleri arasında da geri getiriyordu. Bu nedenle "banyo treni" adıyla anılıyordu.

Dekovil, 1920'li yılların sonunda, önce Kemerburgaz'dan Ağaçlı ve Çiftalan yönlerine gitmeye başlamış; bir müddet Kağıthane - Kemer-

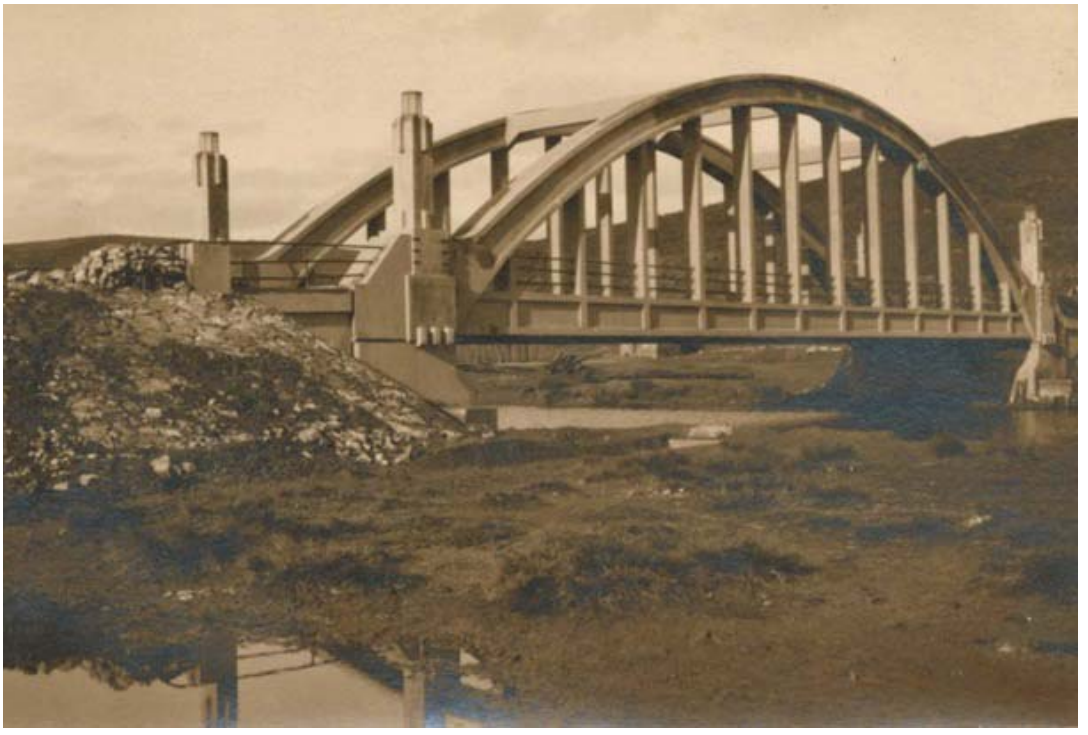
burgaz arasında Silahlı Kuvvetler için çalıştıktan sonra 1950'lerin başında da lokomotif ve vagonları hurdaya çıkarılmıştır. Böylece demiryolu ömrünü doldurmuştur.

Katarlardan geriye izi bile kalmayan dekovil hattının ray ve traversleri de sahipsiz kalınca, yağmalanmış.

Günümüzde Kağıthane-Kemerburgaz arasındaki hattan pek bir iz kalmamış. Ancak dedesi bu hattın yapımında görevli olarak çalışmış Prof. Dr. Emre Dölen ile araştırmacı yazar, Kağıthane Belediyesi Basın Danışmanı Hüseyin Irmak ellerindeki fotoğrafların yol göstericiliğinde yaptıkları araştırmalarla önemli ipuçları bulurlar. Prof. Dr. Emre Dölen, 83 yıl sonra dedesinin izlerini takip ederek, güzergahı baştan sona ortaya çıkarır. Yapılan incelemede kilometre taşları, demiryolunda çalışan işçilerin lojmanları ve ahşap köprülere ait kalıntılar da bulunur.

Kağıthane Belediyesi de bu tarihî güzergahı turistik bir amaçla yenileme projesi hazırlar. 1999 yılında o tarihteki Kağıthane Belediye Başkanı Arif Calban'ın girişimiyle Mert Sandalcı'nın editörlüğüyle "Kağıthane- Kemerburgaz-Ağaçlı-Çiftalan Demiryolu, 1914-1916" adlı bir kitap basıldı. Ardından da Kültür Bakanlığı, "Düş İstasyonları" adlı bir belgesel film hazırladı.

Silahtarağa'dan başlayarak Kağıthane üzerinden Karadeniz'e çıkan dekovil hattı yeniden kurulduğunda trenin Haliç'ten başlayıp Sad-abad'ı boydan boya kat ederek Kemerburgaz ormanlarından Karadeniz'e çıkmasıyla Haliç Karadeniz'e bağlanacak.

> Sadabad'dan "Bitli Kâğıthane" ye Kahtane Sefası

Kağıthane halk arasında adı biçim değiştirip Kahtane biçimini alarak göçlerden, endüstrileşmeden, çevre kirlenmesinden payını aldıkça itibarı azalsa da halkın gezme yeri olmayı sürdürdü. Yeşilini kaybedip endüstrileşme kirlenme sınırını aşınca, Haliç ve dereler kayıkla gezilemez duruma gelince öteki ünlü İstanbul mesireleriyle birlikte unutuldu. Bir zamanlar Hıdrellez'de Kahtane'ye gitmek için bakır tencerelerini satan, o gezmede yeni ferace giyebilmek için kocalarıyla kavga edenler halk bilimin malzemesi oldu.

Sermet Muhtar Alus'un anlattığı Kâğıthane'de İstanbul'un halklar mozaiği bir Karagöz perdesini andırır: "Çayırlara, ağaç altlarına iğne atsan yere düşmez. (...) kadın ve erkek bir sürü insan. Hazırlıkla gelmeyeni yok. Hanım ninelerin, kaynanaların etrafında kızları, gelinleri, torunları, Venedik sepetlerinde söğüş, yalancı dolma, helva, demet demet yeşil salata. Hepsi öbek öbek çayırlara yayılmış.

Erkeklerin beraberlerinde saz çalan ihvanları, içkiler, mezeler, tiplerin günâsını seyret: şurada Uzunçarşılılardan bir küme boyuna rakı çakıştırıyor, keman bostan dolabı gibi gıcırdarken gazelhan efendi mededi basıyor:

'Âşık oldur kim kılar canın feda cananına'

Beride sandıkçı esnafından bir grup çığırtma ara namesi ile ayaklı maniye girişiyor:

'Adam aman, zan ağlar zan ağlar.'

Ötede Kadırga omuzdaşlarından iki bıçkın gırnatanın kabadayı çiftetellisi ile göbek kıvırıyor.

Bir tarafta Sulumanastırlı ahbarlar, çatır çutur çalınan uda refakatle hep bir ağızdan şarkıyı tutturmuş:

'Bakmooor Çeşmisiyah feryade'.

Beri tarafta Haliç Fenerinin Rumları latarnayı gürlete gürlete horaya koyulmuş. Geride Balat'ın, Hasköy'ün kır sakallı ihtiyarları, çiçekden kel kül bıyıklı gençleri, kadife kürklü bulcaları, boy boy Yahudî tazeleri avaz avaz şarkıda:

'Yoz yoz oldu yüreğim yöslerinin derdinden'.

"Karadenizlilerde kemanelerle zıplaya zıplaya oyun; Ak Araplar da gaygaylı gaygaylı maval, Şark Vilayetlilerde cırlak cırlak zurnayla omuz omuza tepiniş."

Musahipzade Celal'in anlatımındaysa şiirsellik ağır basar:

"Büyük çınarın altına toplanan zevk erbabı, eğlenti meclislerinde

ney, rübab, tanbur ile, yakıcı davudi bir sesle, sabâ makamından:

Bir safâ bahşedelim gel şu dil-i nâ-şâda;

Gidelim serv-i revânım yürü Sâ'dâbâd'a.

şarkısını pek duyarak ve pek sanatlı bir biçimde okuyor ve değerbilir gönüllerde Nedim'in anılarını yeniden canlandırıyordu. Biraz ötede:

Kasrın etrafında yer yer dolanur taze meh-rûlar;

Mükâhhal gözlü, şirin sözlü, Leylâ yüzlü âhûlar.

beytine uygun güzel kadınlar geziniyor, çağlayanların alkış seslerini

andıran berrak suları beyaz mermerler üzerine dökülerek o yakın eski günleri hatırlatıyordu.(...)

Her ağacın altında iki üç ehram serilmişti. Geç kalanlar rahat bir ağaçaltı bulmakta büyük zorluk çekiyorlardı. Her çehrede tatlı bir gülüş, her köşede engin bir neşe vardı. Gölgeliklerde cıvıldaşan kuşlar gibi her kuytulukta bir çalgı meclisi kuruluydu. Yandakilerin yöredekilerin rahatını ve melodilerini bozmamaya özen vererek neyler, rübablar, kemanlar, kemençeler, sînekemanlar, tefler, dümbelekler, zurnalar, nakkareler çalınıyor; en bayağı zevklilerden zevkleri en incelmiş olanlara kadar çeşitli türlerde besteler, semailer, şarkılar, maniler, destanlar, rübailer okunuyor ve bu birbirinden ayrı nitelikte melodilerin tümünün birleşmesinden göklere bir mutluluk havası yükseliyordu.

(...)

Derede, söğütlerin altında büyük bir alabana kayığa dolmuş ayaktakımından bir yığın çığırtma, zillimaşa, darbuka çalarak:

Arabası mavi boya,

Etirafı türlü oya;

Saramadım doya doya...

Çıngır mıngır mıngırdatma zillerin,

Adam adam aldatır ah dillerin...

türküsünü sarhoş nârâlarla çalıp çağırıyorlardı.

Dizlikli, baldırı çıplak bir külhani, sazdan yapılmış külâhını bahar çiçekleriyle donatmış, kayığın baş tarafında kıvıra kıvıra oynuyor, kayık da bir yandan çekip gidiyordu.

(...)

Büyük bir kayığa baldırıçıplak, göğüs bağırları açık levend kabadayıları dolmuş:

Bir gemim var, salıverdim engine..

türküsünü böbürlene böbürlene okuyarak (...) çekip gitmekteydiler." (Kâğıthane'de Bir Bahar Bayramı)

Ercüment Ekrem ise; Kağıthane'nin asıl tadını çıkaranları anlatır: "O vaktin radyosu da, gramafonu da, her seyir günü tâ Lonca'dan, Sulukule'den buraya yaya gelip dönen erkek ve kadın kıptilerdi. Baba zurna, klarnet, ud veya keman çalar, oğul incecik ve kapkara parmakları ile dünbeleğe, darbukaya vurur, ana türkü söyler, kız da oynardı.

Bunların repertuarını, her yeni mevsimde meçhul birer şairle sanatkârın müştereken yaptıkları halk türküleri teşkil ederdi. Ahali, bu türkülerin basit güftelerini ve kıvrak bestelerini kolayca belleyip tekrar edebildiği için üstat bestekârların ağır şarkılarına tercih eder, onları hususî âlemlerini konaklarda, yalılarda tertip eden, yahut ki, Boğazın mehtaplarını şenlendiren kibar takımına bırakırdı."

Peki bu İstabul halkının en yoksulları hiç mi çekişmezlerdi kendi aralarında? Osman Cemal Kaygılı'nın Çingeneler romanına bir göz atalım:

"Bir gün önce Cuma olduğu için Kağıthane'ye gezmeye, eğlenmeye giden bir takım, akşam üstü geç vakit arabalarla oradan dönerken, karşılarında oturan bir evin kız çocukları, bu Kağıthane'den dönenlerin çocuklarına takılmış, onlarla:

-A… a… şunlara bakın… Bitli Kağıthane'den dönüyorlar; bir de bize çalım satıyorlar!-diye alay etmişler."... Önce çoluk çocuk, sağa, sola koşuştu. Arkasından kadınlar, kızlar, kapıların önlerine dizildiler. Erkeklerin hemen hepsi işlerine ve işi olmayanlar da mahalle kahvelerine gitmişlerdi. Daha sonra, açık pencerenin birinden uzanan bir genç kız, karşıki eve doğru hafiften seslendi:

- Biz Kâğıthane'ye gidiyoruz a kız! Keyif etmeğe, cana can katmaya gidiyoruz; nasıl var mı iştahınız sizi de götürelim; orada bizimle birlikte hem keyif eder; hem eğlenir; hem cana can katar; hem de sonracığıma efendim, bizim sofralarımızı kaldırır, bulaşıklarımızı yıkar; papuçlarımızın tozlarını silersiniz.

Karşı pencereden uzanan başka bir kız, ona karşılık verdi:

- Bitli Kâğıthane'ye!.. Bitli Kâğıthane'ye! Orası açar sizi!.. Orası açar!..

- Bitli Kâğıthane'ye sizin gibi bitliler gider. Bizler ise buradan kuruluruz tenteli arabaya... Sepetlerimizle, bohçalarımızla, yemeklerimizle çala oynaya gider; oracıkta, Çağlayan Köşkü'nün arkasında size inat yeriz, içeriz afiyeten... Siz de burada kokmuş evinizde pineklersiniz akşamlara kadar eziyeten...

- Orada bir gün yersiniz, içersiniz amma, sonra burada haftalarca açlıktan nefesiniz kokar!

- Onu sen haltetmişsin! Bizim evimizde hergün iki üç tencere kaynar!"

Bu kavganın sonu gelmez. Ama aklınıza takılmadı mı bu "Bitli Kağıthane" de nedir... Gerçi artık Kağıthane sefası kalmadığı için önemi yok ama söyleyelim, kimilerine göre:

"Kağıthane' ye kadar gidemeyenler ise çoluk çocuklarını alıp Fener ve Cibali kıyılarında oturarak hiç olmazsa Kağıthane'den dönenleri seyrederek teselli bulmak isterlermiş Haliç' in o kıyısı hayli ihmale uğradığı için yer yer çöplük halindeymiş, ve kıyıda çöpleri karıştıran Köpekler hiç eksik olmazmış. Satıcıların bayat yemişlerini yiyerek avunmaya çalışanların doluştuğu bu kıyı bölümüne halk " Bitli Kağıthane "adını vermiş."

Bir zamanlar Kağıthane'ye gidenleri seyretmek de bir eğlenceymiş.

Edirnekapı
Fatih
Eyüp
Ankara
Bayrampaşa
Otogar
Edirne
Panorama 1453
Tarih Müzesi
Yenikapı
Beyazıt
Aksaray

Edirnekapı Anıt Yapıları >

> *Edirnekapısı*

Edirnekapısı, hem içe (İstanbul suriçine,) hem dışa, taşraya açılan tarihsel bir kapıdır. Mezarlık sur dışında olduğu için"öteki dünyaya" da bu oval taş kapıdan geçilerek ulaşıldığı varsayılabilir.

Edirnekapısı, surun ortasından, Mihriban Sultan Camii'nin yan tarafından Edirne yoluna açılan tek kapı olduğundan gerçekten de "Edirne'nin kapısı" anlamındadır. Semte adını vererek Edirnekapı biçiminde kullanılagelmiştir. İki yönlü oval girişiyle koridoru andıran kısa, loş bir aralığı vardır. Aralıkta karşılıklı taş sekiler bulunmaktadır.Bu dar taş sedirler yolcuların ellerindeki ya da sırtlarındaki yükü bırakıp bir süre din lenmeleri için yapılmış olmalı. Eskiden sokak başlarında da hamalların sırtlarındaki yükü bırakmaları ya da dayanıp dinlenmeleri için bel hizasında taştan yükseltiler bulunurdu.

İstanbul surlarının on büyük kapısından biri olan Edirnekapı, Bizans döneminde Edirne'nin Rumca adından dolayı"Harisius" adıyla anılırdı. Mezarlık Kapısı anlamına gelen "Miriandron" diye de bilinirdi. (Yolculuğa çıkan herkes, son yolculuğuna çıkanlar dahil, bu kapıdan geçmek zorundaydı.)

Bu kapıdan 29 Mayıs 1453'te ilk giren Fatih Sultan Mehmet olmuştur. Sur'un dış yönünde Fatih'in kente bu kapıdan girdiğini belirten bir yazıt bulunmaktadır. Fatih'in sonradan yapılan tablolardaki gibiat sırtında paşalarıyla birlikte yoluna çiçek serpen Bizanslı kadınlar arasında, İstanbul'un en yüksek tepesinde, bir an durup hayranlıkla İstanbul'u seyrettiği düşünülebilir. Bu seyir sırasında buraya bir cami yaptırmayı düşlediğini de söylerler. Bizans döneminde burada Ayios Yeoryios (Aya Yorgi) Kilisesi vardı. Fatih Sultan Mehmet kente girdiğinde İstanbul'un en yüksek tepelerinden biri olan Edirnekapı tepesinden kente bakarken buraya bir camii yapmak düşüncesi geçti içinden. Ama tepenin en yüksek yerinde kilise vardı. Kendi koyduğu Fatih yasasına göre, kiliseye dokunamayacağı için bu düşüncesinden vazgeçti. Kanuni'nin kızı Mihrimah Sultan adına yaptırılan cami, Fatih'in düşündüğünü görkemli görünüşüyle yerine getirmiş sayılır.

Kapı, eski Edirne yoluna açılmaktadır. Şimdi bir yanında Edirnekapı Mezarlığının, karşı yönünde şehitliğin bulunduğu yoldan Topçular, Rami, Beşyüzevler geçildikten sonra Arnavutköy'den Hadımköy'e ulaşılır. Ordan ötesi Silivri'den başlayarak Edirne'ye kadar uzanır. Evliya Çelebi'nin de Edirne'ye giderken izlediği yolla Fatih'in ordularını getirdiği yol aynıdır. Fatih'in ordugâhını kurup askerlerine yığınak yaptırdığı alan da burasıdır.

Edirnekapı aynı zamanda bir tören kapısıydı. Bizans döneminde imparatorlar sefere çıkarken ve seferden dönerken bu kapıdan geçerlerdi. Çünkü bu kapı Mese (anayol ya da tören yolu) üstünde yer alıyordu. Osmanlı döneminde de Edirnekapısı ana kapı olma özelliğini korumuş, tören kapısı olmayı sürdürmüştür. Yabancı elçiler de kente bu kapıdan girerlerdi.

> Ka'riye Camii

Haliç'e inen yamacın üstündedir. Müze olarak korunmaktadır.

Asıl adı Khora olan bu kilisenin geçmişi, IX. yüzyılın ilk yarısında yazılan bir kaynaktan anlaşıldığına göre VI. yüzyıla dayanmaktadır. Khora Manastırı ve Kilisesi'nin kurucusunun Ayios Teodoros olduğu sanılıyor. Ancak manastırın varlığı VIII. yüzyılda kesinlik kazanmıştır.

Birçok kez yıkılıp yanan manastıra yeni ekler yapılmıştır. Yapımından bir süre sonra harap hale gelen manastır, XI. Yüzyılın sonlarında I. Aleksios Komnenos döneminde, İmparatorun kayınvalidesi Maria Dukaina tarafından yeniden canlandırılarak kubbeli bir kilise yaptırılmıştır. Bir süre geçtikten sonra yeniden yıkılacak duruma gelen kiliseyi Teodoros Metohites onartarak genişletmiş, içini de mozaik ve fresklerle süsletmiştir.

Fetihten sonra uzun bir süre boş kalan yapı, II. Beyazıt döneminin sadrazamlarından Atik Ali Paşa tarafından camiye çevrilmiştir. Vakıf Defterlerinde 1546 tarihiyle "Kenise Cami" (Kilise Camii) başlığıyla yer alır. Cami, 1948'de müze haline getirilmiştir.

Camiye Ka'riye adının verilmesi asıl adı olan Khora ile ilgilidir. "Khora", dış mahalle anlamına gelir, bu da Karye sözcüğünde karşılığını bulmaktadır. Karye sözcüğü daha sonra Kariye haline gelmiştir. Bu durum, dokuzuncu yüzyılda Khora için yazılan şu satırlardan da anlaşılmaktadır:

"Bu tapınak, şehirden uzak, hayatın gürültüsünden azade tam bir rahatlık içinde bulunuyor. Bir dağ üzerinde bulunan ele geçirilemeyecek bir kale olan bu tapınak, yapısının yüksekliği dolayısıyla göğe erişiyordu."

Andronikos'un veziri olan bilim adamı Teodoros Metohites, Kari'yenin içini donattığı mozaiklerle fresklerin figürleri arasında kendisine de yer vermiştir. Kıble kapısının üstünde bulunan mozaikte yaş-

lı bilim adamı, diz çökmüş bir durumda tahtında oturan Hazreti İsa'ya kilisenin bir örneğini sunarken resmedilmiştir. Mozaiğin altında şu cümle yazılıdır: "Binayı kuran devlet hazinesi Logofti Teodor Metohitis"

Kariye tarihsel ve sanatsal değerinin yanı sıra söylencelere de konu olmuştur. Bir kent söylencesine göre, Khora Kilisesi'ni yaptıran Bizans Kralı öldükten sonra buraya gömülmüştür. Niyazi Ahmet Banoğlu, "Tarihi ve Efsaneleriyle İstanbul Semtleri" adlı kitabında bu öyküyü şöyle anlatır: "Kral gömülürken tacı ile kılıcının da yanına gömülmesini vasiyet etmiş ve gömülmüştür. Yalnız bıraktığı vasiyetnamesinde şunları da yazmıştır:'Benim yanımda gömülü olan kılıçla taç bir Hora (Khora) Manastırı yaptıracak kıymettedir. Bu kilise harap bir hale geldiği gün mezarım kazılsın ve içinden çıkacak kılıcımla tacım satılarak parası ile kilise yeniden yapılsın.'

Bu rivayet halk arasında o kadar söylenmekte imiş ki bir çok kimseler burada uzun geceleri mezar aramakla geçirirmiş. Bu mezar aramaların garip tarafı, Kariye Camii etrafında oturanlar sabahleyin kalktıkları vakit, yer yer kazılmış topraklar görmeye başlamış ve sebebini bilmeyenler müthiş korkmaya başlamışlar. Mesele polise aksetmiş ve geceleri nöbet beklenmiştir. Nöbet beklenen geceler hiçbir kimseye rastlanmamış. Aradan bir ay geçtikten sonra yerler tekrar tümsek tümsek yükselmeye başlamıştır. Bazı mutaassıp aileler:

'Geceleri hortlak çıkıyor, 'diye şayialar çıkarmaya başlamışlar… Bu yüzden gece Kariye civarından kimse geçmemeye başlamıştır.

Bir gece bu yoldan sarhoş bir kabadayı geçiyormuş. Kulağına kazma sesleri, hafif fısıltılar gelmiş fakat kafası güzel olduğundan aldırmamış, yoluna devam etmiştir.

Biraz ilerleyince, önünde beyazlara bürünmüş bir şey yükselmeye başlamış. Ellerini de etrafa açarak korkunç bir hal almıştır. Sarhoş kabadayı gene sen misin demeden üzerine yürümüş, kolunu ileri uzatarak hortlağı yakalamıştır.

Bu esnada etraftan bir iki kişinin kaçtığını görmüş. Hortlağın kefenini soyar soymaz içinden Edirnekapı'da oturan bir kuyu temizleyici çıkıvermiş.

Ulan burada ne arıyorsun?

Arıyorum…

Ne arıyorsun

Kralın tacı ile kılıcını…

Sarhoş kabadayı:

Haydi oradan... Bir daha burada görmeyeyim yoksa kolay kolay elimden kurtulamazsın… diyerek kuyucuyu bırakmış ve kuyucu da bir daha buralara gelmemiştir."

> Ayios Yeoryios (Aya Yorgi) Kilisesi

Edirnekapı'dadır. Doğuda Vaiz sokağı, batıda Hoca Çakır caddesi, Kuzeyde Kariye Yağhanesi sokağı, güneyde Ali Kuşçu sokağı arasında yüksek duvarlı geniş bir avlunun içindedir. Kilisenin geçmişi, Bizans döneminde IX. yüzyıla dayanmaktadır. İlk yeri Edirnekapısı karşısında bugün Mihrimah Camii'nin olduğu alandı.Mihrimah Sultan Camii'nin yapılması için bugünkü yerine taşınmıştır.

Kilisenin tarihinin kısaca "yapım-yıkım-taşınma" olduğunu savunan incelemeciler de vardır. Rivayetlere göre Bizans İmparatorlarından V. Konstantinos (741-775) tarafından yıktırılmış halkın zorlamasıyla yeniden yapılmış. Kilisenin girişindeki üç kitabeden sağdakinde Çarmıhta İsa soldakinde kilisenin adandığı aziz (Aya Yorgi) at üstündemızrağıyla ejder öldürürken görülür. Ortadaki kitabe 13 Eylül 1836 tarihli yapım kitabesidir.

Kilise dörtgen plandadır. Kaba yontma taş ve tuğla ile inşa edilmiştir. Cephelerde başka yapılardan, mezarlardan vb. alınma devşirme malzeme göze çarpar. Batı cephesindeki giriş mekanı sonradan eklenmiştir. Kuzey duvarına bir sarnıç bitişiktir. Güney cephesindeyse Ayios Basileios Ayazması bulunur. Avludaki okul binası kullanılmamaktadır.

> Mihrimah Sultan Camii

Edirnekapısının yakınındadır. Mihrimah Sultan, Kanuni Sultan Süleyman ile Hürrem Sultan'ın kızı, Rüstem Paşa'nın da eşidir. Mihrimah'ın adı "güneşle ay" anlamına gelir. Kanuni'nin Hürrem Sultan'dan tek kızı olan Mihrimah, Mimar Sinan'a daha önce Üsküdar'da kendi adını taşıyan bir külliye, Edirnekapı'da, gene kendi adına bir başka külliye daha yaptırmıştır. Bunun da mimarı Sinan'dır.

Bir kent söylencesine göre, Mihrimah, Üsküdar'daki camisinde ilk sabah ezanı okunurken son sabah ezanı da Edirnekapı'daki camisinde okunsun istemiş. Bu yüzden cami için Ayios Yeoryios Kilisesi'nin yeri seçilmiş, Ayios Yeoryios Kilisesi de caminin karşısındaki alanda, kale kapısının karşı yönünde bir yerde yeniden yapılmış.

Camiyle külliyenin herhangi bir yazıtı bulunmadığı için yapılış tarihi kesin olarak bilinmiyor. Yaklaşık 1562-1565 tarihlerinde yapılmış olabileceği kimi kayıtlarda geçer.

Evliya Çelebiye göre: " sair selatin camilerinin kasrı makamında" olan cami ile birlikte odaları avlunun dört yanını kaplayan medresesi ile hamam ve çarşısı vardır. Dış avlusunu çınar ağaçlarıgölgelendirir. Başka kayıtlarda caminin iki medresesi, mektebi, mahfil-i humayunu (hünkâr kasrı) ile arka avluda Rüstem Paşa'nın damadı Güzel Ahmet Paşa'ya ait bir türbe olduğu yazılıdır.

Set üstündeki caminin dört köşe avlusundaki ağaçlar oraya bir bahçe görünümü vermektedir. Ortasında güzel bir şadırvan vardır. Avlunun çevresi medrese öğrencilerinin kaldığı odalarla kaplıdır.

Kare planlı olan caminin girişinde yedi kubbeli bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Doğan Kuban'a göre: "Büyük kubbe sadece kasnak üzerinde değil, bütün taşıyıcı kemer sistemiyle birlikte, yapının bütünü içinde yükselmiştir."

Işık, Mihrimah Sultan Camii'nin, öteki camilerde pek görülmeyen önemli bir özelliğidir. Bu ışıklı ortam, bütün kemerlerin içine çok sayıda pencere açılarak sağlanmıştır.

Külliyenin öteki yapıları, belli onarımlar görmüştür.

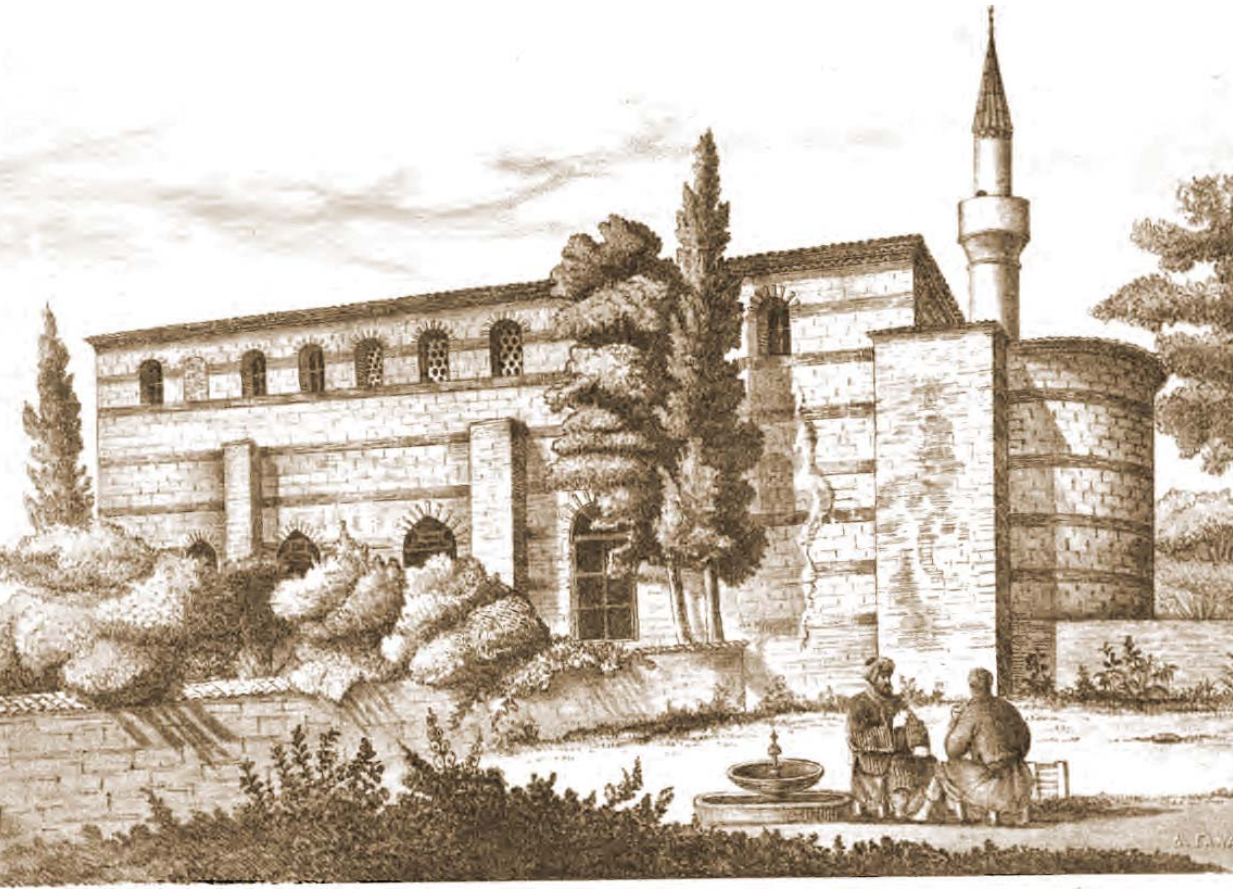
Külliye içindeki caminin Selimiye ile boy ölçüşebilecek güzelliğiyle Sinan'ın sanatı içinde özel bir yeri vardır. Bu güzelliği, görkemliliği dolayısıyla olmalı, bir kent söylencesine göre ona yalnız insanlar değil, doğa da hayrandır. Derler ki, yılın belli bir gününde Edirnekapı'daki Mihrimah'ın üstünde güneş batarken Üsküdar'daki Mihrimah'ın üstüne ay doğar. Bu da bu söylenceye benzer doğa öyküsünü Mihrimah adının anlamıyla, 'güneş ve ay'la, birleştirir.

> Kefeli Camii

Eski bir Bizans yapısı olan Kefevi –halk arasında Kefeli olarak bilinir- Camii Salmatomruk'tadır. Bir setin üstünde, ağaçların arasında yer alan cami, küçük yapısına karşılık, görkemli bir duruş sergiler. XII. yüzyılda yapıldığı sanılan bu bina, kiliseden çok bir manastır olarak inşa edilmiştir. Bir söylentiye göre, Kırım'ın Kefe kentinden buraya gelen Katoliklere kilise olarak verilmiştir. Başka bir söylentiye göre de Balat'taki Surp Hereşdagebert Kilisesi Rumlardan alınarak Ermenilere verildikten sonra bir Ermeni kilisesi olan Kefeli de onlardan alınıp camiye çevrilmiş.

Cami, iki sıra penceresi olan dar, uzun bir dikdörtgen biçimindedir. Kagir bir bina olan caminin son cemaat yeri ile minberi ahşaptır. Minberini Hekimoğlu Ali Paşa yaptırmıştır. Sol tarafında bir minare yer almaktadır.

> Boğdan Sarayı

Kefeli Camii'nin karşısına düşen blokta bir Bizans kalıntısıdır. Bina, iki sıra penceresi olan dar uzun bir dikdörtgendir. Önemli bir mimari özelliği yoktur.

Bina 1930'lu yıllara kadar boyu en fazla 7 metre, tek nefli, iki katlı bir şapeldi. Üst katını basık bir kubbe örtüyor, alt katta ise mezarlar bulunuyordu. 1930'lu yıllarda bilinmeyen sebeplerden dolayı yıktırılan ya da yıkılan ibadethaneden geriye bugün sadece alttaki mahzen katı kaldı.

Boğdan, bugünkü Moldovya'ya Osmanlıların verdiği addır. Murat Belge'ye göre "XII ya da XIII. yüzyılda Aziz Nikolaos'a adanmış bir şapel olarak yapıldığı" sanılmaktadır. Bu durumda "Boğdan Sarayı'nın" Boğdan asillerinin saraylarının ibadethanesinden kalan bir bölüm olduğu da düşünülebilir.

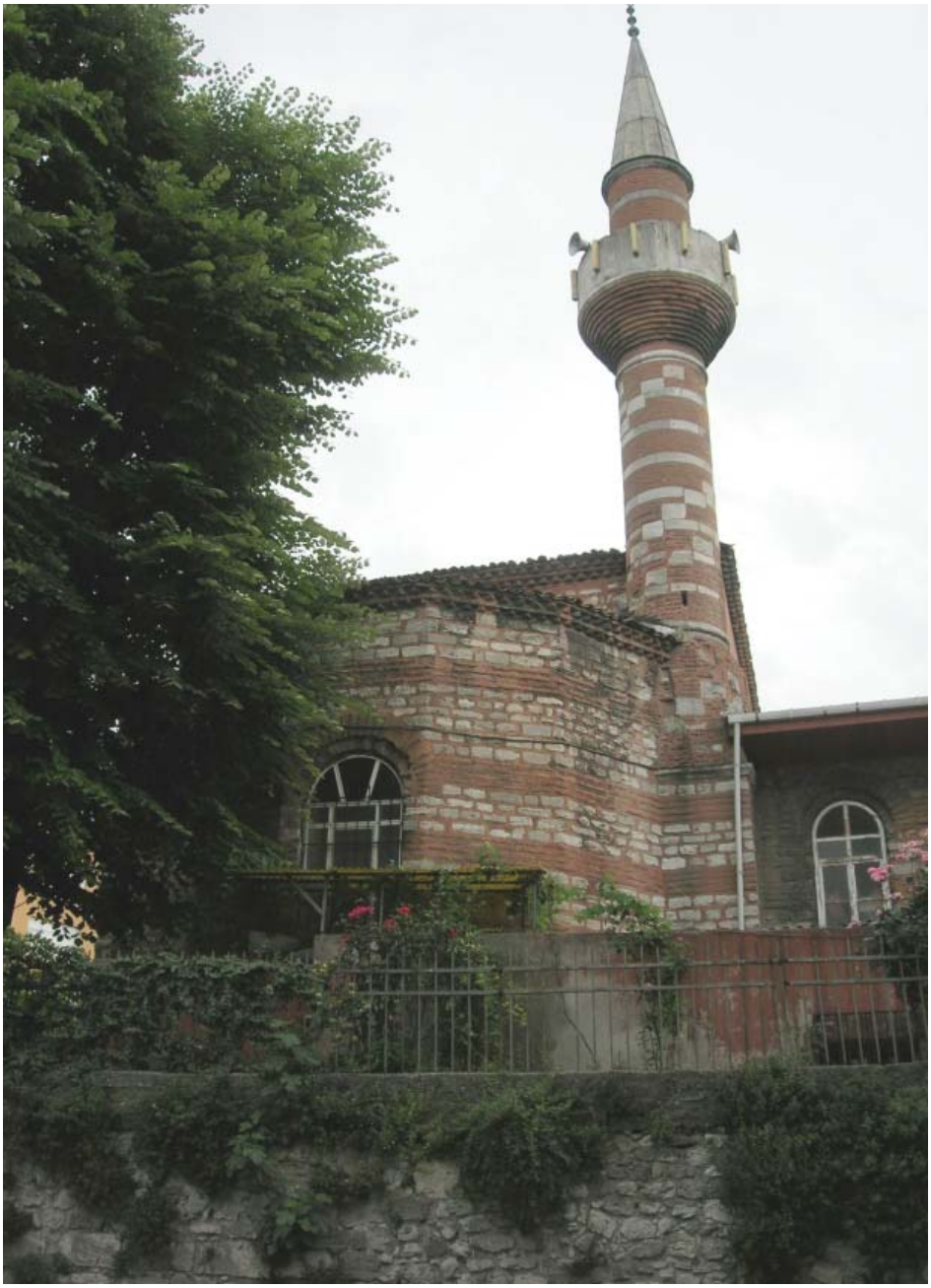
> Cin Ali Köşkü Mahzeni

Kefeli Camii'nden yukarı doğru çıkıldığında Top Sahası ile Kasım Ağa Camii arasında eski bir Bizans sarnıcıdır. Kasım Ağa Camisi de yakınındaki Odalar Camii ile birlikte Theotokos Manastırı'nın bulunduğu yerde, onun kalıntıları üstüne kurulmuştur. Bu kapalı sarnıcın, aynı bölgede olduğu bilinen Büyük Petra Manastırı'na ait olduğu sanılmaktadır. Bir dönem "Cin Ali Köşkü Mahzeni" olarak bilinen sarnıç, Vakıf defterlerinde yakınındaki Kasım Ağa Camii'nin evkafı arasında kayıtlıdır.

Semavi Eyice sarnıç hakkında şunları belirtir:

"İstanbul'un eski Bizans su tesislerine dair etraflı bir inceleme yapan Ph. Forchheimer ile J. Strzygowski'nin 1892'deki araştırmaları sırasında, bu sarnıcın Ermeni iplik bükücüler tarafından atölye olarak kullanıldığına işaret edilmiştir. 1919'da Salmatomruk Mahallesi'ni kül eden büyük yangında bütün çevresi ile tahribe uğrayan sarnıç, uzun yıllar sahipsiz bir harabe halinde kalmış ve burada 1950'den sonra yeniden yapılaşma başladığında, kubbeleri delinerek çevrenin çöplüğü haline getirilmiştir, içine çocukların düştüğü yolundaki şikayetler üzerine de, toprak ve çöp doldurularak bütünüyle yok edilmiştir. Bugün Karagümrük Sarnıcı'ndan görülebilir hiçbir şey yoktur. Sarnıç, dikdörtgen planlı içten 17.20 x 29 m ölçüsünde bir tesis idi. Her bir dizide yedi destekten dört sıra halinde 28 sütun, kemerleri ve bunların üstlerindeki kırk tuğla kubbeyi taşıyordu. Karagümrük Sarnıcı'nın İstanbul arkeolojisi bakımından en ilgi çekici tarafı, içinde destekleyici olarak kullanılan mal-

zemenin çeşitliliği idi. Burada daha eski yapılardan devşirilmiş, değişik boylardaki sütunlar kullanılmış ve bunlara yine devşirme değişik sütun başlıkları konulmuştur. Sütun gövdelerinin boylarının yeterli olmadığı yerlerde ise kaide olarak yine eski sütun başlıkları kullanılmıştı. Hatta bazı yerlerde gövde çok kısa olduğundan üst üste devşirme bir çift başlık konulmuştu. Böylece Karagümrük Sarnıcı adeta değişik üsluplarda bir Bizans sütun başlıkları müzesi görünümüne girmişti."

Karagümrük Anıt Yapıları >

> Çukurbostan (Vefa Stadı)

Karagümrük'te, Fevzipaşa Caddesi üstünde Acıçeşme'ye doğru uzanan alandadır.

Bizans kaynakları arasındaadı sıkça geçen Aetius Sarnıcı, sayısı üçü bulan açık hava sarnıçlarındandır. Aetius, İmparator II. Thedosius (408-450) döneminde vali olmuş, 421 yılına doğru da bu sarnıcı yaptırmıştır.

Anıtsal bir yapısı olan Aetius Sarnıcı, 244X84 metre ölçüsündedikdörtgen planlıdır. Derinliği yaklaşık 13-15 metre, duvar kalınlığı 5-20 metredir. Klüp binası ile tribünlerin yapıldığı yerler bozulmuşsa da günümüze ulaşan tek uzun kenarına ait duvar kalıntılarından yapı malzemelerinin üstüste sıralanan dört dizi tuğla ile on dizi moloz taştan oluştuğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı dönemine suları boşalıp bütünüyle kurumuş halde ulaşan sarnıç, toprakla doldurulup bostan haline getirilmiştir.

"Çukurbostan" olarak bilinen bu bostan 1940'lı yıllarda Karagümrüklü gençlerce top sahasına dönüştürülerek Karagümrük ya da Vefa adıyla günümüze kalmıştır. Halk arasında bugün de "top sahası" olarak anılmaktadır.

> Atik Ali Camii Külliyesi

Fevzipaşa Caddesi'nde, Atik Ali otobüs durağının arkasındadır.

Atik Ali Cami, caddeden biraz yüksekteki setin üstünde, geniş bir külliyenin içinde yer almıştır. Medresesi, hamamıyla bir bütündür. Kapısındaki yazıtta adı: Vasat Atikali Hadımlı Paşa Camii'dir. Yapılış tarihi: 1502-1512'dir.

Halkın Zincirlikuyu adıyla da andığı bu cami, sıralı taş ile tuğladan yapılmış dikdörtgen yapısı, altı kubbesiyle küçük bir "ulu cami" örneğini oluşturur. Sadeliği içinde göz alıcı bir güzelliği vardır.

Caminin dış avlusunun içinde Hattat Rakım Efendi'nin de türbesi bulunmaktadır.

> *Cedid Ali Paşa Medresesi*

Fevzipaşa Caddesinin tam üstünde, Karagümrük otobüs durağının arkasındaki Atik Ali Camisi'nin külliyesi dışındadır. Cedid Ali Paşa adını taşıyan medrese Cedid lakaplı Ali Paşa tarafından yaptırılmıştır. Mimar Sinan yapısı olan bu medrese, mimari açıdan Selimiye, Süleymaniye, Caferağa Medreseleriyle benzerlik taşır. Medresenin odaları, dikdörtgen avlu çevresinde U şeklinde sıralanmıştır. On beş odalı olan medreseye sonradan bir baraka eklenmiştir.

Uzun süre Kızılay Dispanseri, Verem Savaş Derneği olarak kullanılan bu medrese bugün de, Sağlık Bakanlığı'nın Fatih Merkez Sağlık Ocağı olarak işlevini sürdürüyor.

> Mesih Mehmet Paşa Camii

Karagümrük pazarı içindeki Mesih Mehmed Paşa Camii tipik bir çarşı camiidir. Karagümrük meydanı, meydan çeşmesi, meydanı çevreleyen Karagümrük pazarıyla bütünleşmiş, iç içe geçmiştir.

Tam karşısındaki meydan çeşmesine göz kırpar gibi olan cami, Sadrazam Hadım Mesih Mehmed Paşa tarafından 1585 yılında yaptırılmıştır. Çeşmenin yapımıysa 1813'dür.

Mihrabı dıştan çıkıntılı olan cami, dikdörtgen planlıdır. Kubbesi sekiz kemer üstüne oturtulmuştur. Mihrap ana binaya yarım kubbelerle bağlanmıştır. Cami yan galerileri de bu yapıya mahsustur. Altı sütuna oturan beş kubbeli bir son cemaat yeri vardır. Sonradan camiyi genişletmek için ikinci bir cemaat yeri de yapılmıştır. Caminin mihrap ve minberindeki işçilik ve çinileri döneminin en güzel örneklerini yansıtır.

Camide kabri bulunan Mesih Mehmed Paşa'nın türbesindeki kitabede caminin mimarının Mimar Sinan olduğu yazar. Fakat Ahmet Refik caminin Davut Ağa'ya "mal edildiğini" söyler.

Gezenbilir Fotoğraf Grubu "Sinan'a saygı"

> *Hırka-i Şerif Camii*

Hırka-i Şerif'te Keçeciler Caddesiüzerindedir. Hz.Muhammed'in Üveys el-Karani'ye (Veysel Karani) hediye ettiği hırkanın (Hırka-ı Şerif) muhafaza ve ziyaret edilmesi için 1851'de Padişah Abdülmecid tarafından yaptırılmıştır. Cami 8 köşe planlıdır, kesme küfeki taşından yapılmıştır. Bir kubbeli, iki minarelidir. Minareleri birer şerefelidir. Hünkar daireleri, Hırka-i Şerif odası vardır. Mihrap, minber ve kürsüsü rokoko üslubunda mozaik taştır. Caminin hatları Hattat Mustafa Efendi'nindir.

Üveys el-Karani'nin vefatından sonra kardeşiyle süren Üveysi sülalesi elinde kalan Hırka-ı Şerif XVII. yy'ın başlarında, ailenin o tarihteki reisi Şükrullah Üveysi tarafından I. Ahmed'in fermanı gereğince İstanbul'a getirilmişti. İstanbul'a yerleşen Üveysi ailesinin, şimdiki Hırka-i Şerif Camii'nin kuzey yönünde bulunan Akseki Kemaleddin Mescidi'nin karşısındaki bir eve yerleşip, Hırka-i Şerif'inbu evde ziyaret edilmeye başlanması üzerine Sadrazam Çorlulu Ali Paşa hırkanın korunabilmesi için kagir bir hücre ile bitişiğinde bir çeşme ve imaret inşa ettirmiş, daha sonra Şeyh Osman Üveysi zamanında 1725'te ilk defa bir vakıf tesis edilmiştir. I. Abdülhamid 1780'de, şimdiki caminin kuzeyinde, avlu üzerinde bulunan ufak kagir hücreyi inşa ettirerek ziyaretlerin burada devam etmesini sağlamış, Küçük Hırka-i Şerif Dairesi veya Eski Hırka-i Şerif Odası olarak anılan bu hücre II. Mahmud tarafından 1812'de yenilenmiştir.

Padişah Abdülmecid bu kutsal emanete uygun bir camii ve ziyaret yeri yaptırmaya karar verince çevredeki birçok bina kamulaştırılarak yıktırılmış, 1847'de başlayan inşaat 1851'de sona ermiştir.

Cami, Hırka-i Şerif'in korunması ve ziyaretine özel birimlerle, hünkar mahfili ve hünkar kasrı ile donatılmıştır. Ayrıca caminin çevresinde görevlilerin barınacakları konutlarla bir külliye oluşturulmuştur: Üveysi ailesinin en yaşlı erkek bireyi/reisi ile ailesi için bir konut (meşruta), reis olan kişi reşit değilse, onun yerine bakacak olana özel "vekil dairesi", Hırka-i Şerif'i korumakla görevli bir bölük jandarma için kışla (şimdi Hırka-i Şerif İlköğretim Okulu olarak kullanılan bina) ve görevliler için çeşitli odalar.

Hırka-i Şerif, her yıl Ramazan ayının on beşinden Kadir gecesine kadar öğlen ve ikindi namazları arasında ziyarete açılır.

Camiin bulunduğu mahallenin ismi Fatih Belediye Meclisinin 2008 yılında almış olduğu bir karar ile (Muhtesip İskender Mahallesi, Keçeci Karabaş Mahallesi ve Mimar Sinan Mahalle'lerinin birleştirilmesi ile) Hırka-i Şerif Mahallesi olarak değişmiştir.

> *Üçbaş Mescidi ve Medresesi (Nureddin Hamza Camii)*

Üçbaş mescidiyle medresesi, sarayağa caddesinin hemen başındadır. Nureddin Hamza Camii olarak da anılan bu yapı 1532-33 tarihini taşır. Mimar Sinan'ın tarihi saptanabilen ilk yapıtı olarak bilinir. Mescidin sıvalı olan duvarları tuğla hatılı taştandır. Minaresinin kaidesi XVI. Yüzyıla ait olup üst bölümü son yıllarda yapılmıştır. 1729'daki Balat yangınından sonra onarılmış, 1960'lı yıllardaysa bugünkü halini almıştır. 1989'daki onarımdaysa duvarlar yenilenerek tavan bölümü yükseltilip betondan düz olarak yapıldı.

Avlunun giriş bölümünde bulunan bodur minare kesme taştandır. Aynı adı taşıyan bitişiğindeki medrese de Mimar Sinan yapısıdır. Orası da 1729'daki yangından sonra yenilenmiş daha sonraki onarımlarda kimi değişikliklere uğramıştır.

Medrese, mescitle bir bütün oluşturan açık bir avlu içindedir. Medrese, öğrenci odaları ve dershanesiyle içinde mescidin de bulunduğu yamuk planlı avluyu üç yandan kuşatmıştır. Odalarda dershanenin kapıları ahşap direkli sundurmaya açılmıştır. Cadde yönünden dikdörtgen açıklıklı pencerelerle öğrenci odalarının ocaklarına ait kare kesitli bacalar sıralanmaktadır.

"Üçbaş" adının mescitle medreseyi yaptıran Nureddin Hamza'nın doğduğu köyden geldiği sanılıyor. Evliya Çelebiyse bu adı hoş bir öyküyle açıklar: Vaktiyle usta bir berber varmış, bu adamcağız ucuz bir fiyata aynı anda üç kişinin başını birden tıraş edermiş. Bu yolla çok müşteri sağladığından biriktirdiği parayla bu camiyi yaptırmış.

> Hasan Paşa Medresesi

Sarayağası Caddesi'nin girişinde, tam köşededir. 1575 yılında yapılmıştır. Hasan Paşa Medresesi pencereleri demir parmaklıklı, kesme taş duvarlıdır. Medrese, bir zamanlar imaret (aşhane) ya da tabhane (konukevi) olarak kullanılmış. Sonradan yıkık dökük odalarına yoksul ailelerin sığındığı, yarı gecekondu bir yer olmuştur. "Sarayağası Caddesi" tabelası medresenin taş duvarına çakılıdır. Günümüzde metruk durumdadır.

> Derviş Ali Camii

Cami, XVI. Yüzyılın ikinci yarısında ünlü bir hattat olan İstanbullu Derviş Ali tarafından yaptırılmıştır. 1812 yılında yenilenen cami, zamanla harap olduğundan 1978 yılında Cami Yaptırma derneğince yıktırılarak yeniden yaptırılmıştır. Duvarları kagir çatısı ahşaptır. Bugün bahçe görünümündeki geniş bir avlunun kenarında bulunmaktadır.

İstanbul'da pek örneği görülmeyen minaresi XIX. yüzyıldan kalmadır. Kaidesi kesme taştan olan minarenin gövdesi sekiz köşeli olup şerefesi gövdenin içinde mihrap biçiminde sekiz pencerelidir. Ayrıca sekiz köşeli piramit biçiminde bir külahı vardır.

> Nurettin Tekkesi

Tekke, adını verdiği sokağın üstündedir. Sokak üstündeki türbe bölümüyle iç bölümdeki ahşap tekke binasından oluşmaktadır.

Nurettin Tekkesi, Şeyh Nurettin el Cerrahi tarafından Cerrahiliğin piri Şeyh Seyyid Muhammed Cerrahi adına 1703 tarihinde kurulmuştur. Tekke yapıları III. Murat tarafından yaptırılmıştır. Tarikat, Halvetiye tarikatının Cerrahi kolu olarak bilinir. Tekke, kuruluşundan bu yana birçok onarım geçirmiş, en son 1944'te yapılan onarımla bugünkü halini almıştır.

1720 yılında ölen Nureddin Cerrahi, sokak üstündeki türbe içinde, annesi Emine Hatun'un ayak ucunda gömülüdür. Son dönemin ünlü mutasavvıflarından Hacı Muzaffer Özak ile Sefer Dal'ın çalışmalarıyla Cerrahi tarikatı yaygınlaşmıştır.

Tasavvuf kültürüyle tekke musikisi bakımından önemli bir merkez olan Nurettin Tekkesibugün, Tasavvuf Musikisi ve Folkloru Vakfı olarak işlevini sürdürmektedir

> *Canfeda Hatun (Kethüda Kadın) Camii*

Nurettin Tekke Sokağı ile Canfeda Hatun Sokağı'nın kesiştiği köşede, Nurettin Tekkesi'nin bitişiğindedir. Cami, 1584 yılında Canfeda Saliha Hatun tarafından yaptırılmıştır. Dikdörtgen planlı, üstü çatılıdır. İçerde üç yanı kadınlar mahfiliyle çevrili caminin minberi çini kaplıdır.

Minaresi, son dönemde yapılmış olup üstü sıvalı ve kurşun külalıdır.

Son yıllarda yapılan çeşitli onarımlar, iç ve dış görünümünde orijinalinden farklılıklara yol açmıştır. Çok büyük olmayan avlu içindeki şadırvanın üstündeki yazıtta: "Yaşayan her şeyi sudan yarattık"ayeti yazılıdır.

> *Nişancı Mehmet Paşa Camii*

Sarayağa Caddesi'nin sağındaki mezarlığın tam karşısındadır. Camiyi yaptıran Mehmet Paşa, "nişancı" yani padişah tuğrasını (mührünü) taşıyıp kullanan bir devlet adamıydı. Caminin Mimar Sinan yapısı olduğu söyleniyorsa da Sinan Tezkire'sinde adına rastlanmıyor. Sinan'ın yetiştirdiği Davut Ağa ya da Mehmet Ağa tarafından yapıldığı sanılıyor.

Dış görünümü göz alıcı olduğu gibi iç görünümü de güzeldir.

Külliye olarak yapılan caminin külliyesinde olduğu bilinen tekke, zaviye ile medresesinin III. Mustafa dönemindeki 1766 büyük depreminden sonra yok olduğu sanılıyor. Mehmet Paşa'nın sekizgen türbesi bir yıkıma uğramadan bugüne kalmıştır.

1766 depreminin ardından onarım gördüğü sanılan caminin geniş avlusu tuğla ile taştandır. Avlunun ortasında sekiz mermer direğe oturan konik çatılı bir şadırvanı vardır.

> *Kumrulu Mescit*

Nişanca Çarşısı'nı geçince Fevzi Paşa Caddesi'nden Çarşamba'ya çıkan yokuştan hemen öncedir. Onarımlarla değişikliğe uğramış olsa da İstanbul'daki en eski Osmanlı yapılarından biridir. Fatih Camii'nin mimarı Atik Sinan tarafından 1460 yılının sonlarında kendi adına yapılmıştır. Fatih tarafından idam ettirilen mimarın mezarı, Kumrulu Mescit mezarlığındadır.

Mescidin adı, binaya bitik olan akmayan çeşmenin taşındaki iki kumru kabartmasından kaynaklanır. Kabartmadaki kumrular, karşılıklı olarak hayat pınarından su içmektedirler. Bizans'tan kalma olduğu sanılan kabartma Atik Sinan tarafından tam bir hoşgörüyle caminin çeşmesinin aynasına yerleştirilmiştir.

Çarşamba Semti Anıt Yapıları >

> *Darüşşafaka*

Fatih'le Çarşamba arasındadır. Amacı İstanbul'da babasız yoksul çocukları eğitmek olan ve Darüşşefakatül islam (İslam şevkat yuvası) adını taşıyan okulun binası, 1873 yılında Ohannes Kalfa tarafından yapılmıştır.

1865 yılında Müslüman yoksul çocukların öğrenim olanağına kavuşmaları için "Cemiyet-i Tedrisiyye-i İslamiyye" adında bir dernek kurulmuştu. Derneği kuranların başında, Maliye Nazırı Yusuf Ziya Paşa, Gazi Ahmed Muhtar Paşa, Vidinli Mareşal Tevfik Paşa geliyordu. Dernek önce Beyazıt semtindeki Simkeşhane Çarşısı'nın yanında Valide Emetullah Hanımefendi'nin okulunu onararak işe başladı. Okuma-yazma ile başlayan öğretim, Kur'an-ı kerim, ilmihal bilgileri, matematik, geometri ve coğrafya dersleri ile devam ediyordu.

Öğrencilerin sayısının hızla artması ve okulun binasının yeterli gelmemesine yol açtı. Dönemin padişahı Abdülaziz'in maddi ve manevi desteği, hayır sever Müslümanların da yardımlarıyla "Cemiyet-i Tedrisiyye-i İslamiyye", Darüşşafaka Lisesi'nin inşasına İstanbul'un Fatih semtinde 1869 senesinde başladı. İnşaat dört sene sürdü.

12 Haziran 1873 günü yeni okulda derslere törenle başlandı. Okula ilk defa elli dört öğrenci alındı. İlk kurulduğu zamanlar dersleri cemiyet üyeleri vermekteydi. Daha sonraları tayin edilen öğretmenler vermeye başladı.

Adı "Şefkat Yuvası" anlamına gelenokulun yönetimi II. Abdülhamit döneminde bir ara Maarif Vekaleti'ne bağlanmışsa da, Meşrutiyetten sonra Darüşşafaka'yı bitirenler derneklerini kurarak okulun yönetimine bağımsızlık kazandırdılar. Okul programına ilk olarak jimnastik ile askerlik derslerini alan okul, okul kitaplarını da kendi ismarlayıp yazdırarak bastırdı.

1971 yılından berikarma eğitime geçilen lise Darüşşafaka Cemiyeti tarafından yönetilmekte, eğitim günümüzde Maslak'taki yeni binada, yatılı olarak, sürmektedir.

> Sultan Selim Camii Külliyesi

Sultan Selim Camii'yle külliyesi Çukur Bostan'ın hemen üstünde yer alır. İstanbul'un Haliç'e bakan, beşinci tepesi üstündedir. Bu tepe Sultan Selim olarak anılır.

Camiin yazıtında, yapımına I. Selim'in (Yavuz Sultan Selim) buyruğuyla başlatıldığı yazılıdır. Mimar Acem Ali'nin başladığı yapım işi, Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1522'de, babası adına tamamlattırılmıştır. Yapının Mimar Sinan'a tamamlattırıldığı sanılmaktadır.

Külliye, yapıldığında cami, tabhane, imaret, sıbyan mektebi, hamam ve türbelerden oluşmaktaydı. Bu yapıların bir bölümü günümüze ulaşamamıştır. İmaret, medrese, Ayşe Hatun Türbesi yıkılanlar arasındadır.

Yavuz Sultan Selim'in türbesi mihrap yönündeki avludadır. Ölümünden üç yıl sonra 1523'te Kanuni tarafından yaptırılmıştır. Tek kubbeli olan türbe sekiz köşelidir. Önünde dört mermer sütunlu revak bulunmaktadır. Türbe, XVI. yüzyıla ait çini panolarla süslüdür.

Dış avlusu, bir "bakacak" (panaroma) alanı özelliğini taşır. Avlunun görünümü karşıdaki Taşkızak, Camialtı tersanelerinden başlayarak Kasımpaşa kıyılarına, oradan Okmeydanı'na kadar uzanır.

> *Çukur Bostan (Aspar)*

Çarşamba semtinde Yavuz Selim Camii'ninönündedir.

Bizans döneminde İstanbul'un uzun sürecek kuşatılma ihtimali gözönüne alınarak yapılmış sarnıçlardan "Aspar" adıyla anılanıdır. "Çukurbostan"ın derinliği yaklaşık 10-11 metre olup, 152 x 152 metre ölçülerindedir. Bu özelliğinden dolayı Bizans döneminde "kare bahçe" olarak da anılıyordu.

Asparünlü bir Got komutanıydı. 457'de I. Leon'u destekleyerek imparator olmasını sağlamıştı. 459 yılında şimdi Fatih diye anılan bölgede adıyla anılan bu sarnıcıyaptırdı. 471 yılında I. Leon tarafından idam ettirildi.

Osmanlı döneminde Aspar sarnıcı da, öteki iki benzeri gibi, dibine birikmiş verimli toprak yüzünden bostan olarak kullanıldı ve "Çukurbostan" olarak adlandırıldı.

Aspar, 1980'e kadar, ortasındaki cami, ağaçların arasındaki evleriyle bostanlığını korumuştu. Bedrettin Dalan döneminde, Belediye sokak aralarına kurulan ünlü Çarşamba pazarını buraya taşımak bahanesiyle, bostanı ortadan kaldırdı. Her yana beton dökülerek pazar yeri yapılmak istendi, başarılı olmadı.

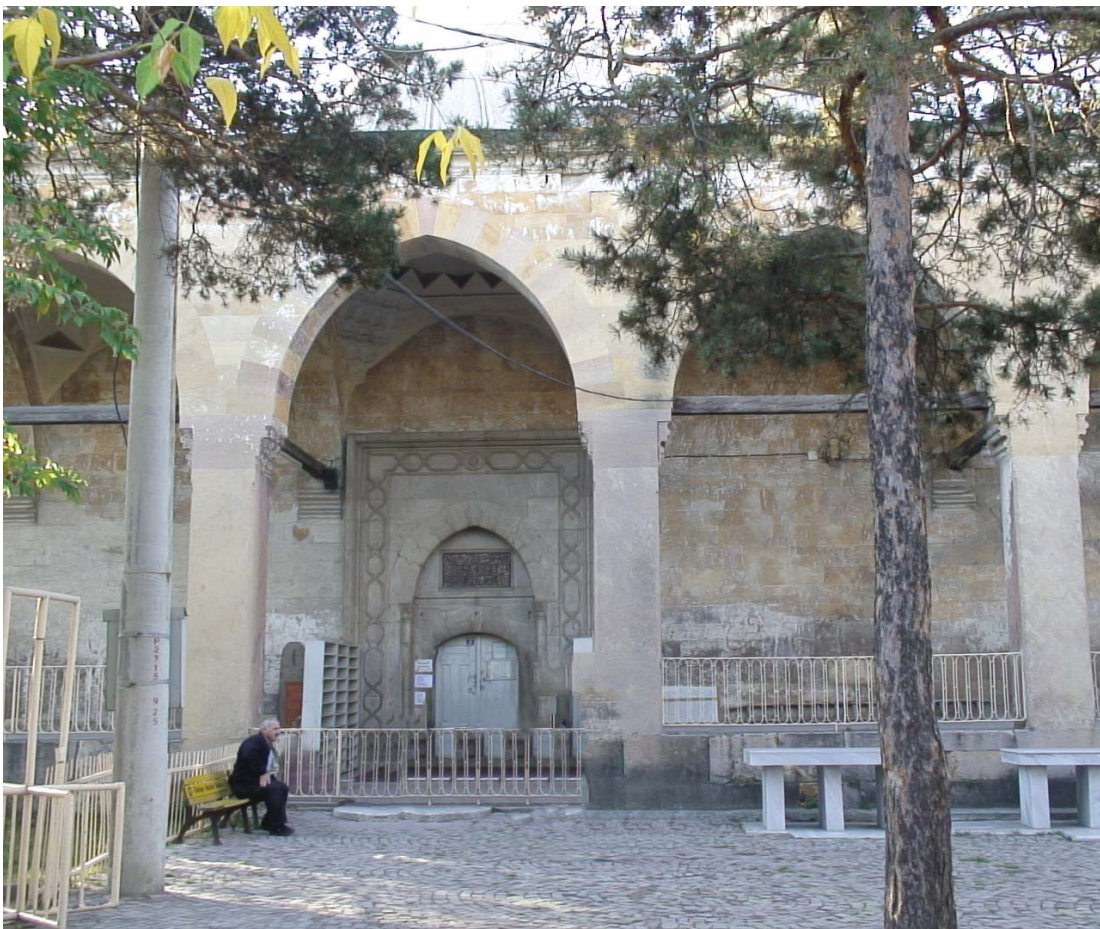
> İsmail Ağa Camii

Çarşamba karakolunu geçtikten sonra caddenin sağındadır. Camiyi 1723'te Osmanlı'nın 56. Şeyhülislamı Ebuishak İsmail Efendi yaptırmıştır.

Cami dükkanların üstüne inşa edilmiştir. Bu yüzden avlusuna merdivenle çıkılır. Girişin üstü "sıbyan mektebi"dir. Avlunun arka tarafındada "darülhadis" bulunur.

Kagir olan cami Lale Devri Osmanlı mimarisinin barok üsluba geçiş örneklerindendir. Ana kubbenin iki yanında üçer küçük kubbe daha yer alır. Caminin internet sitesinde binanın en, boy ve yükseklik bakımından Kabe'yle aynı ölçülerde olduğu ve bunun müftülükçe de kabul edildiği iddia ediliyor: "11.68, 12.04, 10.18, 9.90 metre." Caminin içinde sekiz mermer sütunun üzerinde kadınlar mahfili, cemaat bölümünün üstünde, beş küçük kubbe yer alıyor. Bu bölümün sağında ve solunda duvara oyulmuş iki mermer mihrap bulunuyor.

İsmail Ağa Camii, 1894 'teki büyük İstanbul depreminde harap oldu, minaresi yıkıldı. Bir süre metruk kalarakbakırcı ve kalaycılara mesken oldu. 1952'de aslına sadık kalınarak onarıldı ve yeniden ibadete açıldı. 1988 yılında namaz kılınan alanı genişletmek için yapılan beton yapı binanın orijinalliğini zedeledi.

> Mehmet Ağa Camii ve Hamamı

Sarayağası Caddesi'nin devamındaki küçük bir bahçe içindedir. Zenci Harem ağalarından Mehmet Ağa'nın yaptırdığı sevimli bir görünüşe sahip bu küçük cami, 1586'da, ölümünden sonra mimarbaşı olarak Mimar Sinan'ın yerini alacak olan Davut Ağa tarafından yapılmıştır.

Bahçe içindeki Mehmet Ağa Camii'nin, hem Çarşamba'ya, hem de Sarayağa Caddesi'nin yer aldığı Beyceğiz mahallesine çıkışı vardır. Mehmet Ağa'nın türbesi, bahçenin içindedir. Camiyle birlikte karşısında yapılmış olan Halvetiye Tekkesi'yle darülhadis yıkılıp yok olmuştur.

Caminin Beyceğiz mahallesi yüzünde bulunan Mehmet Ağa hamamı, külliyeden ayakta kalabilen tek yapıdır. Hamam, çifte hamam denilen kadın ve erkek bölümlerinden oluşur, semtin çalışan sayılı hamamlarından biridir.

> *Fethiye Camii*

Çarşamba'da Haliç'e bakan bir tepenin üstündedir. Cami, Meryem adına kurulmuş olan Teotokostis Pammakaristos Manastırı'nın kilisesinden dönüştürülmüştür. Kayıtlara göre manastırın yapıldığı yerde, daha önce bir kilisenin bulunduğu, bugün kayıp olan bir kitabeden anlaşılmaktaymış.

Bugünkü yapı XIII. Yüzyılın sonlarındaBizanslı devlet adamlarından Mihail Glabas Tarkaniotes tarafından yaptırılmış. Dönemin şairlerinden Mihail Files'in (1275-1346) bu konuda yazdığı manzum metin ana binaya bitişik mezar şapelinin güney cephesindeki bir silme üzerinde yer alıyor. Mezar şapelini Mihail GlabasTarkaniotes'in eşi yaptırmış. Mezar şapelinde ise Bizans İmparatoru Mikhail Dukas ve eşi Maria'nın mezarları bulunuyor.

Mihail Glabas Tarkaniotes, manastır ile kiliseyi 1290'larda tamamlamış. Rahip Kosmas da manastırın başına getirilmiş, 1294'de de patrik seçilmiş. Fatih II. Sultan Mehmet'inİstanbul'u aldıktan sonra patrikliğe getirdiği Gennadios Skolarios1455'te Fatih'in buyruğuylabulunduğu Havariyun Kilisesinden kadınlar manastırı olan Pammakaristos Manastırı'na geçerek patrikhaneyi de buraya taşımıştır. Fatih'in bu patrikhaneye gelerek patrikle Hıristiyanlık üzerine tartıştığı, tartışmanın metninin yer aldığı "Gennadios İtikatnamesi" yüzünden bilinir.

Pammakaristos Manastırı ile Kilisesi150 yıl patrikhane olarak kullanılmıştır. 1490'a doğru Türkler patrikhaneye el koymak istemişlerseFatih'in emirnamesi doğrultusunda bu girişim önlenmiştir.

Yavuz Sultan Selim döneminde(1512-1520)Despot Thomas'ın torunu Joannes Paleologos buraya gömülmüştür. İstanbul'a gelen yabancı gezginlerden Stephan Gerlach'la Salomon Schweigger'in mektup ve seyahatnamelerinde manastır ile kilisenin durumu anlatılır. Schweigger'in kitabında duvarlarla çevrili bir düzlükte yer alan binaların bir gravürü de vardır.

III. Murat döneminde (1574-1595) çevresinde Türk mahallelerinin yoğunluk kazanmasıyla Pammakristos Kilisesi Gürcistan ile Azerbaycan'ın fethi onuruna 1590 yılına doğru camiye dönüştürülerek Fethiye Camii adı verilmiştir. (Patrikhane de önce Ayios Demetrios Kanavis Kilisesi'ne, 1612'de de şimdi bulunduğu Ayios Yeoryios Kilisesine taşındı.)

Kilise camiye dönüştürülürken apsis bölümü yıkılarak buraya kıble yönüne uygun, içinde mihrabın bulunduğu kubbeli bir bölüm eklenmiştir. Ana bina ile yanındaki ek binada bulunan sütunlar kaldırılarak kubbeler ve tonozlar büyük kemerlerle desteklenmiştir. Sadrazam Sinan Paşa da batı yönüne avluyu U biçiminde saran bir medrese yaptırmıştır.

1640'taki Balatkapı yangınında Fethiye Camii de hasar görmüştür. Güney cephesindeki kapı üstündeki yazıta göre cami 1845 yılında onarılmış, barok tarzındaki eski minaresi de bu arada yenilenmiştir. XX. Yüzyılın başında medresenin yıkıntısı üzerine Mimar Kemalettin Bey'in (1870-1927) çizdiği projeye göre bir ilkokul yaptırılmış, avlu duvarları yıkılan cami külliye durumundan çıkarılmıştır.

1936-1938 arasında Vakıfların restore edilirken güney yönünde tonozların üstüne oturtulan ahşap yapı ile buraya çıkışı sağlayan geniş dış merdiven kaldırılmış ve cami Müzeler Müdürlüğü'ne devredilmiştir.

Fethiye Camisi 1960'lı yıllarda çevre baskısıyla ibadete açılmıştır.

Caminin, bitişiğindeki mezar şapeliyse Amerikan Bizans Enstitüsünce mozaik ve freskleri ortaya çıkartılarak restore edilmiştir. Bu arada Osmanlı döneminde yapılan kemer sökülerek, eskiden var oldukları bilinen sütunların yerlerine yenileri konularak mezar şapeli eski biçimine kavuşturulmuştur. Bugün ana yapı cami olarak kullanılmakta, araya bir duvar yapılarak ayrılan ek şapel Müzeler Müdürlüğü'ne bağlı olduğundan gezilebilmektedir.

XIII. Yüzyıl sonlarında yapılan ana bina, örnekleri son dönem Bizans mimarisinde görülen, orta mekanını üç tarafından U biçiminde koridorların sardığı"dehlizli" tipteki kiliselerdendir. Ana binanın orta mekanı, pencereli bir kare kitle halinde yükselir. Üstünde Bizans mimarisinin tipik kubbesi bulunur. Dalgalı saçağı, kademeli kemerler içindeki pencereleri ile bu kubbe XII-XIV. Yüzyıllarınmimari özelliğini taşır.

Mihail Glabas'ın karısı Maria'nın XIV. Yüzyıl başındaana binanıngüney cephesine bitişik olarak yaptırttığı mezar şapeli dört sütunlu haç

planına göre yapılmıştır. Bunun da üzerinde dönemin üslubunu yansıtan kubbeler vardır. Bir Bizans kilisesinin sütün mimari özelliklerini taşıyan bu ek şapelin en önemli özelliği, dış yüzeylerini kaplayan taş ve tuğlalardan yapılmış bezemelerdir. Yapının güney cephesinde yer alan mermer yazıtın yanısıra, tuğlalardan yapılmış bir yazı frizi/saçağı da vardır. Yapıtın kubbesinin içini Panktokrator (Evrenin Egemeni) İsa ile çevresini almışTevrat Peygamberlerinin mozaikleri örtmektedir. Burası cami olduğunda da mozaikler kapatılmamıştı. Apsis bölümünde demahşer günüde insanlığa yardımcı olmasını sağlamak için İsa'nın iki yanında yer alan Meryem ile Vaftizci Yahya'yı betimleyen bir mozaik bulunmuştur. Kemerlerle tonozların üzerinde de kimi azizlerin resimleri ortaya çıkarılmıştır. Kuytu yerlerde mozaiklerin yerine freskler yer almaktadır.

Bu birbirine yapışık iki binayı dıştan, taş ve tuğladan oluşan, sonradan yapılma ve herhangi bir mimari özelliği olmayan bir dehliz üç yandan sarmaktadır.Başka bir ek de, Osmanlı döneminde yapılmış olan kubbeli mihrap yeridir. Caminin çevresinde iki yana kapısı olan taştan biravlu duvarı vardı. Bugün bu kapılardan yalnız biri kalmıştır. Duvarlarsa hemen hemen ortadan kalkmış gibidir.

> *Draman Camii*

Cami, Draman çukurundan yüksekte bir set üstündedir.

Draman sözcüğü, Dragoman sözcüğünün halk dilinde değişikliğe uğramış biçimidir. Osmanlı döneminde çevirmenlere "dragoman" denirdi. Camiyi yaptıran Kanuni Sultan Süleyman'ın çevirmenlerinden Yunus Ağa'dır. Caminin bir adı da Tercüman Yunus Camii'dir. Draman adının Yunus Ağa'nın çevirmenliğinden geldiği anlaşılıyor. 1541'de yapımına başlanan cami, Yunus Ağa'nın ölümü üzerine kardeşi Mustafa Ağa tarafından tamamlanmıştır.

Cami, 1729'daki büyük yangında yandığından III. Ahmet tarafından yeniden yaptırılmış 1914'te yıkılma tehlikesi geçirdiğinden yıktırılmış olanına uygun olarak yeniden yaptırılmıştır. Evvelce dikdörtgen planlı, çatılı, kargir bir bina olan yapı, 1985'te Vakıflar İdaresi ve Cami derneğince dört duvar üstüne kubbeli olarak yapılmıştır.

Topkapı Anıt Yapıları >

Bizans ve Osmanlı döneminden günümüze kadar gelen bu yapılar, Topkapı'nın sur içi bölümünde kümelenmişlerdir.

> Kara Ahmet Paşa Camii Külliyesi

Topkapı'da, sur kapısının yakınında, alanın sağ yanında bulunmaktadır; Topkapı Camii olarak da bilinir. Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamı olan Kara Ahmet Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Paşa camisinin bittiğini görmeden padişah tarafından idam ettirilmiştir (29 Eylül 1555) . Başarılı bir komutan olan Kara Ahmet Paşa'nın boğdurulma nedenleri arasında, daha önce Kanuni'nin öldürttüğü şehzade Mustafa taraftarı oluşu ile Hürrem Sultan'ın damadı Rüstem Paşa'yı yeniden sadarete getirmek istemesi gösterilmektedir.

Paşa'nın ölümüyle yapımı yarım kalan külliyeyi kimilerine göre yerine geçen Rüstem Paşa, kimilerine göre de kethüdası Hüsrev Bey tamamlattırmıştır. 1558'de bitirildiği sanılan külliyenin ana yapısını cami ile medrese oluşturmaktadır.

Enine dikdörtgen planlı olan cami, 6 sütuna oturan büyük kubbeyi köşelerden destekleyen 4 yarım kubbeyle örtülüdür. Böylece enine açılan toplu bir mekân gelişmesi sağlamıştır. 7 bölümlü son cemaat yeri, ortada kubbe, yanlarda aynalı tonoz örtülüdür. Dönemin özelliklerini taşıyan kalem işi tavan süslemeleri, minber süslemeleri ile cami içindeki çini bezemeleriyle dikkati çeker.

Cami avlusunun çevresinde U biçiminde revaklı medrese odaları yer almaktadır. Dikdörtgen planlı sibyan mektebi, yıkımlar dolayısıyla külliyeden uzağa düşmüştür. Bugün Ahilik Derneği tarafından kullanılmaktadır.

Kesme taştan türbesi 6 köşeli olup çift kubbeyle örtülüdür.

> *Mustafa Çavuş Mescidi*

Topkapı, Pazartekke'de Millet Caddesi üstünde İ.E.T.T. garajının yanında bulunmaktadır. Küçük bir kilise kalıntısıdır. Manastır Mescidi olarak da bilinir. Eski adı bilinmeyen bu Bizans yapısının yapım tarihi de kesin değildir.

Metrodonas, Nimfotadoras ve Menodonas adlarındaki azizler için yapılan bir kilisenin kalıntısı olduğu söylenirse de adı edilen kilise hakkında Topkapı dolaylarında olduğundan başka bir bilgi de, bu bina ile ilişkisini gösteren bir kanıt da yoktur.

Başka bir görüşe göre Latin işgalinden (1204–1261) sonraki yıllarda ortaya çıkan Kira Marta Kadınlar Manastırı'nın bir parçası olduğu sanılmaktadır. Bu manastır, Bizans İmparatorluğu'nu 1261'den sonra yeniden kuran VIII. Mihael Palaelegos'un (1261-1282) kız kardeşi Maria (rahibe adıyla Marta) tarafından XIII. yüzyıl sonlarında yaptırılarak imparator soyundan gelen soylu kişiler gömülmüştür.

Kira Marta Manastırı'nın Topkapı dolaylarında olduğu, Kudüs'e giderken burayı ziyaret eden Rus hacılarının yol anılarında anlattıklarıyla C. Buondelmonti'nin 1424 yılı çizimlerinden anlaşılıyor.

Fetihten sonra çok harap durumdaki bu manastırın bir parçası, Fatih döneminde yaşayan Mustafa Çavuş tarafından mescide çevrilmiştir.

Mescit, apsis (kutsal sayılan bölüm/mihrap)çıkıntısı ile birlikte 12,20 metre uzunluğundadır. Batı yanındaki çapraz tonozlarla örtülü üç bölümlü, 2 metre kadar genişlikteki narteks/sundurma iki sütuna dayalı üç kemerli ana mekâna açılır. Ana mekân, üstü kiremit kaplı ahşap bir çatıyla örtülü dikdörtgen biçimindeki bir salondan ibarettir. Binanın doğuya bakan yönünde içten yarım yuvarlak dışardan ise yedi cepheli bir ana apsis vardır. Bunun iki yanındaki küçük apsisler ise çokgen planlıdır.

Yapının daha önce çevresinde bulunan duvar kalıntıları, garaj yapılırken yok olmuştur. Mescidin dış cepheleri, kaba yontulmuş taşlarla aralarda üç sıra tuğladan oluşan hatıllardan yapılmıştır.

1955'teki çevre genişletilmesinden önce mescit, mahalle içinde bulunuyordu. Çevresi çiçeklendirilmiş bir ortam içindeydi. Yıkımlarla ortalığa çıktıktan sonra garaj düzenlenmesi sırasında İ.E.T.T. garajının duvarları içinde kaldı. Mülkiyeti Vakıflar İdaresi'ne ait olsa da bir süre garajın malzeme deposu olarak kullanıldıktan sonra garaj personelinin ibadet yeri haline getirilerek mescitliğini geri aldı.

Mustafa Çavuş Mescidi'nde ne Bizans, ne de Osmanlı dönemine ait herhangi bir bezemeye rastlanmamaktadır. İç tavanı ve minberi ahşap olan mescidin yamuk duran mihrabı alçıdandır. Giriş kapısı garajın içinde kalan mescidin kapısının üstü eternitle kapatılarak son cemaat yeri yapılmıştır. Eskiden tahta olan minaresi bugün yoktur. Yanında bulunan çeşmesiyle mektebi yıkımlar sırasında yok olmuştur.

> *Kürkçübaşı Ahmet Şemsettin Camii*

Topkapı, Pazartekke'de Millet Caddesiyle Topkapı Caddesi kavşağında, benzincinin yanındadır. Kanuni'nin Kürkçübaşı'sı Ahmet Şemsettin Efendi tarafından 1571'de yaptırılmıştır. Mimarı belli değildir

Avlusuna birbirine yakın iki kapıdan girilen cami, kare planlı olup duvarları kesme taştan, çatısı ahşaptır. Göbekli tavanıyla minberi de tahtadır. Alçıdan kum saatli ve sarkıtlı bir mihrabı vardır. Mihrabın çevresi kırmızı seramikle bezelidir. Bir de ahşap kadınlar mahfeli vardır. 4 sütunlu olan son cemaat yeri camekânlıdır. Sağda bulunan minaresi kesme taştandır. Kare bir kaide üstüne oturtulan minarenin gövdesi köşeli ve kurşun külahlıdır. Tek şerefesinin altı yivlidir. Minarenin alt kısmında yer alan güneş saati, hicri 917 (1511) tarihli olup Endülüsi Mehmet bin Ebu Kasım'ın eseridir.

> *Surp Nigoğayos Kilisesi*

Topkapı, Postayolu Sokağı'nda bulunmaktadır. Edirnekapı Salmatomruk'taki Surp Nigoğayos Kilisesi, Ermenilerin elinden alınınca Topkapı Rum Mahallesi'ndeki Ayios Nikolaos Rum Kilisesi'ne yakın bir yerde 1626-1630 tarihleri arasında yeni bir ahşap kilise yaptılar. Topkapı Beyazıt Ağa Mahallesi'ndeki bu kilise, 1931'de yıkıldı. Bir fermanla yeniden yapımına girişildi. Yapım çalışmalarını, Vartan Kalfa'nın yapımını yürüttüğü kilise, yapım giderleri yeterince karşılanamadığından yarım kalma tehlikesi geçirdi. O zaman mahalledeki Ahmet Paşa Camii imamı olan Hacı Kaim Efendi, Müslüman esnaf ile Kürkçübaşı, Fatma Sultan, Beyazıt Ağa Camileri cemaatinden 8500 kuruşluk borç aldırarak kilisenin yapımını tamamlattı. Kilise, 21 Ağustos 1832'de ibadete açıldı. 1876'da kilisenin avlusunda bulunan papaz odaları onarıldı.

1894'te meydana gelen büyük depremde hasar gören kilise, aynı yıl içinde onarıldı. 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı sırasında askeri amaçlar için kullanılan kilise Cumhuriyet sonrasında esaslı bir onarımdan geçirilip 9 Aralık 1927'de yeniden ibadete açıldı. 1983'te yeniden onarımdan geçirilen kilise, bazilika formunda olup kırma çatılı taş yapıdır. Çan kulesi, avlu girişinin üstündedir.

> *Ayios Nikolaos (Hagios Nikolaos / Aya Nikola) Kilisesi*

Topkapı'daki Karatay Sokağı'ndadır. Yapım tarihi kesin olarak bilinmemekte, ilk adının (Ayios Yeoryios / Hagios Georgios) olduğu sanılmaktadır. Ayazması da aynı adla anılan kilise, 1593 yılında tahrip olmuş, XVII. yüzyıl başında da yanmıştır. Günümüzdeki kilise Reşat Ekrem Koçu'ya göre 1750 yılında yeniden yapılıp bugünkü adıyla anılmaya başlanmıştır. 1831 yılında cemaatin katkılarıyla yeniden inşa edilmiştir. Mimarı Konstantin Yolasığmazis'tir.

Kilise, geniş bir avlunun içindedir. Üstü çatıyla örtülü olup kaba yontma taştandır. Çan kulesi avluda bulunan kilisenin yapısı erken Bizans planlıdır.

Vatan Caddesi, Aksaray Anıt Yapıları >

> *Fenari İsa Camii*

Eski bir Bizans kilisesi olan Fenari Isa Camisi, Fatih ile Fındıkzade semtleri arasında, Vatan Caddesi üstünde, İskenderpaşa otobüs durağını geçtikten sonra Fatih'e çıkan caddenin köşesindedir. Daha önce, donanma komutanı (Drungarios) Konstantinos Lips (ölm. 917) tarafından Romalılara ait bir mezarlık arazisi üstüne kurulmuş olan manastırın (VI. Leon döneminde 886-912) kilisesi olarak yaptırıldı. Manastır, Monitüs Libos olarak adlandırılarak İmparatorun katıldığı bir törenle 907'de açılışı yapıldı.

Kilise, Teotokos'a (Meryem) sunulmuştu. Binanın dışında bulunan bir silmenin üstündeki yazıtta, bu dinsel yapının "Bakire" Meryem'e (Panakrantos) adandığı yazılıdır.

Manastırın tarihi hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Kurulduğu dönemde kilise, bugünkü yapının yalnız kuzeyde bulunan bölümünden oluşuyordu. Manastır, Latin işgaline son vererek İstanbul'u geri alan Bizans İmparatoru VIII. Mihail Paleologos döneminde (1261-1282) yeniden önem kazanmıştır. VIII. Mihail'in ölümünden sonra imparatoriçe olan eşi Teodora, güney yönünde önceki kiliseye bitişik olarak İoannes Prodromos adına ikinci bir kilise yaptırdı. Kilise, imparatorluk ileri gelenlerinin mezarları için kuruldu. İmparatoriçe'nin annesi ile 1295'te ölen kızı Evdoksiya, ardından 4 Mart 1303'te ölen İmparatoriçe Teodora, daha sonra da 5 Mayıs 1306'da ölen oğlu Konstantinos buraya gömülmüştür. Daha sonraki imparatorlarla ailelerinin gömüldüğü kilise, batı ve güney tarafını saran L biçiminde bir ek yapı ile çevrilmiştir. İmparatoriçe Teodora'nın manastırın idaresi için hazırlattığı yönetmelik (Tipikon) günümüze ulaşmıştır. Bu belgeden manastırda rahibelerin yaşadıkları anlaşılmaktadır. Makedonya, İzmir, Silivri, İzmit, Üsküdar dolaylarında gelirlerinden yararlandığı arazileri olan manastırın 15 yataklı küçük bir hastanesi de vardı. Lips Manastırı ile Kilisesi, kentin Osmanlılarca alınışına kadar işlevini sürdürmüştür.

Fetih sonrası Hıristiyanların bu dinsel yapıyı ne zaman boşalttıkları bilinmiyor. II. Beyazıt döneminde (1481-1512), boşaltılmış Bizans kiliselerinin "şenlendirilme"ye başlanmasıyla kilise, tanınmış bilim adamları ailesi Fenarizadeler'den olan Alaeddin Ali Efendi (ölm. 1498) tarafından XV. yüzyıl sonlarında mescide, manastır da zaviyeye dönüştürülmüştür. 1521 tarihli Vakfiye kaydında gelirinin 30.000 akçe olduğu belirtilen manastırın kimi odalarının da yıkık olduğu belirtilmiştir.

İstanbul'un birçok semtini yok eden 1633 yangınında mescit yanarak manastır harap hale gelmiştir. Bir süre harap olarak kalan bina, Sadrazam Bayram Paşa tarafından mescit onarttırılarak, içine minber

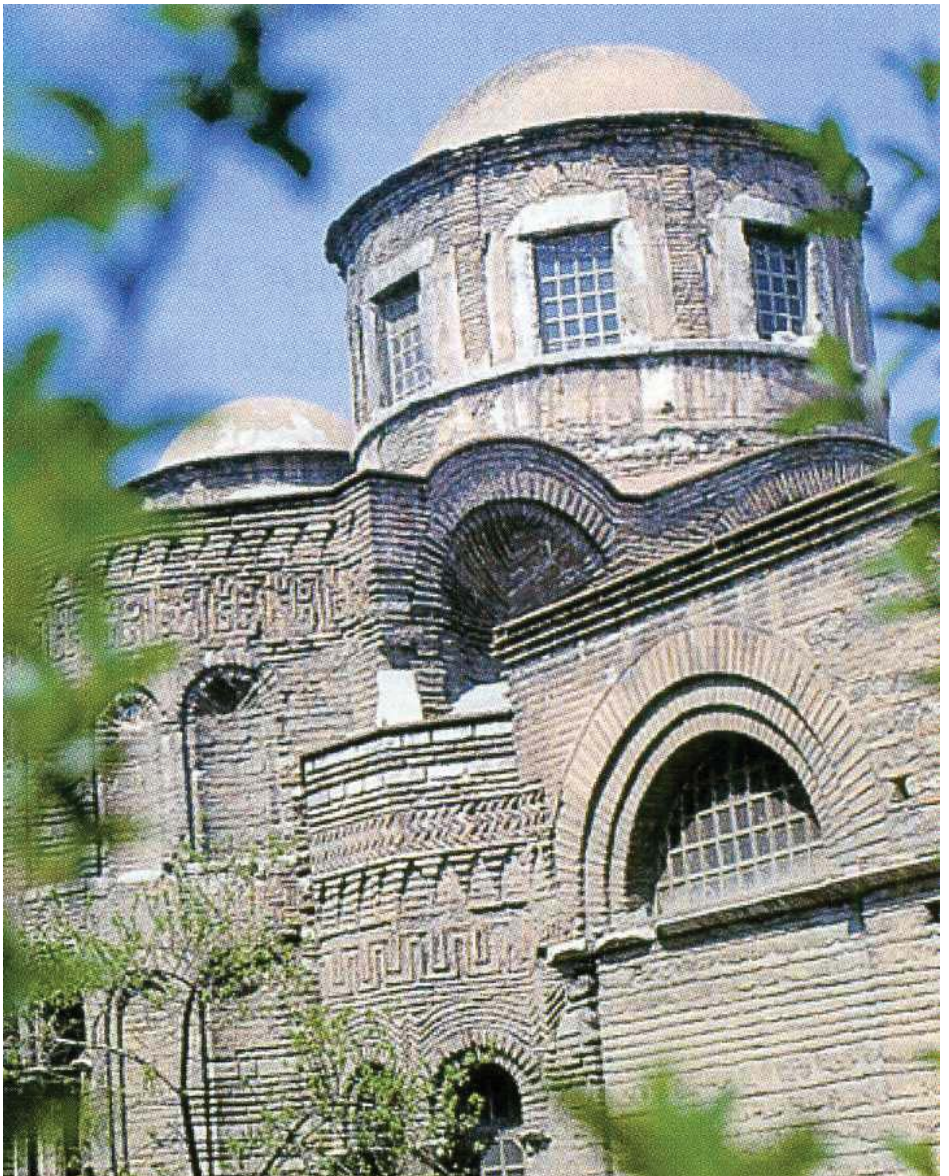
de koydurularak camiye çevrilmiştir. Manastır hücrelerinden ayakta kalanlarla caminin bir kanadı XVII.. yüzyılın sonlarında tekkeye dönüştürülmüştür. Caminin imamı olan Şeyh İsa el Mahvi manastırın hücrelerini Halveti zaviyesi haline getirdi. Bundan dolayı da Fenari İsa olarak anılır oldu. 1782'de Cibali'den başlayarak Marmara kıyısına kadar uzanan yangında, caminin yakınındaki yeniçeri kışlasının (Yeni Odalar) yandığı göz önüne alınırsa Fenari İsa Camisi'nin de zarar görmüş olması gerekir. Düşülen bir kayda göre "hayli vakit harap kalan" caminin 1831'de Mihrişah Valde Sultan Vakfı'nca padişah iradesiyle onarılıp ibadete açıldığı belirtilmiştir.

I. Dünya Savaşı yıllarına kadar iyi ve bakımlı bir durumda olan cami, 1918'deki büyük Fatih yangınında bir daha yanarak harap hale gelmiştir. 1929 yılında yapılan arkeolojik araştırmalar sırasında taşa kakma tekniği ile yapılmış, bugün Arkeoloji Müzesi'nde bulunan değerli bir Ayaia Evdoksiya ikonası bulunmuştur. 40 yıl harap durumda kalan Fenari İsa Camisi, yenilenerek 1960'ta yeniden ibadete açılmıştır. Bu yenileme ve onarım sırasında; 1636 yılında yapılan motiflerle üç renkli mihraptan kalan parçalar, ne yazık ki, yok olmuştur. 1942'de yıktırılan minare ise son yıllarda yeniden yaptırılmıştır.

Fenari İsa Camisi, aynı dönemlere ait bitişik üç bölümden oluşmaktadır. En kuzeyde bulunan en eski yapı, bir narteksle (holle) asıl mekâna bağlanır. Burası, dört sütunlu "Kapalı Yunan Haçı" planı denilen biçimdedir. 1633 yangınından sonra yapılan onarımda bu sütunlar çatlamış olduğundan kaldırılmış, binanın üst yapısını destekleyen, ana eksene paralel, kesme taştan iki büyük kemer yapılmıştır. 1918 yangınından sonra bu sütunların kaideleri ortaya çıkmıştır. Dışa çıkıntısı olan asıl apsisin iki yanında yonca biçiminde, küçük mekânlar halinde bir çift hücre bulunmaktadır. Narteksin güney tarafında bulunan ahşap bir merdivenle önceleri kubbenin dışına çıkılab iliyordu. Burada, başka Bizans kiliselerinde rastlanmayan bir özellik olarak, kubbenin dört tarafında dört küçük şapel vardır. 1929'da bulunan Ayia Evdoksiya ikonası bunlardan birinin içinde bırakılmıştır. Kuzey ve güney kiliselerinin kubbeleri, kasnaklardaki pencerelerinin biçiminden anlaşıldığına göre, eski ölçülerine sadık kalınarak 1831-1832 onarımı sırasında yeniden yapılmıştır. Yapının kuzeye bakan duvarı ise 1960'ta bütünüyle yenilenmiştir. Kilisenin Meryem'e adandığını bildiren Grekçe yazı, kuzey kilisesinin apsis çıkıntıları üstünde dolaşan mermer silmededir. Bu bölümde mermer üzerine taş işçiliğinin en güzel örneklerine rastlanır. Yangınlarda büyük bölümü parçalanan bu bezemelerde çift başlı kartal kabartmaları dikkati çekmektedir. 13. yüzyıl sonlarında yapılmış olan güney kilisesi de bir dış narteksi izleyerek ana mekâna bağlanır. Burası, son Bizans dönemi mimari örneklerinden, "dehlizli tip" olarak adlandırılan sisteme göre yapılmıştır. Kare şeklinde yükselen orta mekânın üstünü, kuzey kilisesinde olduğu gibi kasnak biçimi değişti-

rilmiş ve 1831-1832'de yapılmış olan kubbe örtmektedir. Burada da, orta mekânı U biçiminde saran dehlizlerden ayıran sütunlar kaldırılmış, üst yapı, iki büyük tuğla kemer ile desteklenmiştir. Bu sütunların kaideleri 1929'da yapılan kazıda ortaya çıkarılmıştır. Güney kilisesinin dış doğu cephesi, XIII-XIV. yüzyıl Bizans sanatının özelliği olan tuğla bezemelerle süslüdür. Bu bölümün bir duvarında mozaik kalıntılarına da rastlanmıştır.

Her iki yapıyı batı ve güney yönlerden L biçiminde saran, herhangi bir mimari özelliği olmayan XIV. yüzyılda eklenmiş koridor çevirmektedir. Her iki binanın döşemeleri altına yerleştirilen lahitler gibi bunun da bir bölümünde mezarlar vardır. Toplam 22 tane olan bu mermer lahitler, binanın sahipsiz kaldığı 1930-1960 yılları arasında parçalanmıştır. Binanın altında bir mahzen olduğu söyleniyorsa da bu konuda herhangi bir inceleme yapılmadığı için doğru olup olmadığı bilinmemektedir.

> *Vakıf Gureba Hastahanesi (Bezmi Alem Valide Sultan)*

Şehremini'nin Yenibahçe semtinde sonradan açılan Vatan Caddesi'nde geniş bir bahçe içindedir. II. Mahmut'un eşi, Abdülaziz'in annesi Bezmialem Valde Sultan tarafından 1843'te yaptırılmıştır. O güne kadar İstanbul'da bulunan sağlık kurumları dârüşşifa, şifahane, bimarhane olarak anılırdı. İlk kez hastahane diye adlandırılan bu yapı düzenlenen bir vakıfname ile "gurebayı müslimin"in (yoksul Müslümanların) hizmetine ayrıldı: Bezmialem Gurebayı Müslimin Hastahanesi. Bu ad, halk arasında, Bezmialem Hastahanesi, Valdesultan Hastahanesi, Gurebayı Müslimin Hastahanesi diye de geçer. Gureba (garipler) sözünü söylemeyi beceremeyenlerce Kurabiye Hastahanesi diye adlandırılması da alay konusu olmuştur. Gureba sözcüğü de ilk kez 1836'da Mihrimah Sultan Camii'nin avlusunda açılan, 8 yıl sonra da kapatılan bir hastahane için kullanılmıştı. Bu anlamda Bezmialem Hastahanesi İstanbul'daki ikinci "gureba" (bir anlamda gariplerin, yoksulların) hastahanesidir.

İlk kuruluşunda yatak sayısı 201'di. 1854 yılına kadar iki doktorla yönetilen hastahaneye yeni bir doktor atandı. 1892'deyse bir göz hastalıkları uzmanıyla bir operatör atanarak göz cerrahisi bölümü kuruldu.

Hastahane 1894'teki depremden sonra onarım gördü. Aynı yıl cilt hastalıkları için bir doktor atandı. 1905'te hastaneye yeni ekler yapılarak kulak-burun-boğaz bölümü açıldı. Bunu, 1909'da Laboratuar, deri ve frengi, çocuk hastalıkları bölümlerinin açılışı izledi. Aynı yıl hastahaneye küçük bir röntgen cihazı alındı. 1915'te ortopedi ile patolojik anatomi bölümleri kuruldu. 1918'de üroloji bölümüne bir uzman doktor atandı.

1924'te hastahane, Vakıflar Bütçesi'ne bağlı kalmakla birlikte yönetim açısından o zamanki Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti'ne, bugünkü adıyla Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na devredildi. Böylece Gureba Hastanesi de bu bakanlığın öteki kuruluşları arasına katıldı. 1924-1925 ders yılı başında Tıp Fakültesi Profesörler Kurulu kararıyla tıp fakültesinde okuyanların son iki sınıfı, üç hastaneden (Gure-

ba, Haseki, Cerrahpaşa) yararlandırıldı. Böylece Gureba'ya da son iki sınıftan 50 kadar öğrenci gönderildi. Bu üç hastanenin başhekimliklerine de Tıp profesörleri getirildi. Bir sömestre sonra Tıp Fakültesi yeniden Haydarpaşa'ya taşındı. 1934'te Tıp Fakültesi'ndeki onarım dolayısıyla kimi klinikler Gureba'ya yerleştirildi.

1956'da Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'ndan ayrılan hastane yeniden Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlanarak adı Valide Sultan-Vakıf Gureba Hastanesi oldu

Kısaca Vakıf Gureba da denen hastane halk arasında Aşağı Gureba diye bilinir. Yukarı Gureba denilen bölüm, Çapa Hastanesi adıyla, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne bağlanarak bağımsız bir hastane oldu.

Vakıf Gureba, daha sonra, ek yapılarla geliştirilerek Sosyal Sigortalar Kurumu'na bağlandı. Bugün Sosyal Güvenlik Kurumu'na bağlı bir hastane olarak görevini sürdürmektedir.

Sultan Selim Medresesi
(Halıcılar medresesi)

Medrese, Vatan Caddesi'yle Oğuz Han Caddesi'nin kesiştiği yerdedir. Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566), 1548-1549 yıllarında babası Yavuz Sultan Selim'in anısına yaptırmıştır.

Medrese, çevre düzenlemeleriyle Vatan Caddesi'nin açılışı dolayısıyla çukurda kalmıştır. Mimari belgelerde Mimar Sinan'ın eserlerinden olduğu belirtilen medresenin dershanesine 1562-1563 yılında bir minareyle minber eklenerek mescit haline getirilmiştir.

Bir duvarla çevrili olan medrese, kesme küfeki taşından, yer yer de tuğladan yapılmıştır. Medreseyi çevreleyen duvarın Aksaray'a bakan yönünde anıtsal bir giriş kapısıyla yanında kitabesi olmayan bir çeşme bulunmaktadır. Üstü kubbe ile örtülü olan bu girişten sonra ikinci bir kapıyla avluya geçilmektedir. Medrese odaları, avlu çevresinde u biçiminde sıralanmıştır. On dokuz odası olan medrese, bir eyvan ile avluyu üç yönden çevirmiştir. Avlunun ortasında bulunması gereken şadırvan günümüze kalmamıştır. Medrese odalarının önündeki taş ayaklar üstüne oturtulmuş kubbeli kasnaklı revaklar yuvarlar kemerlerle birbirlerine bağlanmıştır. Kare planlı olan odaların üstü kubbelerle örtülüdür. Odalar revaklara birer kapı ile açılmaktadır. Odaların dışarıya açılan biri üstte, ikisi altta üçer penceresi vardır. Oda içlerindeki ocakların yaşmakları günümüze kalmamıştır. Ocakların üstündeki dörtgen ve altıgen prizma biçimindeki bacaları, kurşundan yüksek külahlar örter.

Medresenin dershanesi, güneybatı yönünde, avlunun simetrik ekseninden yana kaydırılmıştır. Avlu içinde yalnızca revak kısmı bulunan dershanenin ana kitlesi dışa taşırılmıştır. Dershanenin girişi kırma çatı ile örtülüdür. Kare planlı dershanenin girişine bir mihrap yerleştirilmiştir. Dört cephesinde iki alt, iki de üst penceresi vardır. Dershane-

nin üstü kubbe ile örtülüdür. İçerisinde ilk yapılışına ait bezemeler günümüze kalmamıştır.

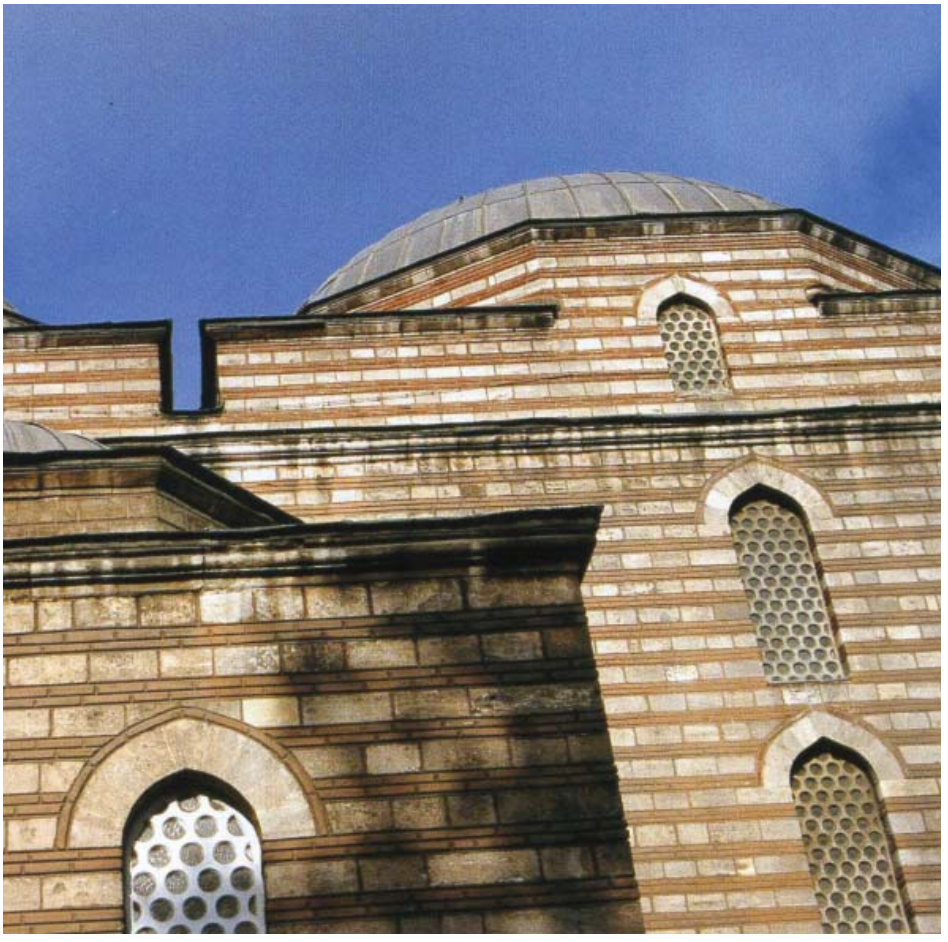
Medrese 1914 yılındaki yangında zarar görerek 1918'de aşhane olarak kullanılmıştır. Aynı yıl, yeni bir yangınla harap olmuştur. Vatan Caddesi'nin açılışında ortaya çıkarılan medrese 1958-1962 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce yenilenmiştir. Ardından İstanbul Vakıflar Baş Müdürlüğü'nün yazma eserlerle halılardan oluşan eşyalarının deposu olarak kullanılmıştır.1968 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Yazı Sanatları Müzesi olmuş, müzenin Beyazıt Külliyesi'ne taşınmasının ardından 1994 yılından başlayarak Sağlık Vakfı'na bağlı Şadiye Hatun Teşhis Kliniği'ne dönüştürülmüştür.

> Murat Paşa Camii

Murat Paşa Camii, Aksaray Meydanı'nda Millet Caddesi'yle Vatan Caddesi'nin kesiştiği üçgenimsi alan içinde bulunmaktadır.

1471-1472 yılları arasında inşa edilmiştir. Külliye olarak yapılan cami, medrese, imaret ve hamamının yıkılmasıyla tek başına günümüze kalmıştır. İki kubbeli yapının orta yeri yüksek, yan bölümleri alçaktır. Son cemaat yeri 6 kubbelidir. Duvarlar iki dizi tuğla, bir dizi ince kesme taştan yapılmıştır. Fatih'in vezirlerinden olan Murat Paşa, camiyi yaptırdıktan sonra Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'a karşı yapılan savaşta (1474) şehit düşmüştür. Şadırvanı Kara Davut Paşa tarafından yaptırılmış olan cami, İstanbul'un en eski camilerindendir.

> Haseki Camii Külliyesi

Millet Caddesi'nden Cerrahpaşa'ya kıvrılan yolun sağında, Haseki Hastanesi'nin bulunduğu alan içindedir.

Mimar Sinan'ın İstanbul'daki ilk dinsel yapıtlarından olan Haseki Camii ve Külliyesi, Kanuni Sultan Süleyman döneminde Başhaseki Hürrem Sultan adına yaptırılmıştır.

Sinan, külliyeyi, Cerrahpaşa'da Bizanslılardan kalma Arkadius sütununun bulunduğu "Avratpazarı" olarak bilinen alana kurmuştur. Kimi kaynaklarda burasının köle pazarı olduğu söylenirse de aslında kadınların mallarını sattığı bir pazaryeridir. Adı da buradan gelmiştir. Haseki Külliyesi'nin şöhreti semtin adını aşınca bölge "Haseki" adıyla anılmaya başlandı.

Külliye, cami, medrese, sibyan mektebi, imaret, darüşşifa ve çeşme gibi yapılardan oluşmaktadır. Külliyenin ilginç özelliklerinden biri, yapılar topluluğunun bir yanda, camininse onlardan ayrı olarak yolun solunda yer almış olmasıdır. Cami 1539'da yapılmış, külliye 1551'de tamamlanmıştır.

Kare planlı olan cami, tek kubbeli olarak yapılmıştı. 1612 yılında I. Ahmet döneminde giriş duvarı kaldırıldı. Sedefkâr Mehmet Ağa tarafından iki sütunlu bir kubbe daha eklenerek iç mekânı genişletildi. Önüne de beş kubbeli son cemaat yeri yapıldı. Onarılan mihrabı barok süslemelidir. Minberi ahşaptır, geçme geometrik süslemelerle bezelidir. Tek minaresi vardır.

Medrese, ortadaki avlunun çevresinde revaklı odaları olan klasik biçimde bir yapıdır. Pencere alınlıklarını süsleyen çini panoların bir bölümü Topkapı Sarayı Müzesi'ne kaldırılmıştır.

İki kare mekânlı olan sibyan mektebine avludan geçilmektedir.

İmaret, dikdörtgen planlı avlunun çevresinde kubbeli revaklarla iki yanda odaların yer aldığı bir yapıdır.

Darüşşifa en önemli yapılarındandır. Fatih Sultan Mehmet'in Fatih Külliyesi içinde yaptırdığı Fatih darüşşifası ile Yavuz Sultan Selim'in Üsküdar Karacaahmet'te açtırdığı Miskinler Tekkesi'nden sonra üçüncü büyüklükteki sağlık kuruluşudur. Haseki Darüşşifası olarak kurulup kullanılan bu tarihsel yapı, bugün Haseki Hastanesi'nin yan hizmet binalarından biri olarak görev yapmaktadır. Yapı, sekiz köşeli bir avluyu doğu, güney ve batıda bulunan odalarla çevirir. Avlunun güneyinde bir köşesi kesik kare eyvanlar biçiminde, kubbeli iki salon vardır.

Haseki Sultan Darüşşifası'nın inşaatı 1550 yılında tamamlandı 1551 tarihli vakfiyesinde; darüşşifanın genel bir tedavi kurumu olduğu açıkça belirtilerek sağlık personeli olarak; iki doktor, bir kehhal (göz hekimi), bir cerrah, bir eczacı, dört hastabakıcıyla idrar şişelerine bakan iki hizmetli öngörülmektedir. Darüşşifa, 1843 yılında, kadınlara ayrıla-

rak kimsesiz, bakıma muhtaç, evsiz barksız hasta kadınları tedavi eden bir hastaneye dönüştürüldü. 869'da Zaptiye Müşirliği'nin yönetimine geçerek "Nisa Tevkifhanesi" adını aldı. Kurum halk arasında "Haseki Zindanı" diye anılıyordu. Daha sonra tevkifhanenin iki koğuşu boşaltıldı. 30 yataklı bir hastane haline getirilerek hasta tutuklu kadınlara ayrıldı. Mart 1880'de hastanenin yönetimi Şehremaneti'ne (belediye) geçtikten sonra Moralı Ali Şefik Bey' in konağı gibi binalar eklenerek genişletildi. Hastanede barınan düşkünler ile sakatlar Darülaceze'ye nakledildi. Mimar Patrocle Kompanaki'nin planına göre, yapılan pavyon sisteminde modern bir hastane Ocak 1891'de, hizmete girdi .

Haseki hastanesi II Meşrutiyet'in ilanından sonra belediyeye bağlı olarak kurulan, Müessesat-ı Hayriye-i Sıhhiyye Müdüriyeti'ne bağlandı 1911-1913 yıllarında boş olan darüşşifa binası onarılarak akıl hastalarının gözlem ve tecridi için kullanılmaya başlandı. Yapılmaya başlanan yeni binalar ancak 1. Dünya Savaşından sonra tamamlanabildi. Cumhuriyetin ilk yıllarında hastanenin adı " Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Şehremaneti Haseki Nisa Hastanesi" 1930'larda ise "Haseki Kadınlar Hastanesi" oldu. Bugün, yeni açılan modern ek binası ile birlikte Sağlık Bakanlığı'na bağlı tam teşekküllü bir Eğitim ve Araştırma Hastanesi olarak hizmet görmektir.

Sivri kemerli olan çeşme, cami ile medrese arasında yer alır.

> Valide Sultan Camii

Aksaray Meydanı'nda dört yol ağzında, Atatürk Bulvarı girişinde yer almaktadır.

Sultan Abdülaziz'in (1861-1876) annesi Pertevniyal Valide Sultan tarafından 1871'de Sarkis Bey Balyan'a yaptırılmıştır.

Valide Camii, Hacı Mustafa Ağa Camii ya da Katip Camisi olarak bilinen aynı yerdeki yanmış bir caminin arsası üstüne yapılmıştır.

Afife Batur, kaynaklara dayanarak caminin temelinin atılışını şöyle anlatıyor:

"Pertevniyal Valide Sultan'ın çok önem vererek yaptırdığı cami, aslında mektep, türbe, muvakkithane ve sebilden oluşan bir külliye olarak tasarlandı. Ç. Uluçay'ın bulduğu belgelere göre bu yapım için satın aldığı arsalara 753.845 kuruş ödedi. 'Cami, Ortaköy Camii büyüklüğünde ama avlusu daha geniş olacaktı.' Bu isteğe göre plan hazırlandı ve beğenildi. Kasım 1869'da büyük törenlerle caminin temeli atıldı. Davetlilere 69.880 kuruşluk hediye dağıtıldı. Geleneklere uygun olarak caminin temellerine 3.225 Osmanlı liralık altın ve gümüş para serpildi. H. Şehsuvaroğlu, Pertevniyal Valide Sultan'ın giysi değiştirerek çevredeki bir evden töreni izlediğini nakletmektedir. "

Cami, mektep, türbe ve muvakkithanenin yapımı 3 yıl sürdü.

Caminin yapımı sırasında, yapının karşı köşesine Valide Sultan ken-

di türbesini yaptırmış, ayrıca Mahmudiye adını verdiği bir okulun temelini attırmıştır. İmam, müezzin ve türbedarın kalacakları konutlar da yaptırılmıştır.

Valide Sultan Camisi, ayrı yönlere açılan üç kapılı, mermer döşeli, geniş bir avlu içindedir.XIX. yüzyılın bütün camilerinde görüldüğü gibi artık küçük bir köşke dönüşmüş olan giriş bölümü ve ana mekândan oluşmaktadır.

Beş basamaklı bir merdivenle çıkılan giriş bölümü, oldukça büyük bir hole açılmaktadır. Holden birer koridorla bu yapının harem ve selamlık (kadınlara özel -erkeklere özel bölüm) biçiminde ayrılmış olan bölümlerine geçilir.

Holden ana mekâna açılan ve son cemaat yeri işlevi gören bir ara mekân vardır.

Holün batısında yer alan eskiden kitaplık olarak kullanılan bir salon bulunmaktadır. Buradaki değerli kitaplar, Süleymaniye Kitaplığı'na aktarılmıştır.

Girişin üst katında yer alan hünkâr mahfili, sultanla yanındakilere ayrılan salonlardan oluşmaktadır. Buradan ana mekâna açılan küçük balkonlar, harem namazlığı olarak kullanılmaktadır.

Caminin kare planlı ana mekânını, 16 pencereli yüksek bir kasnağa oturtulan kubbe örtmektedir. Kubbe altındaki mekân yanlara açılmıştır. Böylece kubbenin büyük olmayan çapına karşılık, daha geniş ve daha yüksek bir merkezi alan sağlanmış olmaktadır.

Caminin içinde altın yaldızla parlatılan mavi rengin egemen olduğu kalem işi bezemeler göze çarpar. Bu bezemeler tüm yüzeyleri kaplamaktadır.

Kubbe, göbekteki yazı madalyonu çevresinde, üç sıra, 16 dilimli bir bezeme şeridiyle çerçevelenmiştir.

Duvarlar, içten de, dıştan da yazılar ve çeşidi motiflerle bezeli mermer kaplıdır.

Yanlarda tek şerefeli iki minaresi vardır.

Valide Sultan Camisi, İstanbul camileri içinde bezeme bolluğu ve çeşitliliği ile ayrı bir özelliğe sahiptir.

Cami, 1956-1959 arasında Aksaray Meydanı'nın düzenlenmesi, Vatan ve Millet caddelerinin açılması sırasında değişikliğe uğramış, Pertevniyal Sultan'ın türbesi, muvakkithane ve sebil kaldırılmıştır. 1968'de bu kez, caminin avlusuna, sebilin yola açılmasını sağlayacak biçimde, yeniden yerleştirilmiştir.

Yol yapımı sırasında Millet Caddesi yükseltildiğinden avlunun güney kapısı yoldan aşağıda kalmıştır. Bugün, doğudan batıya uzanan bir rampa ile kapıya ulaşılmaktadır. 1969'daki alt geçit ve üst yol çalışmalarından sonra da cami, iyice çukurda kalmış durumdadır.

Atatürk Bulvarı üstünde bitişiğinde yer alan Valde Mektebi, Pertevniyal Lisesi olarak görevini sürdürmektedir.

> *Yenikapı Thedosios Limanı*

Deniz altından Avrupa yakasını Anadolu yakasına bağlayacak olan Marmaray projesi için Yenikapı'da yapılan kazılar, Bizans dönemiyle öncesine ait yepyeni buluntuları ortaya çıkardı. Kazılan her semtinden tarih fışkıran İstanbul için bu bir sürpriz sayılmamalı. Bu kazıdaki buluntular, bilinenlerin üstüne yeni bilgiler kattı.

İnşaat alanının kuzeyinde bir kilise kalıntısı, batısında Bizans döneminden kalma başka bir yapı bulunuyor. Ayrıca sekiz yelkenli bir batığın bulunduğu bu alanda gemilerin yedisi Bizans dönemine, biri daha yakın çağa ait.

Çok sayıda arkeologun kazı yaptığı bu alanda Thedosios Limanı'na ait bir iskele ile Konstantin Surları'nın olduğu sanılan duvar kalıntıları ortaya çıkarıldı. Genişliği üç metre, yüksekliği belli olmayan surların altında bir de gizli geçit bulunuyor. İmparator Konstantin'in annesinin sarayından denize uzanan bu geçidin içi rahatça yürünebilecek durumdaymış. Gizli geçidin nedeni, kentte bir ayaklanma olursa yöneticilerin, İmparatoriçe Eleutherius'un mermer heykelinin bulunduğu, rıhtımı taş döşeli Thedosios Limanı'nda bekleyen gemilere ulaşabilmesi içinmiş.

Kazı alanında ulaşılan 8 bin 500 yıllık bir mezar, yalnız İstanbul tarihini değil, dünya tarihini de etkileyecek nitelikte. Mustafa Balel, İstanbul Mektupları adlı kitabında konuyla ilgili olarak şunları yazıyor:

"Geçen hafta balçık alandaki kazı sırasında, 9 metre 40 santim derinlikte uzmanların oluşturduğu kazı heyetini heyecana boğan bir iskelete rastlanmış. İskeletin çevresi açıldığında bugüne kadar alışılmışın dışında bir mezar ile karşılaşılmış. Başı batıya, ayakları doğuya doğru yatırılan iskeletin yanında, dönemin silahı yay olduğu düşünülen bir de alet bulunmuş.

Sal biçiminde mazgallı bir ahşabın üzerine yatırılan ilk İstanbullu, bebeğin ana rahmindeki duruş pozisyonunda gömülmüş.

Cinsiyeti henüz belirlenemeyen iskeletin dişlerinin sapasağlam durduğu görülüyor. İskeletin diş özünden alınacak bir örnekle DNA yapısı, nasıl öldüğü ve hangi kavime ait olduğu belirlenecekmiş. İskeletin ayakucunda, çömlek içinde beş yaş civarında olduğu tahmin edilen bir çocuk iskeletine rastlanmış.

Arkeologlara göre bu mezarın bulunması "dünya tarihinin en önemli keşfi" imiş. Nedeni de Neolitik dönemde ahşap ızgara üzerine yatırılmış iskeletin, Anadolu'da ve Avrupa'da bilinen başka bir örneği yokmuş. İskeletin büyük Kavimler Göçü sırasında gelip buraya yerleşmiş bir kavime ait olabileceği düşünülüyormuş. Macaristan ve Orta Balkanlar'la yapılacak karşılaştırmalardan sonra durum kesinlik kazanacakmış. Ancak netleşen en önemli sonuç Yunanlıların, 'İstanbul'u Yunanlılar kurdu' tezinin tamamen ortadan kalktığıymış.

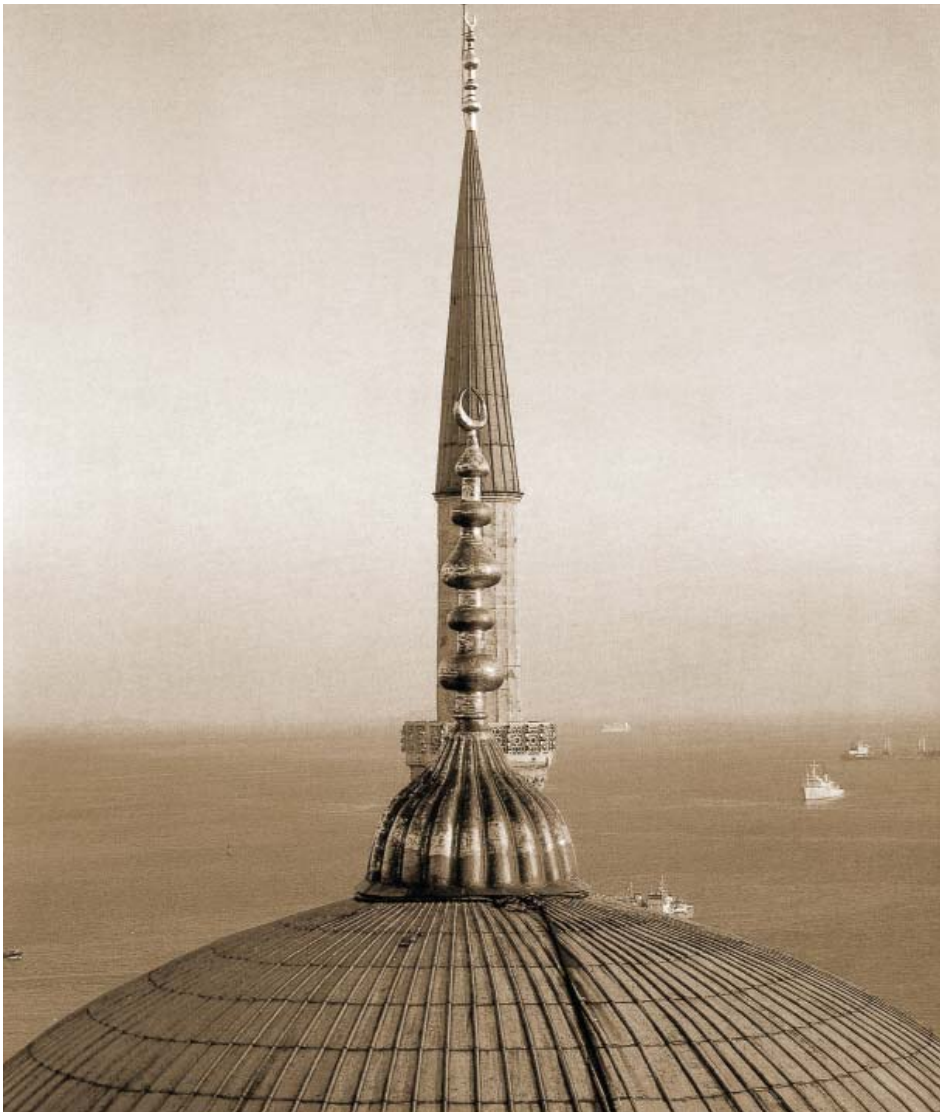
Ayrıca bu son mezarın bulunduğu yerin yakınında ağaçların gövdeleri sapasağlam duran ağaçlık bir alan ile yine Neolitik döneme ait bir yerleşim yerinin taşlarına da rastlanmış

Bunlar çok sıcak bilgiler. Bulunmuş, rastlanmış değil de, "bulundu", "rastlandı" demem gerekecek kadar yakından izlediğim, görüntülerini gördüğüm şeyler.

Söz konusu çalışmalar kapsamında aynı yerde daha önce yapılan kazı ve araştırmalar sırasında İstanbul'un en eski dönemlerini aydınlatacak buluntular elde edilmiş ve bunlardan bir kısmını biraz uzaktan da olsa görme olanağı bulmuştum.

Deniz seviyesinin 6.60 metre altında Tunç Çağı'ndan kalma çanak çömleğe ulaşılmış. Kazının Arkeoloji ile ilgili sorumlusunun verdiği bilgilere göre yaklaşık beş yıldır sürmekte olan kazılarda ortaya çıkanlar Marmara Denizi'nin jeolojik oluşumunu ve tektonik hareketlerini de gösteriyormuş. Buna göre Yenikapı'da üzerinde dolaştığımız kıyılar bir zamanlar deniz, çok daha önce ise yine karaymış. Sayıları 3 bini bulan buluntular arasında amforalar, pişmiş topraktan yapılmış mutfak malzemeleri, gemicilerin kullandığı aletler, ahşap taraklar, Bizans ve Osmanlı döneminde kullanılan kap kaçaklar varmış."

Marmaray'ın Yenikapı çıkışı başka yöne kaydırılarak kazı alanı, yapılacak düzenlemelerle, bir Açıkhava müzesine dönüştürülecek.

> Fatih Camii Külliyesi

Fatih Camii Külliyesi, adını verdiği Fatih ilçesinin merkezindedir. Fatih İstanbul'u aldıktan sonra, Ayasofya'yı camiye çevirince, Ortodoks Patrikliğine, İstanbul'un yedi tepesinden biri olan ve Haliç'e bakan Fatih Tepesi üstünde bulunan Havariyun Kilisesi'ni vermişti. Yıkık dökük bir durumda olan bu büyük binada barınamayan patriğin 1455'te kendi isteğiyle buradan taşınmasıyla bu yeri kendi adını taşıyacak cami ve külliyesini kurmak için ayırdı. Havariyun Kilisesi'nin arsasında 1463'te başlayan cami ile külliyenin yapımı, 1470'te sona ermiştir. Külliyenin bir Rum mimar tarafından yapıldığı konusunda söylentiler varsa da cami ile külliyenin mimarı, Sinaüddin Yusuf bin Abdullah (Sinan-ı Atik/Atik Sinan, Eski Sinan) 'tır. Bu mimarın mezar taşı, caminin beş-altı yüz metre ötesindeki Kumrulu Mescit mezarlığında bulunmaktadır.

Külliyenin ortasında yer alan caminin iki yanında sekiz büyük, sekiz de küçük medrese ile çevresinde darüşşifa (hastane). tabhane (yoksul barınağı), imaret, kervansaray (deve hanı), sibyan mektebi (ilkokul), kitaplık, hamam (Irgatlar Hamamı), Çarşı, Fatih ve Gülbahar Sultan'ın türbeleri bulunuyordu. Fatih Camisi, Türk büyük cami mimarisinin gelişmesinin önemli bir halkasıdır. İlk Fatih camisinin ortada bir büyük kubbesi, mihrap tarafında da bir yarım kubbesi, yanlarda da üçer küçük kubbeli bölümleri bulunuyordu. İlk caminin Havariyun Kilisesi'nin temellerine oturtulduğu konusunda söylentiler varsa da bunun doğru

olmadığı ortaya çıkarılmıştır. Yalnız avlu döşemesinde işlemeli yüzleri tersine çevrilerek kullanılan kimi mermerlerin bu kilisenin kalıntılarından olduğu da bir gerçektir. XVI. yüzyıl ortasında yabancı bir ressam tarafından çizilen İstanbul panosuna göre cami, çevresi revaklarla çevrili bir iç avludan geçilen bir son cemaat yerine sahipti. Bir taç kapıyla girilen ana mekânı, ortada büyük bir kubbe örtüyordu. Bu mekânın iki yanında kubbeli daha küçük mekânlar vardı. Caminin mihrabı, orta mekânın yarısı kadar ileri çıkmış bir bölümde bulunuyordu. Bu bölüm yarım bir kubbeyle kapatılmıştı.

1509 büyük depreminden Fatih Camisi de etkilenerek sütun başlıkları parçalanıp kubbesi çarpılmıştır. Külliyenin darüşşifa, imaret, medrese gibi yapılarının kubbelerinde de büyük zararlar olmuştur. 1557 ve 1754 depremlerinden de etkilenen cami onarılmışsa da 1766 depremine dayanamayarak büyük kubbesi tamamen çökmüş, duvarları da onarılamayacak biçimde yıkılmıştır. III. Mustafa (1757-1774) Mimar Tahir Ağa'ya önce türbe ve külliye binalarını yaptırtmış, caminin de aynı yerde yeniden inşa edilmesini istemiştir. Mimar Tahir Ağa, Fatih Camisi'ni 1767-1771 yılları arasında yeni bir plana göre yapmıştır.

İkinci Fatih Camisi, bütünüyle değişik bir düzene göre yapılmışsa da avluyu izleyerek son cemaat yerini ayıran kuzey duvarı ilk camiden kalmıştır. Kıble duvarı ileriye alındığı için de caminin iç mekânı daha da büyümüştür. Caminin ana mekânı, dört yarım kubbe ile desteklenen bir ana kubbe düzeninde yapılmıştır. Bu düzen daha önce Şehzade, Sultanahmet ve Yeni Valide camilerinde uygulanmıştır. Buna göre düzeni klâsik mimariye uymakla birlikte, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Türk sanatına egemen olan barok üslûbun özelliklerini de yansıtır. Caminin iç yüzeylerini kaplayan kalem işleriyle nakışlar barok üsluptadır. Genel görünümü bakımından klâsik mimariye sahip yapıtlardan bir ayrılık göstermez.

İlkinden çok farklı bir yapısı olmakla birlikte, bazı yerlerinde eskiyi hatırlatan izler vardır. XIX. Yüzyıla kadar tek şerefeli olan minarelere bu yüzyılda birer şerefe eklenerek yükseltilmiş, yüzyıl sonlarında da külahları taştan yapılarak yenilenmiştir. 1966-1967'de taştan külahlar yeniden üstü kurşun kaplı tahtadan yapılma külahlar biçimine sokulmuştur.

İlk Fatih Camisi'nden bugüne kalanların başında eski dış avlu kapısı gelir. Kapının üstünde, kakma tekniğinde renkli taşlarla bezeli bir taç bölümü bulunur. Cümle kapısı duvarıyla buna köşelerden bitişen minarelerin tabanlarıyla gövdelerinin başlangıç kısımları ilk camiden kalmadır. İç avludaki iki pencere alınlığını süsleyen pano da Birinci Fatih Camisi'ne aittir. Çinilerde XV. yüzyıl çini süslemelerindeki sarı renk kullanılmıştır. Bunlara bakılarak ilk Fatih Camisi'nin içinin de çinilerle kaplı olduğu sanılmaktadır.

Camin, yapımı sırasında gelişen, mimarıyla Fatih arasında geçen ilginç bir öyküsü vardır:

Fatih Sultan Mehmet, kendi adını taşıyacak camiyi, Haliç'in en yüksek tepelerinden birine yaptırarak, İstanbul'a tıpkı Ayasofya gibi damgasını vurmasını istiyordu. Bu isteği, Havariyun Kilisesi'ni patriğin kendi dileğiyle boşaltmasıyla gerçekleşti. Başmimar Atik Sinan'a, buraya Ayasofya'ya eş olabilecek görkemli bir yapıtın yapılması için buyruk verdi. Hiçbir harcamadan kaçınılmayacaktı. Caminin kubbesini yükseltecek olan en güzel, en sağlam mermer sütunlar getirtilecekti. Haliç ve Marmara'dan bakıldığında cami, kubbesiyle gökyüzüne yükselmiş bir anıt olarak Tanrı'nın birliğine tanıklık etmeliydi. İstanbul'u alarak tarihte yeni bir çağ açan, iki imparatorluğu birbiriyle kaynaştıran bir padişahın hakkıydı bu.

Külliyenin yapımı yedi yıl sürdü. Bittiğinde padişah, külliyeyi at sırtında dolaşıp yapıları tek tek inceleyerek beğendiğini söyledi. Mimarbaşını kutladı. Yüzü gülüyordu. Sıra camiyi görmeye gelmişti. Fatih, burada atından indi, ellerini açıp başını gökyüzüne kaldırarak dua etti. Bu sırada gözü kubbeye takıldı. Tanrı'ya yakarışın verdiği yüzündeki mutlu gülümseme, bir anda yok oldu. Öfkeden kıpkırmızı kesildi. Çabucak duasını bitirip ellerini yüzüne sürdükten sonra mimarbaşını yanına çağırdı. Kubbeyi göstererek:

"Bu ne haldir!" diye bağırdı. *"Bu nasıl kubbedir, gökyüzüne yükseleceğine caminin damına yapışmış?"*

Mimarbaşı kekeleyerek:

"Buyurduğunuz gibidir, gönderdiğiniz mermer sütunların üstüne oturtulmuştur. " dedi.

Mimarbaşının bu sözleri üstüne caminin içine girildi. Padişah, kubbeyi tutan sütunları uzun, uzun inceledikten sonra mimarbaşına:

"Bunlar benim gönderdiklerim olamaz," dedi. *"Onlar daha yüksekti. "*

Mimarbaşı, padişahın karşısında ezilip büzülerek konuştu:

"Onlardır sultanım, yalnız kubbenin tam oturması için birkaç arşın kesilmiştir. "

Bunu duyan padişah, büyük bir öfkeyle, caminin başka taraflarına bakmadan hızla dışarı çıktı.

"Ben de senin ellerini kestireyim de hak yerini bulsun" diye söylendi.

Saraya dönünce haksızlık ettiğini düşündü. Sözünden geri dönemeyeceği için mimarbaşının ellerini kullanamayacağı bir biçimde kalın tellerle kelepçeletti.

Günler sonra, Haliç'le Marmara yönünden birkaç kez camiye baktığında, kubbenin sandığı kadar alçak olmadığını gördü. Yaptığına pişman olmuştu. Hemen mimarbaşının ellerini çözdürdü. Ama iş işten geçmişti. Mimar Atik Sinan'ın elleri çolak kalmıştı. Bu yüzden bir daha mimarlık yapamadı.

Bu durum karşısında Atik Sinan, padişahı kadıya şikayet edip yargılattırdı. Padişah, mimarbaşına yüklü tazminat vermeye mahkum oldu.

> *Fatih Sultan Mehmet'in Türbesi*

Türbe, Fatih Camisi'nin kıble duvarı önündeki mezarlık alanında bulunmaktadır. Türbe, 1766 depreminde öteki yapılarla birlikte zarara uğramışsa da kısa sürede onarılmıştır. Bu onarım sırasında türbenin ilk yerine göre daha ileriye alındığını ileri sürenler vardır. Bu görüşe göre caminin kıble duvarı eskisine göre ileriye alındığından türbe de eski yerinden kaldırılıp daha ileride yeniden yapılmıştır. Bir başka görüşe göre, caminin kıble duvarı ileri alınmadığından türbe eski yerinde, ilk binanın temelleri üstüne kurulmuştur. 1782'deki Cibali yangınında yanan türbe, I. Abdülhamit döneminde (1774-1789) onarılarak yeni sanduka bir Kabe örtüsü ile örtülmüş, yenilenen kapının üstüne 1784 tarihli bir yazıt konmuştur. Daha sonra Abdülaziz (1861-1876) 1865-1866'da türbeyi yeniden onartarak iç süslemesini yeniletmiştir. Son onarımlar, V. Mehmet Reşat (1909-1918) döneminde ve 1952-1953 yıllarında yapılmıştır.

Türbe, sekiz köşeli bir plana göre düzenlenmiştir. Üzerini tek bir kubbe örtmektedir. Giriş bölümünde, kapı üstündeki saçağı taşıyan iki sütunlu bir sundurması vardır.

Türbenin içinde yalnızca Fatih'in sandukası bulunmaktadır. Eski bir gravüre göre, sade bir sandukanın dışında kubbesine asılı küçük kandiller bulunmaktadır. Abdülaziz tarafından türbe yeniden döşendiğinde saraydan getirilen birçok eşya ile süslenmiş, kristal bir avize asılarak pencerelerine perdeler takılmıştır.

Fatih Türbesi, Türk edebiyatına Tacizade Cafer Çelebi'nin 1493'te yazdığı Hevesname'deki "Sıfat-ı Mezar-ı Sultan Mehemmed" adlı manzum parça ile Abdülhak Hamid'in 1877'de yazıp 1909'da yayınlanan "Merkad-ı Fatih'i Ziyaret" adlı şiiri ile girmiştir. Bu şiir, dönemin ünlü bir hattatına yazdırılıp şairinin de imzası attırılarak, levha olarak I. Dünya Savaşı'ndan önce törenle türbeye asılmıştır.

Fatih'in türbesinden biraz ileride daha küçük ölçüde, karısı Gülbahar Hatun'un da türbesi vardır. Bu da sekiz köşeli plan düzeninde, üstü kubbe ile örtülü bir yapıdır.

Fatih Camii'nin mezarlığına XIX. yüzyılda II. Mahmut'un annesi Nakşıdil Sultan için büyük bir türbe ile bir sebil yaptırılmıştır. Pek çok ünlü kişinin yattığı bu mezarlıkta Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa'nın da (1832-1900) türbesi vardır.

Halk arasında türbeyle ilgili kimi söylenceler yaygındır:

Bir söylenceye göre, Fatih, türbesinin olduğu yerde yatmamaktadır. Gerçek mezarını, camisinden ayrılmak istemediği için, minberin altına kazdırtmış, oraya gömülmesini istemiştir. Bugünkü türbenin altında bulunan bir dehliz minberin olduğu yere ulaşmakta, burada ayrı bir mezar odası bulunmaktadır. Fatih'in kendini gömdürdüğü yer, işte bu mezar odasıdır.

Başka bir söylentiye göre ise, Fatih öldüğünde, külliyenin bir parçası olan önceden yaptırdığı türbesine gömülmüştür. Caminin ikinci yapılışında, kıble duvarı daha ileriye alındığından bu türbe yıkılmış, bu yüzden Fatih'in mezarı caminin minberi altında kalmıştır. Bugünkü türbe, yıkılan türbenin yerine yapılan göstermelik türbedir.

Her iki söylenti, Fatih'in mezarının caminin minberi altında olduğunu doğrular gibidir.

Yaygın bir halk inanışına göre, Fatih Sultan Mehmet, sabah namazında türbesinden minberin altındaki odaya gelmekte, yatsı namazından sonra, türbesindeki yerine çekilmektedir. Böylece camisiyle İstanbul'u düşmanların saldırılarına karşı korumaktadır.

> *Fatih Medreseleri*

Caminin iki yanında sıralanan medreseler "Sahn-ı Seman" adıyla anılır. Bunların aşağısında "Tetimme" denen öğrencileri eğitime hazırlama medreseleri bulunuyordu. Bunlar Fatih'ten Edirnekapı'ya uzanan Fevzipaşa Caddesi'nin genişletilmesi sırasında yıktırılmış, Haliç yönünde bulunanların yerine bir ilkokul yapılmıştır. Bugün varlığının sürdüren medreselerden Haliç yönündekilere Akdeniz Medreseleri, Fatih'ten Malta'ya kadar Fevzipaşa Caddesi boyunca sıralananlara Karadeniz Medreseleri deniliyor.

İki sıra halinde sekizer yapıdan meydana gelen Semaniye Medreseleri'nde sekiz ayrı müderris ders okuturdu. Medreselerin yapımında Veziri Azam Mehmet Paşa, derslerin düzenlenmesinde Molla Hüsrev ile Ali Kuşçu görevlendirilmişlerdi. Dönemin ünlü bilim adamlarından Tusi, Hocazade Musluhiddin Mustafa, Molla Abdülkerim, Kadızade Molla Kasım'ın ders verdiği Semaniye Medreseleri'nde mantık, fıkıh, kelam, tefsir gibi dinsel amaçlı derslerin yanı sıra matematik,geometri, astronomi, tıp gibi dersler de okutulurdu.

Semaniye medreseleri, bu bakımdan ilk üniversitelerimizden sayılmalıdır.

Kesme küfeki taşı ile tuğladan yapılmış olan bu medreselerden her biri, on dokuz oda ile bir dershane mescitten oluşmuştur. Odalar, kare planlı olup avluya birer kapı ve pencere ile açılır. Arka yönlerinde de altlı üstlü iki pencereleri vardır. Üstleri kasnaklı kubbelerle örtülüdür.

Dershane olarak kullanılan bölüm de kare planlıdır, öteki odalardan daha yüksek, daha gösterişlidir. Dershanenin üstü de kasnaklı kubbe ile örtülüdür. Medreselerin ortak özelliği, ortalarında revaklı birer avlunun bulunmasıdır.

Fatih Külliyesi'ni oluşturan medreseler, 1766 depreminde cami ile öteki yapılarla birlikte zarar görmüşlerse de kısa sürede onarılmışlardır. Daha sonra Tetimme Medreseleri'nin yıktırılması, Akdeniz Medreseleri'ni yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya bıraktığından duvarlar, kalın gergi demirleriyle desteklenmiştir. Medreseler, 1955 yılından başlayarak Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce yenilenerek bir bölümü öğrenci yurdu olarak kullanıma açılmıştır.

Öteki Yapılar

Fatih Külliyesi'nin bir kitaplığı vardı. Bu kitaplık bozulup kitapları dağıtıldıktan sonra, XIX. yüzyılda caminin kıble yönüne bitişik ayrı bir kitaplık yaptırılmıştı. Bu yapı da son yıllarda boşaltılarak içindeki kitaplar Süleymaniye Kütüphanesi'ne götürülmüştür.

Tabhane, günümüze kadar onarılarak gelmiştir.

Darüşşifa'dan bugüne hiçbir iz kalmamıştır.

Fatih Külliyesi'nin kervansarayı tabhanenin altında bulunmaktadır, 1980'li yıllarda, içi toprakla doldurulmuş olarak bulunan kervansaray, temizlenerek onarılmış, Vakıflarca önüne yapılan yeni dükkânlarla birleştirilmiştir. Kervansarayın içinde ne işe yaradığı anlaşılmayan, hiçbir taşıyıcı görevi de olmayan dikili durumda kalın bir taş sütun bulunmuştur.

Çarşı (Arasta) ya da Saraçlar Çarşısı olarak bilinen bu büyük çarşı, günümüze ulaşamamıştır. Saraçhane olarak adlandırılan bu çarşıdan son yüzyılda birçok dükkân hücresi hâlâ duruyordu. 1918'deki büyük Fatih yangınından sonra bunlar da ortadan kalktı. Bugün Saraçhanebaşı mahallesindeki Dülgerzade Camisi'ne komşu olan kagir tonozlu bir iki dükkân hücresinin bu çarşının son kalıntıları olduğu sanılmaktadır.

> Feyzullah Efendi Medresesi
(Millet Kütüphanesi)

Medrese, Fatih'te, Macar Kardeşler Caddesi ile Feyzullah Efendi Sokağı'nın kesiştiği yerde bulunmaktadır. Kitabesine göre, Sultan II. Mustafa'nın (1695-1703) hocası Şeyhülislam Feyzullah Efendi tarafından 1700 yılında yaptırılmıştır. Kitaplık, mektep ve çeşmesiyle küçük bir külliye bütünlüğündedir. Mimarının kim olduğu bilinmemekle birlikte tasarımının dönemin Mimarbaşı olarak bilinen Kayserili Mehmet Ağa tarafından yapıldığı sanılmaktadır.

Mektep, 1912 yılında Macar Kardeşler Caddesi'nin genişletilmesi sırasında yıkılmış, çevrenin onarımı çalışmaları medreseyi tehlikeli bir biçimde etkilemiştir. Bu arada medresenin yıkılması da kararlaştırılmıştır. 1910 yılında İstanbul'da bulunan Fransız elçisinin eşi Madam Bombar'ın girişimiyle medresenin yıkılmasından vazgeçilmiştir. Harap bir durumda olan yapı, 1916'da İstanbul Muhibleri Cemiyeti'nce onarılarak Ali Emiri Efendi'nin büyük çoğunluğu yazma olan eserlerini buraya bağışlaması sonucunda kütüphaneye dönüştürülmüştür.

Medresenin önünden geçen yolun genişlemesiyle kitaplık olarak kullanılan medrese dershanesi ana cadde üzerinde kalmış, medrese avlusunun güneydoğu yönündeki sınırları, taş babalarla aralarına yerleştirilen demir parmaklıklarla belirtilmiştir.

Medrese, Osmanlı Klasik Dönem medrese mimarisini yansıtmakla birlikte Lale Devri mimarisinin özelliklerine de sahiptir. Medresenin Feyzullah Efendi Sokağı'nda bulunan girişinde iki çeşme yer almaktadır. Basık kemerli kapının üstünde hicri 1112 (1700) tarihli bir yapım kitabesi vardır. Buradaki sokağın zemininin yükselmesiyle, medresenin girişiyle çeşmeler çukurda kalmıştır. Bu yüzden medresenin asıl girişi 1983 yılındaki yenilenme sırasında onarılmış, kubbe ile de gösterişli bir hale getirilmiştir.

Dikdörtgen planlı medresenin avlusunun kuzeydoğusuna dershane-mescit ile kitaplık, güneydoğu ile güneybatı kenarlarına da L biçiminde on medrese odası yerleştirilmiştir. Kitaplıkla odaların kuzey kenarları giriş yönündeki bahçe duvarı ile birleştirilmiştir. Medrese odalarının önündeki revaklar, yalnızca oda önlerindedir. Avluda altı sütunlu, ahşap kubbeli, haznesi küfeki taşından bir de şadırvan vardır.

Kitaplıkla dershane bölümleri, ortak bir ana mekanın iki yanındadır. Bu Osmanlı Mimarisi'nde çok görülmeyen bir planlamadır. Benzeri Şehzadebaşı'ndaki Damat İbrahim Paşa Külliyesi'nde uygulanmıştır.

Dershane-Mescit ile kitaplık avludan biraz yüksekte olan kare planlı iki ayrı yapıdır. Eyvan niteliğindeki açık bir sofanın yanında yer almışlardır. Üç basamakla çıkılan giriş sahanlığındaki basık kemerli bir kapıdan sonra dershane ile kitaplığa sekiz basamakla ulaşılmaktadır. İki bölüm arasındaki dikdörtgen planlı ara mekanın merdiven ile geçitlerden arta kalan bölümleri sekiler biçimindedir.Bunların oturma ve okuma amacıyla kullanıldığı sanılıyor. Burası geniş bir saçakla güneyden gelecek güneş ışınlarına karşı korunmaktadır. Demirden dört eliböğründe ile desteklenen saçağın tavanı ahşap kaplamadır. Açık sofanın altı sütunla duvarlara dayalı kubbeleriyle tonozlarının düzeni farklı bir mimari özellik taşımaktadır.

Son yıllarda esaslı bir yenilenmeden geçirilen medrese, bugün Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı "Millet Yazma Eser Kütüphanesi" olarak hizmet vermektedir.

> Tayyare Şehitleri Anıtı

Anıt, Saraçhanebaşı'nda Fatih Parkı içerisinde bulunmaktadır. Mimar Vedat Tek'in eseri olan anıtın temeli 2 Nisan 1914'te atılmış, 1916 yılında tamamlanmıştır.

Anıt Türk Havacılık tarihinin ilk şehitleri olan Fethi, Sadık ve Nuri Beylerin anısına dikilmiştir.

Fethi, Sadık ve Nuri Bey askeri pilotlardı. I. Dünya Savaşı öncesinde, Enver Paşa'nın isteğiyle yabancı devletlere Osmanlılarda da havacılığın olduğunu göstermek amacıyla iki uçakla İstanbul'la Kahire arasındaki 2500 kilometrelik uçuşu gerçekleştirmek için yola çıktılar. Pilotlardan Fethi Bey ile Sadık Bey, 27 Şubat 1914'te Kahire'ye varamadan Şam-Kudüs arasında uçakla düşüp şehit oldular. Fransız yapımı bir uçak ile Yafa'dan havalanan pilot Nuri Bey ise 11 mart 1914'te uçağı kalkarken düşüp şehit oldu. İlk hava şehitlerimizin mezarları, Suriye'nin başkenti Şam'da, Emeviye Camii'ndeki Selahaddin Eyyubi Türbesi'nin yanındadır.

Anıt, beyaz mermer ve bronzdan yapılmıştır. Mermer bir kaide üzerine oturtulmuş, tepesi kırık bir sütundur. Bu kırık yer, pilotların yarım kalan uçuşlarını simgelemektedir. Yaklaşık 7.50 metre yüksekliği olan anıtın kaidesinin iki yanında bulunan madalyonlara bronz bir kitabe ile bronz bir rölyef işlenmiştir. Sütunun üstünde de bronz bir defne dalı vardır.

Her yıl hava şehitlerini anma gününde bu anıt önünde bir tören düzenlenmektedir.

> Fatih Sultan Mehmet Heykeli

Saraçhane Parkındadır. Heykeltraşı Prof.Dr. Hüseyin Gezer (1920) dir. Fatihi Atıyla surların üzerinden uçar durumda gösteren bu heykel, onun çağının ilersinde olduğunu simgelemektedir. Anıtın bir yanında askerleri, öte yanında birbiriyle konuşan dönem bilginleri görülür.

Anıtın Boğaz'daki Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nün Avrupa'daki ucunda yer alması düşünülmüştü. Hüseyin Gezer 1986'da İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nca Fatih Anıtı için açılan yarışmada (Mehmet Çubuk, İmran Gezer, İsmet Alptekin ile birlikte) birincilik ödülünü kazanmıştı. İstanbul'da Saraçhanebaşı'nda 29 Mayıs 1987'de açılışı yapıldı.

> *Kalenderhane Camii*

Şehzadebaşı, Vezneciler semtindedir. Yapım tarihi tartışmalıdır. Mimare bakımdan IX-XII. Yy. arasına tarihlenebilir. Fatih Sultan Mehmet, bu kiliseyi orduda "kalender" adıyla anılan dervişlere tekke olarak ayırdığından bina "Kalenderhane" adıyla anılır olmuştur. Zamanla bir mahalle camisine dönüşmüştür. XVIII. Yy.'da ve 1966-1972 arası büyük bir onarım geçirmiştir.

Haç planlı olan yapının ana mekanına tonozlarla örtülü bir sundurmadan girilir. Ana mekanın ortasında bir kubbeyle planı oluşturan haç kollarıysa tonozla örtülüdür. Duvarlar mermer kaplamalıdır. Onarımlarda zemindeki mozaiklerin kimi bölümleri bulunmuşsa da Osmanlı dönemlerindeki kalem işleri yok olmuştur.

> *Sanki Yedim Camii*

Cami, Fatih'te Sinanağa Mahallesi Kırbacı Sokağı'nda bulunmaktadır. Keçeci Hayrettin Camii olarak da bilinir.

Günümüzden yaklaşık 300 yıl önce yapıldığı varsayılan "Sanki Yedim Camii", Fatih yangınında ağır bir hasara uğramış, 50 yıl yıkık bir halde kaldıktan sonra 1959-1960'ta halkın çabalarıyla yenilenmiştir.

Caminin önemli bir mimari özelliği yoktur. Betonarme olan yapısı, biri büyük dört çeyrek kubbeyle örtülüdür. Caminin arka tarafında bir mahfili vardır. Cami gibi betonarme olan minaresi tek şerefelidir. Bugün çevresindeki apartmanların arasına sıkışmış, ibadete açık bir mahalle camisi olarak varlığını sürdürmektedir.

Camiye adını veren öykü ilginçtir. Öykünün kahramanlarının Keçeci Hayrettin ya da Adanalı Şakir Efendi'den hangisi olduğu kesin değildir.

Öykü kısaca şöyledir: XVIII. yüzyılda yaşayan Keçeci Hayrettin Efendi, vara yoğa para harcamayan, canının çektiğini yemeyen eli sıkı bir adammış.Bir lokantanın önünden geçerken canı yemek isterse lokantaya girer, yemekleri gözden geçirdikten sonra dışarı çıkarmış. Ardından, hemen, kendi kendine gülümser: "Sanki yedim" diyerek, yemeğe harcaması gereken parayı kesesinden ayırıp bir kenara koyarmış.

Bu iş yıllarca sürmüş. Sonunda biriktirdiği bu paralarla bir cami yaptırmış. Yaptırdığı cami de bu yüzden "Sanki Yedim" adını almış.

Bir başka söylentiye göre: Keçeci Hayrettin Efendi ya da Adanalı Şakir Efendi, cimriliğinden yemez içmez, "Sanki yedim" diyerek aç ve yoksul olarak dolaşır dururmuş. Kimse onun "Sanki yedim" diyerek yiyip içmediklerinin parasını yıllarca biriktirdiğini bilmemiş. Öldüğünde biriken bu paralar bir küp içinde bulununca herkes şaşırmış. Adamın iyi niyetini, hayırseverliğini gösteren bu parayla mahalleye bir cami yaptırılmış, adını "Sanki Yedim Camii" koydukları bu cami o camiymiş işte.

> *Kızтaşı (Markianos Sütunu)*

Kızтaşı, Fatih'te küçük bir semtin adıdır. Sütun, burada, dört yol ağzındaki küçük bir alanın ortasında bulunmaktadır.

Eskiden, o semtteki bir bahçenin içinde, birbirine bitişik eski ahşap evlerin arasında gözlerden uzak kalmıştır.

1908 yılında İstanbul'da çıkan büyük bir yangında Sütunun bulunduğu mahalleyle birlikte bütün o çevre yanıp kül oldu.

İşte o zaman, tahta evlerin arasına sıkışmış bahçe içindeki eski mermer sütun bütün görkemiyle ortaya çıktı.

Yangından sonra yeniden evler yapıldı. Kızтaşı, evlerin ortasındaki küçük bir alan içinde bırakıldı.

Bugün de aynı yerde olan on metre boyundaki Kızтaşı, üç basamaklı bir kaide üstüne oturtulmuş granit bir sütundur. Üstünde yer alan mermer başlıkta melek tasvirleri vardır. 450-457 yıllarında imparatorluk yapmış olan Markianos döneminde dikilen bu anıtın mermer başlığının üstünde o zamanlar imparatorluğun heykeli bulunuyordu.

Sütunun üstüne oturduğu kaide Korent mermerlerinden yapılmıştır. Kaideye işlenmiş kabartma şekiller göze çarpar. Latince bir yazıt, iki melek kabartmasının yer aldığı kaidenin üstüne kazınmıştır. Yazıtta, *"Sütunun üzerindeki imparator Markianos'un heykeline bak,"* yazılıdır. Çok eskiden İstanbul'un yedi tepesinden biri olan üçüncü tepenin (bugünkü Beyazıt) üstünde yükselen bir sütun vardı. Sözünü ettiğimiz Kızтaşı'nın bir benzeriydi. Ama onun üstünde imparatorun heykeli yoktu. Bu sütunun üstünde aşk ve sevgi Tanrıçası diye bilinen çok güzel bir kadın olan Afrodit'in heykeli yer alıyordu. Yalnız bu taşın bir özelliği vardı. Taşın altından geçen genç kızlar, evli kadınlar eğer bir günah işlemişlerse, analarından babalarından, kocalarından habersiz, erkeklerle ilişkiler kurmuşlarsa taş hemen eğilip bu günahkârları belli ederdi. Onun için bu analar, babalar genç kızlarını, karılarından kuşkulanan kocalar karılarını bu taşın altından geçirip onların suçlu olup olmadıklarını sınarlardı. Bu özelliği yüzünden de bu sütun Kızтaşı diye anılırdı.

Bizans imparatorlarından Jüsten'in çok güzel bir baldızı vardı. Güzel olduğu kadar da iyiliksever bir kızdı. Herkese yardıma koşar, güler yüz gösterirdi.

Saraya gelip giden genç bir müzik öğretmeni vardı. Kız, herkese gösterdiği yakınlığı ona da gösteriyordu. Bu yakınlık, belki ötekilere gösterilenden biraz fazlaydı. Çünkü kız, bütün güzel şeyleri olduğu gibi, müziği de çok seviyordu. Bu sevgi onu genç delikanlıya daha çok yaklaştırıyordu. Kızın sanata olan bu yakınlığını gören müzik öğretmeni de kıza ötekilerden daha çok ilgi gösteriyordu.

Her gün, dersten sonra sarayın kapısına kadar öğretmenle birlikte yürürdü kız. Sarayın bahçesindeki renk, renk çiçeklerin, yeşilliklerin içinden, doğadan, yaşamdan, sanattan konuşup gülerek geçerlerdi.

Öğretmen evliydi. Karısı da bir bebek bekliyordu. Öğretmen, yal-

nızca kıza söylemişti bunu. Onun için kız, her gün sarayın kapısında öğretmenden ayrılırken bir çiçek koparıp delikanlıya verirdi. Bu, kızın, öğretmenin karısına gönderdiği her günkü armağandı.

Ama kötü yürekliler bunu anlayamazdı. Nitekim sarayda dedikodu alıp yürüdü. Kız için söylemediklerini bırakmıyorlardı. Kızın ablası olan imparatoriçeden çekindiklerinden dedikodularını imparatorun kulağına kadar ulaştıramadıkları için üzgündüler.

Tam bu sırada kötü yüreklilerin bekledikleri oldu. Öğretmenin gebe karısı bir gece birdenbire sancılanıp öldü. Bunu fırsat bilen dedikoducular, öğretmenin karısının Jüsten'in güzel baldızı yüzünden, karnındaki çocukla canına kıydığını yaydılar. Jüsten, bu durum karşısında öğretmeni saraydan attırdı. Baldızının da günahkâr olup olmadığının sınanması için Kıztaşı'nın altından geçirilmesini buyurdu.

Ama kız, bu buyruğa karşı çıktı. İmparator olan eniştesinin karşısına dikilerek kendisini korkusuzca savundu.

"Saygıdeğer imparatorumuz da bilir ki, Kıztaşı günahkârların taşıdır," dedi. "Bense günahsızım. Ak bir mermer kadar temizim. Onun için o kara taşın altından geçiremezsiniz beni. Kafamı kesebilirsiniz, ama beni oraya götüremezsiniz."

Jüsten, o zaman, "Artık günah benden gitti sevgili baldızım," dedi. "Sınanmayı kabul etmemekle kendi ölüm yargını sen kendin verdin."

Böylece ertesi sabah, bu yiğit kızın başını cellatlarına vurdurdu.

Süleymaniye Camisi yapılırken Jüsten'in baldızının öldürülmesine neden olan bu sütun, yerinden sökülüp yapımda kullanıldı. Bu taş ortadan kalkınca Fatih'teki imparator Markianos'un sütunu Kıztaşı olarak anılmaya başlandı. Bu öykü de onun öyküsü olup çıktı.

> *Bozdoğan Kemeri*

Saraçhane ile Zeyrek arasında bulunmaktadır. Bizans döneminden kalma bir su kemeri olan bu yapı, altından geçen Atatürk Bulvarı'nı doğudan batıya keserek kentin iki ünlü tepesi olan Fatih ile üniversite alanının bulunduğu Beyazıt tepelerini birleştirir Valens ya da Kırkçeşme kemeri diye de bilinir.

Yapımına Valentius (364-378) tarafından 368'de başlandı. İmparatora başkaldırmak isteyen Khalkedon (Kadıköy) kentini cezalandırmak için surları yıkılarak çıkan taşların bu kemerin yapımında kullanıldığı söylenmektedir. Bizanslı tarihçi Cedrennus'a göreyse imparatorun kızı adına yapılacak hamamlar için hazırlanan taşlar bu kemerin yapımında kullanılmıştır.

Daha öncesinde Romalılar döneminde, İmparator Hadrianus'un İstanbul'a su tesisleri kurdurduğu bilinmekle birlikte bu tesislerin kemerlerle bir ilişkisi olup olmadığı bilinmemektedir.

Önceleri Bizans imparatorlarının, sonrasında Osmanlı padişahlarının saraylarına su ileten Bozdoğan Kemeri, çeşitli tarihlerde tahribata uğradığından birçok kez onarıldı. Her onarılışında değişikliğe uğrayarak yapıldığı dönemin özelliklerini yitirdi. Bizanslılar döneminde Justinianus, II. Justinianus, Konstantinus, II. Basileus zamanında dört kez onarımdan geçti.

Osmanlılar döneminde önce Fatih Sultan Mehmet, Beyazıt'taki Eski Saray'ın, hamamların, Kırkçeşme yakınındaki mahallenin su gereksinimi için onarım yaptırdı.

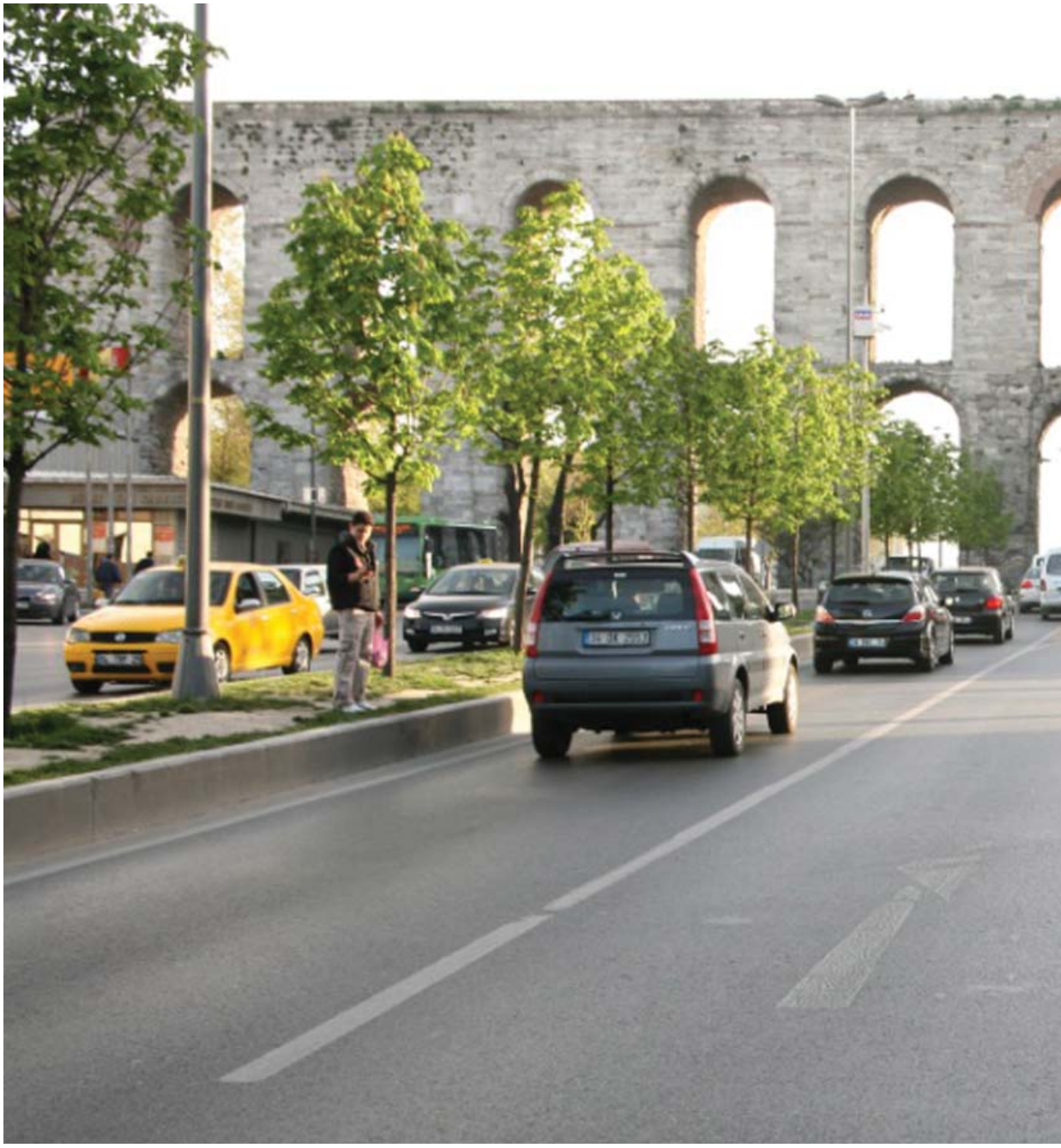
1509'daki bir depremde kemerin Şehzade Camii yakınındaki bölümü yıkıldı. Kanuni döneminde Mimar Sinan, kemeri onarttı. Kemerin kuzey yönündeki 45. ayağın üstündeki bir yazıttan anlaşıldığına göre II. Mustafa da 1697'de bu bölümü onartmıştır.

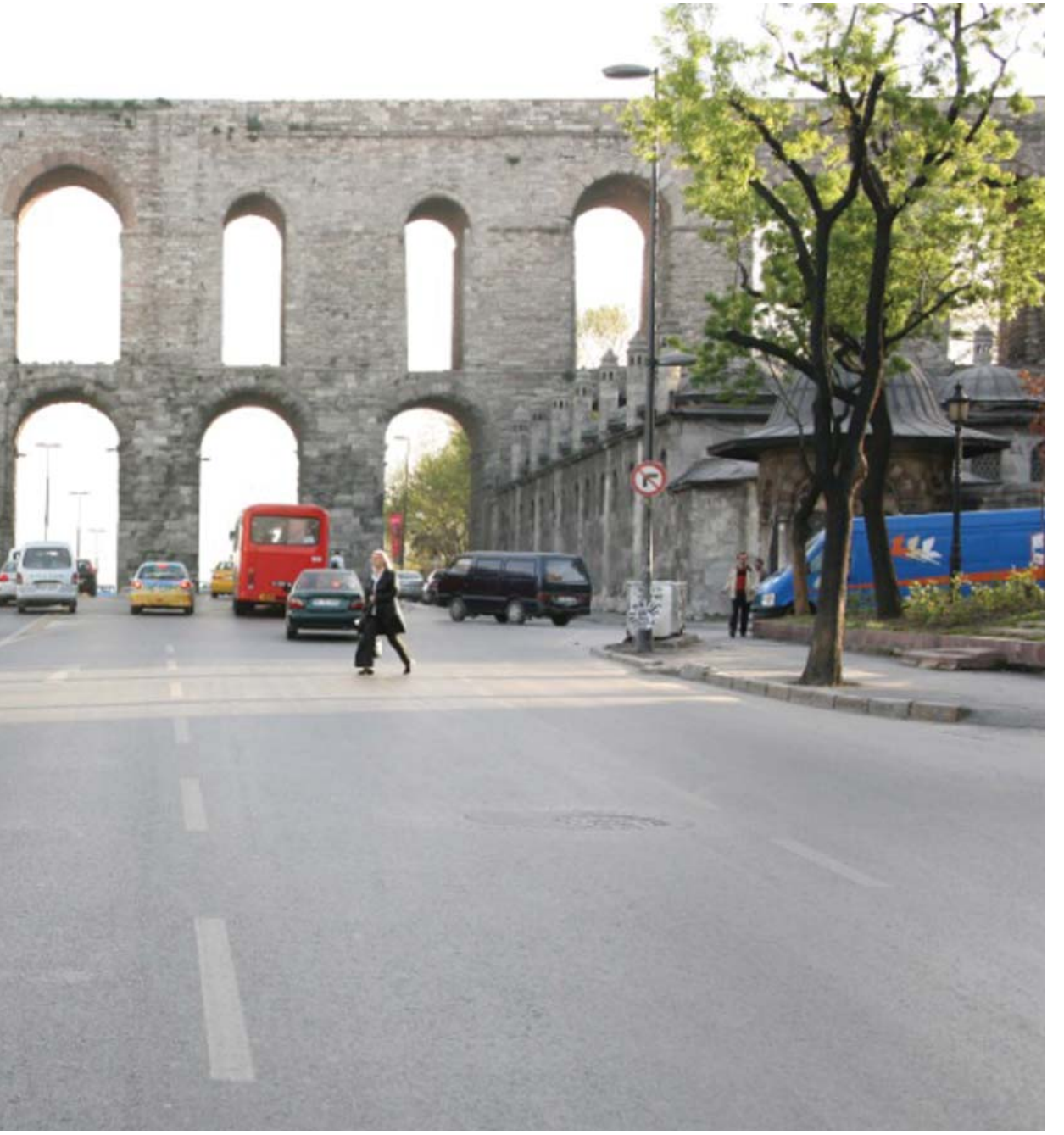
Kemerin adının nereden geldiği pek bilinmiyor. Eskiden burada bulunan bir köyün adını taşıdığını söyleyenler olduğu gibi, Abdülmecit zamanında yapılan bir haritada görülen "yıkık" anlamına gelen "bozulgan" sözcüğünün halkın dilinde Bozdoğan'a dönüştüğünü söyleyenler de vardır.

Kemer yapıldığında boyu 1 kilometre dolayındaymış. Bugün, Fatih'ten Şehzade Camii'ne kadar 592 metrelik, Beyazıt yönündeki 199 metrelik bölümleriyle 800 metreye yakını sağlam kalmıştır. Şehzade Camii Sokağı ile Delikanlı Sokağı arasındaki bölümden toprak üstünde herhangi bir iz yoktur.

Üst üste iki sıra kemerden oluşan Bozdoğan Kemeri'nin alt sırasının kemer ve ayakları büyük kesme taşlardan, üst sırasındakiler ise daha küçük taşlardan yapılmıştır.

Denizden en yüksek noktasının 63.50 metre olan kemerin topraktan yüksekliği 18.50 metredir. Genişliği Fatih yönünde 3.40 metre, 25. kemer yakınındaysa 5.65 metreyi bulur. Kemer açıklığı 4 metre, ayak kalınlığı ise 5.70 metredir.

> *Gazanfer Ağa Medresesi*

Fatih'te Atatürk Bulvarı üzerinde Bozdoğan Kemeri'ne bitişiktir.1596 tarihli Vakfiyesine göre Sultan III. Mehmet'in (1595-1603) Kapı Ağalarından Hasanodabaşısı Gazanfer Ağa tarafından yaptırılmıştır. XVI. Yüzyıl sonunda yapılan medrese Davut Ağa'nın mimarbaşılığına denk gelmektedir.

Medrese türbe ile sebilden oluşmuştur. Girişteki ön avlunun karşısına medrese odaları, kuzeydoğu köşesine Gazanfer Ağa'nın türbesi, güneydoğu köşesine de dışarıya taşan bir biçimde sebil yerleştirilmiştir. Avlu duvarı ile türbenin arasına sonradan gömülenlerle küçük bir mezarlık oluşmuştur.

Medrese, 1782 yangınında harap hale geldikten sonra çeşitli dönemlerde onarım geçirmiştir. Son olarak 1943-1944 yıllarındaki onarımdan sonra günümüze sağlam bir biçimde ulaşabilmiştir.

Ön avludan iki basamakla çıkılan sahanlığın üstü ahşap bir saçakla örtülüdür. Baklava başlıklı on iki sütunun üstüne oturtulan revakların üstü pandantifli geçişlerle on altı kubbeyle örtülüdür. Revakların arkasındaki giriş dışında medrese U biçiminde dizili on dört odadan oluşmuştur. Güneybatı köşesine ekli bir odası daha vardır. Medrese odaları kare planlı, üzerleri de pandantifli kubbelerle örtülüdür. Odalar birer kapı ve pencere ile avluya açılır. Avlunun kuzeyiyle güneyindeki odalar iki adet üst pencere ile aydınlatılmıştır. Kuzey ve güneydeki odalar alt ve üst pencereleriyle arkada bulunan iç avluya da açılır. Oda içlerinde birer ocak nişi ile iki yanında birer dolap nişi vardır.

Girişin karşısına gelen dershane-mescit, kare planlıdır. Zeminden 0.50 metre yükseklikte, dışarıya taşkın bir biçimdedir. Avluya, iki renkli taşın alternatifli sıralanışından meydana gelen bir yay kemerle açılmıştır. Dershanenin üstü kubbe ile örtülüdür. Hem revaklara, hem iç avluya, iki yönden, ikisi altta üçü üstte olmak üzere beşer pencere ile açılmıştır.

Dershanenin içerisinde karşılıklı birer niş iki yan duvardadır. Nişin biri, mihrap nişi olarak kullanılmıştır.Yanlarında da birer dolap nişi vardır.

Gazanfer Ağa Medresesi 1943-1944 onarımından sonra İstanbul Belediyesi Kent Müzesi olarak kullanılmış, 1989'da Büyükşehir belediyesince Karikatürcüler Derneği'ne kiralanarak Karikatür ve Mizah Müzesi olarak hizmet vermektedir. 2010'da yeniden onarıma alınmış bulunmaktadır.

Zeyrek Anıt Yapıları >

> Zeyrek Kilise Camii

Fatih Zeyrek'te, Atatürk Bulvarı üstünde, Unkapanı'na yakın, Haliç'e bakan bir tepenin üstünde bulunmaktadır.

Bizans döneminde Pantokrator Manastırı olarak kurulmuştur. İmparator İoannis Komnenos (1118-1143) döneminde yaptırılmıştır. Mimar Nikophoros tarafından yapılan manastır, hastahane, huzurevi, imaret, kilise gibi yapılardan oluşmaktaydı. Bunlardan günümüze üç kilise kalabilmiştir. Latinlerce yağma edilen manastırın yalnız kiliseleri ayakta kalabilmiştir. İstanbul alındıktan sonra Fatih Külliyesi yapılana kadar bir süre medrese olarak kullanılmıştır. XV. yüzyılda burada ders veren Molla Zeyrek'in adı verilerek camiye dönüştürülmüştür.

Varlığını sürdüren üç kiliseden güneydeki Pankrator İsa, kuzeydeki Theotokos kilisesidir. Ortadaki yapı ise Komnenos soyundan gelenlerin mezar şapeli olan Sen Mişel'dir.

Pankrator İsa Kilisesi 25x15.5 ölçütünde haç planlı bir yapıdır. Kubbesi yüksek kasnaklı olup bugün kapalı olan geçitle şapele bağlanmaktaydı.

Şapel 19x11 metre ölçütünde dikdörtgen planlı bir yapıdır. Üç kapı ile iç hole, iki yan koridorla da Pantokrator ve Theotokos kiliselerine bağlanır. Kaynaklara göre yapıda bulunan zengin mozaik süslemelerden günümüze herhangi bir iz kalmamıştır.

Theotokos Kilisesi, 20x14 metre ölçütündedir. Yapı, doğu yönünde üç apsisle sonlanır. Pantokrator Kilisesi tipinde olan yapının yüksek kasnaklı kubbesi, beşik tonozla desteklenen dört kolona dayanmaktadır.

Bugün kültür, sanat merkezi olarak düzenlenen Pantokrator Manastırı, rahatlıkla gezilip dolaşılabilecek bir yapıya sahiptir.

> Zeyrek Sarnıcı

Eskiden Pantokrator Manastırı'nın altında bulunan çok sayıdaki su sarnıcı, günümüzde, camiye çevrilen kilisenin batısındaki evlerin altındadır. Bunlardan mimari açıdan önem taşıyan büyük sarnıç, Atatürk Bulvarı'nın kıyısında bulunmaktadır.

Sarnıca Fil Yokuşu'ndaki Devirhan Çeşmesi Sokağı ile Zeyrek Camii'nin altındaki çıkmaz bir sokaktan girilmektedir.

Sarnıcın İmparator Marcionus (582-602) tarafından yapıldığı söyleniyorsa da yapı özelliğine dayanılarak İmparator I. Justinianus (518-527) tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir.

Kuzeyden birkaç basamaklı merdivenle inilen sarnıç, 50x15 metre ölçüsünde dikdörtgen planlı bir yapıdır. Orta kısmında ikişer sütunun oluşturduğu dörtlü sıranın her birinin ortasında yine ikişer sütunlu iki sıra yer almaktadır. Sütunlar, dikdörtgen kaideler üstüne oturtulmuştur, yükseklikleri 0.85 metredir. Başlıkları, Bizans mimarisinin erken dönemine aittir.

Sarnıcın duvarları, 0.35 metre uzunluğundaki aralıklı dizilmiş tuğlalarla örülüdür. Doğu ve batı duvarında nişler bulunan sarnıcın kuzey yönüne açılmış pencerelerle içerisi aydınlatılmaktadır.

İçi toprakla dolmuş, evsizlerin mekanı olan sarnıç, Belediyece elden geçirilip onarılarak ziyarete açık hale getirilerek kent kültürüne kazandırılmıştır.

> İstanbul Manifaturacılar Çarşısı (İMÇ)

Saraçhanebaşı'nda Bozdoğan Kemerlerinin biraz altından başlayarak Atatürk Bulvarı'nın doğu kıyısında Unkapanı Köprüsüne kadar uzanan çarşı. Büyük alışveriş merkezlerinin Türkiye'deki erken örneklerinden biridir.

Sultanhamam'daki manifaturacı ve kumaş toptancılarının yeni bir çarşı oluşturmak için kurdukları kooperatifle gündeme geldi. Belediyenin önerdiği arsa Atatürk Bulvarı'nın Unkapanı–Saraçhanebaşı arasındaki doğu kıyısındaydı. Ancak Bozdoğan (Valens) Kemeri, Şehzadebaşı Camii, Süleymaniye Külliyesi, Vefa Kilise Camii, Şebsafa Kadın Camii, Hacı Kadın Camii ve Hamamı, Atlama Taşı Camii, Yavuzer Sinan Camii, Kâtip Çelebi ve Hızır Bey Çelebi'nin mezarlarının da bulunduğu tarihi bölgenin imar planı yoktu. Cumhuriyet kurulduktan sonra açılan Atatürk Bulvarı, kentsel dokuları bakımından birbiriyle bir bütün oluşturan Süleymaniye ve Zeyrek bölgelerini birbirinden koparmıştı. Çarşının kurulacağı arsanın bu iki bölgenin arasında olması, yapının mimarisinin tarihsel dokuyla uyuşmasını zorunlu kılmaktaydı. 1958'de mevzi imar planı için, 1960'ta ise, bölgenin imarı ve çarşı binalarının inşası için yarışma açıldı.

İstanbul Belediye Başkanı Kemal Aygün, Rıfat Edin, İmar Müdürü Y. Mim. Faruk Akçer, Belediye İmar Müşaviri Y. Mim. Sedat Hakkı Eldem, Y. Mim. Asım Mutlu, Y. Mim. Sadık Sever, Y. Müh. Mim. Ali Rıza Ünsal'dan oluşan seçici kurul, Site Mimarlık Bürosu Y. Müh. Mim. Doğan Tekeli, Y. Müh. Mim. Sami Sisa ve Y. Müh. Mim. Metin Hepgü-

len tarafından hazırlanan projeyi tatbik edilmek üzere birinci seçti. İnşaata 1961'de başlandı ve 1968'de tamamlandı.

İMÇ, altı kapalı avlu ve biri şadırvanlı avlu, diğeri de mezarlıklar avlusu olan iki açık avlu ile birbirine bağlanan altı bloktan oluşur. Dükkanlar, bulvara göre bir açı teşkil ederek Süleymaniye yönünde görüş sağlayan avlular çevresinde ve yaya alanları üzerinde akıcı bir yaya ulaşımı sağlayacak biçimde yerleştirilmiştir. Yaya ulaşımı, bulvarın yoğun taşıt trafiğinden ayrılmıştır. Arkada bulvara paralel olarak düzenlenen bir yol, servis ulaşımını sağlamakta, otopark girişleri bu yola bağlanmaktadır. Dükkanların çevresinde yer aldığı avlular değişik mekan etkileri ile bulvar boyunca gene iç yaya yolları ile bağlanarak sıralanmaktadır.

Arsanın tüm uzunluğunca devam eden eğimden yararlanılarak bütün katlara yollardan düzayak çekici girişler sağlanmıştır. Yapıların birlikte algılandığı Süleymaniye'nin kubbe çapının sadece 27 metre olduğu Süleymaniye'deki ihtişamın çevre yapılarının küçük kubbeleri ve diğer elemanları ile sağlandığı göz önünde tutulmuş, çarşı kitlelerinin içinde bulundukları tarihi şehir parçasındaki gibi küçük cumbalar, balkonlar, üst katlarda geri çekilmesiyle ölçülü bir hareketlilik kazandırılmıştır. Bu durumuyla çarşının Atatürk Bulvarı'ndan görünüşünde Süleymaniye Külliyesine uygun bir çerçeve sağladığı söylenebilir.

Bloklarda sanat eserleri de yer alıyor ve İMÇ'ye sürekli bir sergi kimliği kazandırıyor. Birinci blok duvarlarında Füreya Koral'ın yapılışını seyreden çocukların "öpüşen kuşlar" diye adlandırdığı seramik panosu, Kuzgun Acar'ın demir "Kuşlar" heykeli, Bedri Rahmi

Eyüboğlu'nun oya esprisinde mozayik panosuyla Eren Eyüboğlu'nun göç eden yörükleri gösteren figüratif mozaik panosu yer alıyor. İkinci blokta yine Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun mavinin baskın olduğu soyut mozaik panosu var. Bu blokta Yavuz Görey'in modern küçük bir havuzu andıran heykel-çeşmesi yer alıyor. Üçüncü blok önünde Fatih tarafından İstanbul'a ilk Belediye başkanı olarak atanan Hızır Bey Çelebi'nin (1407-1458) Voynuk Şüca Mescidi Haziresinden taşınmış mezarıyla Katip Çelebi'nin mezarı yer alıyor. Mezarı çarşının yapımı sırasında kaybolduğu sanılan Divan şairi Necati'ye saygı için de bir mezar taşı konmuş. Beşinci Blokta Ali Teoman Germaner'in duvarın bir parçası gibi duran taşlarla oluşturulmuş rölyefiyle Sadi Diren'in yeşil tonlarda seramik panosu var .Altıncı blokta Nedim Günsür'ün mozaik panosu bir duvar resmi etkisi bırakıyor.

Çevredeki tarihi yapılar İMÇ'ye ustaca yerleştirilmiştir. Dördüncü bloktan sonraki boşlukta Şebsefa Hatun Camii, altıncı blok arkasında Atlamataşı Camii çevrenin bir parçası olarak yer alır.

Atlamataşı Caminin günümüz kitabesinde şöyle yazmaktadır : "Sultan 1. Ahmet devri (1603-1617) eserlerindendir. Tarihte Hoca Halil Attar Mescidi ve Arabacılar Mescidi gibi isimlerle anılmıştır. Bugün ise Atlamataşı camii olarak bilinmektedir. Atlamataşı Camii ilk defa 1616 yılında inşa edilmiştir. Banisi Hoca Halil Attar'dır. 1908 tarihinde köklü bir tamirden geçen 1939 ve 1969 yıllarında da kısmen onarılan caminin orjinal halinden iz kalmamıştır."

> Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK) Zeyrek Blokları

Atatürk Bulvarı'nın batı kıyısındadır. 1962-64 yıllarında yapıldı. Mimarı Sedat Hakkı Eldem'dir (1908 - 7 Eylül 1988). SSK bina grubunda Zeyrekteki tarihsel çevreye uyum sağlayan bir mimari anlayışı benimsedi. Zeyrek yokuşunun eğimine uydurulan ve arkasındaki binaları perdelemeyen yapı grubu Ağa Han Mimarlık Ödülü'nü de aldı. Geleneksel Türk mimarlığının yatay çatı çizgisi, geniş saçaklar, sıraya dizilmiş pencereler ve çıkmalar gibi öğeleri kullanıldı. Osmanlı mimarisinin niteliklerini çağdaş bir üslupta taşıyan yapı Eldem'in en önemli eserleri arasında gösterilir. Sedad Hakkı Eldem "Milli Mimari" akımının öncülerindendir. "Devlet sanatçısı" ödülünü kazanan ilk mimarımızdır.

> Şebsefa Hatun Camii

Zeyrek'te, Atatürk Bulvarı'nın doğu yanındadır. Sultan I. Abdülhamid'in eşlerinden Fatma Şebsafa Hatun tarafından ölen oğlu Şehzade Mehmet için 1787 yılında yaptırılmıştır. Zeyrek Camii olarak da anılan cami barok üsluptadır. Yapı malzemesi kesme taş ve tuğladır. Tek şerefeli minaresi kesme taştandır.

Yüksek bir set üzerine oturtulan cami, yol çalışmaları sonrasında cadde düzeyinin altında kalmıştır. Camiye bir merdivenle çıkılır. Son cemaat yeri 5 sütunludur. Büyük kubbenin eteğinde 16 pencere yer almıştır. Büyük kubbeyi köşelerde 4 kubbecik destekler.

Camiyi tamamlayan sıbyan mektebi avludaysa da çeşmeleri yol çalışmaları sırasında eski yerinden kaldırılmıştır. Şebsafa Hatun'un mezarı caminin haziresindedir.

Caminin avlusunda bulunan sıbyan mektebi kesme taş ve iki sıra tuğla örgülü, tek katlı, dikdörtgen planlıdır. Taş kemerli bir kapı ile girilen girişin solunda dershane bulunmaktadır. Tonoz örtülü dershane üç cepheye açılmış pencerelerle aydınlatılmıştır 1805 tarihli vakfiyesine göre kız ve erkek çocukların ders gördüğü bir okuldu. Cephenin sağına tuğladan bir kuş evi yerleştirilmiştir. Uzun yıllar boş kalmış olan bina günümüzde Şebsefa Hatun Camisi Koruma ve Güzelleştirme Derneği'nce kullanılmaktadır.

> Vefa Kilise Camisi

İstanbul'un Vefa semtindedir. Diğer büyük Bizans çalışması olan Vefa'daki Kalenderhane Camisi'ne bir kilometreden daha yakın, Süleymaniye Camii'nin ise bir kaç yüz metre güneyindedir.

XI. yüzyıl sonu, XII. yüzyıl başlarında Aleksios I Komnenos döneminde yapıldığı Hagios Theodoros'a adanmış bir kilise olduğu sanılmaktadır. Yunan haçı planındadır. Binanın ilk hali hakkında kesin bir bilgi yoktur. Yapı 4. Haçlı seferinden sonra İstanbul'un Latin kontrolünde olduğu dönemde Roma Katolik kilisesi olarak kullanılmıştır.

İstanbul'u fethinden kısa bir süre sonra kilise, Fatih Sultan Mehmet'in hocası Şemsettin Molla Gürani tarafından camiye dönüştürülmüştür. Cami daha sonra onun adıyla anıldı. 1883 yılındaki bir yangında ağaç kısımları yanarak cami tahrip oldu. Yapı 1937 yılında yapılan kısmi bir restorasyonda avluya açılan revak/sundurma (dış narteks) kubbelerindeki azize mozaikleri bulunarak temizlendi.

> Meryem Ana Kilisesi Ve Vefa Ayazması

Saraçhanebaşı, İMÇ'nin arkasındadır. Meryem Ana Kilisesi küçük bir kilisedir. Avlu içinde kare planlı bir yapıdır. Ana girişinin iki yanında yuvarlak kemerli iki pencere bulunur. Yanda da bir görevli girişi vardır. Pencere yapısı o cephede de yinelenir, bodrumunda Vefa Ayazması bulunur. Ayazma haçlar oyulmuş mermer muhafaza içindeki bir kuyudur.

Kilisenin bahçesinde Bizans döneminden sütun parçaları bulunmakla birlikte, kilise tarihi hakkında net bir bilgi yok. XVIII. Yüzyıl başlarında yapıldığı sanılıyor. "Hz. Meryem'in ölümüne" (Panagia koimmesis tes thotoku) ithaf edilmiş.

İbadethane Vefa Ayazması ve Kilisesi, Ay Bir Kilisesi ya da Meryem Ana Kilisesi olarak da biliniyor.

Ayşe Arman'ın turizmci ve dinadamı Strato Dolçinyadis'ten naklettiğine göre kilisenin son Bizans imparatoruyla ilişkisi var: "Aslında adı Vefa Kilisesi. İsmini de bulunduğu semtten alıyor. Bu semte neden Vefa dendiğine gelince, birkaç rivayet var. Bazı kitaplar Bizans İmparatoru Konstantin'in bu civarlarda öldürüldüğünü yazıyor. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethi esnasında, Konstantin de bizzat savaşmış. Ve Osmanlı'ya ait kölelerden biri tarafından öldürülmüş. Son nefesini verirken de kendisini öldüren kişiye 'Me fa yes' demiş. Yunanca 'Beni yedin!' anlamına geliyor.'Me fa yes' de zamanla 'Me fa' ve 'Ve fa' haline gelmiş. Bir diğer rivayet ise, Fatih'in, zamanın şairi ve müzik adamı Şeyh Ebül Vefa'dan dolayı bu semte Vefa ismini verdiği..."

Dolçinyadis, ayazmanın da çok eski olduğuna inanıyor: "Yine rivayete göre kilisenin altındaki ayazma, 1080'lerden beri var. Gerçi, Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u aldıktan sonra kilise yok oluyor, haliyle ayazma da. Ne var ki, 1750 yılında bir Rum bu araziyi satın alıyor, tesadüfe bakın ki, kızı da rüyasında bahçenin altında bir ayazma olduğunu görüyor ve babasını o ayazmayı bulmaya ikna ediyor. 1755'te buluyorlar. Akan suyun kutsal olduğuna, her derde deva olacağına inandıkları için de buraya bir kilise yapıyorlar. Sonra da bu kiliseyi İstanbullu Rumlara bırakıyorlar."

Bu kiliseye her ayın birinde her dinden dilekleri olanlar gelip anahtar alır, dilekleri gerçekleşince de geri getirir.

> *Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi*

Laleli'de Ordu Caddesi üstünde bulunmaktadır. Bu kütüphaneyi Koca Ragıp Paşa (1699-1763) 1762 yılında külliye olarak yaptırmıştır. Yapı topluluğu kütüphane, sibyan mektebi, sebil, iki çeşme, türbe, hazire ile mahzenlerden oluşmuştur.

Yapı topluluğunun ana cephesi Ordu Caddesi üstünde, alt katı dükkanlar, üst katı sibyan mektebidir. Kütüphane ile yapı topluluğunun öteki bölümleri, yuvarlak kemerli bir kapıdan girilen avlu içerisindedir. Yapının ana cephesi caddenin 1957 yılında yükseltilmesi sırasında çukurda kalmıştır. Kütüphane, yapı topluluğunun ana binası olup girişin hemen karşısında, avlunun ortasında yer almaktadır. Ayrıca burada çeşme ile Ragıp Paşanın açık türbesi ve bir hazire bulunmaktadır.

Kütüphane, kesme taş ile tuğladan, zemin ile bodrumdan oluşmuştur. Yapıya, iki yönlü merdivenlerle çıkılan üstü küçük bir kubbe ile örtülü bir revaktan girilmektedir. Giriş revağından sonra iki tarafında iki kubbeli oda bulunan ayna tonozlu bir ön mekana, oradan da okuma salonuna geçilmektedir. Günümüzde bu bölümler camekanla ayrıldığından özelliğini kısmen yitirmiş görünmektedir.

Kare planlı olan okuma salonu, 12.30 metre yüksekliğinde bir ana kubbe ile örtülüdür. Ana kubbeyi dört küçük kubbe ile aralarına yerleştirilen dört aynalı tonoz destekler. Ana kubbeyi taşıyan kolonlar, 3.50 metre yüksekliğinde demir parmaklıkla çevrelenmiştir. Bu bölüm orijinalinde kitap deposu olarak düşünülmüştür. İçerisine camlı ve tel örgülü kapakları olan üç ahşap kitap dolabı yerleştirilmiştir.

Okuma salonu, iki sıralı 39 pencere ile aydınlanmaktadır. Bu pencerelerin alt sırada olanları ahşap doğramalı, dövme demir kepenklidir. Üsttekilerse alçı pencerelerden oluşmuştur.

Kütüphanenin içi bezemelidir. Duvarlar, üst pencerelerin altına kadar mavi, gri ve beyaz renkli çiçeklerden oluşan XVIII. Yüzyıl çinileriyle kaplıdır. Alt pencerelerin üzerinde yeşil zemin üstüne sarı yaldızla yazılmış bir ayet kuşağı, çepeçevre bütün salonu dolanmaktadır. Ana kubbede de ayetlere yer verilmiştir.

Venedik Balyos'u yanında görevli olarak 1781 Ekiminden 1786 yılı sonuna kadar 5 yıl İstanbul'da kalan an Todorini De la Litterature des Turcs'te (Türklerin Edebiyatı Üzerine) Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi'ni

şöyle anlatır: «Bu kütüphaneyi gezerken -öbürlerinin en zarifi ve en süslüsü olduğu için -büyük bir zevk duydum ve inceden inceye tetkik ettim. Dalgalı, güzel mermer sütunların üzerine dayanan dört küçük kubbe ortasında, apaydınlık büyük bir kubbe yükseliyor. Duvarlar, kakma fayans kitabeler, ve kırmızı - beyazla resmedilmiş vazo ve çiçeklerle donatılmış...Bunlar kütüphaneye pek hoşa giden bir görünüş vermiş.

Ortada, süslü şekilli ve yaldızlı pek yüksek demir parmaklıklarla çepçevre kuşatılmış yuvarlak büyük bir alan var; kitap dolapları bunun içinde bulunuyor. Cevizden mamul nakışlı camekânlı gömme dolaplarda da sık mahfazalarının üzerinde unvanı ve yazarının adı bulunan kitaplar görülüyor. Mahfaza, kendisini saran bir şeridin içinde bulunuyor, mâhirane denebilecek bir mekanizma ile, şerit çekilince kitap mahfazadan dışarı çıkıyor.(...)

Kendisiyle konuştuğum kütüphaneci pek nazik bir adamdı; bana kataloğu ve en nadir yazmalardan birkaçını gösterdi. Mayıs ayında idik; vakit, öğleyi bir saat geçmişti. Kütüphanede yedisi kitap okumakla, ikisi istinsahla (metin kopyalamakla)meşgul (dokuz) Türk vardı.»

Ahmet Refik, Âlimler ve Sanatkârlar «Kütüphanenin binası yapılırken, kubbe çöktü, bu kaza halkça uğur telâkki edilmedi» der. Gerçekten, Paşa, inşaatın bitiş tarihinden 39 gün sonra, (8 Nisan 1763) ölmüştür.

Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi; döneminde ferah ortamı kadar düzeni, bakımlılığı, dolgun ücretli görevlilerinin nezaketi, araştırmacı çokluğu, sunulan kaynakların çeşitliliğiyle herkesin beğenisini kazanıyordu. Çalışanların haklarını koruyan uygulamalarıyla da örnek bir kütüphaneydi. Evinde de bir kütüphanesi ve kütüphanecisi bulunan Ragıp Paşa tüm servetini bu yolda harcadığından öldüğünde borcu çıkmıştır.

Binaların ana girişi olan bu kapı üzerindeki kitabe "Fiha kütübün kayyime"dir. Bu ibare Kurandan bir ayettir. "Bu mekanda değerli kitaplar vardır" anlamına gelir. Kitabe mermer silme ve Barok mermer taçla sonlanır. Taçın bol yapraklı zengin bir Barok dekorasyonu, ortasında da "Maşallah"ı vardır.

Söylentiye göre Ragıp Paşa, kütüphane tamamladığında kapının önünde durup düşünmeye başlamış. Oradan geçmekte olan biri , niçin düşündüğünü sorunca kapının üstüne yazdıracağı kitabe için tarih düşürecek bir metin düşündüğünü söylemiş. O da " fiha kütübün kayyime ayet-i kerimesini yazdır", demiş. Paşa bakmış ki bu ayet hem kütüphaneye uygun hem de ebced hesabıyla kütüphanenin açılış tarihini veriyor. Derhal bu kitabeyi yazmalarını emretmiş

Günümüzde Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı olan bu kütüphane depremden hasar gördüğü için kapalı tutulmaktadır.

> *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi*

Koska'da Ordu Caddesi İle Şehzadebaşı arasında bulunmaktadır. Daha önce burada bulunan Zeynep Hanım Konağı, 1903-1909 yılları arasında İstanbul'un ilk Müslüman yetimhanesi olan Darü'l Hayr-ı Âli olarak kullanılmıştır. 1909'dan sonra Darülfünuna (İstanbul Üniversitesi) verilen konak, üniversitenin edebiyat, şer'i bilimler, fen şubelerini kapsıyordu. Bina 1922'de E. Hakkı Ayverdi'nin denetiminde bir onarım geçirdikten sonra 1942 yılında çıkan bir yangında yanıp kül oldu. Arsası, dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün önerisiyle kamulaştırılarak yerine bu yeni bina yapıldı. Yapımına 1942 yılında başlanan bina 1951 yılında tamamlandı.

Binanın mimarı, Sedat Hakkı Eldem'dir. Ulusal Mimari Akım'ın öncü eserlerinden sayılır. Yapıda geleneksel öğelere yer verilmekle birlikte o dönemde etkisi görülen Alman Nasyonal Sosyalist mimarisinin izlerini de taşımaktadır.

Binanın yapımında konağın esin kaynağı olduğunu, ona benzetilmeye çalışıldığını söyleyenler de vardır.

Bina, bugün Edebiyat ve Fen Fakültesi olarak hizmet vermektedir.

> Tayyare Apartmanları

Laleli'de Ordu Caddesi'yle Fethi Bey Caddesi arasında, Kurultay Sokağı ile Harikzedeler Sokağı'nın çevrelediği alanda bulunmaktadır.

Ulusal Mimarlık akımının önemli adlarından Kemalettin Bey'in gerçekleştirdiği binalar topluluğudur. 1918'de Fatih ve çevresini yok eden büyük yangında evleriyle birlikte bütün varlıklarını yitiren ailelerin barınması için yaptırıldığından "Harikzedeler (yangınzedeler) Apartmanları" olarak da adlandırılır.

Tasarımına 1919'da başlanan yapı, 1922'de tamamlanmıştır, Arsası Evkaf Nezareti'nce sağlanan yapının giderleri, halktan toplanan bağışlarla karşılanmıştır. Arsa üstünde daha önce Laleli Camii Külliyesi'nin parçalarından olan Koska Medresesi bulunmaktaydı. Medrese, 1908'den önce çıkan bir yangında tamamen yanarak ortadan kalkmıştı.

Harikzedeler Apartmanları Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre sonra, gelir sağlanması amacıyla, Türk Hava Kurumu'na devredildi. O günden sonra Tayyare Apartmanları olarak anılmaya başlayan yapı, uzun yıllar bu kurumun yönetiminde kaldı. 1980'li yıllarda özelleştirilerek otele dönüştürüldü. Bugün de otel olarak hizmet vermektedir.

Tayyare Apartmanları 25 dükkân, 124 daire, bunlara bağlı olarak da ortak kullanıma açık kapalı teras, çamaşırlık, kömürlük gibi bölümleri içeren konut topluluğu, altışar katlı, ortalarında ortak olarak kullanılan avluları bulunan dört bloktan oluşmuştu. Bloklar, birbirini dikine kesen iki iç sokağın çevresine inşa edilmiştir. Otele dönüştürülürken iç sokakların üstü cam tonozlarla örtülerek bloklar birleştirilmiş, avluların üstleri de camla kapatılarak buraları restoran, fuaye, lobi gibi bölümlere ayrılmıştır.

Tayyare Apartmanları, İstanbul'da betonarme iskelet sistemiyle gerçekleştirilen ilk yapı grubudur. Toplumsal yönden Türk halkına bahçeli evlerin içe kapalı yaşamından ortak yaşam biçimine geçişin ilk kez çok katlı toplu konut projesiyle önerilmesidir.

Ordu Caddesi'ne bakan, arkadakilere göre daha büyük olan ön blokların altında ikişer katlı 25 dükkân bulunmaktadır. Bu blokların normal katlarında, otele dönüştürülmeden önce, üçer adet üç odalı, üçer adet dört odalı, ikişer adet beş odalı olmak üzere sekizer daire bulunuyordu. Daha küçük olan arka bloklardaysa normal katlarda dörder adet üç odalı, dört adet de dört odalı olmak üzere sekizer daire yer alıyordu. Blokların zemin katlarının arka bölümleri, yerin eğimi dolayısıyla toprak altında kaldığı için buralarda depolar, kömürlükler, ortak çöp odaları vardı. Tüm blokların çatı araları, orta avlulara açılan çok maksatlı kapalı teraslar biçiminde oluşturulmuş, buraları, sonradan kapıcı dairelerine dönüştürülen ortak çamaşırlıklar olarak yapılmıştı.

Simetrik olarak planlanmış bloklardaki konutlara, orta avluları çevreleyen açık balkonlardan ulaşılıyordu. Katlar arasındaki ulaşımı, balkonları birbirine bağlayan simetrik olarak yerleştirilen merdivenler sağlıyordu. Bloklar, otele dönüştürülürken avluların işlevlerinin değiştirilmiş olsa da merdivenlerle balkonlar oldukları gibi bırakılmıştır. Konutların mutfak, banyo, tuvalet gibi serbest mekânları avlu çevrelerine yerleştirilerek odalar blokların dış kenarlarına dizilmiş, buraların avluda olabilecek gürültülerden uzak kalarak sessiz, kendi içine kapalı bir ortamda olmaları sağlanmıştır. Bugün bu bölümlerin tümü, otel odalarına dönüştürüldüğünden değişikliğe uğramıştır.

Cepheler dönemin biçimleme anlayışına uygun olarak simetrik bir biçimde düzenlenmiştir. Betonarme iskelet sistemine göre gerçekleştirilmelerine karşın dükkan açıklıkları basıktır, ikinci kat pencereleri yarım daire kemerlerden oluşturulmuştur. Simetrik düzenlemeyi ortaya koyması açısından kimi odalar, birinci kattan başlayarak altıgen ya da dikdörtgen planlı kapalı cumbalar biçiminde cephe dışına taşırılarak genel saçak seviyesinden daha yukarıya yükseltilmiştir. Bu çıkıntılar, ön bloklarda geniş kıvrımlı saçaklarla örtülerek çatı katında buralara özel pencere düzenlemeleri konmuş, ortalarına kabartma harflerle "Ya Hafız"(Ey Koruyucu) yazılı madalyonlar yerleştirilmiştir.

Tayyare Apartmanları ve mimarı konusunda makaleleri olan Yıldırım Yavuz, Tayyare Apartmanları'nın çağdaşlaşmada sosyal konut bakımından bir ilk oluşturarak örneklik ettiğini şu sözleriyle açıklıyor:

"Tayyare Apartmanları'ndaki plan çözümleri, Batı Avrupa kentlerinde, sanayi devrimi sonrasında hızla artan kentsel nüfusun barınma gereksinimini karşılamayı amaçlayan, çok katlı sosyal konut yapılarının plan çözümlerini anımsatmaktadır. Tüm yaşam gereklerini karşılamayı amaçlayan bu sitelerde birçok işlevin ortak olarak kullanılan mekânlarda çözümlendiği, konut ünitelerinin en az boyutlarda tasarlandığı, sitelerin çoğu kez ticari amaçlı dükkân birimlerini de içerdiği bilinmektedir. Sur içindeki apartmanlaşmaya öncülük ederek kentin biçimsel evriminde önemli bir rol oynayan Tayyare Apartmanları, yapıldıkları yıllarda, İstanbul'un köhnemiş konut stoku yanında çağdaş yaşama uygun, ilk kez içinde akar su donanımı bulunan, elektrikle aydınlanan, konforlu bir konut grubu olarak halkın beğenisini kazanmış ve XX. yy'ın başlarında Türk toplumunun sosyal yaşamındaki dışa açılmayı simgeleyen ilk ve en belirgin toplu konut örneğini oluşturmuştur."

> *Bodrum Camii*

Laleli'de bulunmaktadır. VIII. Yüzyıldan kalma bir yapıdır. III: Murat döneminde Mesih Paşa tarafından kiliseden camiye çevrilmiştir. Haç planlı olan yapı 1911 Aksaray yangınında yıkılmıştır. Camiye adını veren yapının altındaki bodrum katta Bizans imparatorlarıyla yakınlarının mezarları vardır. Kesme taştan yapılmış olan minaresinin külahı yoktur. Cami 1986'lı yıllarda yenilenerek ibadete açılmıştır.

> *Laleli Camii Külliyesi*

Laleli'de, Laleli otobüs durağının arkasında, cadde üstündedir.

Camiyi III. Mustafa, Mimar Mehmet Tahir'e yaptırtmıştır. Laleli adı, Laleli Baba olarak bilinen, 16. yüzyılda yaşamış bir dervişten kaynaklanmaktadır. Bir hasırdan başka malı olmayan, onun üstünde yatıp kalkan bu derviş, öldüğünde hasırıyla birlikte yaşadığı yer olan caminin yanındaki çeşmenin dibine gömülmüştür.

Şevket Rado, "III. Mustafa Devrinden Bazı Haberler" adlı yazısında, caminin temel atma törenini, saray teşrifatçısı Agâh Bey'in defterinden şöyle aktarır: *"28 Muharrem 1174 (9 Eylül 1760) Şevketlu Mustafa Han Efendimiz Hazretlerinin İstanbul'da, Laleli çeşme yakınında*

yeniden bina inşasına karar verdikleri camii şerifin temel atılacak yerinin kazılması tamam olduğundan, yukarıda yazılan günde saat ikide temelinin atılması, Padişah tarafından emir buyrulmakla Re'fetlu Sadrazam Hazretleri Kapı takımı ile saat birde iken adı geçen mahale geldiler. Mihrab-ı şerifin temeli atılacak yere yakın bir mahalde hazırlanan gölgelikte durdular. Reisülküttab Efendi (Dışişleri Bakanı) vasıtasıyla Semahatlü Şeyhülislâm Efendi Hazretleri dahi doğruca gölgeliğe şeref verdi. Ayasofya Şeyhi Efendi dahi davetliler arasında idi. Temelin atılacağı saat geldiğinde önce Semahatlü Şeyhülislâm Efendi Hazretleri, sonra Ayasofya Şeyhi dua ettiler. Sona erdiğinde mihrabı şerifin temelinin konmasına girişildi. Re'fetlu Sadrazam Efendimiz bir kese içinde zer-i mahbub (çeyrek altın) ile karışık bir hayli akçayı Silahtar Ağa kulları eliyle temel atılacak yere saçtı. Bu sırada kırk kurban kesildi ve yine gölgeliğe teşrif buyurdukları gibi Ayasofya Şeyhi'ne bir kıt'a samur kürk ve diğerlerine aşağıda yazılı hil'atler giydirildi. Hazırlanan deftere göre verilmesi uygun görülen hediyelerin dağıtılmasını da emir ve ferman buyurduktan sonra Re'fetlu Sadrazam Hazretleri ile gölgelikten hareket eyledi. Civardaki camide bulunan hocalardan Mustafa Efendi'nin evinde biraz dinlenilip Sadrazamın mutfağından gelen yemeği Semahatlü Şeyhülislâm Efendi Hazretleri ile yedikten sonra avdet buyruldu. "

Külliyenin tamamı, düzensiz olarak yerleştirilmiş barok üslûptaki cami ile sebil, türbe, mumhane, Sipahiler Hanı, çarşı, çeşme, muvakkithane, medrese gibi yapılardan oluşmaktaydı. Yapılışının hemen ardından 1765 depreminde zarar gördüğünden Seyid Mustafa Ağa tarafından onarılmıştır. Arapça olan kapı yazıtından anlaşıldığına göre cami, 1783'te de yıkıma uğradığından büyük bir onarım görmüştür. Çeşitli dönemlerde onarılan caminin altında bulunan dükkânlardan oluşan çarşı, uzun yıllar toprak altında kalmıştır. 1956-1957 arasındaki yol yapımı sırasındaki kazılarda içindeki topraklar temizlenerek ortaya çıkarılabilmiştir. Caminin dış avlu cümle kapısı da bu sırada geri çekilerek ek dükkânlar yapıldı.

Cami ile avlusu, 12 payeli bir yapı olan çarşının üstündedir. Caddeden bakılınca dış avlu bir balkonu andırır. İç avlu, 14 sütuna oturan 18 kubbeyle çevrilmiştir. Mimarisi ve süslemeleri barok tarzındadır. Avlunun ortasında sekiz sütunlu mermer bir şadırvan vardır. Saçağı kalem işleriyle bezelidir. Tek şerefeli iki minaresi vardır. Barok tarzındaki cami, kare planlıdır. Ana yapı, bir merkezi kubbenin çevresindeki altı yarım kubbe ile örtülüdür. Merkezi kubbe sekiz sütuna dayanan kemerler üstüne oturtulmuştur. Mihrap çıkıntılıdır. Hünkâr mahfili sol tarafta bulunur.

Sebil, büyük bir yapıdır. 6 mermer sütunun araları bronz kafesle kaplıdır. Saçağı mermer kabartmalıdır.

Türbe 6 köşeli olup üstü kubbelidir. Önünde üç bölümlü revak

bulunmaktadır. Barok tarzında olan türbenin içi 16. yüzyıla ait çinilerle bezelidir. Türbede, III. Mustafa, III. Selim ile Hiybetullah, Mihrimah, Mihrişah, Fatma Sultanlar yatmaktadır.

Bu türbenin yanında Hasekisultanlar türbesi ile caminin mezarlığında üstü bronz kafesli Adilşah Kadının açık türbesi vardır. İmaret dış avlunun kuzeyinde yer alır. Avlu çevresine dizili odalar biçimindedir.

Medrese, hamam gibi kimi yapılar günümüze ulaşamamıştır.

Külliyenin yapılarının bir özelliği, kesme taş yerine, Osmanlıların ilk dönemlerindeki gibi taş ve tuğla kullanılmasıdır.

Çarşı ve dükkânların işlevleri yenilenerek günümüzde de sürmektedir. Önemli bir bölümü kapalıçarşı durumundaki yapının dükkânları, bugün, daha çok turistlere yönelik eşyalar satmaktadır.

Külliyenin hanı, Fethi Bey Caddesi üstende caminin kuzey yönündedir. Taş han Çukurçeşme, Sipahiler hanı olarak da bilinen yapı, iki katlı, biri büyük, öteki küçük olan iki avluludur. Dikdörtgen planlı büyük avlunun çevresinde sıralanan revaklı odalardan oluşmuştur. Uzun yıllar dokuma atölyelerine işyeri olan han, günümüzde yenilenerek turistik çarşı olarak kullanılmaktadır.

> Şehzadebaşı Camii Külliyesi

Saraçhane başı ile Vezneciler arasında, adını verdiği semtte cadde üstünde bulunmaktadır.

Kanuni tarafından 1543'te Manisa'da ölen ve İstanbul'da gömülen oğlu Şehzade Mehmet'in anısına yaptırılmıştır.

Doğan Kuban'a göre:

"Gut hastalığı çeken ve 1520'den beri tahtta olan I. Süleyman artık İstanbul'a kendi sultanlığının işaretini koymalıydı. Kanımca şehzade zamansız ölünce külliye, oğluna olan sevgisinden ötürü büyük bir sultani jest olarak ona adanmıştır. Süleymaniye'nin yapımına da Şehzade Külliyesinin bitiminden önce başlanmıştı. "

Bu yüzden yapımına ne zaman başlandığı tam olarak bilinmiyor. Osmanlı tarihçilerinden Peçevî'ye göre, caminin yapımına şehzadenin ölümünden önce başlanmıştır:

"Kimi güngörmüş ihtiyarlardan duymuştum: O mübarek caminin yapımına başlanmış ve temeli yer üstüne çıkmış idi. Rahmetlinin cenazesi getirilip de yakınına gömüldüğünden, onun adı verilerek bina tamamlandı. "

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi şehzadenin ölümü ve buraya gömülüşüyle külliyenin yapımı, 1543(44)'te hız verilerek sürdürülmüş, 1548'de de tamamlanmıştır.

Mimar Sinan'ın "çıraklık dönemi" yapıtlarından saydığı Şehzadebaşı, merkezi yapı denemesinin bir örneği olarak Osmanlı mimarisine yeni bir boyut getirmiştir.

Külliyenin en önemli yapılarından olan cami ile Şehzade Mehmet'in türbesinin yanı sıra medrese, tabhane, kervansaray, mektep gibi yapılar da yer almaktadır.

Said Çelebi'nin, Sinan'ın anılarına yer verdiği Tezkiretü'l Bünyan

adlı kitabında Mimar Sinan, Şehzadebaşı Camisi'nin yapılışını kendi ağzından şöyle anlatır:

"Cihanın güneşi olan padişahımız Selim Han oğlu Sultan Süleyman Hazretlerinin en sevgili oğlu olan Şehzade Sultan Mehmed Han ölmüştü. Süleyman Han, oğlunun ruhu için, İstanbul şehrinde Eski Odalar yakınında büyük bir cami yaptırmak istedi. Şehzade burada yapılan bir türbeye gömülmüştü. Caminin inşası için emr-i hümayunlarını aldım. Yapıcıları ve taş yontucularını toplayıp hayırlı bir zaman ve uğurlu bir saatte binanın temeli atıldı. Yavaş yavaş bina yükselip kubbeleri, güzellik denizinin kabarcıkları gibi baş verdi ve renkli kemerleri gökkuşağı gibi göklere ulaştı.

Beyit

İçinde mermer direkler dikilmiş sanmayın

Seyretmeye durmuş nice gümüş yüzlü servilerdir onlar.

Caminin gönül açıcı her sofası, safayı artıran bir mesire gibiydi. İki minaresi, aydınlık fikirli bir pir önünde ayağa kalkmış yakışıklı boylu boslu iki civan gibi hizmet yerinde ayaktaydılar. Ve kutsal mekânı padişah ülkesi gibi safa yoluydu. Şükürler olsun, Tanrı'nın yardımıyla tamamlamak müyesser oldu. 950 tarihinde, Rebiülevvel'in başında başlanıp 955 Recebi'nde ilk namaz kılındı. 'Ma'bed-i Resul-i Emin' dizesiyle tarih düşülmüştür. Yapımına 151 yük akça harcandı."

Cami, yüksekliği ve büyüklüğüyle külliyenin öteki yapılarından üstün görünür. Kare mekân, ortada 18.42 metre çapında büyük bir kubbeyle örtülmüştür. Yanlardan yarım, köşelerden küçük kubbelerle desteklenen ana kubbe dört büyük ayağın üstüne oturtulmuştur. Kubbenin bu görkemli duruşu, dıştan da görülmektedir. Ana kubbenin köşelerinde üstleri dilimli kubbelerle örtülmüş dört ağırlık kulesi vardır. Sinan, kubbe, kule ve kafesli pencerelerle devingenlik sağlayan örtü düzeniyle çelişen duvarların yarattığı kütlesel görünümü yumuşatmak için doğu ve batıda tonozlu ve kubbeli revakları kullanmıştır. Giriş duvarının yanlarına ince, uzun iki minare yerleştirilerek uyum sağlanmıştır.

Cami, dış avlu, iç avlu ve asıl mekân olmak üzere üç bölümden oluşmuştur. Beş girişi olan dış avludan iç avluya biri cephede, ikisi yanlarda olan üç kapıdan geçilir. İç avlu 16 kubbeyle örtülü bir revakla çevrilidir. Avlunun ortasında sekiz köşeli bir şadırvan vardır.

Yerden 37 metre yükseklikteki kubbeyle ulu bir kubbe sistemine ulaşan Sinan, ana kubbeyi destekleyen yarım kubbeler, onları da genişleten ikişer yarım kubbeyle iç mekânda geniş bir alan elde etmiştir.

Mihrap ve minber mermerdir. Minber, geometrik kafes süslemeleriyle bezenmiştir. Hünkâr mahfili köşelerde iki mermer, ortada dört ahşap sütun üstüne oturmuştur.

1543'te yapılan Şehzade Mehmet'in türbesi, mimarisi, çinileri, vitraylı alçı pencereleriyle tam bir başyapıttır. Sekiz köşeli olan yapıya, derin saçakla örtülü, dört sütunlu revakla girilmektedir. Yapıda küfeki taşı, mermer, yeşil ve pembe porfir kullanılmıştır. Dıştaki anıtsal görüntü, içte de görülmektedir. Kubbeye kadar duvarları silme olarak kaplayan çiniler, renkleri, yazıları ve motifleriyle göz kamaştırır. Çinilerin renk cümbüşü, alçı pencerelerin vitraylarıyla yarışır gibidir. Şehzade Mehmet'in sandukasının üstünde bulunan taht biçimi ahşap kafes, türbeye ayrı bir özellik kazandırmaktadır. 3.35 metre yüksekliğindeki altıgen bezekleri olan kafesin oturduğu 4 ayak fildişi kakma ve geometrik süslemelerle bezelidir. Bu, türbe mimarisinde ilk örnektir.

Şehzade Mehmet Türbesi'nin solunda Mimar Sinan'ın 1561'de yaptığı Rüstem Paşa Türbesi yer almaktadır. Sekiz köşeli, kubbeli olan türbe, çini panolarla kaplıdır. Renk ve motifleri bakımından Şehzade Mehmet'in türbesinin çinilerinden ayrılan panoların üstünde ayetler yazılıdır.

Dış avluda, Bosnalı İbrahim Paşa, Şehzade Mahmut, Hatice Sultan, Fatma Sultan, Destari Mustafa Paşa türbelerinin yanında ileri gelen kişilerin anıtsal mezar taşları bulunmaktadır.

Medrese, dikdörtgen avlusunu U biçimi çeviren revaklı odalardan oluşmuştur. Güneyde kubbeli büyük dershane vardır. Avluda, üstü sivri külah örtülü bir şadırvan bulunmaktadır.

İmaret L biçiminde, caminin doğu duvarına bitişiktir. Onun yanındaki tabhane, duvarlarla üç ayağın üstüne oturan 8 kubbeyle örtülüdür.

Kervansaray, Vefa Lisesi'ne giden yolun üstündedir. Yapı, avlunun iki yanına dizili dikdörtgen odalardan oluşur.

Mektep, kervansarayın yanında, tek kubbeli bir yapıdır.

Üç bölümlü muvakkithane (saatleri ayarlama evi) cami avlusunun batı duvarına bitişiktir.

Bugün medrese, öğrenci yurdu, tabhane, Vefa Lisesi'nin laboratuarı olarak kullanılmaktadır.

Beyazıt Anıt Yapıları >

> *Simkeşhane*

Beyazıt'ta Laleliye inen Ordu Caddesi üstünde Koska'dadır. Yapıyı, Darphane Sokağı ile Kalaycı Sokağı çevrelemektedir. Bitiştiğinde Hasan Paşa Hanı bulunmaktadır.

1463 tarihli kitabesine göre fetihten sonra yapılan ilk yapılardan biridir.

Simkeşhane'nin bulunduğu alan, Bizans döneminde ortasında I. Thedosius'un üç gözlü bir Zafer Takı bulunan Tauris Forumu'ydu. Fetihten sonra, harap bir durumda olan bu alana Fatih'in Sekbanbaşısı Yaukup Ağa bir cami yaptırmıştı. Fatih de buraya sikke basan bir darphane yaptırdı. Fatih'in fetih sonrasındaki ilk altın sikkeleri burada basıldı. Evliya Çelebi, Fatih'in yaptırdığı bu darphane için şu bilgileri vermektedir: "İstanbul içre birdir ki Sultan Bayezid yakınında büyük bir

darphanedir. Kefere asrında (Bizans döneminde) kimya sahibi (bilge) bir papazın evi idi. Daha sonra kimya malı ile büyük bir kilise yaptı. Sultan Mehmet Han kilise ve evi yıkıp darphane etti. Hâlâ kilisenin kalıntıları bellidir. Hâlâ dört tarafı kale gibidir."

Ayrıca 161 oda, 21 dükkândan oluştuğunu da ekler.

Bina, 1645, 1660, 1683 yıllarındaki büyük üç yangınla depremlerden büyük zarar görmüştür. IV. Mehmet (1648-1687)'in karısı ve III. Ahmet (1703-1730)'in annesi Rabia Gülnuş Sultan 1707'de iyice harap durumdaki bu binayı sarayın baş mimarı Mehmet Ağa'ya tepeden tırnağa yeniden yaptırarak adını "Simkeşhane-i Amire" koyar. Binanın üst kısmını değiştirterek bir sebil, çeşme, sibyan mektebi ile mescit ekleterek XVIII. yüzyıla özgü bir görünüm kazandırtır.

Binanın cephesine eklettiği dükkânlarla arkadaki mekânda altın ve gümüş sırma çeken esnaf bir araya gelmiştir. Darphane, 1726'da Topkapı Sarayı kompleksi içinde yapılan yeni binaya taşınarak para basma işi, Simkeşhane'den alındı.

1826'daki bir yangında yeniden zarar gören bina, 1867'de bir daha onarıldı. 1913 yılında çok yıkık bir duruma geldiğinden 1926 yılına kadar kimi bölümleri kullanıldı.

1957-1958'de Beyazıt'tan Aksaray'a inen yol, bulvar olarak genişletilirken binanın yıkık durumdaki ön cephesi kesilerek yola gitti.

1974-1976 yıllarında Simkeşhane'nin arta kalan yıkıntısı, Prof Bedii Şehsuvaroğlu'nun girişimiyle "Şehir Kütüphanesi Kurma ve Yaşatma Derneği"nce Belediye'den 49 yıllığına kiralanarak onartıldı.

Onarım çalışmaları sırasında kazılardan çıkan Tauris Forumu'na ait parçalar, numaralanarak bir Açıkhava Müzesi biçiminde yerleştirildi. Yapının var olmayan ön bölümünün olduğu yere bir sıra dükkândan oluşan bir çarşı yapıldı.

Simkeşhane, günümüzde, Kültür Bakanlığı'na bağlı Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi, yanı sıra Derleme Müdürlüğü olarak hizmet vermektedir.

Simkeşhane'nin cephesi, İstanbul'un öteki hanları gibi, tuğla hatıllı taştan yapılmıştır. Tuğla örgü, dış cephenin dışında revaklarda, pencere kemerleriyle örtü sisteminde kullanılmıştır.

Taş ise cephede, pencere söve ve hatıllarında, bindirmelikleri taşıyan konsollarda, payelerin örgü sisteminde görülmektedir.

Üç katlı ve avlulu olan orijinal yapı yola uyma nedeniyle cephede kırık bir hat olarak uzanıyordu. Yuvarlak taş kemerli girişin üzerinde taş konsollarla taşınan bir bindirmeliği vardır. Giriş, beşik tonozlu bir geçitle avluya bağlanmıştır. Bu geçidin iki yanındaki mekânların geçide açılan birer kapı ve penceresi ile ocak nişleri vardır. Hanın batı kanadıyla sebili yola gitmiştir.

> *Hasan Paşa Hanı (Süpergeciler Hanı)*

Beyazıt'ta Laleli'ye inen Ordu Caddesi üstünde, Koska'da, Simkeşhane'nin yanındadır.

1745'de Sadrazam Sayyid Hasan Paşa tarafından Mimar Mustafa Çelebi'ye yaptırılmıştır. Kitabesi de olan hanın kuzey bölümü, 1958'de cadde genişletilirken yıktırıldığı için, süpürge yapan esnaf hanın geriye kalan bölümüne yerleştiğinden "Süpergeciler Hanı" adını almıştır.

Günümüzde süpürge yapımcılarının yerini yarı yıkık handa deri eşya vb. gibi turistik mallar satan esna almıştır.

İki katlı avlulu bir planı olan bu han, misafir hanı olarak düşünülmüş, Çemberlitaş'taki Elçi Hanı gibi gecelemek için yapılmıştır. Resimlerinden girişinin cadde üstünde olduğu, her iki yanında da üçer dükkân bulunduğu anlaşılmaktadır. Aynı resme göre girişin iki yanında mermerden rokoko tarzında iki çeşme varmış. Bu, İstanbul hanlarında görülen tek örnektir. Girişin üstünde üç sıralı dokuz adet taş konsolun bindiği bir çıkma bulunmaktaymış. Yıkılmadan önce üst kattaki odaların ocaklı olduğu anlaşılmaktadır. Günümüze ulaşan avlu cephesinin taş işçiliğinin çok itinalı olduğu görülmektedir.

> *Turan Emeksiz Anıtı*

28 Nisan 1960'ta İstanbul Üniversitesi öğrencilerinin Beyazıt'ta yaptıkları Menderes hükümetini protesto mitinginde vurularak öldürülen Orman Fakültesi öğrencilerinden Turan Emeksiz adına dikilen anıt. Hürriyet anıtı diye de bilinir.

Semahat Acuner'in (1927) yaptığı heykel, Turan Emeksiz'in vurulduğu yer olan Marmara Sineması (şimdiki Marmara Çarşısı) önüne dikilmişti. Sonradan karşısındaki parka set üstüne alındı.

Sıkılmış bir yumruğu hatırlatan soyut formdaki bu heykel halkın direniş gücünü simgelemektedir.

> *Patrona Halil Hamamı*

Hamam, Ordu Caddesi üstünde Edebiyat Fakültesiyle Üniversite Kütüphanesi'nin arasındaki setin başında, caddeden biraz yüksekte bulunmaktadır.

Hamam, II. Beyazıt tarafından 1501-1506 yılları arasında Beyazıt Camii Külliyesi'nin bir parçası olarak yaptırılmıştır. Sultan Beyazıt'ın annesi Gülbahar Hatun Vakfı'na gelir sağlamak amacıyla yaptırılan hamam, benzerleri arasında gösterişli bir yapıya sahip olması bakımından, Hamam-ı Kebir (Büyük Hamam) olarak da adlandırılmıştır.

İki büyük, 6 küçük kubbesi olan hamam, kesme taştandır.

Lale Devri'nde çıkardığı ayaklanmayla ünlenen Patrona Halil, bu hamamda tellallık yaptığı için bugün onun adıyla anılmaktadır.

Hamam, 1714'te Simkeşhane ile birlikte yandıktan sonra onarılmıştır. 1930'lu yıllara kadar da hamam olarak kullanılmıştır. Cadde üstündeki soyunmalıkları bu tarihten sonra özel mülkiyete geçirilerek depo haline getirildi.

1950-1960 yılları arasında, Ordu Caddesi'nin genişletilmesi sırasında yıkılması gündeme gelen hamamın temelinde ortaya çıkan IV. yüzyıla ait Roma rölyefleri, tarihsel geçmişi göz önüne alınarak, yıkımından vazgeçildi.

Theodosius Sütunu'nun yapımına burada M.S. 386 yılında başlandığı sanılıyor. Sütun 393 yılında bitirildiğinde üstünde Theodosius'un gümüşten ya da gümüş kaplamalı büyük atlı heykeliyle oğulları Honorius ile Arcadius'un heykelleri bulunuyordu. Çevresinde Theodosius'un Barbarlara karşı zaferini simgeleyen kabartmalar vardı. M.S. 506 yılında İmparator Anastasius, depremle devrilen Theodosius'un heykelinin yerine kendi heykelini dikti.

1204 yılında Latinlerin İstanbul'u ele geçirişiyle heykeller yerinden indirilerek eritilir. İşgalde tutsak edilen Bizans İmparatoru V. Alexius da bu sütunun üstünden aşağı atılarak öldürülür.

Sütunun kabartmalarının önemli bir bölümü İstanbul'un alınmasından önce tahrip edilmiştir. Kalan bölümleri de 1507'deki doğal bir afet sonucunda devrilerek çevredeki yapıların inşaatlarında kullanıldı.

Bu sütunun gizemli bir yanı da vardır. İşgale katılan Şovalye Robert de Clari, "İstanbul'un Zaptı" adlı kitabında Theodosius Sütunu ile Arcadius Sütunu'nun (Cerrahpaşa'da yalnız kaidesi kalan Avrat Taşı) gizini şu sözleriyle açıklıyor:

"Şehirde büyük iki harika vardı: Her biri üç kulaç eninde ve eli kulaç boyunda iki sütun. Bu sütunların üzerlerindeki küçük kubbelerde birer keşiş yaşıyordu. Sütunların içinde yukarı çıkmak için merdivenler vardı. Sütunların dışına Konstantinopolis'de olmuş ve olacak her hadise kehanet yoluyla yazılıp resmedilmiş. Bununla beraber hadise olmadan önce bilinmezmiş. Olduğu zaman gelip bakarlar ve hadiseyi sütunların üzerinde hemen görürlermiş. Bizim istilamız bile burada tasvir edilmiş."

Uzun yıllar, harap bir durumda kaderine terk edilen Patrona Halil Hamamı, 2001 yılında İstanbul Üniversitesi'nin isteği üzerine kamulaştırılıp İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'nün mülkiyetine geçirilerek Valilikçe yenilenmesine karar verildi.

2010 yılında yenilenmesi tamamlanan hamam, Valilikçe verilen bilgiye göre, gözlemevi ve küçük etkinliklerin yapılacağı bir merkeze dönüştürülerek tarihsel kimliğini sürdürecek.

> İstanbul Üniversitesi Merkez Binası

Beyazıt'ta Beyazıt Meydanı ile Süleymaniye Camii arasında yer alan, etrafı yüksek duvarlarla çevrili ağaçlıklı bir bahçenin içinde bulunmaktadır. Görkemli taç kapısı, Beyazıt Meydanı'ndan iki yanlı merdivenlerle çıkılan bir setin üstündedir. Taç kapının kemerli ana girişinin yanlarında kemerli iki küçük giriş daha bulunmaktadır. Ana girişin üstünde celi sülüs hatla (eski yazı) bir yazıtla ("Dâire-i Umûr-u Askeriye") daha üstünde latin harfleriyle İstanbul Üniversitesi yazısı vardır. Girişlerin iki yanında bitişik durumda yer alan altıgen planlı yapıların cephelerindeki kemerli pencerelerinin üstünde iki meydan saati görülmektedir.

İçinde Rektörlük, İktisat, Hukuk Fakülteleri dekanlıkları ile idari bölümlerin bulunduğu İstanbul Üniversitesi Merkez Binası'nın uzun bir tarihsel geçmişi vardır. Beyazıt, Bizans döneminde kiliselerle sarayların yoğunlukta olduğu bir yerdi. Roma döneminde kentin merkezi

olan Forum'un burada bulunduğu söylenmektedir.Fatih Sultan Mehmet de İstanbul'u aldıktan sonra ilk Osmanlı sarayını burada yaptırmıştı. Kısa bir süre sonra Topkapı Sarayı'nın bulunduğu alana geçtiğinden Beyazıt'taki saray "Eski Saray" adını aldı. Burası daha çok ölen padişahların eşlerinin oturdukları yer oldu. Yapımı 1458'de tamamlanan Eski Saray, Harem dairesiyle çeşitli köşklerden oluşan bir yapı topluluğu haline geldi. Çevresinde şehzadelerle sultanların avlanabileceği av sahaları oluşturuldu. XVI. ve XVII. yüzyıllarda geçirdiği yangından sonra onarıldı.

1826'da Yeniçeri Ocağı kaldırılıp yeni ordu kurulunca bina Bab-ı Seraskeri'ye (Asker Kapısı) verildi. Alan, askeri birimlerden oluşan bir topluluk haline geldi. Seraskerlik için ahşap bir köşk yaptırıldı. Adı da Serasker Kapısı oldu.

1864'te yıkılan ahşap yapının yerine Fransız Mimar Bourgeois'in 1867'de yapımını tamamladığı bugünkü bina yapıldı. 1879 yılında da Harbiye Nezareti olarak kullanılmaya başlandı. Barok mimari üslubundaki bir bölümü kagir, büyük bölümü ahşap olan bu yapı, 1894 depreminden sonra Mimar Raimonda d'Aranco tarafından onarıldı. 1923'te Cumhuriyetin ilanıyla öteki bakanlıklar gibi Harbiye Nezareti (Milli Savunma Bakanlığı) de Ankara'ya gidince bina Darülfünun'a verildi. 1933'te "Üniversiteler Reformu" çerçevesinde İstanbul Üniversitesi Merkez Binası olarak kullanılmaya başlandı. 1933 ile 1950 yıllarında Mimar Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından onarımdan geçirildi.

Suriçi'nin en büyük yapılarından olan bina üç katlıdır. İki yanı sütunlu, üstü saçaklı ortadaki kapıdan binaya girilince üç kat boyunca yükselen bir avluya ulaşılıyor. Tavanı camla örtülü kare planlı avlu, yapının merkezini oluşturuyor. Avlunun her iki yanında doğu-batı yönünde yer alan simetrik anıtsal merdivenlerle üst katlara çıkılıyor. Tırabzanlardaki taş işlemeciliğiyle mermer sütunlar dikkat çekici özellikler taşıyor.

En üst katta Mavi Salon ve Doktora Salonu'ndan başka birbirine geçişi olan üçer salon daha yer alıyor. Salonların duvarlarıyla tavanları zengin süslemelerle bezeli. Süslemelerin arasına asker ressam öğrencilerin yaptığı sanılan, yağlı boya ile tuval üstüne yapılıp yerine oturtulan manzara resimleri yerleştirilmiş. Doktora Salonu'na açılan salondaki kitaplık, Sultan Abdülhamit tarafından yaptırılmıştır. Bina Harbiye Nezareti olarak kullanıldığında askerlerin kılıçlarını kuşandıkları Kılıçlık da bu katta bulunuyor.

Binanın en üst katındaki 13 odayla bir koridordan oluşan bölümde, Feyhaman Duran, Selim Turan ve Güzide Duran'ın resim, heykel ile hat sanatı örneklerinden oluşan sürekli sergi yer alıyor. Ayrıca merkez binanın zengin süslemelerle bezeli salonlarında üniversite ve konsoloslukların girişimleriyle öğrenciler, öğretim üyeleri ve çalışanlar için konserler de düzenleniyor.

> *Atatürk Gençlik Anıtı*

Beyazıt'ta, Üniversite Merkez Binası'nın bahçesinde, bina ana girişinin önündeki alanda bulunmaktadır. 1955 yılında Yavuz Görey ile Hakkı Atamulu tarafından yapılmıştır.

Kademeli alçak bir kaide üstünde bulunan, 4 metre yüksekliğindeki bronz anıtta Atatürk sol kolunu, yön gösterici bir kumandan konumuyla, havaya kaldırmış olarak betimlenmiştir. Sağındaki genç kız figürü, elinde tuttuğu meşaleyle aydınlanmayı simgelerken solundaki delikanlı figürü, elindeki bayrakla ulusal devleti vurgular.

Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi'nin somutlaşmış bir biçimi sayılarak yorumlanabilecek olan bu anıt, 28 Nisan 1960 sabahı, Menderes Hükümeti'ne karşı üniversite öğrencilerinin protestosunun başlatıldığı yer olarak da tarihe geçmiştir.

> *Beyazıt Yangın Kulesi*

Beyazıt'ta İstanbul Üniversitesi Merkez Binası'nın bahçesi içinde bulunmaktadır.

Osmanlılar döneminde, Yeniçeri Ocağı'nda yangın söndürme işiyle uğraşan bir Tulumbacılar Bölüğü kurulunca Eski Ağakapısı diye anılan üniversite bahçesine Yangın Köşkü denilen tahtadan bir kule yapıldı. Bu ilk kule şimdiki yerinde değil, Beyazıt Alanı'na daha yakın bir yerdeydi. Bu kuleden kent gözlenir, yangın başlangıcı görülen yerlere tulumbacılar koşturulurdu.

Birçok kez yanan bu tahta kule, her seferinde yeniden yaptırıldı. En son II. Mahmut döneminde padişahın buyruğu ile yıktırıldı.Yeni yapılacak yangın köşkü için bahçede daha uygun bir yer arandı. Osmanlıların Eski Saray'ının bulunduğu bu alanda, Bizanslılardan kalma olduğu için, eski yapıların kalıntıları bulunuyordu. Bunlardan biri de Tedradysion dedikleri taştan dört köşe bir anıt kalıntısıydı. Yeni yangın köşkünün bunun üstüne yapılmasına karar verildi. Böylece toprağı kazıp temel atmak zahmetinden kurtulunmuştu. Böylece Beyazıt Yangın Kulesi'nin bugünkü yerine tahtadan yeni bir kule yapımına girişildi. Ama daha yapımı bitmeden, ortadan kaldırılan Yeniçeri Ocağı'ndan bir grubun ayaklanması sonucunda yakıldı.

Yerine, 1828 yılında Ağa Hüseyin Paşa tarafından, yine padişah II. Mahmud'un buyruğu ile bugünkü mermer kule yaptırıldı. 1849'da dört yöne açılan yuvarlak pencereli, taştan yapılmış bir terasla, par-

maklıklı üç kat eklendi kuleye. 1889'da en üstte demir bir bayrak direği dikilerek kule bugünkü görünümünü kazandı.

Beyazıt Yangın Kulesi'nin boyu 85 metredir. Kuleye 180 basamaklı merdivenle çıkılır. Kulenin katlarına aşağıdan yukarı doğru şu adlar verilmiştir: Nöbet Katı, İşaret Katı, Sepet Katı, Sancak Katı.

Eskiden kulede gece-gündüz nöbet tutan yangın gözcüsü askerler bulunurdu. Gözcüler, kentin dört yönüne açılan pencerelerden her birinin önünde ayrı, ayrı durup bakarlardı. Gözcü, bir yerde bir yangın belirtisi gördü mü ilk işi komutanına seslenmek olurdu:

Ağa bir çocuğun oldu!

Komutan:

Kız mı, oğlan mı? Diye sorardı.

Gözcü, "Kız Ağam, kız!" dedi mi yangının kentin karşı yakası olan Galata, Üsküdar ya da Boğaziçi'nde olduğu anlaşılırdı. O zaman, gündüzse, kulenin iki yanına iki sepet ya da iki bayrak asılır, geceyse iki fener yakılırdı.

Gözcü, "Oğlan Ağam, oğlan!" deyince yangının İstanbul yakasında olduğu bilinirdi. O zaman da, gündüzse kulenin iki yanına bir sepet ya da bir bayrak asılır, geceyse bir fener yakılırdı.

Bu böyle belirlendikten sonra iş o zamanların yangın söndürücüleri olan tulumbacılara düşerdi.

İstanbul'un evleri tahta olduğu için yangın çok çabuk yayılırdı. Onun için her mahallenin güçlü delikanlılarından oluşan tulumbacı takımları vardı. Tulumbacı delikanlılar, dört kişi birlik olup yangın tulumbasını omuzlar ve koşarak yangına giderdi. Önlerinde köşklü dedikleri biri, elinde bir fener ya da sopayla koşar, bir yandan da tiz sesle:

Yangın vaaar! Diye bağırırdı.

Tulumbacı takımları, renkli fanilaları ile bugünkü futbol takımları gibiydi. Takımlar, birbirini geçmeye çalışırlardı. "Yangına ilk bizim takım ulaşacak, yok sizinki ulaşacak" derken iki takımın birbiriyle yoldu kıyasıya kavga ettikleri olurdu. Kafa, göz demez birbirlerini yere sererlerdi. Üstün gelen tulumbacı takımı gider yangını söndürürdü. Kimi zaman onlar birbirleriyle çatışırken yanan yer kül oluverirdi.

Yangın sönünce, gündüzse kuledeki sepetler indirilir, geceyse fenerler söndürülürdü.

Bugün kuleyi, bir anlamda sembolik olarak itfaiye erleri bekliyor. Yakın zamana kadar kule, geceleri, tepesinde yakılan değişik renkli ışıklarla ertesi günkü hava durumunu bildirirdi. Kırmızı karlı, yeşil yağmurlu, sarı sisli, mavi havanın açık olacağını belirtirdi.

Günümüzde kule, daha çok, kenti kuşbakışı görmek isteyenlere seyirlik olarak hizmet veriyor.

> Süleymaniye Camii Külliyesi

Beyazıt'taki İstanbul Üniversitesi Merkez Binası'nın yerleştiği geniş alanın arkasında, semte adını veren, Haliç ile Marmara'ya egemen bir tepenin üstündedir.

Kanuni Sultan Süleyman tarafından 13 Haziran 1550-7 Haziran 1557 tarihleri arasında Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Doğan Kuban'a göre, sur içinde geniş ve konuma uygun bir alan bulunamamıştı. Bu durumda, Kanuni, Sinan'ın Süleymaniye için Eski Saray'ın bulunduğu İstanbul Üniversitesi'nin arkasındaki saray bahçesini kullanmasına izin vermişti. Ne var ki bu alanın kısıtlı ve Haliç'e doğru eğimli olması büyük bir külliyenin yapımını zorlaştırıyordu.

Sinan, yapım alanını genişletebilmek için büyük payanda duvarlarıyla teraslar oluşturarak külliyenin konumunu ustaca ayarlamıştır:

"Gerçekten de Süleymaniye'de caminin dış avlusu için yeterli düzlük yapay olarak yapılmıştır. Dış avlunun kuzey terası, yüksek istinat duvarları üstüne yapılmış, camiyi çevreleyen bütün ek yapılar, farklı kotlar üstüne inşa edilmişlerdir. "

Bu yüzden Evliya Çelebi'ye göre 3000 kürek mahkumunun çalıştığı temellerin yapımı iki ya da üç yıl sürmüştür.

Temellerin oturtulmasının ardından yapımda kullanılacak gereçler için çalışmalar başladı:

"Roma dönemine ait ören yerlerinden toplanan mermer sütunlar, büyük mermer bloklar ve kapatma levhaları, en güvenilir biçimde deniz yoluyla taşınabiliyordu. Malzemeler kıyıya ahşap kayıklarla getiriliyor, buradan özel gemilere yüklenerek İstanbul'a taşınıyor ve gene kızaklarla denizciler ve esirler tarafından inşaat alanına getiriliyordu. Büyük iskelelerin kurulmasında, büyük mermer sütunların bocurgatlarla kaldırılmasında en deneyimli işçiler denizcilerdi."

Sinan, bu süreci Tezkiretü'l Bünyan'da şöyle anlatır:

"Süleymaniye'de kullandığım dört büyük mermer sütunun her biri bir diyardan gelmiştir. Bunlardan 'Kıztaşı' dedikleri sütun, Bizans zamanında dikilmiş minare kadar uzun bir taştı.

Alemlerin padişahının emir ve fermanıyla 'Büyük Kalyon' denen sütunlar, itina ile dikildi ve kat kat sağlamlaştırılıp oynamaz ve yıkılmaz hale getirildi. Bu iş için çok çalışıldı. Adam gövdesi kalınlığında halatlar, kadırga direkleri kullanıldı. Binlerce acemi oğlanı bu işe hizmet etti. Uzun sütunlar, diğer sütunlarla aynı boyda olmak üzere kesildi. Sütunlardan biri gemiyle ta Mısır İskenderiyesi'nden getirildi. Diğeri, Baalbek'ten Akdeniz'e kadar sürülüp oradan deniz yoluyla İstanbul'a taşındı. Dördüncü sütun da Topkapı Sarayı'ndan söküldü. "

Günde ortalama 2000 işçinin çalıştığı yapımda, yoğun iş günlerinde bu sayı

3000'i buluyordu.

Bu işçilerden taş ocaklarında çalışanların çoğu Rum'du. Uzmanlık alanlarında çalışan ustaların arasında Hıristiyanlarla Müslümanlar'ın sayısı hemen hemen eşitti.

Sinan'ın Tezkiretü'l Bünyan'da anlattığına göre:

"Cami için lâzım olan bütün ak mermerler, Marmara adasından kesilip getirildi. Yeşil mermerler Arabistan'dan, somaki mermerler başka diyarlardan geliyordu.

Kapılar abanoz ağacından yapılıyor, en değerli sedefkârlar tarafından işleniyordu.

Renkli ve nakışlı camlar, emsalsiz birer sanat eseri olarak yaptırıldı.

Güneşin ve mevsimlerin ışıklarıyla renk değiştirir, caminin içine her an başka bir manzara verirdi."

Sinan'ın sözünü ettiği renkli camları yapan usta Sarhoş İbrahim'di. Söylentiye göre, gözünün nurunu (ışığını) bu camlara kattığı için gözleri görmez oldu.

Tam sekiz yıl süren yapımda, bir ara bir durgunluk dönemi yaşanır. Sinan, Tezkiretü'l Bünyan'da bu durumu şöyle açıklar:

"Süleymaniye'yi inşa ederken bir taraftan başka binalar da yapıyor, bilhassa Fer hadpaşa sarayını bitirmeye çalışıyordum. Bu sıralarda Saadetlu Padişah, Edirne'de idi. Münafıklar, padişaha mektuplar yazıp cami ile uğraşmadığımı, başka işler yaptığımı bildirmişler. "

Bunun üzerine, Padişah Edirne'den dönüşünde yapım alanına gelerek Sinan'a camiyi ne zaman bitireceğini sorar. Sinan, iki ay içinde tamamlanacağını söylerse de padişah dahil buna kimse inanmaz. Sinan'a deli gözüyle bakarlar. Sinan, kentteki bütün sanatçılarla ustaları toplayarak hepsine iş verir. Bunları gece gündüz çalıştırarak, dediği sürede yapımı işini tamamlar.

"Nihayet iki ay tamam oldu. Tanrı'nın inayeti ve padişahın himmetiyle, bitmedik bir köşe kalmadı.

Süleymaniye tamamlandı. Cümle kapısını ve diğer kapılarını kapadım. Cihan Hakanı, maiyetleri ve devlet ileri gelenleriyle teşrif buyurdular. Caminin anahtarlarını mübarek ellerine teslim ettim.

Padişah Hazretleri, maiyetindeki bir zata dönüp:

- Caminin kapısını açmaya en lâyık olan kimdir! buyurdu.

- Padişahım, Mimar Ağa kulunuz, mübarek bir ihtiyardır. Camiyi açmaya herkesten fazla o lâyıktır, cevabını aldı. Bunun üzerine Cihan'ın padişahı olan Sultan Süleyman Han, bana dönüp:

- Bu bina eylediğin Tanrı evini bağlılık, doğruluk ve dua ile yine senin açman hayırlıdır, dedi.

Dua ederek anahtarı can ve gönülden bana verdi. 'Ya Fettah' deyip kapıyı açtım. Padişahın tarife gelmez iltifat ve ihsanlarına nail oldum. Hemen Cenab-ı Hak, şimdi tahtta bulunan torunu Sultan Murat'ın ömrünü uzun etsin."

Sinan'ın kendi anlattığına karşılık başka bir kaynakta caminin açılışı şöyle anlatılmaktadır:

"Sinan Caminin anahtarlarını Kanuni'ye uzatmıştır. Kanuni ise anahtarları tekrar Sinan'a uzatarak: *"Bina eylediğin Beytullahı, sıdk u safa ve dua ile senin açman evladır!"* dedi. Sinan ise o an Hattat Karahisari'nin fedakarlığını düşünerek tevazu içerisinde: *"Hünkarım! Dilerseniz camiyi açma şerefini, hatlarıyla camiyi süslerken gözlerini feda eden Hattat Karahisari'ye bahşediniz!"* dedi. Bunun üzerine Kanuni Sultan Süleyman ve orada bulunanların gözyaşları arasında camiyi Hattat Karahisari açtı."

Bu sırada Sinan 67, Kanuni de 62 yaşlarında bulunuyordu.

İstanbul'un en büyük külliyelerinden olan Süleymaniye, cami, türbeler, türbedar dairesi, dört ayrı eğitim düzeyinde medrese (I., III., III., IV. medreseler) darülhadis (Hz. Muhammed'in sözlerinden oluşan hadis biliminin öğretildiği okul), tıp okulu, darüşşifa-bimarhane (hastane ve ruh hastalıkları hastanesi), darülkurra (yüksek hafızlık okulu), sibyan mektebi (ilkokul), imaret ya da darüzziyafe (ziyafet verilen yer), tabhane (konuk evi), han, hamam, kitaplık ve birçok dükkândan oluşmaktadır.

Külliye, yapıların mimari bakımdan yerleşimindeki ustalık ve güzelliği açısından olduğu kadar ekonomik ve kültürel işleviyle de klâsik dönemin biricik simgesi olmuştur.

Sinan'ın "kalfalık dönemi" olarak kabul ettiği bu yapılar topluluğu mimariyle doğanın uyumunun en güzel örneklerindendir.

Cami, görkemli görünüşünün yanı sıra inceliğiyle de ayrı bir özellik taşır. İstanbul'un siluetinde Ayasofya gibi hayranlık uyandıran bir çe-

kiciliğe sahiptir. Onun için yabancılar, Süleymaniye ile Ayasofya'yı sürekli olarak karşılaştırırlar. Bu karşılaştırma, kubbe yapılarının kıyaslanmasından öteye gidemez. Önemli olan, nasıl Justinianos'un kilisesi yüzyıllar boyunca Hıristiyan inancı ile kültürünün bir simgesi olmuşsa, Süleymaniye'nin de Türk-İslâm kültürü ve sanatıyla inancının örneği olarak tarihe damgasını vurmuş olmasıdır.

Külliyenin yapıları, caminin güneydoğusunda, camiden ayrı olarak bir köşegen üzerine yerleşmiştir. Camiyi pencereli geniş bir avlu duvarı çevirmektedir. Türbelerle türbedar odası arka avludadır. Öteki yapılar, sokaklarla camiden ayrılmıştır. Sibyan mektebi, birinci, ikinci medreselerle tıp medresesi aynı doğrultu üstünde batıda yer almaktadır. Darüşşifa, tabhane ve imaretin arka duvarının altına, alanın eğiminden yararlanılarak kervansaray yapılmıştır. Dördüncü ve üçüncü medreselerse doğuda Haliç'e inen yamaca basamaklar biçiminde yerleştirilmiştir. Darülhadis güneydoğudadır. Hamam sokağa uydurulduğundan, külliyenin ölçülerine göre küçük tutulmuştur. Çeşme güneybatıda, sokağın köşesindedir.

Tüm yapıları çevreleyen dış avlunun 10 kapısı bulunmaktadır. İç avluya kuzeyde ve yanlarda bulunan üç kapıdan girilir. Avlu 28 kubbeli revakla çevrilmiştir. Kubbeler, mermer ve pembe granitten 28 sütunun desteklediği kemerlerin üstüne oturmuştur. Son cemaat yerini örten kubbeler daha yüksektir.

Caminin ana mekânı, 63x68 metre boyutundadır. Yerden yüksekliği 53 metre, genişliği de 26.5 metre olan ortadaki büyük, geniş ve yüksek kubbeyi yanlardan İskenderiye, Baalbek, Kıztaşı ve Saraydan getirtilen dört büyük mermer sütun desteklemektedir. Ana kubbe, kuzeyden ve güneyden yarım kubbelerle desteklenmiştir. Ana mekânın doğu ve batısında ayrı ölçülerdeki üçer kubbeli bölümlerle iç mekâna ferah ve aydınlık bir görünüm sağlanmıştır. Sol bölüm tunç parmaklıklarla çevrilerek kitaplık yapılmıştır.

Mihrap ve minber mermer işçiliğinin ustalıklı örneklerindendir. Mihrabın çevresi 16. yüzyıl İznik çinileriyle bezelidir. Yapı, dönemin usta hattatları Karahisari Ahmet Efendi ile Hasan Çelebi'nin yazılarıyla donatılmıştır. Kapı ve pencere kanatları oymacılık, fildişi ve sedef kakmacılığının en güzel örnekleridir. Mihrap duvarındaki renkli pencere vitrayları, dönemin usta sanatçısı Sarhoş İbrahim'e aittir.

Süleymaniye, iç avlunun köşelerine yerleştirilen ince uzun dört minaresiyle öteki yapılardan hemen ayrılır. Sinan, minarelerin camiye yakın olanlarını daha yüksek ve üç şerefeli olarak yapmıştır. Öteki ikisi daha kısa ve ikişer şerefelidir. Süleymaniye'nin dört minaresi, Kanuni Sultan Süleyman'ın İstanbul'un alınışından sonraki dördüncü padişah oluşunu simgeler. İki minaredeki üçer, öteki ikisindeki ikişer şerefeden toplam on şerefe ise, yine Kanuni'nin Osmanlı padişahlarının onuncusu olduğunu belirtir.

İç ve dış yapısıyla eksiksiz olan Süleymaniye'ye Mimar Sinan, o güne göre bir ses düzeni de kurmuştur. Camide, büyük kubbenin altında çıkan bir fısıltı bile, caminin her yanından kolaylıkla duyulabilir. Bu ilginç ses düzenini Sinan, orta kubbeye yerleştirdiği beş metre genişliğindeki ağızları içeri dönük olan tam 64 küple sağlamıştır. Döşemede bırakılan tuğla boşlukları da bu ses düzeninin sağlıklı işlemesine yardımcı olur.

Caminin bir başka özelliği hava dolaşım düzenine sahip oluşudur. Bu düzen şöyle sağlanmıştır: Ana giriş kapısının içeriye açılan kısmında üstte bulunan küçük bir odanın altında dört pencere vardır. Ayrıca içeriye ve dışarıya doğru dörder tane de küçük delik açılmıştır. Bunların hepsi birden açılınca meydana gelen akım, caminin havasını kolaylıkla değiştirip tazeleyebilmektedir. Sinan, ayrıca yaptığı bir düzenlemeyle camide geceleri yakılan yüzlerce yağ kandilinden çıkan isi bir odada toplamayı başarmıştır. Böylece is çevreyi karartmıyordu. Ayrıca "İs Odası" adı verilen odada biriken yağlı isten çini mürekkebi dediğimiz siyah renkli, parlak bir mürekkep yapılmaktaydı.

Külliyenin medreseleri dönemin en yetkin eğitim ve kültür kurumlarındandı. Bugün Süleymaniye Kitaplığı olarak kullanılan I. ve II. medreseler, kubbeli revaklar arkasındaki odaları ve dershaneleriyle klâsik biçimdeki yapılardır. Benzer konumdaki Dördüncü ve Üçüncü medreselerin değişik olan yanı, dershanelerin avlunun batısında bağımsız bir yapı oluşturmasıdır.

Bunların önünde bulunan darülhadise basamaklarla çıkılmaktadır. Yapı bir sıra kubbeli odalardan oluşmuştur. Üst katta kemerli yazlık dershane vardır.

Tıp medresesi, bir sıra kubbeli oda biçimindedir. Çifte medreseler olarak da bilinen Birinci ve İkinci medrese yapılarıyla tıp medresesinin cami yönündeki duvarlarına kubbeli dükkânlar yerleştirilmiştir. Burası Tiryaki Çarşısı adıyla anılır.

Darüşşifa, arka arkaya iki avlu biçimindedir. Avluların çevresinde revaklı odalar yer almıştır. Birinci avlunun doğusuyla batısında sokağa taşan kubbeli bölümler görülür.

İmaret, avlu çevresine sıralanmış, çeşitli büyüklükteki kubbeli odalardan oluşur. Kuzeybatıdaki L biçimi bölümde yemekhane, mutfak ve ambar yer alır. Avlunun ortasında bir havuz vardır.

Tabhane, havuzlu avlusunun çevresindeki kubbeli revaklarla arkalarındaki kubbeli odalardan oluşmuştur.

Hamam, Üçüncü ve Dördüncü medreselerle birlikte aynı sokağa açılır. Dökmeciler Hamamı adıyla anılan bu yapı klâsik biçimdedir. Büyük kubbeli bir soğukluk bölümüyle iki küçük kubbeli ılıklık bölümü ve haç biçimi eyvanlı sıcaklık bölümlerinden oluşmuştur.

Kervansaray, imaretin altına yapıldığından klâsik biçimde değildir. Burada kare ya da dikdörtgen bölümler yan yana sıralıdır.

Bugün çocuk kitaplığı olarak kullanılan sibyan mektebi, Birinci medresenin bitişiğinde kubbeli bir iç mekânla kubbeli yazlık bir sofadan oluşmuştur. Kanuni Sultan Süleyman'ın türbesi, külliyenin görkemli yapılarından biridir. Mihrabın önünde yer almaktadır. Çift cidarlı kubbeyle örtülü sekizgen bir mekâna sahiptir. Dışarıdan çepeçevre 28 sütuna oturan revaklarla çevrilidir. İçi bitki motifli çinilerle bezelidir. Hürrem Sultan Türbesi de XVI. yüzyıl çini sanatının özgün örnekleriyle süslüdür. Her iki türbe de klâsik biçimdeki anıtsal yapılardır.

Külliyenin solunda, sokağın başında küçük bir sebille bir türbe göze çarpar. Türk-İslâm sanatına en büyük katkıları yapmış olan büyük usta Koca Sinan, işte bu yalın, gösterişsiz türbede yatmaktadır.

> Süleymaniye Camisi ile İlgili Söylence:

Süleymaniye Camisi'nin yapımı konusundaki ilginç söylencelerden biri, Mücevherli Minare söylencesidir. Söylenceye göre:

Caminin yapımı için ülkenin dört bir yanından ırgatların en güçlüleri, taş ustalarının en hünerlileri, duvarcıların en ünlüleri aranıp bulundu. Hızlı bir çalışma başladı. Haliç'e bakan bu çıplak tepe, bir anda arı kovanına dönmüştü.

Önce temel kazımına başlandı. Kazmacılar durup dinlenmek bilmiyordu. Gece gündüz demeden çalışıyordu. Temel kazımı bitecek gibi görünmüyordu. Ne kadar kazılsa yeterli bulmuyordu, Sinan:

"Daha derine, daha derine!" diyordu.

Temeller, iyice derine indikten sonra kazım işi durduruldu. Bu kez, duvarcılar işe girişti. Temeli kesme taşlarla örmeye başladılar. Bu iş bitince Mimar Sinan işi durdurdu. Birçok ustayla işçiyi paralarını ödeyip memleketlerine gönderdi. Zaten kış gelmişti.

Bu sırada, İran Şahı Tahmasb Han'a yapımın bir süre durdurulma-

sı caminin yapımından vazgeçildiği biçiminde duyuruldu. Şah, yapımın durmasını, Kanuni'nin paralarının tükenmesine yordu. Hemen çok değerli mallarla değerli taşlardan oluşan bir sandık dolusu mücevher hazırlattı. Bunları bir elçinin eşliğinde İstanbul'a armağan olarak gönderdi. Padişaha bir de mektup yazdı. Mektubunda böbürlenerek şöyle diyordu Şah:

"Duyduk ki camiyi tamamlamaya gücünüz yetmeyip vazgeçmişsiniz. Size, dostluğumuza dayanarak bunca mal ve para ve bunca mücevher gönderdik. Gönderdiğimiz mücevherleri satıp malları harcayarak caminin tamamlanmasına çalışın. Böylece bizim de hayratınızda katkımız olsun. "

Kanuni, mektuba da armağanlara da çok kızdı. Tahmasb'ın davranışını saygısızca bulmuştu. Gönderilen malları elçinin ayakları dibine döktürdü. Mimarbaşını çağırtarak değerli taşlarla, dolu mücevher sandığını ona verdi. Elçiye dönerek şunları söyledi:

"Senin Şahının ne böyle bir camiyi yaptıracak gücü, ne de böyle bir camiyi yapacak mimarı vardır. Ben her ikisine sahibim. Şahına söyle, onun değerli taşları benim camimin taşları yanında bir hiçtir. "

Kanuni elçiye bunları söyledikten sonra Mimarbaşı Sinan'a döndü:

"Sana verdiğim bu mücevherleri tez yapım alanına götür. Hepsini öteki taşların arasına katıp caminin yapımında kullan."

Elçi, duydukları karşısında şaşkına döndü. Aklı başından gidecek gibi oldu. El etek öpüp padişahın yanından ayrıldı. Mimar Sinan da mücevher dolu sandığı alıp yapım alanına taşıttı.

Ertesi gün elçi, yapım alanına geldi. İşçiler her yanda harıl, harıl çalışıyordu. Mimarbaşı da oradaydı. Elçinin yapıyı gezmeye geldiğini görünce, mücevher sandığını ortaya getirtti. Kapağını açıp içinden iki avuç mücevher aldı. Büyük bir taş havana koydu. Havanın başında ellerinde tokmakla bekleyen işçilere işaret etti. İşçiler, ağır tokmaklarla taş havanın içindeki değerli taşları un-ufak ettiler. Mimar Sinan, elçinin hayretten irileşmiş gözlerinin içine baka, baka havandaki mücevher parçacıklarını bir avuç kum gibi, işçilerin kardığı harcın içine attı. Bunu gören elçi orada daha fazla duramadı. O gün de memleketine dönmek için yola çıktı.

Derler ki, Sinan, gelen mücevherlerden kimilerini minarelerden birinin taşları arasına süs olarak yerleştirdi. Bu yüzden o minare her güneş vurduğunda parıl, parıl ışıldamaya başladı ve mücevherli minare adını aldı.

Yazık ki, mücevherli minarenin parıltısı uzun sürmedi. Güneş, yağmur, kar bu süs taşlarının parıltısını köreltti. Mücevherli minare parıldamaz oldu. Ama yüzlerce usta elin yonttuğu, bir o kadar işçinin sırtında taşıdığı sonra da üst üste dizdiği ak taşlarla kara taşlardan oluşan aynı minare, kara, yağmura, fırtınaya, depremlere bana mısın demeden dimdik ayakta kaldı. Sağlamlığı ile güzelliğini günümüze kadar korudu. Mücevherin aldatıcı parıltısı yerine sağlamlıkla güzelliğin simgesi oldu.

> *Sadr-ı Esbak Seyyid Hasan Paşa Medresesi*

Beyazıt, Veznecilerde, Kimyager Derviş Sokağı üstünde, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesiyle Patrona Halil Hamamı'nın meydana getirdiği aralıktadır.

I. Mahmut dönemi sadrazamlarından Seyyid Hasan Paşa'nın yaptırdığı külliyenin medresesidir. Külliye, medreseden başka sibyan mektebi, sebil, çeşme ve dükkanlardan oluşmuştur. Mimarı Çelebi Mustafa Ağa'dır.

Medrese, yüksek olarak kesme küfeki taşıyla tuğladandır. Zemin katın ortasındaki giriş kapısının iki yanında beşik tonozlu ikişer dükkân vardır. Sol taraftaki dükkânların yanında sibyan mektebinin kapısı ile çeşme ve sebil yer almıştır.

Giriş kapısı kesme küfeki taşından yuvarlak kemerlidir. Üstünde Şair Nimet'in on sekiz mısralık talik yazılı kitabesi vardır. Giriş kapısından merdivenle çıkılan üst kat medreseyle sibyan mektebine ayrılmıştır.

Dershane bölümü, konsollar yardımıyla zemin katın üzerine oturtulmuştur. Medresenin sekiz odası, revaklı avluyu L şeklinde kuşatmıştır. Medresenin üst katı, bir sıra taş, üç sıra tuğla ile örülmüştür. Medresenin beş odası sol yan cephededir, burası on sekiz pencereyle dışarıya açıktır. Pencereler dikdörtgen mermer söveli olup demir parmaklıklıdır.

Yapının tümü, iki sıra halinde kirpi saçaklıdır. Medrese içersindeki dershane bölümü, tromplu bir kubbe ile örtülmüştür. Bu bölümdeki kalem işleri barok üsluptadır. Yapının başka yerinde herhangi bir bezeme yoktur.

> Beyazıt Camii Külliyesi

Beyazıt Alanı'nda İstanbul Üniversitesi Merkez Binası'nın karşısında bulunmaktadır. II. Bayezit (1481-1512) tarafından 1501-1505 yılları arasında Mimar Yakup Şah bin Sultan Şah'a yaptırılmıştır. Bugünkü Beyazıt Camisi Külliyesi İstanbul'un en eski külliyelerindendir. Burası bayındırlık ve ticaret bakımından Fatih'in önem verdiği yerlerden biri olduğundan Bayezit'in yaptırdığı külliyeyle hem ticari hem kültürel açıdan büyük bir önem kazanmıştır.

Bayezit Külliyesi'nin yapıları, alanın durumu göz önüne alınarak, belirli bir düzen gözetilmeden yerleştirilmiştir. Bu yüzden cami, türbeler, tabhane (din adamları için misafirhane), imaret, kervansaray birbirlerine yakın olarak alanın bir ucunda; medrese ile hamam hem birbirinden, hem de camiden uzakta, alanın öteki ucunda yer almıştır. Yalnız yapıların kapıları alana açılmakta, ön yüzleri de buraya bakmaktadır.

Yapılar, 1509, 1766, 1999 depremlerinde önemli ölçüde zarar gör-

müştür. Külliyenin yapıları 1797, 1870, 1940, 1958'de onarılmıştır. Son İstanbul depreminden sonra hasarlı kütüphane bölümlerinin onarımı sürmektedir. 1883'te de kimi bölümlerde değişiklikler yapılmıştır.

Caminin önünde kare planlı revaklı bir avlu vardır. Üç kapılı avlunun 20 sütun üstüne oturan revakının üstünü yirmi dört kubbe örtmektedir. Avlunun ortasında bulunan şadırvan, renkli sekiz sütun üstüne oturan Barok üslupta bir çatıyla kapatılmıştır. Caminin taç kapısı üstündeki yazıtta caminin yapılış tarihi dönemin ünlü hattatlarından Şeyh Hamdullah yazısı ile yer almaktadır. Yapı kesme taştandır. Avlu tabanı mermerdir. Son cemaat yeri yedi kubbelidir. Tek şerefeli iki minareyi renkli taştan geometrik motiflerle kufi yazılar süslemektedir. Soldaki minare birkaç kez onarım gördüğünden bu bezemelerin çoğu yok olmuştur.

Kare planlı ana mekânın dört ayak üstüne oturan büyük kubbesi, ön ve arkadan iki yarım ve yanlardan dörder küçük kubbeyle desteklemektedir. Ana mekâna doğu ve batı yönlerden kemerlerle bağlantılı iki yan bölüm bulunmaktadır. Caminin tabhaneleri olan bu bölümler, ortada büyük, yanlarda ikişer küçük olmak üzere beş kubbelidir. Sağdakine 1772'de iki kubbeli Veliyuddin Efendi Kitaplığı eklenmiştir. Bu kitaplık 1910'da yeniden yapılmıştır. Mihrap, minber ve hünkâr mahfili mermerdendir. Hünkâr mahfilinin çini süslemeleri XVIII. yüzyıla aittir.

Cami yakınında bulunan ve günümüze ulaşan imaret, 1845'te eski yapının gereçleriyle onarılmıştır. Yapı, avlu çevresine dizili odalardan oluşmaktadır. Üstleri kubbelerle örtülüdür. Günümüzde Beyazıt Devlet Kitaplığı olarak görev yapmaktadır.

Kervansaray, imarete bitişik altı kubbeli bir yapıdır. 1883'te kervansarayın payeli ahır bölümü kitaplık yapılmış, öbür bölümler yıktırılarak dişçilik fakültesi olmuştur. Bugünse payeli bölüm kitaplığın okuma salonu, taşınan dişçilik fakültesi de kitaplığın bir bölümüdür.

Okul, külliyenin güneydoğusunda caminin yakınındadır. 1507'de bitirilen yapı iki kubbeyle örtülüdür. Önünde dört sütunlu revak vardır. Ana mekânda bir oda ile eyvandan oluşmaktadır.

Mihrabın önündeki bahçede bulunan II. Beyazıt Türbesi'ini, oğlu I. Selim (Yavuz Sultan Selim) yaptırmıştır. 8 köşeli kubbeli bir yapıdır. Önündeki kemerli revaklar, yeşil taştandır. Kızı Selçuk Sultan'ın türbesi de sekiz köşeli, kubbeli bir yapıdır. Türbe XIX. yüzyıl kalem işleriyle süslüdür. Büyük Reşit Paşa türbesi ise kare planlı, tek kubbeli bir yapıdır. Ön yüzünde üç penceresi vardır. Türbede 1857'de ölen Reşit Paşa ile oğulları gömülüdür.

Alanın karşı yakasında yer alan medrese, açık avlu çevresine dizili kubbeli revaklarla arkalarındaki kubbeli odalarıyla klâsik Osmanlı medresesi planındadır. Batıda kubbeli büyük bir dershanesi bulunmaktadır. Döneminde hukuk okutulan medrese, bugün kullanılmamaktadır.

> *Sahaflar Çarşısı*

Beyazıt Camii'nin arkasında, küçük ve dar bir avlu içindedir. Beyazıt Camii'nin dış avlusuyla Kapalıçarşı yönünden iki girişi bulunmaktadır.

Arapça "sahhaf" kitap ticareti yapan esnaf, yani "kitapçı" demektir. Bize "sahaf" olarak geçen sözcük dolayısıyla "Sahaflar Çarşısı" Kitapçılar Çarşısı anlamına gelir.

Çarşı, başlangıçta Kapalıçarşı'nın içindeydi. 1894 depreminden sonra bu alana yerleşti. Çarşı, camiye bitişik yeni yerinde kısa sürede toparlandı. Daha önce fesçilerle mühürcülerin yoğun olduğu bu küçük avlu, elyazması eserler satan kitapçıların eline geçti.

Fatih, Süleymaniye, Beyazıt medreselerinin yolunun üstünde oluşuyla okur-yazarların büyük ilgisini çekti. Bugün de İstanbul Üniversitesine yakın oluşundan okur-yazarların ilgisinin çekmeyi sürdürmektedir.

Sahaflar Çarşısı, 1950'de büyük bir yangın geçirip harap duruma gelince Belediyece istimlâk edildi. İki yılda yenilenip yepyeni dükkânlarıyla kitapçılara kiralandı.

Günümüzde eski kitaplardan çok yeni kitapların satıldığı Sahaflar Çarşısı'nın küçük bir müzesi de bulunuyor. Burada litografi kalıplarının yanı sıra eski baskı tekniklerini yansıtan araç ve gereçleri yer alıyor.

Avlunun orta yerinde çitle çevrili bir bahçeciği var. Bahçeciğin bir başında Türkiye'ye ilk kez matbaayı getiren İbrahim Müteferrika'nın bir büstü, öteki başında da küçük bir çeşmecik bulunur.

Sahaflarda ortalıkta dolaşan kedilerin çokluğu dikkat çekici. Buradaki kedilerin varlığı, kitapları kemirmekten hoşlanan farelerle ilgili. Kediler, öteden beri, kitapçıların sevgili dostları olarak varlıklarını sürdürüyor. Eksilmeden artarak.

> Kapalıçarşı

Kapalıçarşı, Beyazıt, Nuruosmaniye camileri ile Mahmutpaşa arasında yer alır. 47.000 metrekarelik bir alana yayılmış olan Kapalıçarşı'nın 22 kapısı, 61 sokağı ve iki camisi vardır.

Beyazıt girişi ile Nuruosmaniye girişi, en çok kullanılan kapılarıdır. Zaten bu iki kapı arasında boylu boyunca çarşının ana caddesi yer alır.

Günümüzde de İstanbul'un en ilgi çekici yerlerinden biri olan Kapalıçarşı'nın XIX. Yüzyılda Osmanlı'nın toplumsal ve ekonomik yaşamında önemli bir yeri vardı.

XIX. yüzyıl sonlarında, burada satılacak malları üretmek üzere 2195 atölye bulunuyordu. Bu dönemde İstanbul'a gelen gelen gezgin Julie Pardoe anılarında çarşıyı şöyle anlatmış:

"İstanbul'un pazarı Avrupalılar için "binbir gece" dünyasıdır. Ne Atmeydanı tarihsel değeri, ne de Ayasofya ağırbaşlı görkemiyle, bu üç deniz arasındaki kentin alışveriş yeri kadar ilginçtir. İstanbul çarşısı masaldaki Alaeddin'in büyülü lambası gibi ışık saçıyor.(…) Kapalıçarşı'nın göze çarpan sanatları arasında uçları altın işlemeli çay ve kahve fincanları, haremdeki genç ve güzel kadınlar için değişik biçimlerde işlenmiş ince gerdanlıklar, soyluların takkeleri için süslemeler, paşaların bindiği Arap atları için koşum takımları ve haşalar, altın halkalar, yıldızlar sayılabilir. Ya silâh pazarı? İnsan burada beş dakikaya kalmadan her dönemin, her ulusun silâhlarıyla, pusatlarıyla tepeden tırnağa donanabilir. Antik kalkanlar, devler için yapılmış duygusu uyandıran araçlar çeşit çeşit, boy boy miğferler, tolgalar, parlaklığını yitirmiş zırhlar…

Burada sık dokunmuş, altın ve gümüş tellerle işlenmiş ipekliler, ibrişim işlemeli ince muslinler yıllarca emek harcanarak yapıldığı izlenimi uyandıran tütün keseleri, uçları ayetlerle işlenmiş örtülerle her an karşılaşabilirsiniz."

Kapalıçarşı'da, her dönemde, gerek duyduğunuz her şeyi bulabilirsiniz. Sokaklarının adları bile bir zamanlar buralarda hangi ürünlerin satıldığını belirler: Fesçiler, Serpuşçular, Perdahçılar, Terlikçiler, Aynacılar, Kalpakçılar, Çuhacılar, Sırmacılar, Kakmacılar, Tuğcular, Feraceciler, Miğferciler, Tespihçiler gibi. Bugün de lületaşı, altın ve mücevher işlemeciliği ürünleri başta olmak üzere halı ve geleneksel el sanatları örnekleriyle yöresel giysiler, nargile gibi turistik gereçler satılıyor.

Büyük Çarşı adıyla da anılan Kapalıçarşı bir iki tarihsel bedestenin çevrelerindeki dükkânlarla birleşmesinden oluşmuştur.

İç Bedesten (Bezzazistân-ı Atik) ile Yeni Bedesten (Bezzazistan-ı Cedid) çarşının önemli iki tarihsel yapısıdır.

Cevahir Bedesteni olarak da bilinen Fatih'in yaptırdığı İç Bedesten, 45,5x30 metre boyutunda, kesme taştan bir yapıdır. Üstü, iki dizi kalın ayağı bağlayan tuğla kemerlere oturtulmuş on beş kubbeyle örtülüdür. 1365 metrekarelik bir alanı kapsar.

Bedestenlerde kumaş, mücevher, silah benzeri değerli malların alım satımı, bazen da açık artırımı (mezadı, müzayedesi) yapılır, aynı zamanda banka kasası görevi yapardı. Bedestenlerde emanet edilen değerli eşyayı saklamak için duvar içinde yerler ve toprak altında mahzenler bulunurdu.Buralarda mallar sekiler üstünde sergilenir, akşamları da duvarlardaki dolaplara kaldırılırdı. Bu yüzden bedestenlerdeki dükkânlar dolap diye de anılır.

Bedestende dolap sahibi olmak bir esnafın ulaşabileceği en yüksek aşamaydı. Bu esnafın ulaşabileceği en yüksek aşamaydı. Bu esnaf, öğretmen ve tüccar anlamına gelen *hacegan* diye anılırdı. Bu sözcük halk dilinde *hacegi* biçimini almıştır. Birbirine zincirleme kefil olan on iki kişilik bölükbaşı denen koruyucular yönetiminde korunur, her gün bunlardan birinin duası ve öğütleriyle açılırdı.

Bedestenlerde bulunan sandıklar, özel bölmelerde esnafın, devlet büyüklerinin, zenginlerin taşınabilir değerli mal ve paraları saklanırdı. Bu mal sahipleri öldüklerinde, mirasçıları yoksa, mal varlıkları, Beytülmal'e, devlet hazinesine kalırdı. Bir örnek verecek olursak Şeyhülislam Asım Efendi mirasçısız ölünce sandıktaki 40.00 kese altın, Ayasofya Camii'nin onarımında kullanıldı.

Bedestenlerde bir de *sandık* adı verilen portatif tezgâhlar bulunurdu. Bunlar, geceleri bedestende bırakılır, sabahları, çarşı içindeki satış yapılan yerlerine konurdu.

Cevahir Bedesteni'nin dört kapısı açıldıkları yerlerin adıyla anılırdı: Takkeciler, Kuyumcular, Sahaflar, Zenneciler.

Bu kapılardan Kuyumcular kapısının üstünde Bizans döneminden kaldığı sanılan bir kartal kabartması olduğu söylemiyorsa da Kapalıçarşı yangınları ve onarımları sırasında kaybolmuştur.

Kartal kabartması, kimilerine çarşının bu bölümünün Bizans döne-

minden kalma olduğunu düşündürmüşse de araştırmalar, bu kabartanın bedestenin yapımında devşirme malzeme (başka yapının parçası) olarak kullanıldığını göstermektedir. Nitekim vakıf defterlerindeki kayıtlar, Fatih'in çağdaşı tarihçi Kritovulos bedestenin yapımına tanıklık etmektedir. Evliya Çelebi bu kabartmanın anlamını şu sözleriyle açıklamıştır: "… bu sûreti kapuya nakşetmekten meram: 'Kesbü kâr dedikleri bir havâ olub tayaran ider vahşi bir kuşdur; eğer bu kuşu bir nezaket ile sayd edebilir isen bu bezâzistanda kâr idebilirsin' nasihatini ifham etmektedir"

Çelebi, özetle: "Bu suretin kapıya konmasındaki amaç: 'Kazanç dedikleri havada uçan vahşi bir kuştur; eğer bu kuşu incelikle avlayabilirsen bu pazarda kazanç sağlayabilirsin' öğüdünü vermektir."

İç Bedesten'in doğusundaki Yeni Bedesten, İç Bedesten gibi ilk Osmanlı mimarisinin anıtsal örneklerindendir. Zamanında santal (sandal) adı verilen ipekli bir Bursa dokumasının satışı buradan yapıldığından bu adla da anılır. Küçük Bedesten de denilir.

Fatih ya da Kanuni dönemlerinde yapıldığı konusunda değişik söylentiler olan Sandal Bedesteni, 40x32 metre boyutunda, 1280 metrekarelik bir alanı kapsamaktadır.

İki kapısı olan bedesten, 12 kütlesel ayakla bölünmüş olup 20 bölüme ayrılmış, her bölümün üstü birer kubbe ile örtülmüştür.

Bedesten, 1914 yılında onarılarak "Belediye Mezat Salonu"na dönüştürülmüştür. 80'li yıllara kadar burada, her pazartesi ve salı günleri, geleneğinde olduğu gibi, saat 13'te başlayan mezatlar (müzayedeler) yapılırdı. XIX. yüzyılda ağırlıklı olarak halı ve benzeri değerli malların pazarlığının yapıldığı bu mezat alanının her seansı dualarla açılıp kapatılırdı. Bugün bu işlevi ortadan kalkmıştır.

Sandal Bedesteni'nde daha çok iplik ve dokuma ürünleri satışa sunulurken Cevahir Bedesteni'nde madeni eşya, silah, özellikle de mücevher satışları ağırlıktaydı.

Çarşının çekirdeğini bu iki bedesten oluşturmuştur. Kapalıçarşı, Nasûnel Silahi'nin İstanbul minyatüründe 15 kubbeli bedesten çevresinde toplanmış ahşap dükkânlar biçiminde gösterilir.

Önce dükkânlarla orta yol kagir tonozlarla örtüldü, ardından da yan sokakların üstü kapatıldı. Böylece İç Bedesten'le Yeni Bedesten'in çevresindeki değişik işlerle uğraşan esnaf ve sanatkârların dükkânları çarşı sınırları içine alındı.

Kaynaklara göre çarşıda 2 bedesten, 4.399 dükkân, 2195 dolap, 1 hamam, 1 cami, 10 mescit, 16 çeşme, 2 şadırvan, 1 sebil, 8 kuyu, 1 türbe, 24 han bulunuyordu. Dışarıya çıkışı olmayan bu hanların başlıcaları: Astarcı Han, Evliya Hanı, Sarraf Hanı, Zincirli Han, Büyük Safran Hanı, Tarakçı Hanı, Keçeci Hanı, Çuhacı Hanı gibi yaptıkları işlerin niteliğini belirten hanlardı.

El sanatlarının gelişmesi açısından Kapalıçarşı'nın büyük bir önemi vardı. Balıkhane Nazırı Rıza Bey "Bir Zamanlar İstanbul" adlı kitabında bu konuda şunları yazıyor:

"Büyük Çarşı'da, Bayezid'e giden yolda ve Kaşıkçılar Kapısı denilen yerde kaşıkçı esnafının dükkânları vardır. Bunlar şimşirden günlük kaşıklar yanında, hoşaf ve tatlı için kuka, abanoz, gergedan ve manda boynuzu, sığır tırnağı, Hindistan Cevizi gibi gereçlerden, mercan ve sedef saplı kaşıklar yaparlardı.

Benderoğlu Mıgırdıç Efendi adında hünerli bir kişi, yarım kırattan küçük bir yakutun ortasındaki yüzeyin üçte biri bir yere tuğra kazarak 'Serg-i Osmani'de göstermiş ve çok beğenilmişti."

O dönemde Kapalıçarşıda çok değerli taşlar işlenirdi. 1564'te kentte sırmalı kemha işleyen 318 tezgâh vardı. O kadar ki simle kumaş işleme, altın ve gümüşün piyasadan çekilmesine yol açıyordu.

Bu tarihi çarşı ilk büyük yangını 1546 yılında yaşadı. Yangın çevredeki ahşap konaklardan başlayıp çarşıya sıçradı. Daha sonraki 1589 yangını, çarşıya zarar vermese de çevredeki binaları hasara uğrattı. Bu yangını izleyen 1618 yangınından sonra çarşının üstü kâgir tonozlarla örtüldü. Beyazıt yönünde başlayan 1652 ve 1660 yangınlarının sonucunda çarşının mimari yapısı bir kez daha köklü bir değişime uğradı. 1701 yangınından sonrasıysa çarşı, Damat İbrahim Paşa tarafından onarıldı. Sandal Bedesteni de bu dönemde büyük ölçüde yenilendi.

1750 yangını, çarşıyı korumakla yükümlü Yeniçerilerin yağmacılığıyla sonuçlandı. Banka gibi çalışan Cevahir Bedesteni'nin güvenirliği kalmadı. Esnaf yeniden örgütlendi.

Kapalıçarşı, sırasıyla 1791, 1826, 1943, 1954 yıllarında birer kez daha yandı.

II. Mustafa döneminde, 1766 depremi sonrasında, çarşı, Mimarbaşı Ahmet ağa tarafından onarıldı. Çevresinde bulunan yapıların bir bölümü kaldırıldı. Çarşının sınırları daraltıldı. Çarşıya Lale Devri zevkini taşıyan sivri kemerli, anıtsal bir görünümü olan Beyazıt ile Nuruosmaniye kapıları eklendi. Duvarlara güçlendirici demir putreller konuldu.

1894 depreminde çarşının yıkılan yerlerini, II. Abdülhamit onarttı. Onarım harcamaları Ziraat Bankası tarafından karşılandı. Bu onarım sonucunda Nuruosmaniye kapısının üstüne Hattat Sami Efendi'nin düzenlediği geç dönem Osmanlı arması içinde bir yazıt yerleştirildi. Bu arada çarşının sınırları bir kez daha daraltıldı. Bat (Bit) Pazarı, Sarınçlı, Paçavracı, Ali Paşa, Camili ve Yolgeçen hanları çarşının dışına çıkarıldı.

Bugün de, birçok özelliğini yitirmiş olmasına karşılık, Kapalıçarşı, kentin simgesi olarak yalnız İstanbul'un değil, Türkiye'nin en büyük, en eski çarşısı olma özelliğini sürdürmektedir. Altın işçiliği, işlemeciliği bu konuda en etkin örnektir. Çarşıda 500 dolaylarında kuyum ve sar-

raf dükkânı vardır. 20.000 kişi ziyaret etmekte, bu sayı sezon ortasında 400.000'i bulmaktadır.

Kapalıçarşı, Pazar günleri dışında, her gün sabahları saat 08.30'da açılır, akşamları 19.00'da kapanır.

> Çorlulu Ali Paşa Külliyesi

Beyazıt, Çarşıkapı'da Yeniçeriler Caddesi (Divanyolu) ile Bileyciler Sokağı'nın kavşağında yer almaktadır.

Cami, tekke, medrese (darülhadis), kütüphane, hazire (mezarlık) ile satılmamak üzere mirasçılarına bırakılan meşruta denilen binalardan oluşan geniş bir külliyedir.

II. Mustafa'nın damadı, III. Ahmed'in de sadrazamlarından Çorlulu Ali Paşa (1670-1711) tarafından 1707-1709 arasında kurulmuştur.

Yapımına cami ile başlandı. Cami, tekkenin ayinlerinin yapıldığı yer (tevhidhane) görevi de yapıyordu. Caminin yapımından bir yıl sonra öteki bölümler inşa edildi.

Külliyenin binaları zamanla onarımlarla yenilenmeler geçirmişse de özgün biçimlerini büyük ölçüde korumuşlardır. Caminin avlu girişiyle minarenin kaidesinden yukarısı, 1766 depreminde zarar gördüğünden yenilenmiştir. Yeniçeriler caddesine bakan çeşme ile üstündeki hazire penceresinin yapıya aynı dönemde eklendiği sanılmaktadır. Ahşap meşrutalar (satılmama koşuluyla birine , bir kuruluşa verilmiş mülk, genellikle görevli konutudur) XIX.yüzyılın ikinci yarısında yenilenmiştir.

XIX. Yüzyıl başındaki İstanbul tekke listelerinde adına rastlanmayan tekkenin hangi tarikata bağlı olduğu bilinmemektedir. Bu yüzden asıl kullanıcıları bilinmediğinden tekkenin medreseye bağlandığı söylenebilir.

Büyük bir alana yayılmış olan medrese iki bölümden oluşuyor. Batı bölümüne kendi içinde bütünlük sağlayan camiyle tekke, doğu bölü-

münüyse medrese ile kütüphane yerleştirilmiştir. Külliye binaları caddeden geriye çekilerek caddeye açılan cami ile medrese girişlerinden artakalan alan, içinde külliyenin kurucusunun mezarının da bulunduğu, hazireye ayrılmıştır. Çorlulu Ali Paşa 1711'de Kefe'de idam edildiğinde İstanbul'a getirilen başının buraya gömüldüğüne inanılır. Cadde üs-

tünde basık kemerli girişlerin yanı sıra kubbe biçimi başlıkları olan sekizgen kesitli mermer sütunlara oturmuş sivri kemerli, demir parmaklıklı hazire pencereleri sıralanır. Pencere dizisi, güneydoğuya kıvrılarak Bileyciler Sokağı üstünde de sürer. Bütün bu pencere dizisinin arasında medrese girişinin sağındaki çeşme ile üstündeki pencere barok üslup özellikleriyle ötekilerle çelişir.

Cami girişinin üstünde olduğu bilinen 1708 tarihli "Zikredin lâ ilâhe illallah" yazılı kitabe yok olmuştur. Üstü açık bir geçitten geçilerek basık kemerli ikinci bir kapıdan girilen yamuk planlı avlunun doğu sınırı boyunca öteki bölümdeki medrese odalarının arka duvarı yer alır, batı sınırındaysa tekke odaları sıralanır. Avlunun merkezinde şadırvan, kuzeyinde cami, güneydoğu köşesinde de selamlık birimlerine ayrılan bir bina vardır.

Caminin gerisinde avlunun devamını oluşturan üçgen bir alan, kuzeydeki Medrese Çıkmazı'ndan buraya açılan ayrı bir kapı, medrese bölümüyle tekke bölümünü birbirine bağlayan bir geçit bulunmaktadır. Medrese Çıkmazı, avluya göre yüksekte olduğundan kapının önünde merdivenli bir sahanlık yer almaktadır.

Medreseyle tekke arasındaki geçitte iki bölümün de kullanılabileceği helalar vardır.

Cami, güneydoğu köşesinde, medrese duvarına bitişmiş bir durumda kare planlı bir avlu ile beş birimli bir son cemaat yeri ve bunların sınırında yükselen bir minareden oluşur. Son cemaat yerinin sütunları, başlıkları ile kemerlerinde ak mermer kullanılmıştır. Sivri kemerli beş açıklıktan ortadaki kare izdüşümlü bölümler de aynalı tonozlarla örtülüdür.

Ana mekana girişin üstünde "es Seyyid Mehmet Hicabi" imzalı bir ayet kitabesi yer almaktadır. Girişin olduğu kuzey duvarı boyunca iki katlı mahfiller uzanmaktadır. Üç sıra tuğla bir sıra kesme küfeki taşıyla örülen caminin duvarlarındaki pencereler, klasik Osmanlı mimarisine uygun olarak çift sıra halinde düzenlenmiştir. Alttakilerin dikdörtgen açıklıkları mermer sövelerle çerçevelenip üstleri sivri kemerlidir. Sivri kemerli olan tepe açıklıklar da alçı revzenlerle (pencerelerle) donatılmıştır.

Ana mekanı örten kubbe, içerden basık kemerli tromplarla dışardansa kare bir kasnakla desteklenmiştir. Kubbenin ve trompların yüzeyi klasik uslupta kalem işleriyle süslüdür. Mihrap ile ahşap olan minberin herhangi bir özelliği yoktur.

Toplamı on üç adet olan kare planlı tekke odalarının kuzey-güney doğrultusunda uzanan on ikisi pandantifli kubbelerle örtülüdür. Tekkenin güneybatı köşesindeki dikdörtgen planlı bölüm aynalı tonozla örtülüdür. Odaların basık kemerli kapılarla dikdörtgen açıklıklı pencereleri vardır. İçlerinde dolap nişleriyle ocak bulunmaktadır. Önlerin-

de mermer sütunlarla baklavalı başlıklara oturmuş, tuğla örgülü sivri kemerlerden oluşan, birimleri aynalı tonozlarla örtülü bir revak uzanır. Odaların duvarlarıyla revakların cephesinde caminin duvar örgüsünün benzeri kullanılmıştır.

Selamlık da aynı malzeme ile yapılmıştır. Bu bölüm, yarısı kubbe, yarısı da aynalı tonozla örtülü bir köşe revağıyla kare planlı, kubbeli üç mekandan oluşmuştur.

Şadırvan, mermerden sekizgen prizma biçiminde bir haznesi olan, baklavalı başlıklarla donatılmış sekiz mermer sütuna oturan basık piramit biçiminde ahşap çatılı bir yapıdır. Bu durumuyla klasik üslubun oranlarını yansıtan şadırvanın ayna taşları çatık kaş kemerlidir.

Cami-tekke girişinin aynı olan medrese girişinin üzerinde 1708 tarihli talik yazılı bir kitabe vardır. Manzum olan bu kitabe, "Dürri" mahlaslı bir şairindir.

Medresenin avlusu dikdörtgen planlıdır. Avlunun güneydoğu köşesinde dershane, onun kuzeyinde kütüphane, merkezinde şadırvan, batı sınırında da medresenin öğrenci odaları bulunmaktadır.

Cami-tekke bölümünden ayrı olarak medrese binalarının duvarları kesme küfeki taşındandır.

Sekizgen prizma biçimindeki dershane, basık kasnaklı bir kubbe ile örtülüdür. Batı yönündeki girişin önünde sivri kemerli bir revak, her yüzünde de ikişer penceresi vardır. Pencereler camininkilerin aynıdır. Giriş revağı mermer kaplı olup mukarnaslı başlıkları, sütunların arasındaki korkuluk levhaları ile oranlı ve özenli bir işçiliği vardır. Revağın ortasındaki birim kubbeyle, yanlardakiler aynalı tonozlarla örtülmüştür.

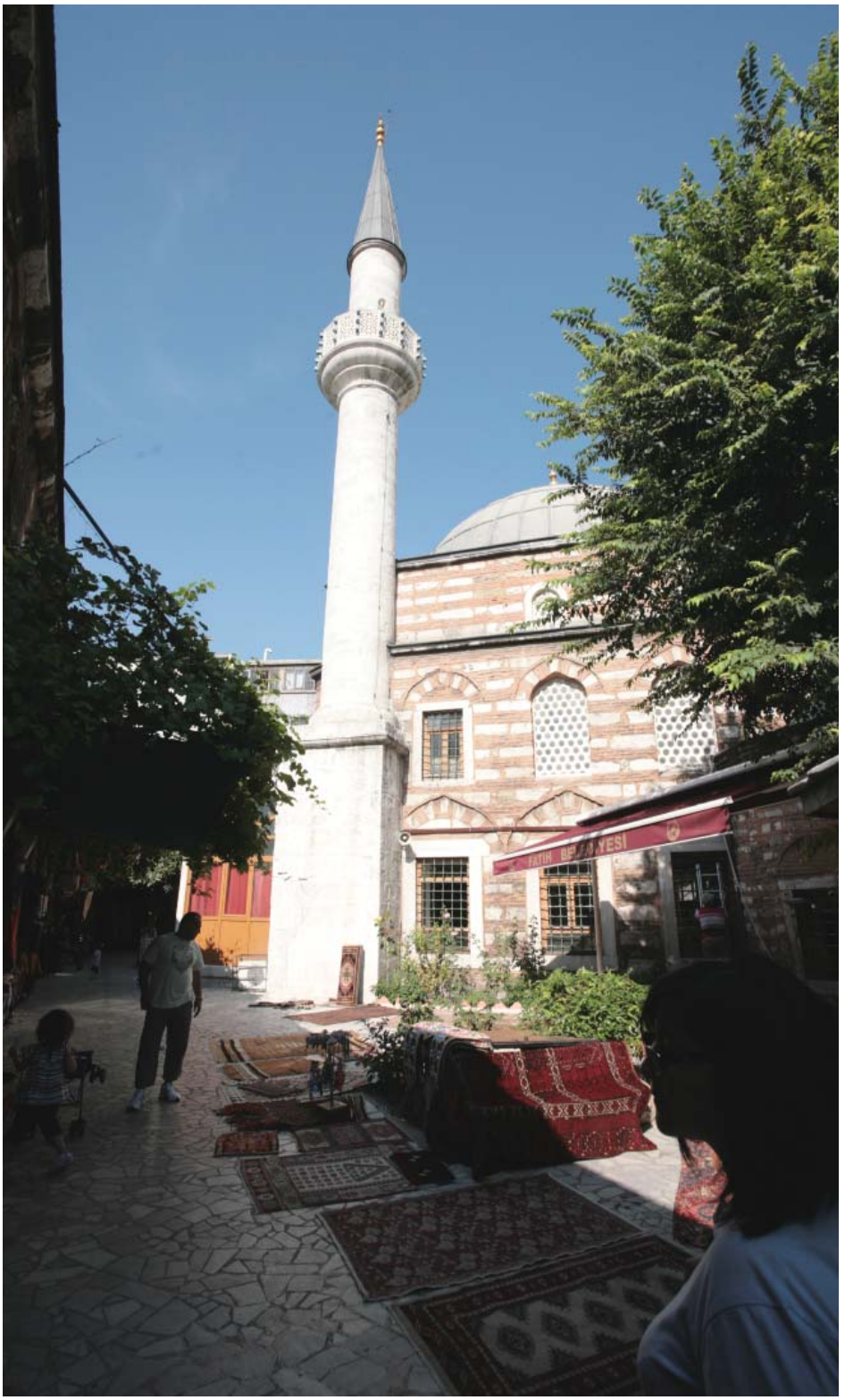
Boyutlarıyla tasarımları tekke odalarının aynı olan medrese odaları sekiz tanedir. Kuzeydoğu köşesinde avluya çıkıntı yapan, dikdörtgen planlı, üstü aynalı tonozla örtülü, farklı büyüklükte iki oda daha vardır. Bunların öğretmenle yardımcısının odaları olduğu düşünülmektedir.

Kare planlı, aynalı tonozla örtülü kütüphane, benzerleri gibi, yüksektir. Dikdörtgen pencerelerle aydınlatılan kütüphane alanı, kesme taş konsolların taşıdığı bir çıkma ile genişletilmiştir.

Medresenin şadırvanı, cami-tekke şadırvanının daha mütevazı ölçülerde yapılmış bir eşidir. Medresenin avlusunda ayrıca bileziğinde 1787 tarihli bir kitabesi olan kuyu bulunmaktadır.

Kentin yoğunluklu bir ticaret kesimiyle en kalabalık yerinde bulunan külliyenin binaları, 1960, 1961'de, şadırvanlarsa 1963'te Vakıflar Genel Müdürlüğünce onartılmış, medrese bölümü bir süre Arapkir Kültür Derneği'ne verilmiştir.

Günümüzde cami işlevini sürdürmekte, medreseyle tekke odaları turistik eşya dükkânları, dershane ile medrese avlusu turistik bir kahve, kütüphane de imam evi olarak varlığını korumaktadır.

> Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesi

Beyazıt, Çarşıkapı'da Yeniçeriler Caddesi (Divanyolu) üstünde, Çorlulu Ali paşa Medresesi'nin karşısındadır.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi'ni Sultan IV. Mehmet (1648-1687) döneminde Kaptan-ı Derya ve Sadrazamlık görevlerinde bulunan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa(1634/1635 – 25 Aralık

1683) yapımını başlatmıştır. Merzifonlu'nun sadrazam olarak II. Viyana Kuşatması'ndaki başarısızlığı, 1683 yılında idam edilmesine , yapı topluluğunun yapımının yarıda kalmasına neden olmuştur.

Yapıyı, dershane üzerindeki kitabesinde belirtildiğine göre, oğlu Ali Bey, 1690'da Mimar Hamdi'ye tamamlatmıştır.

Külliye, Darül Hadis Medresesi, dershane-mescit, sibyan mektebi, sebil, dükkanlar ile hazireden oluşmaktadır.

Külliyenin dershane-mescidi avlunun kuzeydoğu köşesinde sekizgen planlı bir yapıdır, kesme küfeki taşıyla yapılmıştır. Üstü, içten pandantifli, dıştan sekizgen kasnaklı bir kubbe ile örtülmüştür. Avlu zemininden yüksekte bulunan dershanenin girişinin önünde dört, yanlarda da birer tane olmak üzere altı mukarnas başlıklı, sivri kemerlerle birbirine bağlı bir revak vardır. Revakın üzeri ahşap tavanlıdır, ortadaki kemer, ötekilerine göre daha geniş ve yüksektir. Kitabe, bu kemerin üstündedir, Sülüs yazı ile yedi beyitten oluşmuştur. Külliyenin Ali Bey tarafından Mimar Hamdi'ye tamamlattırıldığı yazılıdır. Yapı, çift sıralı pencerelerle aydınlatılmıştır. Alt sıradaki pencereler küfeki taşından, sivri kemerli, dikdörtgen sövelidir. Üst sıradaki pencereler sivri kemerlidir. İç kısmında mihrap nişi, duvarlarda da dolaplar vardır.

Dershanenin karşısındaki avluda medrese odaları U biçiminde sıralıdır. Önleri revaklı olan medrese odaları batı ile güney yönünde on odadan oluşmuştur. Odaların revaklarının cepheleri kesme küfeki taşındadır. Batı ile güney yönündeki cepheleri taş-tuğla karışımı örgüye sahiptir. Baklava başlıklı dokuz mermer sütuna oturan, sivri kemerlerle birbirine bağlanan revaklarla medrese odalarının üstü pandatifli kubbelerle örtülüdür. Bunların içinde köşe odası dikdörtgen planlı, ötekiler kare planlıdır. Dikdörtgen planlı odanın güneyi kubbe, içeri girişi sağlayan kuzey bölümü ise beşik tonozla örtülüdür. Odalarda girişi sağlayan basık kemerli birer kapı, aydınlatmayı sağlayan ikişer dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Odaların içinde yuvarlak kemerli ocak nişi ile onun iki yanında da birer dolap nişi vardır.

Medresenin avlu kapısının yanına, revakın cephesinin üst köşesine bir kuş evi konulmuştur. Medresenin avlusundaki havuz günümüze ulaşamamıştır.

Revak kemerleri Vakıflar Genel Müdürlüğüce yapılan yenileme sırasında camekânla kaplatılmıştır.

Külliyenin Yeniçeriler Caddesine bakan cephesindeki dükkanlar, 1956-1957 yıllarında caddenin genişletilmesi sırasında yıkılmıştır. Önünde bulunan sebille hazire de yan sokağa alınmıştır.

1960 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğünce yenilenen yapı topluluğunun medresesiyle yanındaki sibyan mektebi İstanbul Fatih Cemiyeti ile Yahya Kemal Enstitüsü'ne verilmiştir. Enstitünün düzenlediği Yahya Kemal Müzesi de burada gezilebilir.

> *Koca Sinan Paşa Medresesi*

Beyazıt, Çarşıkapı'da Yeniçeriler Caddesi ile Bileyci Sokağının kesiştiği yerde, Çorlulu Ali Paşa Medresesi'nin çaprazındadır.

Sinan Paşa Külliyesi, Sadrazam Koca Sinan Paşa tarafından 1593'te Mimar Davut Ağa'ya yaptırmıştır. Yemen fatihi Sinan Paşa'nın külliyesi medrese, dershane-mescit, türbe ile sebilden oluşmuştur.

Külliye, simetrik olmayan bir plan düzeniyle bir avlu içinde yer almaktadır. Külliyenin yapılarından medrese, türbe ile sebil, güney ve batı yönlerinden kesme taştan duvarlar içine alınmıştır. Ana caddeye bakan avlu duvarının türbe hizasına sivri kemerli, demir şebekeli pencereler açılmıştır. Avlu duvarı ile medrese arasında bulunan bahçe XVIII. Yüzyılın sonlarında hazireye dönüştürülmüştür. Bu nedenle içerdeki mezarların dışardan görünmelerini sağlamak için duvarın bir bölümü yıktırılarak barok üslupta bir kemerle yükseltilmiştir. Yapı topluluğunun basık kemerli avlu girişi kapısı bu cephenin üzerindedir. Kapının biraz ilersinde, türbeden sonra, cadde ile sokağın kesiştiği köşeye sebil oturtulmuştur.

Medrese Klasik Osmanlı üslubundadır. Dikdörtgen planlı, revaklı, avlulu olan medresenin üç yanını odaları çevirmiştir. Dershane-mescit ise, Osmanlı medrese planlarının geleneksel düzenine uymayan bir biçimde medrese odalarına bitişiktir. Bu durumda dershanenin revakı hem medreseye, hem dershaneye girişi sağlanmaktadır. Avlu çevresindeki medrese odaları on altı adettir. Hepsi kapı ile birer pencere, dışarıya açılan yüzünde ise altlı üstlü iki pencere bulunmaktadır. Bunlardan alttakiler dikdörtgen söveli, üst sıradakiler de alçı şebekeli sivri kemerlidir. Odaların önündeki baklava başlıklı on dört sütun birbiriyle kemerlerle bağlanmış, üstleri kubbelerle örtülmüştür.

Medresenin iç avlusunda sekizgen planlı bir şadırvan da vardır. Şadırvan baklava başlıklı sekiz sütuna oturan bir çatı ile örtülüdür. Şadırvanın ortasına sekizgen planlı mermer bir havuz eklenmiştir. Ayrıca avlunun içinde bir su kuyusu ile mermer bir su teknesi de bulunmaktadır.

Medresenin batısındaki 'dershane-mescit'in önünde, iki sütunla bir payenin üstüne oturtulmuş üç gözlü bir revak yer almaktadır. Revakların iki bölümü kubbe, bir bölümü tonozla örtülüdür. Dershanenin duvarları bir sıra taş, üç sıra tuğla ile örülüdür. Dershaneyi sekizgen kasnaklı, tromplu bir kubbe örtmektedir. Kubbenin iç bölümünde yer alan kalem işleri XIX. yüzyılın sonlarında yapılmıştır.

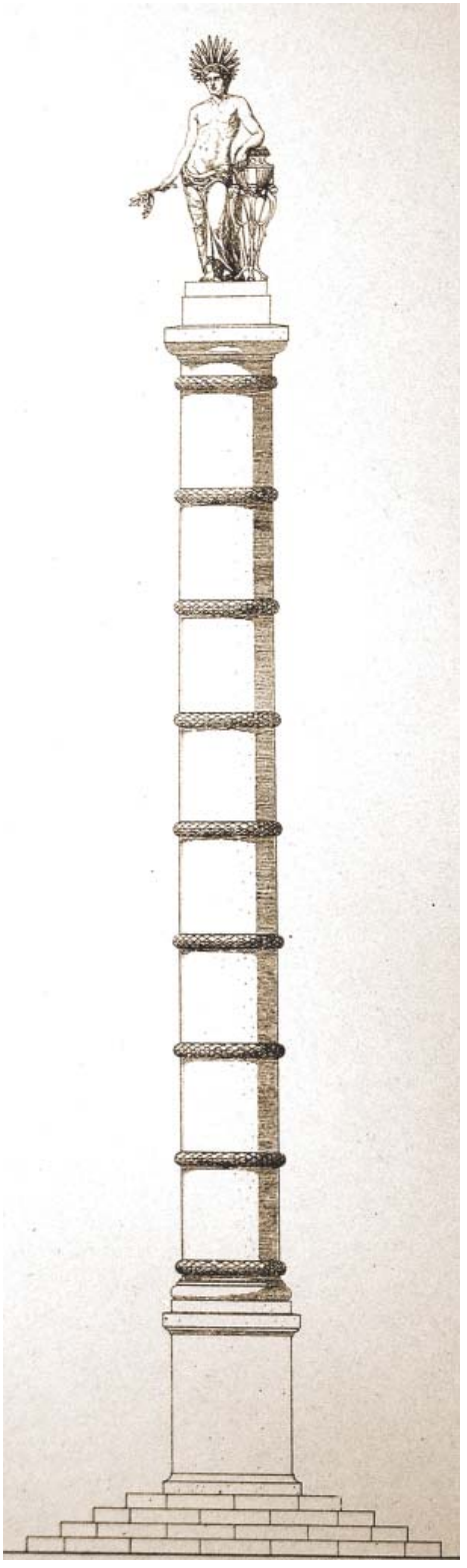
Koca Sinan Paşa Külliyesi bugün Hizmet Vakfı'nın yönetimindedir.

Yapı topluluğun önemli parçalarından olan Koca Sinan Paşa Türbesi, Kültür Bakanlığı Türbeler Müdürlüğü'ne bağlı olarak ziyarete açıktır. Kesme taştan yapılmış olan türbeye Yeniçeriler Caddesi üzerindeki avlu kapısından girilmektedir.

Yeniçeriler Caddesi ile Bileyci Sokağı'nın kesiştiği köşede bulunan sebil, harap durumdadır.

Külliye'nin Bileyci Sokağı'na açılan bir kapısı daha bulunmaktadır.

Çemberlitaş ve Çevresi Anıt Yapıları >

> *Çemberlitaş Anıtı*

Çemberlitaş'ta Divanyolu Caddesi üstünde, Çemberlitaş hızlı tramvay durağının arkasında bulunmaktadır.

İmparator Constantinius (324-337), Hıristiyanlığı geçerli bir inanç olarak kabul ettikten sonra büyük Roma İmparatorluğu'nun ikinci başkenti olarak Byzantion'u seçti. Kendi adını alacak olan İstanbul'u yeniden kurarak imar ettirdiğinde, kentin ortasında, kendi adına bir meydan, Constantinus Forumu'nu yaptırdı. Oval biçimi meydanın tam ortasına da bir anıt diktirdi. Meydanın çevresini ise revaklarla süsletti.

Adını yaşatması için diktirdiği bu anıtın gövdesi imparatorlara has renk olan erguvan rengindeki porfir taşından yapılmıştı. Roma'daki Apollon mabedinden getirilen gövde, Mısır'daki bir taş ocağından elde edilen porfir taşının yuvarlak bloklar halinde yontularak bunların üst üste konulmasından oluşuyordu. Blokların birbirleriyle birleştiği yerlerdeki kesintiler, çelenk biçimi işlenmiş dışarı taşan bileziklerle gizlenmişti. Yüksekliğinin yaklaşık 50 metre olduğu söylenen anıtın porfir gövdesinin altında birkaç basamakla çıkılan mermerden kare planlı bir kaidesi bulunuyordu. Tepesinde ise imparator Constantinius'un çok tanrılı inancın tanrılarından Apollon Helios'u andıran altın yaldızlı kendi heykeli yer alıyordu. Heykelin sol eli üstünde haç olan bir küre, sağ eli de bir mızrak tutuyordu. Hıristiyanlığın koruyucusu olarak bilinen imparatorun heykeli, çoktanrılıktan kopamadığını açıkça belirtiyordu. Heykelin Apollon'u tasvir ettiğini öne süren Kedronos, bunun heykel ustası Fidias'ın eseri olduğunu, Atina'dan getirildiğini açıklar.

Sonraki yıllarda anıtın çoktanrılılığı hatırlatmasını ortadan kaldırmak ve Hıristiyanlığın bir simgesi olduğunu vurgulamak için bir kitabe konur. Kitabede: "İsa, sen ki dünyanın yaratıcısı ve sahibisin, senin olan bu şehre onunla birlikte Roma'nın asasını ve gücünü de sundum. Onu bütün saldırılardan koru ve tehlikelerden kurtar" yakarısı yer almaktadır.

Kaynaklarda anıtın 328'de dikildiği yazılıdır. Çok geçmeden, daha 418'de en alttaki gövde bloklarından biri parçalandığından demir çembere alınmıştır. 465'ten başlayarak 603'e kadar ard arda gelen yangınlarda anıtın taşları kavrulur. 542 depreminde imparatorun heykelinin elindeki mızrakdüşer. 1079'da yıldırım düşmesiyle anıtın üstü zarar görür. I. Aleksios (1081-1118) döneminde 1106'da çıkan şiddetli bir kasırga yüzünden heykelle birlikte heykelin üstüne oturduğu sütun başlığı da devrilir. Bu olay, birçok kişinin ezilmesine de neden olur.

İmparator I. Manuel Komnanos (1143-1180) anıtı esaslı bir onarımdan geçirtti. Anıtın tepesine yeni bir başlık yerine, mermerden bir

tepelik koydurdu, onun üstüne de tunçtan bir haç diktirdi. Ayrıca mermerle tamamlattığı en üst kısma, taşı çepeçevre dolanan bir yazı kazdırdı. Yazıda: "Zamanın sakatladığı bu kutsal eseri, dindar imparator Manuel ihya ettirdi" yazıyordu. Bu yüzden Constantinus Anıtı, Bizans döneminde "Haçlı Anıt" olarak anıldı. Bir söylenceye göre, Türkler, kenti ele geçirdiklerinde gökyüzünden bir melek inerek anıtın dibindeki çelimsiz bir adama bir kılıç verecekti. Ona: "Bu kılıcı al, Kurtarıcı'nın (İsa'nın) ve halkının intikamını al!" diyecekti. Bizanslılar da bunun üzerine Türkleri yalnız İstanbul'dan değil, Anadolu'dan da, İran içlerine kadar püskürtecekti. Halk bu söylenceye öylesine inanıyordu ki Haçlı Anıt'ın ötesine geçtiklerinde kendilerini her tehlikeden uzaklaşmış sayıyorlardı.

Fetih sonrasında yangınlar anıtı sık sık kavurduğu için onun ayakta kalmasını sağlayacak olan demir çemberlerle desteklenmesine çalışıldı.

Çemberlitaş'ın karşısında Elçi Han denen, Osmanlılar döneminde

yabancıların konuk edildiği büyük bir Han vardı. Bu handa kalan gezginler, seyahatnamelerinde anıtı anlatmışlar, resmini de çizmişlerdir.

Çemberlitaş'ın yer aldığı Constantinus forumu fetih yılına ulaşamadığı için anıtın çevresindeki forum alanında birçok Osmanlı yapısı yer almıştır. Elçi Han da bunlardan biriydi. XIX. Yüzyılda harap bir duruma gelen bu han, Matbaacı lakaplı Osman Bey tarafından 1880'de yıktırılarak yerine bir site yapıldı. Daha sonra yıktırılan bu sitenin yerine bugünkü çarşı ve sinemaları da olan Darüşşafaka Sitesi yaptırılmıştır.

XVII. Yüzyılda İstanbul'u bütün ayrıntılarıyla anlatan Evliya Çelebi, "adam oyluğu kalınlığında çemberlerle" desteklenmiş olan Çemberlitaş sütununu İstanbul'un "tılsım"larından biri olarak belirtir. Kaynağının Bizans döneminden kalma bir elyazması olduğunu söyler.

Çemberlitaş, Osmanlı döneminde Tavukpazarı Anıtı ya da Dikilitaş diye anılmaktadır. Batılılar ise onu Yanık Sütun ya da Yanık Kolon (Direk) olarak adlandırmıştır.

Sultan III. Mustafa (1757-1774) tarafından anıtı korumak amacıyla kaidesiyle gövdesinin alt bölümüne barok üslupta taş bir kaplama yapılarak anıta bugünkü görünümü kazandırılmıştır.

Çemberlitaş'ın kaidesinde bulunan bir odacıkta Hıristiyanlığın bazı kutsal emanetlerin (rölik) saklanmış olduğu eski bir söylentidir. Bu kutsal eşyalar Bizans dönemi boyunca yerinde kalmış olsa bile 1203-1204 yıllarındaki Latin istilası dönemindeki yağmadan kurtulamamış, istilacılar özellikle de kutsal eşyayı alıp kendi yurtlarına götürmüşlerdir.

1919-1923 arasındaki İstanbul işgali sırasında kutsal emanetlere ulaşmak için anıtın çevresindeki bir kahveden anıtın içine doğru bir kazı yapılmıştır. Benzer bir kazı da 1929'da gerçekleşmiş, Danimarkalı bir dinsel eşya araştırıcısı C. Vett ile yardımcısı E. Mamboury çevredeki bir dükkândan tünel açarak kaidenin içine girmeye çalışmışlardır. Araştırmacılar sonuca ulaşamamışlarsa da önceki kaçak kazının izleriyle karşılaşmışlardır. Ayrıca şimdiki cadde yükseltisinin 2.5 metre altında Costantinus'un forumunun döşemesine, daha da altında, 5 metre derinlikte de 'nekropolis'in (ilkçağ mezarlığı) varlığını belirten mezar stillerine ulaşmışlardır.

1955'e doğru anıtı esaslı bir biçimde yenilemek için en üstüne kadar demir iskeleler kuruldu. Kaidedeki taşlarla porfirlerin arasındaki çatlaklar doldurularak demir çemberler yenilendi.2000'li yıllarda anıt, metal kaplamalarla perdelenerek yeni bir onarım ve yenilenme için hazırlandı. Anıtın yeni onarımı/yenilenmesi 2010 yılında tamamlanabilmiştir.

Çemberlitaş Anıtı'nın toplam uzunluğunun yaklaşık 50 metre olduğu söyleniyorsa da, gerçekte forum döşemesinden itibaren ancak 37 metreye ulaştığı hesaplanmıştır. Bugünkü cadde tabanından itibaren yüksekliğinin yaklaşık 35 metre olduğu sanılmaktadır.

> Çemberlitaş Hamamı

Çemberlitaş'ta Divanyolu Caddesi'nin kenarında, Çemberlitaş Anıtı'nın karşısında Vezir Hanı'nın sırasında bulunmaktadır.

Hamam, Valide Hamamı olarak da bilinir. Hamamı, II. Selim'in (1566-1574) eşi ve III. Murat'ın (1574-1595) annesi olan Üsküdar Toptaşı'nda Atik Valide Camii Külliyesini yaptıran Nurbanu Sultan tarafından bu külliyeye gelir sağlanması amacıyla yaptırılmıştır. Kitabesine göre yaptırılma tarihi 1584'tir.

Çemberlitaş Hamamı'nın tasarımı, Atik Valide Camii'ni de yapan Mimar Sinan'a aittir. Sıcaklık bölümünün Osmanlı hamam mimarisinde başka bir benzeri olmayan Çemberlitaş Hamamı'nın adı, Sinan'ın eserlerini gösteren tezkirelerden birinde geçmektedir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Abdülaziz döneminde (1861-1876) padişahın isteği ile hamamın bulunduğu cadde genişletilirken soğukluğunun bir bölümü yola gitmiştir. 1916-1917'de Heinrich Glück'ün yaptığı bir incelemede hamamın bir yangın geçirdiği ve camekanının yandığı ortaya çıkmıştır. O sıralarda hamam mikrop arındırma işinde askeri amaçla etüv olarak kullanılıyordu. Bu yüzden kadınlar bölümüyle erkekler bölümü arasındaki kapılar açılarak kadınlar bölümüne kazanlı bir ısıtıcı konulmuştu.

Vakıflar İdaresine satılan hamam, birkaç kez sahip değiştirmiştir. Kadınlar bölümünün soğukluğunun bir bölümü 1868'de yola gittikten sonra kalanı da günümüzde önce lokantaya sonra da halı mağazasına dönüştürülmüştür. Erkekler bölümü halen çalışmasını sürdürmektedir. Hamam, 1972-1973'te yenilenme ölçüsünde büyükbir onarım görmüştür.

Çemberlitaş Hamamı, birbirinin benzeri olarak yan yana bir çifte hamam biçiminde yapılmıştır. Erkekler bölümünün girişi Vezir Hanı Caddesi üstündedir. Yol yükseltisi nedeniyle giriş çukurda kalmıştır. Kadınlar bölümü girişinin Sultan Mahmut Türbesi yönünde olduğu sanılıyor. Bu bölümün cephesi, caddeye taşan köşe kaldırıldığından, tamamen değişmiştir. Kaldırılan bölüm, altta dikdörtgen, üstte yıldız biçiminde pencereli bir duvarla kapatılmıştır.

Erkeklerle Kadınlar bölümlerinin üstleri, büyük birer kubbe ile örtülüdür. Kubbelerde aydınlık fenerleri bulunuyordu. Bugün yalnızca kadınlar bölümünün kubbesinde aydınlık feneri var. İnce sütunlara oturan kemerlerin taşıdığı bir kubbecikle örtülü olan bu aydınlık fenerinin güzel bir görünümü vardır.

Hamamın her iki bölümünden üstü üçer kubbe ile örtülü ılıklığa geçilmektedir. Bunların yanlarında bina kitlesi dışına taşan helalar bulunmaktadır.

Çemberlitaş Hamamı'nın sıcaklık bölümleri geleneksel hamam mimarisi planından farklıdır. Dıştan kare planlı olan bu yerler, içten çepeçevre on iki sütundan oluşan bir sütun halkası ile on iki köşeli bir çokgene dönüşür. Onikigen ile dış kare arasında kalan dört köşeye kubbeli halvet odaları yerleştirilmiştir. Bu geniş alanı örten kubbeyi baklavalı başlıklı sütunların üstündeki sivri kemerler taşımaktadır. Köşelerde bulunan halvet odaları birbirlerinden lale biçiminde kafes oymaları olan mermer bölmelerle ayrılmıştır. Orta yere birer kapı ile açılırlar. Üçgen biçimindeki alınlıkları tomurcuklarla bezeli olan bu kapıların üzerine beyitler işlenmiştir. Sıcaklığın döşemesindeki geometrik bezemeler, hamama ayrı bir güzellik ve zenginlik katmaktadır. Mermer zemine yerleştirilen çeşitli renklerdeki taşlarla yapılan bu bezemenin başka bir benzeri yoktur.

Hamamın toplam 38 kurnası vardır.

> *Vezir Hanı*

Çemberlitaş'ta Vezirhanı Caddesi üstünde Çemberlitaş Anıtı'nın çaprazında yer almaktadır.

Köprülü Fazıl Ahmet Paşa tarafından yaptırılan Han, XVII. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir. kapı üzerinde talik hatla yazılı beş satırlık tamir kitabesi 1312/1894 - 1895 tarihi ile beraber 1070/1659 - 1660 tarihini de verir.

Vezir Hanı, İstanbul'un iki katlı ve iki avlulu tipik hanlarından biridir. Giriş avlusu birçok değişikliğe uğramış olarak üçgen biçimindedir. İkinci esas avlu, boyutları 70x47x65x45 metrelik bir yamuk oluşturan geniş bir alanı kaplar. Ortasında bulunan mescit bugün tamamen orjinalliğini kaybetmiş durumdadır.

Cepheler, kesme taş ve tuğla hatıllı olarak yapılmıştır. İki katlı tasarlanmasına karşın giriş cephesinde yanındaki yolun eğimine uyan binaya bu yandabir üçüncü kat oluşturulmuştur. Hanın cephesindekiana kapı, taştan yapılmış olup çift kemerlidir. Büyük kemer cepheyle aynı düzeyde ve sivri taş kemerlidir. Küçük ve içerlek olarak yerleştirilmiş olanı ise yuvarlak taş kemerlidir. Ana kapının sağ yöndeki cepheden daha alçak olduğu görülür. Hanın cephesinde yer alan dükkânlar yuvarlak taş kemerli olmakla birlikte bugün birçok değişikliğe uğradıkları anlaşılmaktadır. Dükkânların üzerindeki pencereler dikdörtgen, taş söve ve hatıllıdır, üstleriyse sivri kemerli ve sağır alınlıklıdır. Üst kattaki pencerelerin ise kemerleri yoktur. Pencereler her iki katta da aynı hizada yerleştirilmişlerdir. Her odanın bir tek penceresi vardır.

Giriş, birinci avluya beşik tonozlu bir geçitle bağlanır. Bu iki avlu küçük bir üçgen oluşturur. Bugün değişikliğe uğramıştır. İki avlu da revaklıdır. Zemin kattaki odaların dışa açılan pencereleri yoktur. Revaklara açılan birer kapıları vardır. Üst kattaki odaların ise iki yanı nişli bir ocakla dışa açılan pencerelerle birlikte revaklara açılan bir pencereyle kapıları da bulunmaktadır.

Kapılarla pencereler, dikdörtgen biçiminde taş hatıllıdır. Avlu cepheleri de dış cephe gibi taş ile tuğladan sivri formludur, kare kesitli taş payeler üstüne oturtulmuştur.

Katlar, iç avlu galerisiyle avluları birbirine bağlayan geçidin çıkışındaki karşılıklı yerleştirilmiş merdivenlerle birbirlerine bağlanmaktadır.

> *Atik Ali Paşa Camii Külliyesi*

Çemberlitaş'ta Divanyolu Caddesi üstünde Çemberlitaş Anıtı'nın sırasında bulunmaktadır.

1496-1497'de iki kez Sadrazamlık yapmış olan yaşlı Atik Ali Paşa tarafından yaptırılmıştır. Külliye Cami, medrese, sibyan mektebi, imaret, türbe, çeşme, elçi hanı gibi yapı topluluğunu içermekteydi. Elçiler ve yabancı konukların ağırlandığı Elçi Hanı ve imaret yıkıldığından günümüze ulaşamamıştır. Ortasından yol geçtiği için karşı yönde, Çemberlitaş Anıtı'nın tam karşısında bulunan Elçi Hanı, yıkıldıktan sonra 1880'de yerine yapılan sitenin olduğu yerde bugün Darüşşafaka Sitesi bulunmaktadır. Klasik Osmanlı Medreseleri planındaki medrese yapısının ön bölümü, yol açıldığında yıkıldığından, özgün biçimini koruyamamıştır. Bugün caminin karşısında, yolun karşı kıyısında bulunan medrese, Birlik Vakfı Genel Merkezi olarak görev yapmaktadır.

Cami, bir büyük, bir yarım kubbenin örttüğü ana mekânla beş kubbeli son cemaat yerinden oluşmaktadır. Yanlarda ise ikişer kubbeli mekânlar bulunmaktadır. Son cemaat yerini örten orta kubbenin içindeki kalem işleri, caminin yapıldığı çağa tarihlenmektedir.

Caminin güneyinde kesme taştan sekiz köşeli, kubbeli bir türbe vardır. Mezarlığında önemli devlet ve bilim adamları gömülüdür Caminin avlu duvarında bulunan çeşmeyi, 1754'te Hekimoğlu Ali Paşa yaptırmıştır.

> Sultan II. Mahmut Türbesi

Çemberlitaş'ta Divanyolu Caddesi üstünde bulunmaktadır. Çevresiyle birlikte geniş bir alanı kaplayan türbe, bir Osmanlı anıt mezarlığı görünümündedir.

Bu yüzden bu dolaylar Türbe adıyla da anılmaktadır.

Türbe,sebil, muvakkithane ile hazireden oluşmuştur. Sultan II. Mahmut'un türbesi bu geniş alanın bir kenarında bulunmaktadır. Türbe, Sultan II. Mahmut'un (1808-1839) 1 Temmuz 1839'da ölümü üzerine yapılan görevlendirilmelerle 1839'da yapıldı; 11 Kasım 1840'ta törenle açıldı. Mimarlığını Ebniye-i Hümayun kalfalarından Ohannes Dadyan ile Bogos Dadyan'ın yaptığı yapının idari işlerinden de bina emini Bekir Abdülhamit Efendi sorumluydu. Türbenin kitabelerinin yazımı Hattat Mehmet Haşim Efendi'ye aittir. Türbenin yapılması için kullanılan arazi II. Mahmut'un çok sevdiği kız kardeşi Esma Sultan tarafından verilmiştir. Esma Sultan'ın o zamanlar bu arazide ahşap bir sarayı bulunmaktaydı.

Türbenin dış avlu kapıları üstündeki şair Ziver'e ait olan kitabeleri ise Yesarizade Mustafa İzzet Efendi yazmıştır.

Cadde üstündeki cephede, Çemberlitaş yönündeki köşede bulunan türbe, sekizgen planlıdır. Türbenin ön bölümü cadde üstüne taştığından buraya birkaç basamaklı merdiven konulmuştur. Yapının Sultanahmet yönündeki köşesinde de bir çeşme vardır. Yuvarlak pencereli mezarlık duvarının bir kenarındaki türbeyle, öteki kenarında yer alan

çeşmenin arasına bir sebil yerleştirilerek iki giriş kapısı arasındabir bütünlük sağlamıştır.

Türbe yapılanmasının önünde bulunan sebil, caddeye taşmış olarak iki ana giriş kapısının ortasındadır. Beyaz mermer kaplı sebil, dört sütun üstüne oturan bir kubbe ile örtülüdür. Kubbenin içi dilimlere bölünmüş, her dilimin içine de çiçek demetlerinden oluşan alçı kompozisyonlar işlenmiştir.

Sebilin iki yanındaki odalara avludan girilir. Sebile geçişi sağlayan avlunun sağında kalan bölüm muvakkithanedir.

Mezarlık alanına anıtsal bir kapıdan girilmektedir. Türbe, kapılar ile sebil araları, birbirlerine eşit uzunluktaki dörder yuvarlak şebekeli pencerelerle sağlanmıştır. Sebilin her iki yanındaki pencereler arkadaki başka bir mekâna da bağlı olduklarından madeni şebekelerin arkasına ahşap aksam yerleştirilmiştir. Bunların arkasında Muvakkithane ile Hünkâr Dairesi yer almıştır. Türbeye bu yapının içinden girilmektedir. Sekizgen planlı olan türbe, 17 metre çapında bir kubbe ile örtülüdür. İçersi kalem işleri ile bezenmiş, çiçek sepeti kabartmalı armalarla süslüdür.

Türbenin içinde on sekiz sanduka vardır. Burada Sultan II. Mahmut, Sultan Abdülaziz ile Sultan II. Abdülhamit gömülüdür. Sultanların sandukaları madeni ve sedef şebekeler içindedir. Sultan II. Mahmut'un sandukasının madeni şebekesi ötekilerden daha özenli biçimde yapılmıştır.

Türbenin girişindeki uzun koridorun iki yanındaki odalardan soldaki Nevfidan Türbesi olarak bilinir. Aynalı tonoz örtülü bu odanın tavanı alçı kabartmalarla bezelidir. Bu bezemelerde saksı içinden çıkan çiçek demetleri ile çevresindeki çelenklerden gelişen süslemeler vardır. Burada türbe içinde gömülü üç Osmanlı padişahının eşleriyle çocuklarının sandukaları bulunmaktadır. Girişin sağındaki oda iki bölüklü olup buranın türbe ziyaretine gelen sultanların dinlenme yeri olduğu sanılmaktadır.

Türbenin içersine beyaz renk egemendir. Bezeme olarak da alçı dekorasyon dikkati çekmektedir. Öteki Osmanlı türbelerinde görülen ayet kuşağına burada da yer verilmiştir. Siyah zemin üstüne altın yaldızlı Hud suresinden ayetler yazılmıştır. Yanısıra kapının üstündeki kitabede Rahman suresinden ayetler yer almaktadır. Kubbe kasnağı çevresinde de madalyonlar içinde Lafz-ı Celâl (Allah'ın ululuğunu anlatanadları), İsm-i Nebi (Hz. Peygamberin adı), Cihar-ı Yar-ı Güzin (ilk dört halife) ile Hz. Peygamberin torunları Hasan ve Hüseyin'in adları yazılıdır.

Türbenin içine rahleler, Kuran-ı Kerim, Endülüslü İslam âlimi Kadı İyaz tarafından yaklaşık bin yıl önce kaleme alınmış Hz. Peygamber'in şemaili, davranış örnekleri, olaylar karşısındaki tutumları ve belli başlı özelliklerini ele alan bir eser olan"Şifa-i Şerif" nüshaları, surelerin

yapraklar biçiminde el yazmalarından oluşan “Ecza-i Şerif”ler, çeşitli levhalar, beratlar, Sultan II. Mahmut’un tuğrasının yer aldığıKâbe örtüsü, ipek seccadeler, halılar, İran şalları, şamdanlar, avizeler ile bezenmiştir. Bunlardan kubbeye asılı olan kristal avize İngiltere Kraliçesi Viktorya’nın armağanıdır. Kapının iki yanındaki altın yaldızlı duvar saatleri ise Fransa İmparatoru III. Napolyon tarafından gönderilmiştir.

Türbe, Kültür Bakanlığı Türbeler Müdürlüğü yönetimindedir. Türbenin içindeki eşyaların büyük bir bölümü kayda geçirilerek Türbeler Müdürlüğünün deposuna kaldırılmıştır.

Sultan II. Mahmut Türbesi’nin yanındaki avlu, 1861 yılından sonra hazireye dönüştürülmüştür. Buraya gömülenlerin çoğunluğunu 1840-1920 tarihleri arasında görev yapmış önemli devlet adamlarıyla yazarların, şairlerin mezarları oluşturur. Burada 150’ye yakın ,son dönem Osmanlı taş işçiliğini yansıtan hatlarla bezeli , mezar taşı ile mermer lahit bulunmaktadır. Bu durumuyla türbe bir açık hava mezarlık müzesi gibidir.

Buraya gömülen kişiler arasında devlet yönetiminde görev almış paşaların yanı sıra öldürülen gazetecilerden Hasan Fehmi, Ahmet Samim sayılabilir. Yazarlardan Muallim Naci ile Ziya Gökalp de burada gömülüdür.

Ayrıca Şeyh Bedrettin’in(ölm.1420) mezarı da buradadır. Şeyh Bedrettin’in kemikleri 1924 yılındaki mübadelede Serez’deki türbesinden getirilerek uzun yıllar Sultan Ahmet Camii’nin mahfelinde saklandı. 1961’deki Bakanlar Kurulu kararıyla da buraya gömüldü.

Hazirenin de bulunduğu türbenin avlu bölümü bugün turistik bir kahve olarak görev yapmaktadır.

> *Köprülü Külliyesi*

Çemberlitaş'ta Divanyolu Caddesi üstünde, Çemberlitaş Anıtı'nın karşısında bulunmaktadır.

1661'de Köprülü Mehmet Paşa'nın yaptırdığı külliye, mescit, medrese, türbe, çeşme, sebil, kitaplık, han ve dükkânlardan oluşarak geniş bir alanı kapsamıştır.

Cadde üstünde bulunan sekiz köşeli mescit, tek kubbeli, karşılıklı iki kapısı olan bir yapıdır. Mescit, dönemin özelliği olarak dershane işlevini de görmekteydi. bu dönemde Dershane-mescit, darülkurra olarak da kullanılmıştır. Medresenin revaklı, kubbeli odaları, mescidi L biçiminde çevirmektedir. Çeşme mescidin sokak yönündeki duvarında yer almaktadır. Taş kemerli, rumi ve rozet süslemeli yapının yazıtı 1661 tarihlidir.

> *Köprülü Mehmet Paşa Türbesi*

Çemberlitaş'ta Divanyolu Caddesi üstünde bulunmaktadır.

Köprülü Külliyesi'nin bir parçası olan türbe Köprülü Mehmet Paşa'nın sağlığında 1661 yılında yapılmıştır.

Köprülü Mehmet Paşa, IV. Mehmet (1648-1687) dönemi sadrazamlarındandır. Köprülü Fazıl Ahmet Paşa ile Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın babasıdır.

Çeşitli devlet görevlerinde bulunduktan sonra 1656 yılında sadrazamlık görevine başladı. Osmanlı İmparatorluğunun o dönem de içine düştüğü zor günleri aşarak içte de dışta da imparatorluğun itibarını yeniden kazanmasını sağlamıştır. Köprülü Mehmet Paşa 25 yıl sadrazamlık görevinde bulunduktan sonra 1661'de ölmüştür. Vasiyeti üzerine, yerine oğlu Köprülü Fazıl Ahmet Paşa geçmiştir.

Köprülü Mehmet Paşa'nın türbesi, sekizgen planlı, sarkıtlı sekiz yuvarlak sütunun taşıdığı kafesli kubbesi olan açık türbe biçimindedir. Sütun araları bronz şebekelerle birbirine bağlanmıştır. Türbeye bronz şebekeli bir kapıdan girilmektedir. Bu kapının üstünde sülüs yazı ile bir ayet vardır, ayrıca sütun aralarındaki çerçeveler içinde beş ayrı kitabe yer almaktadır.

Türbenin içinde Köprülü Mehmet Paşa'nın yanında Köprülü Fazıl Ahmet Paşa ile II. Mustafa'nın kızı Ayşe Sultan'ın mezarları vardır.

> Köprülü Kütüphanesi

Çemberlitaş'ta Divanyolu Caddesi'nde Sultan II. Mahmut Türbesi'nin karşısında bulunmaktadır.

Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa'nın vasiyeti üstüne oğlu Köprülü Fazıl Mustafa Paşa (1635-1676) tarafından yaptırılmıştır. Eserleri, halkın kullanımına sunulan ilk bağımsız Osmanlı Kütüphanesi'dir.

Fazıl Mustafa Paşa, 1678'de bir vakfiye ile kütüphanenin kuruluşunu gerçekleştirmiştir. Aynı tarihte kütüphaneye üç kütüphaneci, bir ciltçi bir de kapıcı atanmıştır.

Köprülü Kütüphanesi'nin çekirdeği, Köprülü ailesinin bağışları ile atılmış, daha sonraki bağışlarla satın almalarla kitap sayısı artmıştır. İlk kuruluşunda 200'e yakın kitabı olan kütüphanenin bugün, Türkçe, Arapça, Farsça dillerinde 3.000'e yakın yazma eseri, 1.500'e yakın da basma eseri bulunmaktadır.

Köprülü Kütüphanesi, İstanbul'daki ilk bağımsız kütüphane yapısı örneğidir. Üç tarafı yol ile çevrili bir bahçe içindedir. Yapı, taşlarla tuğlanın değişik biçimde düzenlenmesi ile kurulmuştur. Kare planlı yapının üzeri pandantifli, dıştan sekizgen bir kasnak üstüne oturtulan kubbe ile örtülüdür. Batı yönünde dört basamakla çıkılan revaklı bölüm öne alınarak buraya T biçiminde bir düzenleme yapılmıştır. Altı mermer sütunlu, baklava başlıklı, sivri kemerli revakın üstü, dört kubbe ile örtülüdür. Revakın orta eksenindeki basık kemerli bir kapıdan kütüphaneye girilir.

İç mekân, altta birer, üstte ikişer, giriş karşısında altlı üstlü üçer pencere ile aydınlatılmaktadır. Üzerlerinde sivri kemerleri olan pencereler, dikdörtgen sövelidir. Pencereler dıştan küfeki taşındandır, içtense yalnız alt pencereler, mermer dikdörtgen sövelidir. Kubbenin içersiyle pandantifler, kapı üstü kalem işleriyle bezelidir. Kahverengi, siyah ve kırmızı renklerdeki bezemeler içinde "C" ve "S" kıvrımları dikkat çekicidir.

Pandantiflerde kırmızı zemin üstüne yapılan çiçek motiflerinin altında Maşallah yazısı ile H. 1181 (1667-1668) tarihi yazılıdır. İç kapı üstündeki Maşallah yazısının yanında H. 1289 (1872) ve H. 1327 (1911) tarihleri yer alır. Bu yazılara göre kütüphanenin 1872 ile 1911 tarihlerinde onarım geçirdiği anlaşılmaktadır.

> *Cağaloğlu Anadolu Lisesi*

Cağaloğlu Meydanı'nda Bab-ı Ali Caddesi üstünde bulunmaktadır.

Bina, Divanyolu Caddesi üstündeki II. Mahmut Türbesi'nin arkasında, Bab-ı Ali Caddesine paralel olarak konumlanmış bulunan eski ve yeni iki yapıdan oluşmaktadır.

Eskiden Esma Sultan'ın ahşap sarayının bulunduğu bu yere, II Mahmud'un eşi ve Sultan Abdülmecid'in annesi olan Bezmi-alem Valde Sultan, 21 Mart 1850'de Darülmaarif adıyla da anılan Valde Mektebi'ni yaptırdı.

Osmanlı Devleti'nin "ilk sivil" lisesi ünvanına sahip olan okul, Darülfününun Üniversiteye dönüştürülmesinin temel basamağını oluşturmuş, ayrıca Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne (Mülkiye) Mekteb-i Mülkiye-i Şahane olarak uzun süre hizmet vermiştir.

14 Ekim 1911'de İstanbul İnas İdadisi olarak adlandırılan ve Osmanlı ülkesindeki ilk kız lisesi olarak çalışmaya başlayan okul1913'de İnas Sultanisi, 1915'de Bezmialem İnas Sultanisi, 1922'de İstanbul Kız Sultanisi adlarıyla,1911-1933 yılları arasında İnas (Kadınlar, Kızlar) İdadisi, 1933-1983 arasında İstanbul Kız Lisesi olarak görev yaptı. 1983 yılından sonra Almanca eğitim veren Anadolu Lisesi'ne dönüştürülerek Cağaloğlu Anadolu Lisesi adını aldı.

Eski ve yeni iki binadan oluşan okulun yapımına 1968-1969 eğitim-öğretim döneminde kullanıma açılmıştır.

Eski binanın 1892 tarihli bir yenileme planının çiziminde Türbe yönünde de bir girişi olduğu görülmektedir. Planda Türbe Kapısı adı verilen giriş, büyük bir olasılıkla okulun üst katıdaki Hümayun Dairesi ya da Cuma günü kütüphaneye gelecekler için düzenlenmişti. Bugün bu giriş ortada yoktur.

Eski medrese planı yerine, çağdaş bir okul modeli olmak üzere tasarlanan yapı anıtsal bir giriş holüne sahiptir. Bu holden ulaşılan sınıflar, Hümayun Dairesi ile kütüphaneye ulaşımı sağlayan kademeli geçiş ile ayrılmış anıtsal merdivenler, avlu yerini alan teneffüs bahçesi, dönemin Avrupalı benzerleri gibi içinde çözümlenen tasarı ile eğitim kurumlarındaki değişimin anıtsal örneğini oluşturmuştur. 1892'deki yenilenmesinde, özgün mekanların işlevleri değiştirilerek yapının yanına eklenen yeni okul binası, teneffüshane, matbaa, kiler, terzi odası, hademe koğuşu, gazhane gibi destek birimleriyle donatılmıştır.

Vakfiyeye göre zemin katta derslikler, kütüphane olması gerekirken 1852'deki planda servis mekanlarının yer alması, üzeri kitabeli ana giriş kapısının direkt kapalı teneffüshaneye ve onu çevreleyen derecede eğitim vermek üzere açılmış olan Valide Mektebi'nin yapılışından 42 yıl sonra yanı başına eklenen Mülkiye Mektebi'nde olduğu gibi, Osmanlı yüksek öğretim kurumu modellerinin mimari gereksinimlerini karşılamaya yetmediği görülmektedir.

Özgün olduğu sanılan ön cephe çiziminden günümüze giriş cephesi olarak kullanılmayan cephesinin ön cephe olarak tasarlandığı anlaşılmaktadır. Tüm cephe yüzeyi giriş aksı ile iki yanında ikişer parça olmak üzere 5 parçaya bölünmüştür.

Kitabeli ana giriş kapısı, günümüzde iç tarafından duvar örülmesiyle kapı niteliğini yitirmiştir, simgesel bir önemi kalmıştır. Bu kapının açıldığı hol spor salonu olarak kullanılmaktadır. Önceki yıllarda okul binasının boyanması sırasında ana giriş kapısının üstündeki kitabe boyanarak, neredeyse yok edilip okunmaz olmuştur.

Kitabe şair Ziver'e ait olup tarih düşürmüştür. Hicri 1260 tarihli kitabede şöyle denmektedir:

"Bezm-i Alem (Bezmialem) Valde Sultan bünyad eyledi
Mekteb-i ilm eyle ya Rab bu mektebi
Bir kütüphane bina kıldı derununda nefis,
Eyledi Rüşdiyeye âli nişan bu mektebi
Verdi bak tarihe Ziver mısraın bâb-ı fer:
Kıldı icadı mader-i şâh-ı cihan bu mektebi"
(Bezmialem Valde Sultan yaptı bu yapıyı
Bilim okulu yap bu okulu ey Tanrım
İçine nefis bir kütüphane yaptırdı
Liselere büyük bir örnek kıldıbu okulu
Işıklı kapısına tarih olarak verdi Ziver parlak dizesini:
'Cihan şahının anası var etti bu mektebi')

Okulun bahçesindeki ahşap bağımsız beden eğitimi salonuyla tiyatro salonu, yeni bina yapılırken yıkılmıştır.

Okulun eski binasındaki anfi köşe sınıfları da onarımlarda düz derslik durumuna getirildi. Okulun binası 150 yıllık geçmişiyle örtüşen 2. derece tarihî eser statüsündedir.

Okulun bodrumunda kilitli bir kapı olduğu, bu kapının Bizans dehlizlerine açıldığı okulun öğrencileri arasında yaygın bir söylentidir. Buna karşılık kapıyı, yatılı dönemler de dahil, şimdiye kadar kimsenin açmaya cesaret edemediği de bilinmektedir.

Okulun caddedeki duvarında binanın İstanbul Kız Lisesi olarak hizmet verdiği yılları gösteren bir plaket bulunur.

> *Cağaloğlu Hamamı*

Cağaloğlu'nda Yerebatan Caddesi üstündedir.

İstanbul'un en büyük çifte hamamlarından olan Cağaloğlu Hamamı, I. Mahmut döneminde 1741 tarihinde yaptırılmıştır.

Barok üsluptaki yapı, soğukluk ve sıcaklık bölümünün düzenlenişinde, klasik Osmanlı mimarlığından farklı özellikler gösterir. Erkekler bölümünün büyük kubbeli camekânlı soyunmalığından yarım küre biçimindeki kubbeyle yedi tonozun örttüğü soğukluğa geçilir.

Yıkanma yeri olan sıcaklığın üstü, dilimli sekiz mermer sütunu bağlayan kemerlere oturan bir kubbe ile örtülüdür. Ortadaki büyük göbek taşının çevresindeki köşelerde dört halvet odası yer almaktadır.

Halen çalışmakta olan hamam, turistik hizmet de vermektedir.

İngiltere Kralı VIII. Edward ile XIX. yüzyılın ünlü piyanist bestecilerinden Franz List, bu hamamı ziyaret edip, orada yıkananlar arasındadır.

> *Esat Efendi Kütüphanesi*

Cağaloğlu, Yerebatan Caddesi üstünde bulunmaktadır.

Kütüphane Vakanüvis Mehmet Esat Efendi tarafından kendi konağının yanına 1845 yılında yaptırılmıştır. Esat Efendi'nin Esat Efendi Tarihi, Ziba-i Tevarih, Bahçe-i Sefa Enduz, Münşeat ve Divanı vardır. 1848 yılında ölen Esat Efendi kütüphanesinin bahçesinde gömülüdür.

Mimarı bilinmeyen kütüphane, tek katlıdır, kesme taş ve tuğladan yapılmıştır. Kütüphaneye önünden geçen caddeden dört basamaklı bir merdivenle çıkılmaktadır. Asıl mekân, 6x6 metre ölçüsünde kare planlıdır, her iki yanından ikişer sütunla ayrılmıştır. Böylece iç mekân daha genişletilmiştir. Okuma salonu olan asıl mekânın üstü, kiremitli bir çatısı olan yarım yuvarlak bir kubbe ile örtülmüştür. İç mekân, yandaki kanatların yarım tonozlu çatısının üstünde, kubbe gövdesinin üstünde açılmış olan yarım yuvarlak pencerelerle aydınlatılmaktadır. Ayrıca yan kanatlarda da dörder pencere vardır.

Kütüphanenin tarih ve edebiyat ağırlıklı kitapları 1914'te Sultanselim ile Süleymaniye kütüphanelerine taşınmıştır.

Günümüze kadar ulaşan kütüphane binası, uzun süre matbaa olarak kullanıldıktan sonra bugün halıcı dükkânı olarak kullanılmaktadır.

> İstanbul Lisesi

Cağaloğlu'nda, Türk Ocağı Caddesi üstündedir.

Tarihsel bir geçmişe sahip olan İstanbul Erkek Lisesi, 1933'te, görkemli görünüşüyle Sultanahmet Camii, Ayasofya, Topkapı Sarayı gibi İstanbul'un silüetini oluşturan Düyun-u Umumiye (Genel Borçlar) binasına yerleştirilmiştir. 1933-1958 yılları arasında İstanbul Erkek Lisesi olarak görev yapan okul, 1958-1959 öğretim yılında Almanca ağırlıklı öğretime başlamış, 1982'de adı İstanbul Lisesi olarak değiştirilmiştir.

1881 yılında Osmanlının borçlarını denetlemek, gerekirse de yerinde tahsil etmek için kurulan Düyun-u Umumiye kurumu, yapımı 1899'da biten binasını, Osmanlı'ya egemen olduğunu göstermek istercesine, kenti adete gözetimi altında tutacak bir noktaya kondurmuştur.

Cengiz Bektaş, öğrencisi olduğu okulun mimari konumunu, "Bir Okul Anısı" adlı öyküme yazdığı dipnotta şöyle anlatmaktadır:

"19. yüzyıl sonuna doğru artık bütün önemli yapılarımızı yabancı mimarlar yapmaktadır. Bunların azıcık meslek onuru taşıyanları bulundukları ülkenin koşullarını, kültürünü de tanıma çabasını esirgemediler. 1896'da Osmanlı'ya baş mimar plan D'aranco, bunlardan biriydi. Bugün İstanbul (Erkek) Lisesi olarak kullanılan Düyun-u Umumiye yapısını Valaury ile birlikte gerçekleştirdi. Valaury, şu Arkeoloji Müzesi'ni de yapan mimar… Düyun-u Umumiye yapısı içinde klasik biçemde bir tasarım yapmıştı. Ama bana kalırsa D'aranco'nun katkısı bugünkü yapıyı ortaya çıkardı. Ne olursa olsun bu dönemdeki benzerleri Haydarpaşa Lisesi, Sirkeci Garı gibi önünde sonunda gene de "bir şark masalı" idi. Yapı upuzun bir koridorun iki yanına sıralanmış odalardan oluşuyordu. Bu koridorun tam ortasına, bir taş kapıdan geçilip neredeyse yapının en önemli ögesi olan dev merdivenle ulaşılıyordu. Taş kapısı ve iki yanında azıcık kuleleşen bölümleriyle bütün o dönem yapılarının klasik kurgusu izlenmiş oluyordu. İki ana katı vardır yapının biri de bunların altında, öncekilerin yarı yüksekliğinde yer katı… Kulelerde (orta ve yanı) gene normal yükseklikte bir dördüncü kat vardır. Payandalı barok saçaklar, sivri kemerli kapı, pencereler, yıldız motifli mermer şebekeler, klasik Osmanlı demir parmaklıklar, bindirmeli konsollar, küçük çıkmalar, üçlü pencereler neredeyse Mikelanj'a dek götürülebilecek kabartıda taş duvarlar o çağdaki kültür karmaşamızı simgeleştirir."

Bizans sarnıcı üstüne kurulmuş olan binanın yerinde daha önce Çifte Saraylar bulunuyordu. Bu Osmanlı sarayları yıkılınca yerini alan Düyun-u Umumiye binası, geniş saçaklı çatıları, cumbaları, sivri kemerleri, ahşap kafesleri ve pencereleriyle tipik Türk mimarisinin izlerini taşır.

Osmanlı'ya Batı zevkini birleştirilmeye çalışıldığı bina, altı Bizans, üstü Osmanlı konumuyla gizemli bir havayı da yansıtmıştır hep. İstanbul Lisesi'nde okuyan herkes, bodrumdaki Bizans dehlizinden Ayasofya'ya, Eminönü'ne çıkan gizli tünelleri, zamanında bu tünelleri kullanarak okuldan kaçan yatılı öğrencilerin öykülerini bire bin katılarak dinlemiştir.

Öğrenciler arasında bu koskoca binada kaybolacağını sananlar çoğunluktadır. Aslında binanın genel kullanıma açık yerleri o kadar da karışık değildir. Belki çık çık bitmeyen merdivenlerle yüksek tavanlar, hamam kubbelerini andıran tavanlardan süzülen ışıkların yarattığı loşluk bu korkuya neden olmaktadır. Ayrıca bodrum katını işaret eden "Sığınağa Gider" tabelaları ile üzerinde Düyun-u Umumiye'den kalma "Panzer, S.A. Berlin" yazısı bulunan dev gibi çelik kasa kapıları bu korkuyu pekiştiriyordur.

Bu yüzden okulun altındaki Bizans sarnıcı daha uzun süre Bizans kalıntıları üstünde bulunan İstanbul'daki birçok binanınki gibi gizemini koruyacak, öyküsünü sürdürecektir.

> Nuruosmaniye Camii Külliyesi

Çarşıkapı'da, Kapalıçarşı'nın yanında, adını verdiği semtte bulunmaktadır.

I. Mahmut döneminde 1748'de yapımına başlanan cami ve külliye, 1755'te III. Osman döneminde bitirilmiştir. Yapımı, Mimar Mustafa Ağa ile yardımcısı Simon Kalfa tarafından gerçekleştirilmiştir. Tamamı, cami, medrese, imaret, kitaplık, sebil, çeşme, dükkânlardan oluşmaktadır. Klasik ölçülerden uzaklaşılan yapılarda barok üslûbun etkileri görülmektedir.

Dış avlu, iki büyük kapıyla Kapalıçarşı ve Cağaloğlu alanına kadar uzanan Nuruosmaniye Caddesine açılır. Çarşıya açılan büyük kapının iki yanında çeşme ile sebil yer alır. Cami, külliyenin ortasındadır. Yapıldığı sırada içinde bir su kaynağı olduğundan caminin tabanı kemerlerle desteklenen bodrumun üstündeki bir kaideye oturtulmuştur.

Caminin iç avlusunun ikisi yanlarda, birisi ortada olan üç kapısı vardır. Avlu set üstünde bulunduğundan kapılara mermer basamaklarla çıkılır. Avlu yarım ay biçimli oluşuyla klasik üslûptan bütünüyle ayrılır. İç avlu biri ortada, dördü de yanlarda olmak üzere dokuz kubbelidir. Caminin bitişiğinde, revak biçiminde beş kemerli ve beş kubbeli

son cemaat yeri bulunur. Üst tarafta da Hünkar Kasrı vardır. Minareler bu kasrın sağında ve solunda yer almıştır.

Cami, kare planlıdır. Dört beden duvarı üzerindeki büyük kemerlerin meydana getirdiği kaide üzerindeki büyük kubbe ile örtülüdür.

Güney yönündeki mihrap bölümü, kilise apsisleri gibi binadan dışarıya çıkıntı yapan yuvarlak büyük bir hücre biçimindedir. Üstü yarım kubbeyle kapatılmıştır. Caminin içi beş sıra halinde 174 pencereyle aydınlatılır. Ayrıca kubbede dördü kapalı, 32 pencere vardır. Mihrabın sağında ve solunda birer mahfil bulunur. Mihrabın solundaki minber mermerdendir. Mermere oyulmuş olan Fatiha suresi, mihrabın sağından başlayarak bir kuşak olarak camiinin içini dolaşır.

Klasik bir yapı olan medrese, caminin güneyinde yer alır. İmaret, buna bitişiktir. Kubbeli girişten avluya geçilir. Avlu çevresinde odalar yer almaktadır.

Sebil dört mermer üzerine oturmuş, ahşap saçakları olan kubbeli bir yapıdadır.

Kitaplık iç avlunun doğusunda bulunmaktadır. Çok köşeli okuma alanı, dört sütuna oturan oval bir kubbeyle örtülüdür. Türbe kitaplığın yanında yer almıştır. Kare planlı olan türbe, yüksek kasnaklı bir kubbeyle kapatılmıştır.

Dükkanlar, Hünkar Kasrı'na giden rampanın altında yer almaktadır.

Külliyenin yazıtları, dönemin ünlü hattatlarından Rasim, Yedikulezade Abdülhalim, Müzehhip Ali ile Mehmet Refi'nin elinden çıkmıştır.

> Mahmut Paşa Camii Külliyesi

Kapalıçarşı'nın Nuruosmaniye kapısının biraz aşağısında, Nuruosmaniye Camii'nin çaprazında, adını verdiği semtte yer almaktadır.

Fatih'in sadrazamlarından Mahmut Paşa tarafından yıktırılan Mikhael Steiros'a adanmış Bizans kilisesinin yerinme 1463-1467 arasında yaptırılmıştır. Mimar Atik Sinan tarafından yapılan külliye, camii, türbe, hamam, medrese, sibyan mektebi, mahkeme, çarşı, imaret gibi yapıları bir araya getirmiştir. Günümüze ulaşan yapılar arasında cami, türbe, han, medresenin dershanesi, hamamın bir bölümü ile çarşı sayılabilir. Külliyenin yapıları 1755'te onarılmış, 1828'de camiye hünkar mahfili ile son cemaat yeri ve minare eklenmiştir. Yapı topluluğu, 1939 ile 1953 yıllarında yeniden onarılmıştır. Caminin ana mekanı uzun dörtgen biçimindedir. Ortasında büyük bir kemerle iki kareye ayrılan bölümleri iki büyük kubbe örtmektedir. Cami, yanlardaki kubbeli bölümlerle, beş kubbeli son cemaat yeriyle bütünlük kazanır. Yapı, kesme taştandır. Taç kapısında geniş bir silme mermer çerçeve vardır. Mihrap da mermerdir. Mihrapla minber XVIII. yy yapısıdır.

Küfeki taşından yapılan türbe, camiinin güneydoğusundadır. Sekizgen planlı olan türbe kubbelidir. Türbenin dış yüzü lacivert ve firuze renkli çini kakmalıdır.

> Kürkçü Hanı

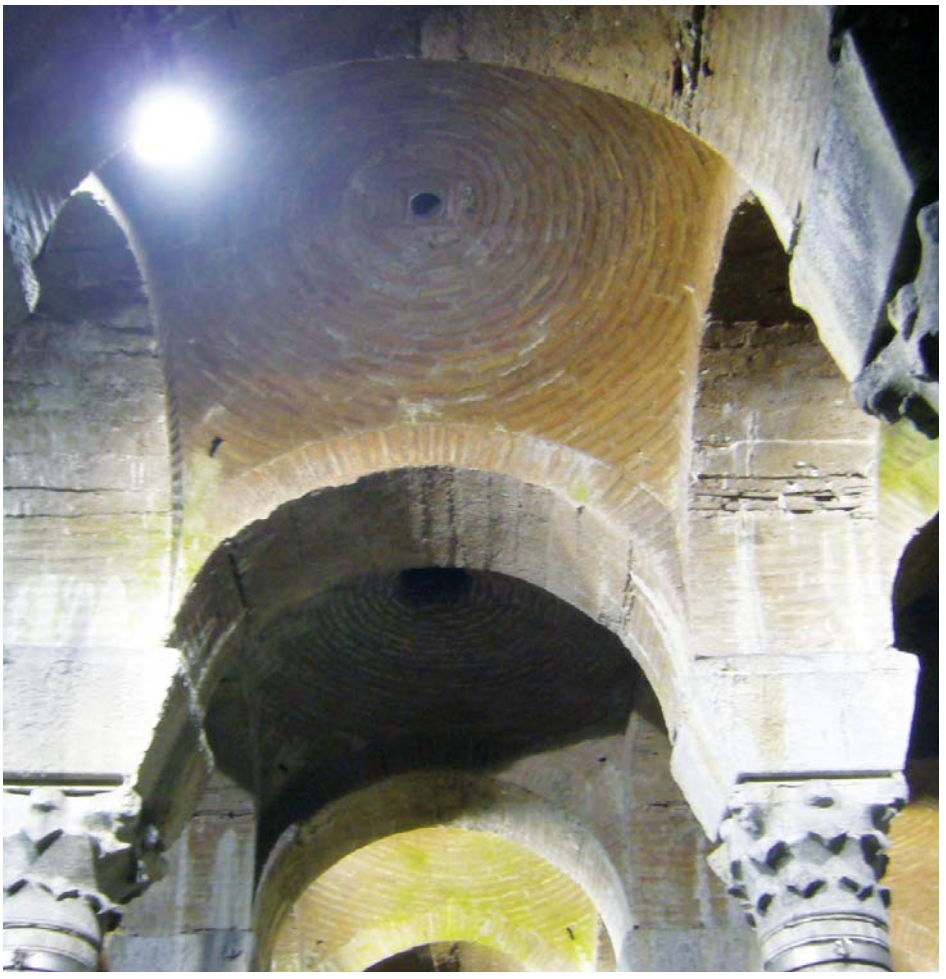
Mahmut Paşa külliyenin günümüze kalan yapılarından biri olan Kürkçü Hanı, Mahmut Paşa yokuşunda Çakmakçılar ile Çarkçılar sokakları arasındaki adada bulunmaktadır.

Fetihten sonra yapılan ilk hanlardan olup günümüze kalan en eski İstanbul hanıdır. Fatih'in sadrazamlarından Mahmut Paşa, yaptırdığı camiye gelir getirmesi amacıyla yaptırmıştır. Mimarı, Mahmut Paşa Camii Külliyesi'nin de mimarı olan Atik Sinan'dır.

128x68 metrelik bir alan kaplayan han, iki avlulu bunların etrafını çevreleyen iki katlı bir yapıdır. Kare biçimindeki büyük avluda duvarlara çapraz biçimde yerleştirilmiş Hacı Küçük Ağa'nın mescidi yer almaktadır. Daha küçük olan ikinci avlu kapladığı alanın konumuna uygun olarak yamuk biçimindedir. Mahmutpaşa yokuşuna açılan giriş kapısı üzeri tonoz örtülü ve eyvan şeklindedir. Buradaki koridor kemerli bir revakın çevrelediği avluya açılır. Bu revaklı avlunun iki yanındaki taş merdivenlere üstleri beşik tonoz ile örtülü olan ikinci kata çıkılır. Bu kattaki odalar, revaklara birer kapı ve pencere ile açılırlar.

Cephede üst örtünün altında tuğladan yapılma bir kirpi saçak, bütün yapıyı dolanır. Hanın yapımında tuğla ile taş kullanılmıştır. XVI. – XIX. Yüzyıllar arasında bölgede sıkça çıkan yangınlardan etkilenen han, her seferinde onarılarak günümüze ulaşmıştır.

> Şerefiye Sarnıcı

Çemberlitaş'ta Piyer Loti Caddesi'nde bulunmaktadır.

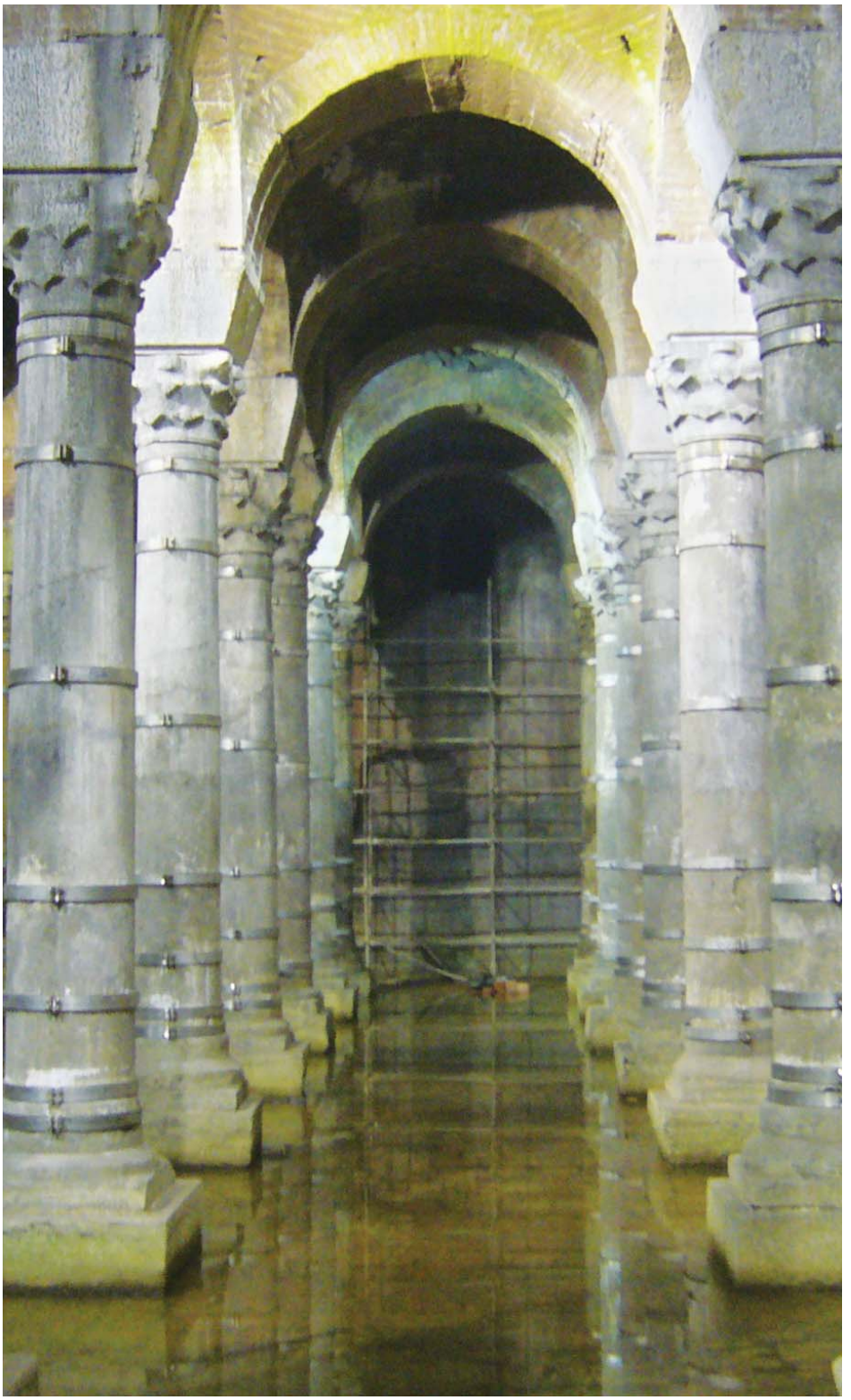
İmparator II. Theodosius tarafından 428 ile 443 yılları arasında yaptırılmıştır.

Yakınında bulunan Yerebatan ile Binbirdirek sarnıçlarından daha küçük olan Şerefiye Sarnıcı, Theodosius Sarnıcı olarak da bilinir.

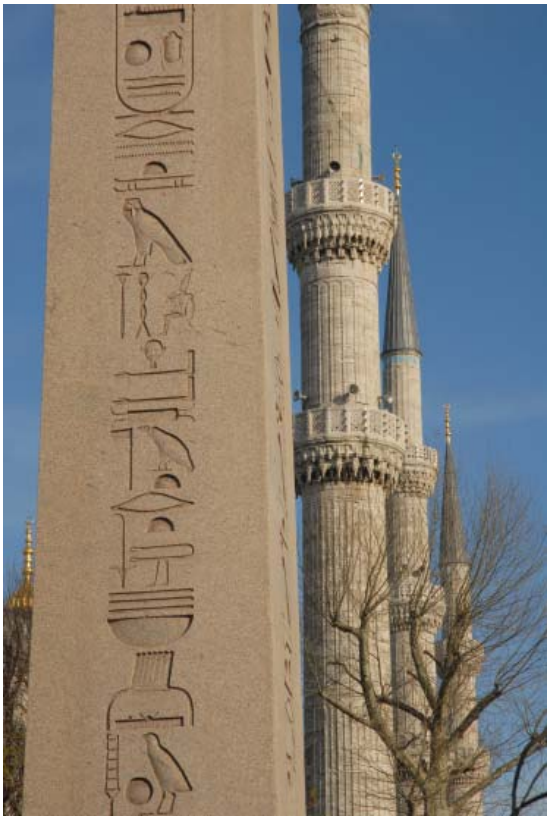
Toplam alanı 1.250 metrekare olan sarnıç, Yerebatan Sarnıcı'ndan 100 yıl daha eski olmasına karşılık yakın döneme kadar varlığı bilinmemekteydi.

Sarnıcın üstünde 1910'da yapılan Arif Paşa Konağı ile 1950'lerde yapılan Eminönü Belediyesi'nin ek hizmet binası olarak kullanılan yapılar yer alıyordu.

Bugün Büyükşehir Belediyesi tarafından bu binaların yıkılarak sütunlarının çok iyi durumda olduğu belirtilen sarnıcın düzenlenerek kent yaşamına kazandırılmasına çalışılmaktadır.

Sultanahmet Anıt Yapıları >

> *Hipodrom*

Sultanahmet denince hemen bizim Sultanahmet Meydanı dediğimiz, Osmanlıların At Meydanı olarak adlandırdıkları, ortasında dikilitaşların bulunduğu, çevresinde Ayasofya, Sultanahmet Camii, İbrahim Paşa Sarayı, Yerebatan Sarnıcı gibi tarihsel yapıların yer aldığı, Bizanslıların Hipodrom dedikleri alan akla gelir.

Hipodrom, Yunanca at anlamına gelen *hippos* ile yol anlamına gelen *dromos* sözcüklerinin birleşiminden oluşmuştur.

At yarışlarının düzenlendiği alan demek olan hipodrom, tarihsel açıdan Roma kültüründe çok işlevli yapılardandır.

Sosyal ve sportif faaliyetlerle şenliklerin yapıldığı yerler olan hipodromlar, çeşitli felâketlere de sahne olmuştur.

Hipodromda günde dört ya da sekiz kez yapılan at yarışları temel etkinlik olmakla birlikte yarış öncesinde müzik, dans, akrobasi gösterilerinin yanı sıra eğitimli hayvan akrobasisi yapılırdı.

İstanbul Hipodromu, sekiz atlı arabanın yarıştığı ilk hipodromdur.

İstanbul'a önemli yatırımlar yapan Roma İmparatoru Septimus Severius, 203 yılında bir hipodrom yaptırdı. Bu hipodrom, günümüze ulaşan Costantinus Hipodrom'undan çok daha küçük bir yarış alanıydı.

Hipodrom, Constantinus döneminde şekillenip genişlemiştir. Septimus Severius döneminde hipodromun batısında yer alan sirki, Constantinus dairesel bir anfi biçimine sokmuştur.Ayrıca Hipodroma ilk kez bir *Kathisma*, bir anlamda geniş balkonlu imparator locası ekletti. İmparator, ailesi ve adamlarıyla birlikte yarışları buradan izlerdi. Loca'nın Büyük Saray ile Hagia İren Kilisesi'yle bir bağlantısı vardı.

VI. yüzyıl, Bizans için görkemli bir dönem olmasına karşılık, karışıklıkların da yaşandığı bir dönemdir. Dönemin vakanüvisi Prokopius, halkın ayaklanmasını şöyle açıklıyor:

"İki düşman ateşkes ilan edip birleştiler ve tutuklu arkadaşlarını serbest bıraktılar. Şehir sanki düşman elindeymişçesine yakıldı. İmparator, senato üyeleriyle birlikte saraya kapanıp sessizliğe gömüldüler. Bu isyanın sloganı 'Nika' idi."

Bu ayaklanma nasıl çıkmıştı?

Hipodromda baştan beri yarışa ve birbirinin rakibi, hatta düşmanı olan Maviler ile Yeşiller kulüpleri vardı. O dönemde, başa geçecek olan Justinianus, imparator olmadan önce Maviler'in üyesiydi. İmpa-

rator olunca Maviler büyük bir beklenti içine girdi. Ama Justinianus, tahta geçince, Mavilerle olan ilişkisini kesti. Bu duruma Maviler çok içerledi. Yeşiller zaten öteden beri saraya karşıydılar. İki rakibin ortak bir düşman karşısında birleşmeleri 9 Ocak 532'de Hipodrom'da bir kargaşaya neden oldu. Kargaşa sonrasında kentin valisi Eudamon yedi kişiyi tutuklatıp yargıladıktan sonra idam edilmelerine karar verdi. Bunlardan dördünün kafası kesilecek, üçü ipe çekilecekti. İlk idamlar gerçekleştikten sonra asılacak olanlardan ikisi iki kez, dar ağacında asılırken ipten kurtuldular. Bunlardan biri Maviler'den, biri de Yeşiller'dendi. Halk, iki rakip taraftarın darağacından arka arkaya kurtulmalarını bir mucizeye yordu. Haliç'teki Aziz Laurentis Kilisesi'nden yardım istedi. Keşişler, bu iki taraftarı, kilisesinin koruması altına aldı. Üç gün sonraki yarışmada, Maviler de, Yeşiller de sloganlarla imparatordan bu iki rakip taraftarın bağışlanmasını istedi. Tam bu sırada taraftarlar, kiliseden alınıp tutuklandılar.

12 Ocak akşamı, iki ezeli rakip Mavilerle Yeşiller birliktearkadaşlarınıntutuklu bulunduğu hapishaneyi basarak ateşe verdi. Gardiyanları öldürerek arkadaşlarını kurtardılar. Kalabalık bu kadarla kalmadı, kimi senatörlerin de desteğiyle saraya gelerek ana kapıları yaktılar. Yangın önce senatoya, oradan Ayasofya'ya sıçradı.

İstanbul çevresindeki köylerden, bu ayaklanmayı fırsat bilen köylüler akın akın kente geldiler.

Justinianus, ayaklananların isteklerini kabul etmek zorunda kaldı. Valiyi görevden alıp yerine Belediye Başkanını atadı. Ayaklananlar, bu kez, vergilerden sorumlu Kapadokyalı İoannes'le Tribonian'ın

görevden alınmasını istedi. Sonunda iş imparatorun devrilmesine kadar geldi. Justinianus'un yerine yeğeni Hypatius İmparator oldu.

Ayaklanmacılar karşısında sarayın eli kolu bağlıydı. Sonunda Pers seferinden dönen komutan Belisarius ile Mundus, Hipodrom'dakilerin üstüne yürüdü. Ocak 532'de bastırılan Nika ayaklanmasında 30 bin , kimi kaynaklara göre 40 bin, kişi öldürüldü. Bunlardan bir bölümünün cesetleri denize atıldı, bir bölümü de Hipodroma gömüldü. Hipodromun bu bölümüne sonradan mezarlık anlamına gelen *Necra* dendi.

Bu olay üstüne, bir ölçüde önemini yitiren Hipodrom, Latin istilasına kadar, yine de, zaman zaman büyük yarışlara sahne oldu. Ne var ki ayaklanma sırasındaki yağmadan sonra büyük bir yıkıma uğramıştı. İmparator locası harabeye dönmüş, mermer anıtların çoğu kırılmış, metal anıtların para edenleri eritilerek satılmış ya da Avrupa'nın çeşitli kentlerine götürülmüştü. Venedik'te, San Marco Kilisesi'ndeki bronz atlar bunlardan yalnızca bir tanesidir. İ.Ö. IV. yüzyılın heykeltıraşlarından Lysippos'un olduğu sanılan heykel, bir ara Napoléon Bonaparte tarafından Paris'e götürüldü. 1814'te yeniden yerine kondu. 1980'de yıpranmasını engellemek için bir kopyası yapılarak aslı müzeye kaldırıldı.

Hipodrom, Latin işgali sırasında büyük bir yangın geçirse de Osmanlı döneminde de kullanıldı. Buraya yapılan hapishane, mehterhane imaret, arslanhane gibi yapılar alanı daraltmış da olsa, Osmanlı döneminde yaşanan önemli şenliklerle felaketlere sahne olmayı sürdürdü.

Hipodrom, yeniçerilerin toplanma yeri oluşunun, at alım satımının yapılmasının, sirk gösterilerinin düzenlenmesinin, yanı sıra önemli tarihsel olaylara da sahne olmuştur. Kanuni'nin üç oğlunun (Selim, Mehmet, Mustafa) sünnetinin şenlikleri, Bizans dönemini aratmayacak coşkunluktaydı. 1582'de Şehzade III. Mehmet için düzenlenen ve 53 gün süren düğün, şenliklerin en büyüğüydü.

Hipodrom, bu dönemde de, şenlikler gibi yıkımların, ayaklanmaların, katliamların da gerçekleştirildiği bir yer oldu. Bunlara 1648'deki At Meydanı Vakası, 1656'daki Vak'a-i Vakvakiye, 1730'daki Patrona Halil kalkışması ile 1807 Kabakçı Mustafa Paşa ayaklanması örnektir.

Hipodrom, II. Mahmut döneminde yeniçeri ocağının kaldırılması sırasında 532'den sonraki en kanlı olayı yaşadı. Yeniçeriliğin kaldırılışı sırasında burada çıkan çatışmalarda binlerce askerin ölümüne neden olaylar, tarihe Vak'a-i Hayriye olarak geçti.

Osmanlı'nın modernleşmesinin zaferi olarak kabul edilen bu kanlı olaylardan sonra Hipodrom, tören alanı olma özelliğini yitirdi. boş bir alan olarak kaldı. Adı da Ahmediye Meydanı diye değiştirildi Ama halk Atmeydanı demeyi sürdürdü.

I. Constantinus döneminden günümüze ulaşan Hipodrom, bugün görülen asfalt yolun çizdiği sınırlara yakın bir yer kaplıyordu. Uzunluğu 480 metre, genişliği 117,5 metre olan bu alanın ortasındaki koşu

pisti, 80 metre genişliğindeydi. *Pelma* adı verilen pistin arasında 200 metre uzunluğunda, 5 metre genişliğinde üstünde alanı süsleyen anıtların bulunduğu *spina* bölümü yer alıyordu.

Deniz seviyesinden 32 metre yüksekteki alan, Kırım Harbi yıllarında İstanbul'da bulunan İngilizlerce kazıldı. Spina'nın üstündeki anıtların kaideleri açılıp ortaya çıkarılarak günümüzdeki görünümlerini kazandı.

Spina'nın kuzey ve güney uçlarında hipodromun etkinliklerini düzenleyen spor gruplarının, Maviler'le Yeşillerin yerleri vardı. Yanlardaki anfiler, doğuda, bugün, Sultanahmet Camii'nin iç kapısının altındaki merdivenlerin bulunduğu yere, batıda Tapu Dairesi binasının olduğu yerin içlerine kadar uzanıyordu. Anfinin dairesel bölümü, bugünkü Marmara Üniversitesi binasının önündeydi. Buradaki duvarlarda, Bizans döneminden kalma su künkleri vardır. Bu duvarın güneyinde de, sonradan Kanuni'nin onarttığı bir çeşme bulunmaktadır.

Sultanahmet Camiinin bulunduğu yerde Daphne adlı bir saray yer alıyordu. bu saray, hipodromdaki imparator locasına, bugünkü I. Ahmet Türbesi'yle Arşiv binasının bulunduğu yerden güneye doğru inen bir koridor ve merdivenle bağlanıyordu.

Bir zamanlar atların koştuğu pistin, bugünkü zeminin 4,5 metre altında kaldığı sanılıyor.

30-40 basamaklı oturma sıraları, toplam 80.000 kişilikti. Çeşitli görüşlere göre hipodromun kapasitesi, 30 'la 100.000 arasında değişiyor.

Koşu pisti U biçimindeydi. bunun kıvrım yapan güneybatı yönü, bugün, Sultanahmet Camii'nin arkasında açık olarak görülür. Buraya bakıldığında hipodromun dev yapısı ortaya çıkar.

Hipodromun *sphendone* denilen bu cephesi, tonozlarla desteklenmiş durumdadır. Buralar bir dönem ahır olarak kullanılmış. Daha önce vahşi hayvanların kapatıldığı, önleri parmaklıklı olan bu odalar, Arap akınları sırasında sarnıca dönüştürülmüştü. Bugünse parmaklıklı girişler tuğlayla örülmüş durumdadır.

Sultanahmet Parkı'nın olduğu yerde imparator locası kathisma vardı. Kathisma geniş alanı kapsıyordu. İmparatorluk locası, yapının ön bölümünde mermer sütunlara oturtulmuştu. Adına *tetrakion* denirdi.

Bugünkü Alman Çeşmesi'nin olduğu yerin biraz gerisinde *cerceres* bulunuyordu. Yarışların başladığı yer burasıydı. Bronz atların olduğu Quadriga heykeli de burada yer alıyordu. On iki atın yarış pozisyonu aldığı nokta aynı zamanda hipodromun ana girişiydi. burası *prototyre* kapısı olarak anılır.

Bu kapıdan başka kathisma'ya ulaşılan kapılardan *iausos*, *kokbilias*'ın dışında hizmetlilerce kullanılan *decius* kapısı vardı. Bir de ölülere adanmış olan *necra* kapısı bulunuyordu.

> Örme Sütun

Sultanahmet alanının ortasındaki kaldırımda sıralanan dikilitaşların ilkidir. Alanın güney yönünde Marmara Üniversitesi rektörlük binası önünde yer almaktadır.

Sütun Constantinus Porphyrogenes adını taşıyorsa da kimin tara-

fından yaptırıldığı bilinmemektedir. 32 metre yüksekliğindeki sütun, değişik ölçüdeki taşların yontulmasıyla oluşturulmuştur. VII. Constantinus (911-959) bu sütunu onartmış, üzerine de babası I. Basileos'un (867-886) savaştaki başarılarını anlatan kabartmalarla kaplamıştır. Mermer kaidesinin bir yüzünde anıtı Rodos heykeliyle boy ölçüştüren bir kitabeye yer verilmiştir:

"Bu dört köşeli heybetli ve harika anıt, zamanla harap olmuşken, şimdi imparator Constantinus ile devletin şanı olan oğlu Romanos tarafından önceki görüntüsüne nispetle daha iyi duruma getirildi. Rodos heykeli, harikuladeydi; bu bronz anıt ise hayranlık yaratmaktadır."

Mermer kaidenin öteki yüzünde de 6 dizelik bir başka Grekçe kitabe daha bulunmaktadır.

Günümüzde kesme taştan kitlesel bir görünümü olan dikilitaşın üstündeki madeni kabartmaların İstanbul'u işgal eden Latinlerce sökülüp para basımında kullanmak için eritildiği söylenmektedir. Aşağıdan yukarıya doğru daralan sütunun tepesinde, bir zamanlar, tunçtan bir küre bulunuyordu. Bugün kürenin dikili olduğu taşın üstünde çivi ve kenet izleri açıkça görülmektedir.

Üstündeki yazıtlara göre anıt, IV. – V. yüzyıllara tarihlenmektedir. Zamanla harap olan sütunu Constantinus'tan sonra oğlu II. Romanos'un (959-963) da onarttığı anlaşılmaktadır.

Prof. Dr. Semavi Eyice'nin bu sütunla ilgili yorumu şöyle:

"Örme sütunun yüzeyine çakıldıkları anlaşılan kabartmalı tunç levhaların bu onarım sırasında konulduğu tahmin edilir. Gerçek kaynağa dayanmayan bir söylentiye göre bu levhalarda, IV. Constantinus'un dedesi Makedonyalılar sülalesi kurucusu I. Basileos'un (867-88) başarılı iş ve savaşlarını tasvir eden kabartmalar vardı. Yüzeyleri kabartmalı olsun veya olmasın altın kaplamalı bu levhalar, bilinmeyen bir dönemde sökülmüştür. Yine bir söylenti levhaların şehrin, IV. Haçlı Seferleri'ni düzenleyen batılı şövalyeler tarafından 1204-1261 arasındaki işgalleri sırasında söküldüklerini iddia eder; ancak hiçbir kaynak bu iddiayı kanıtlamaz."

Anıtın bir işlevi de koşu sırasında atlara dönüş noktasına geldiklerini işaret etmesiydi.

Osmanlı döneminde Pierre Gilles, sütunun ayrıntılı bir tasvirini yapmıştır. Ayrıca Beyan-ı Menazil-i Sefer-i İrakeyn-i Sultan Süleyman, Hünername ile Sürname adlı minyatürlü yazmalarda bu sütun görülmektedir.

Sultanahmet Camii'nin yapımı sonrasında yükselen toprak seviyesi dolayısıyla dikilitaşın üç basamaklı mermer kaidesi toprağa gömülmüştü. 1856'da İngiliz araştırmacı C.T. Newton tarafından çevresi, kazılarak yeniden ortaya çıkarıldı, çevresi parmaklıkla çevrildi. Düşen taşların yerine de yenileri yerleştirildi.

> *Burma Sütun (Yılanlı Sütun)*

Sultanahmet alanının ortasındaki kaldırımda sıralanan dikilitaşların ikincisidir.

I. Costantinus (324-327) imparatorluğun çeşitli yerleriyle başka ülkelerdeki anıtları söktürerek İstanbul'a getirmiştir. Bunlardan biri de Burmalı Sütun (Yılanlı Sütun) dur. 324'te Delphi'deki Apollon tapınağından alınarak İstanbul'a getirilip bugünkü yerine dikilmiştir.

Sütun'un öyküsü şöyle: Yunanistan'daki küçük krallıklar, ülkelerini istila eden Perslere karşı birleşerek Salamis (İ.Ö. 480) ve Platea'da (İ.Ö. 479) kazandıkları zaferden sonra savaş ganimetlerini eriterek bir zafer anıtı yaptılar. Bunu Delphi'deki Apollon yapınağının önüne diktiler. Anıt, 8 metre yüksekliğinde, birbirine sarılmış 29 boğumlu üç yılandan oluşuyordu. Yılanların başları, 36-32 kıvrımdan sonra birbirinden ayrılarak ayrı yöne bakıyordu. Gövdeleri üstüne de savaşa katılan yunan krallıklarının adları yazılıydı. Bugün de bu adlar, yılanların kıvrımları üstünde belli belirsiz görülebilir.

Anıtta birbirine dolanan yılanların başları üstünde üç ayaklı altın bir tütsü kabı bulunuyordu. Bu kap, anıt İstanbul'a taşınırken kaybolmuştur. Günümüze anıtın yalnızca 5.30 metrelik yılan başlarının olmadığı kısmı ulaşmış olup 6.50 metre çapında, 3 metre derinliğinde, yanlarına duvar örülmüş bir çukurun içindedir.

Evliya Çelebi, İstanbulluların bu anıtın şehri yılan, akrep ve haşarata karşı koruyan bir tılsım olduğuna inanıp koruduklarını söyler. Bunu şu söyleriyle açıklar:

"İstanbul'da 17. tılsım burma direktir. Bu direk üç başlı bir ejderha suretini gösterip başının birisini bir yeniçeri kılıç ile bir vuruşta kırmıştır. O tarihte kısmen tılsımı bozulmuş olup İstanbul içine yılan ve çiyan ve akrep misali hayvanlar yayılmışlardır."

Kanuni Sultan Süleyman'ın nakkaşbaşısı Osman'ın (1550-1590) Hünername adlı eserindeki minyatürlerde XVI. yüzyılda yılanların başlarının okçulara hedef olduğunu göstermektedir.

Bir söylentiye göre Fatih Sultan Mehmed'e bu yılan başlarının tılsımından sözedilmiş, Padişah dahurafelere inanmadığını göstermek için yılanlara gürzünü savurmuştur.

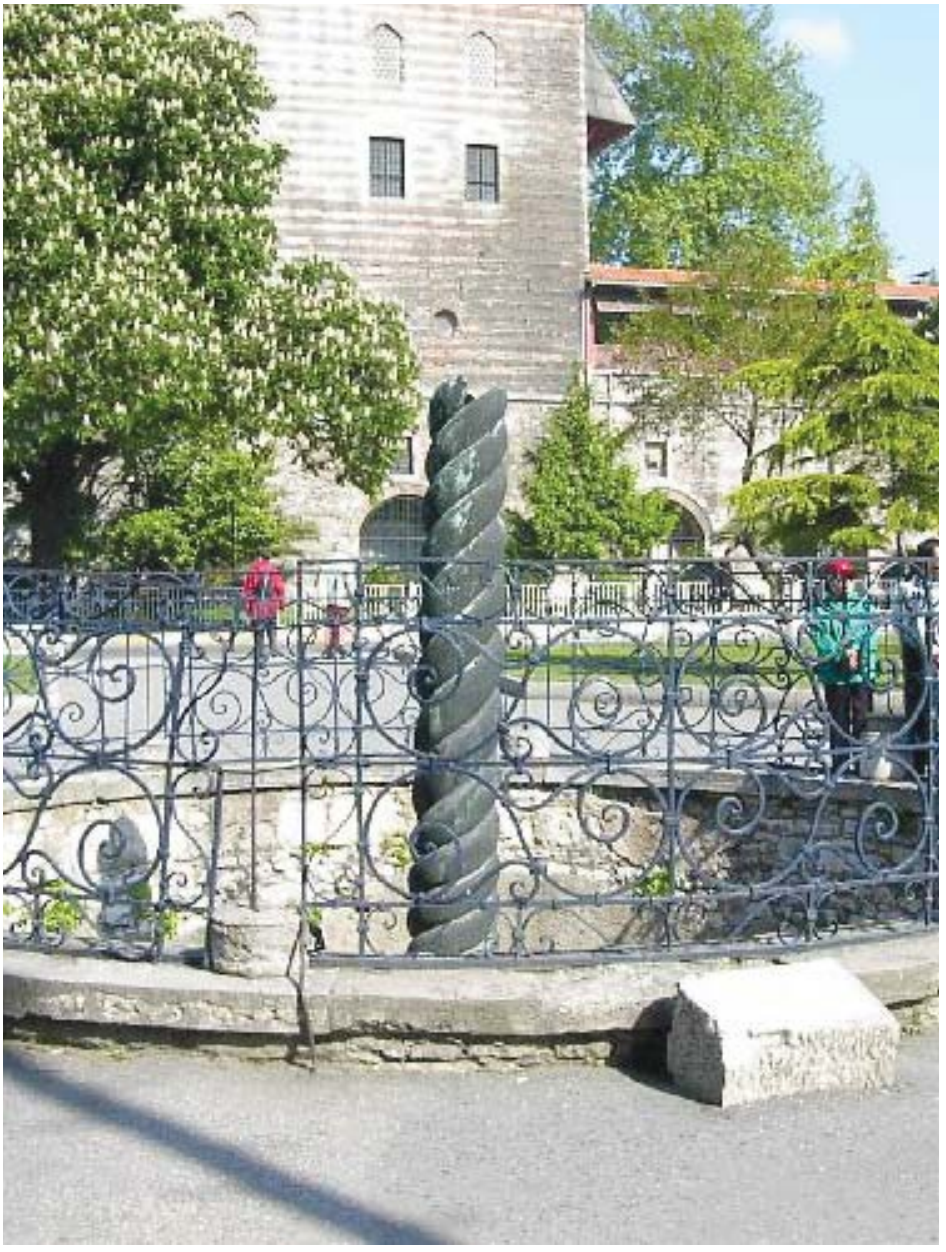
Konuyla ilgili kayıtlara bakıldığında (görsel malzemelerin de tanıklığıyla) yılan başlarının XVIII. yüzyılın ilk yarısında hâlâ yerinde bulunduğu görülür.

Kimi gezginler, yılanların birinin ağzından şarap, ötekinden süt,

üçüncüsünün ağzından su aktığını söyler. Anıtın zemininde su kanallarının bulunması, döneminde, üç ağızlı bir çeşme olduğunu kanıtlıyor.

Bizans döneminde yarışların şampiyonlarına verilen kupaların yılan biçiminde olması anıtın uğurunu, bir anlamda da kutsallığını gösteriyor.

Ayasofyanın onarımını yapan G. Fossati kazı sırasında yılanlardan birinin üst çene parçasını bulmuştu. Bu parça, bugün, Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir.

> Dikilitaş (Thedosius Dikili Taşı)

Sultanahmet alanının ortasındaki kaldırımda sıralanan dikilitaşların üçüncüsüdür.

İstanbul'un en eski dikilitaşlarındandır. Yekpare mermerden olan bu anıt, İ.Ö. 1500 yıllarında Mısırlı Firavun III. Tutmosis adına aşağı Mısır'da bulunan Hiyeropolis kentindeki bir tapınağın önüne dikilmişti. I. Constantinus (337-361) mektup yazarak, İskenderiyeliler'den, bu anıtı, İstanbul'a göndermelerini istedi:

"Gemileriniz Karadeniz'e çıkarken sizleri cömertçe karşılayan ve beslenmesine yardımcı olduğunuz bu şehrin güzelleşmesine katkınız olması için bu yekpare taşı yollamanız yerinde olur."

Dikilitaş'ın İskenderiye'den ne zaman getirildiği kesin değil. Anıt uzun süre yerde bekledikten sonra kenti yeni baştan yapılandıran I. Thedosius (379-395) döneminde yaklaşık 390 yılında İstanbul'a getirilerek Portus Novus (Kadırga Limanı) ya da Vlanga (Langa) limanlarından birine bırakılmıştır. Yaklaşık 30 metre boyutundaki anıtın bir bölümü kesilmek zorunda kalındıktan sonra Bizanslı ustalar, limandan Hipodroma, taşın götürülmesi için özel bir yol hazırladılar. Taşın yerine ulaşması 3 gün sürdü. 32 günde bugünkü yerine dikildi. İmparator I. Thedosius'un hazırlattığı 2.75x2.20 ölçüsünde dört yüzünde de kabartmalar bulunan kaidenin üstündeki dört bronz ayak üstüne anıt

oturtuldu. Sütun, pembe granitten, yekpare ve dört köşelidir. Bugün, 19.59 metre yüksekliğindeki anıtın kesilirken altındakihiyerogliflerden birinin de tam ortasından kesildiği görülmektedir. Anıtın tepesindeki çam kozalığı biçimindeki tepelik de 869 depreminde düşmüştür.

Mısır'ın 18. Sülale firavunlarından III. Tutmosis kazandığı zaferleri anıtın dört yüzüne şiirsel bir dille hiyeroglifle kazıtmıştır. Böylece ölümsüz olmayı dilemektedir.

Kitabede şöyle denilmektedir:

"Bu iktidar sahibi hükümdar, bütün dünyayı mağlup etti. Memleketin sınırını Naharin'e kadar büyüttü. Naharin'in büyük ırmağını (Fırat'ı) aştı ve askerlerinin başında olduğu halde muzafferiyeti elde etti. Tom'un (Batan Güneş'in) sütünü emdi ve ilahların annesinin kucağında uyudu."

Dikilitaş'ın dikilmesinde büyük emeği geçen kentin valisi Proclus'un adı, mermer kaidesinin iki yüzündeki dönemin resmi dili Latince ve halkın konuştuğu dil Grekçe yazılmış kitabede geçmektedir. Grekçe kitabede üçüncü kişi ağzından şöyle deniliyor: "Devamlı bir suretle yerde duran bu taşı dikme cesaretini İmparator Theodosius gösterdi ve yardımına Proclus çağrıldı ve bu şekilde otuz iki günde yerine dikildi." Latince kitabede anıtın kendisi daha farklı bir biçimde konuşur: "Önceleri direnmiştim; fakat yüce efendimizin emirlerine itaat ederek, yenilen tiranlar üzerinde zafer çelengini taşımam gerekti, her şey Theodosius ve onun kesintisiz sülalesine boyun eğiyor, bana da galip geldiler ve reis Proclus'un idaresi altında otuz günde yükselmeye mecbur oldum."

Kaidenin üstünde iki kitabenin yanı sıra kabartmalar da yer almaktadır. Bunlar, taşın dikiliş öyküsüyle I. Thedosius'un ailesi ve saray halkıyla olan ilişkilerini anlatmaktadır.

Bir cephede, İmparator Thedosius'un eşi ve oğullarıyla elçileri kabulü tasvir edilirken altında elçilerin diz çökerek imparatora armağanlarını sunuşları görülmektedir.

Öteki cephede, Hipodromdaki İmparatorluk locası katizma resmedilmiştir. Altındaysa dikilitaşın ayağa kaldırılışının bütün ayrıntıları tasvir edilmiştir.

Kaidenin bir başka cephesinde, İmparator I. Thedosius'un yanında II.Valentianus, Arkadios ve Honorios ile birlikte hipodromdaki araba yarışlarını izlediği görülmektedir. Ayrıca özel Bizans saray giysileri içindeki figürlerle askerler kompozisyonu tamamlamaktadır. Ayrı bir bölümde de araba yarışları gösterilmektedir. Yarışların yapıldığı alan, dikilitaşlar, arabaların önünde kısa pelerinli, sağ eli kırbaçlı, sol elinde bir çelenk olan biri koşmaktadır. Başka bir figürde yarışın başlama işareti verilmektedir.

Ayrı cephede de öteki cephelerde yer alan İmparator locası yerine sarayın bir mekanı yer almaktadır. Burada İmparator I. Thedosus

elindeki çelenkle kazananlara armağanlarını vermektedir. Kompozisyon, askerler ve gruplar halindeki saray halkı ile tamamlanmaktadır. Bunun altındaki bölümde hipodromdaki eğlence havası, seyircileri, çalgıcıları ve dansözleriyle verilmektedir.

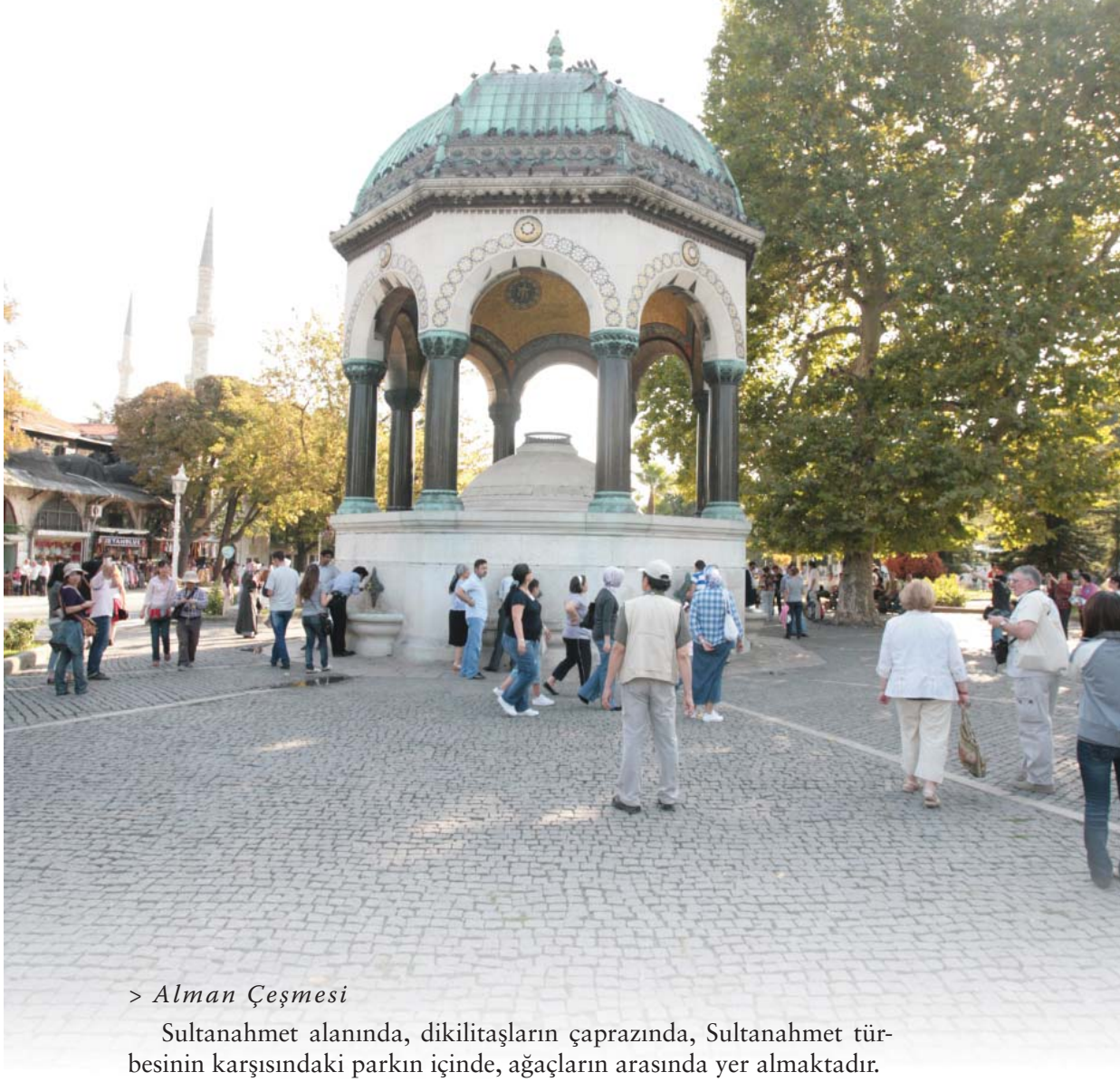
Necdet Sakaoğlu'nun derlediği İstanbul Efsaneleri'nde Gelibolulu Ahmet Bican'ın Dürr-ü Meknûn adlı kitabından aktardığı Thedosius Dikilitaşı ile ilgili bir söylence var. Orada şöyle deniyor:

"İstanbul, içinde acaip yapılar, tılsımlar olan bir kenttir. Ayasofya ise ulu bir tapınak olup önü meydandır. Burada yüksek bir sütunun üstünde dünyayı gösteren bir ayna vardı. Uzak denizlerden gelen düşmanı bile gösterirdi. (…) Dört tunç ayağa oturmuş yekpare taşın üzerindeki türlü resimler ise dünyaya gelmiş, gelecek peygamberleri, beyleri, gösteren işaretlerdendir. (…) Sütunun dibindeki bakırdan el, tılsımlıydı. Kente kim bir mal getirirse bu elin avucuna para sayılır, mal değerini bulunca yumulurdu. Bir gün Anadolu'dan bir Türk bir at getirdi. Değeri on bin akçe deniyordu. Oysa ele para sayıldı, kırk akçede yumuldu. Türk sövüp saydı, demir çomağı ile eli kırdı. Türkün boynunu vurdular. İki gün sonra at öldü, derisini kırk akçeye sattılar."

Sultanahmet Camii'nin yapımı sonrasında yükselen toprak seviyesidolayısıyla dikilitaşlar toprağa gömülmüştü. 1856'da İngiliz araştırmacı C.T. Newton'un yaptığı kazılarla taşların kaideleri ortaya çıkarıldı. Çevreleri de demir parmaklıklarla çevrildi. Theodosius dikilitaşı da bunların arasındaydı.

Bu kazı, eski eserlere olan ilgiyi başlattığı için Türkiye'de ilk müzecilik hareketi olarak da nitelenir.

> Alman Çeşmesi

Sultanahmet alanında, dikilitaşların çaprazında, Sultanahmet türbesinin karşısındaki parkın içinde, ağaçların arasında yer almaktadır.

Bugün anıtın olduğu yerde, eskiden insanların sıra sıra asıldığı bir ağaç vardı. IV. Mehmet döneminde çıkan Yeniçeri ayaklanmasının bastırılması sırasında buradaki çınar ağacının dallarına asılankesik insan başlarının görüntüsü, ağaca "secere-i vakvak" (vakvak ağacı) adını verdirmiştir. Söylenceye göre vakvak ağacı, cehennemde bulunan ve meyveleri insan kafası olan bir ağaçmış. Onun için bu olay, tarihte Vak'a-i Vakvakiye olarak anılır.

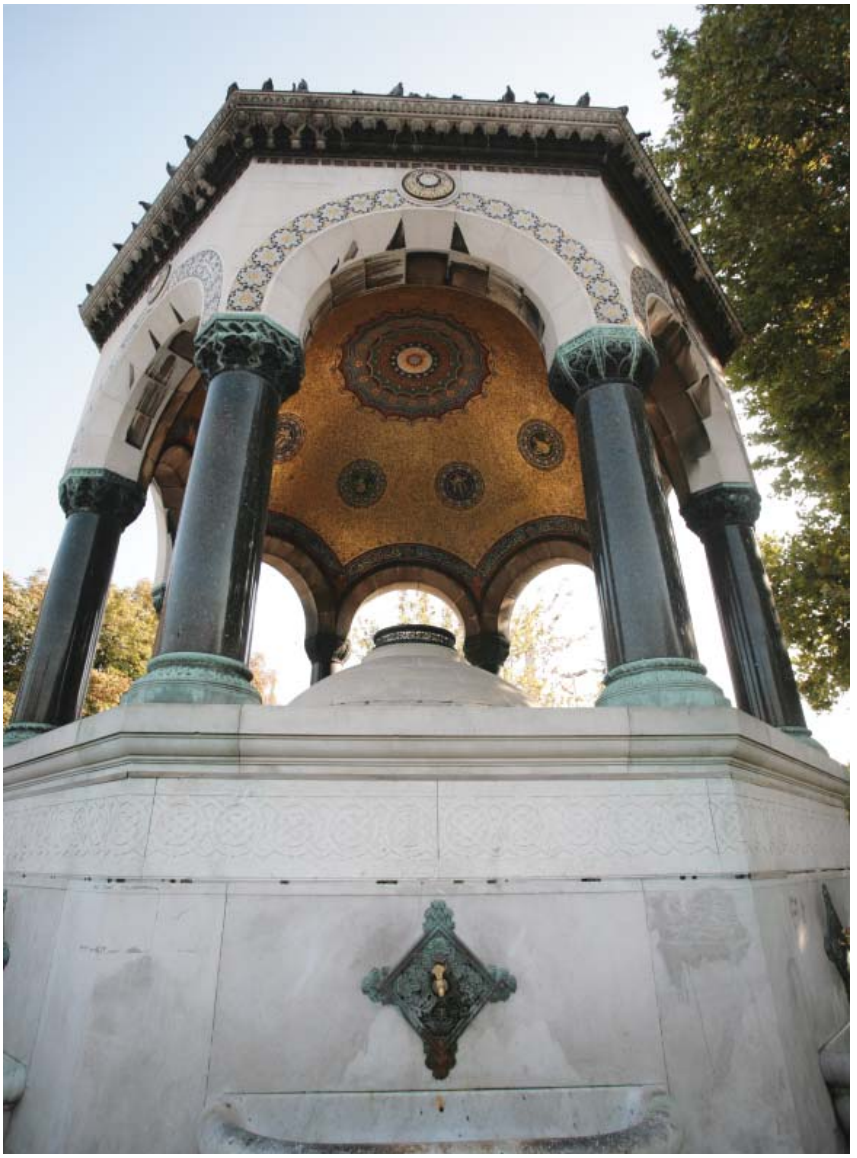
Almançeşmesi, I. Dünya Savaşıöncesi Osmanlı-Alman siyasal ekonomik işbirliği anısına Prusya Kralı Kayzer II. Wilhelm'den bir armağan olarak yaptırılmıştır.

Anıtçeşme, hipodromda yarışların başlangıç noktası olan Cerceres Kapısı'nın olduğu yere yapılmıştır. 1898 yılında Almanya'da yapılan bu anıt 1900 yılında yerine dikildi. Planını, Kayzer'in bir eskizinden yararlanan Mimar Spitta çizdi. Mimar Schoele, Joseph Antony ile Carlit-

zik projenin uygulanmasında yardımcı oldular. Sultan II Abdülhamit'in tahta çıkışının 25. yılına yetiştirilemeyen anıtçeşme, Kayzer'in doğum gününde alandaki yerini aldı.

Sekizgen planlı olan anıtçeşmedesekiz porfir sütunun taşıdığı kemerlerin üstü dilimli bir kubbe ile örtülüdür. Kubbeyle örtülü mekanın ortasında yarım küre biçiminde bir su deposu yer almaktadır. Sekizgen biçimindeki mermer kaidesinin her cephesindebir çeşme bulunmaktadır.

Mozaik süslemelerle bezeli olan anıtçeşmedeki madalyonların yeşil olanlarında II. Abdülhamit'in tuğrası, Prusya mavisi olanlarında ise II. Wilhelm'in monogramı bulunur.

> İbrahim Paşa Sarayı

Sultanahmet'te Sultanahmet Meydanı'nda bulunmaktadır.

İbrahim Paşa Sarayı, XVI. Yüzyıl Osmanlı mimarisinin önemli yapılarındandır. Hipodromun seyirci tribünleri üstünde bulunmaktadır. Yapım tarihi kesin olarak bilinmeyen sarayı, Kanuni Sultan Süleyman 1520'de on üç yıllık sadrazamı İbrahim Paşa'ya armağan etmiştir.

Evliya Çelebi, bu saray için : "En büyük saray, At Meydanı'ndaki İbrahim Paşa Sarayı'dır" der.

Matrakçı Nasuh'un İstanbul panoramasında o dönemdeki tek yeni yapı olarak görülen İbrahim Paşa sarayı, yüksek taş duvarlı zemin kat üzerinde kulesi, revakları, terası ya da sundurması ve cumbalı salonuyla gösterilmiştir.

1524'te Kanunî'nin kızkardeşi Hatice Sultan'la evlenen İbrahim Paşa'nın düğünü burada yapılmış, 15 gün 15 gece sürmüştür. Bu nedenle sarayın mehterhane bölümünde Kanunî için özel bir taht kurulmuştur.

Daha önce Kanunî'nin oğulları Mustafa, Mehmet ile Selim'in sünnet düğünleri At Meydanı'nda yapılmıştı. Bu sünnet şenliği de tam üç hafta sürmüştü.

İbrahim Paşa'nın düğün şenlikleri sürerken Kanunî, sadrazamına dönüp:

-Senin düğünün mü güzel oldu, benimki mi ? diye sordu.

İbrahim Paşa bir an düşündükten sonra, gülümseyerek:

-Benimki Sultanım diye cevap verdi.

Kanunî bozulur gibi olduysa da:

-Nedendir? diye sormaktan kendini alamadı.

Paşa çok ciddi bir tavırla kısaca:

-Çünkü benimkini yüce padişah Kanunî Sultan Süleyman şereflendirdi, dedi.

Şehzadeliğinden beri Kanunî'nin yanında bulunan Pargalı İbrahim Paşa, padişahın güvenini kazandığından Makbul (beğenilen) İbrahim Paşa olarak anılırdı. Onun yetkilerinin genişliği Hürrem Sultanın da kıskançlığını çekiyordu. İbrahim Paşa'nın imzasını "Serasker Sultan" olarak atmasını Kanunî'nin kuşkularını kışkırtmada kullandılar.1536'da uzun süre yanından ayırmadığı eniştesi İbrahim Paşa'nın kafasını kestirdi. Bu olaydan sonra Paşa'nın sanı Maktul'e (öldürülmüş) dönüştü.

Bu yüzden tarihte Maktul ve Makbul Damat İbrahim Paşa olarak anılır.

Saray XVII. Yüzyıl ortalarına kadar Acemi Oğlanlar Kışlası olarak kullanıldı. Ardından III. Murat'ın kızı ile evlenen Bosnalı İbrahim Paşa'nın eline geçti.

İbrahim Paşa Sarayı, kaynakların belirttiğine, minyatürlerin gösterdiğine, göre Sultan III. Murat'ın şehzadesi Mehmet'in , At Meydanı'nda yapılan sünnet düğünü şenliği gibigüzel olayların yanında Osmanlı tarihindeki ayaklanmalarda da adı geçen/yer alan bir mekandır.

İbrahim Paşa'nın öldürülmesinden sonra, saray, ondan sonraki sadrazamlarca kullanıldı. Kışla, elçilik sarayı, defterhane, mehterhane, dikimevi, cezaevi olarak da görev yaptı. Bir ara avlusunun içine evler yapılan sarayın bir bölümünden askerlik şubesi olarak da yararlanıldı.

İbrahim Paşa Sarayı, ilk yapılışında, dört büyük iç avlu çevresinde yer alıyordu. Osmanlı sivil mimarisindeki ahşap yapıların aksine bu yapı kesme taştan yapılmıştır. Sarayın ikinci avlusu, yapının ağırlık noktasını oluşturur. Birinci avludan yüksekte bulunan ikinci avluya merdiven ile kapılardan ulaşılmaktadır. İkinci avlu, minyatürlerde padişahın göründüğü bölümlerin sağında gösterilmiştir. Bu yerlerden bugün arkada olmayan bölümlere geçişi sağlayan kapılar vardı. Avlunun batı duvarında Sultan II. Mahmut tuğralı 1831-1832 tarihli barok üslupta bir çeşme yapılmıştır. Bugünkü girişin üstündeki küçük köşkün, minyatürlerdekiköşkün yerine daha sonradan yapıldığı sanılıyor.

İkinci avlunun batı ve kuzey yönünde zemin kat üzerindeki mekanlar, tonoz ve kubbelerle örtülüdür. Bunların içlerinde ocakların da bulunduğu revaklı odalar vardır. Sarayınikinci avlusunun güneyinde, sultanların At Meydanı'ndaki eğlenceleri izledikleri Divanhane bulunmaktadır. Burası yazılı kaynaklarla minyatürlerde görülen şahnişin olduğu yerdir. Son onarımlar sırasında yenilenmiştir. Bu bölümün duvarlarındaki izleri, çini ile kaplı olduğunu göstermektedir. Matrakçı Nasuh'un minyatüründe Divanhane'nin avluya bakan yönünün ahşap sütunlu olduğu görülmektedir. Buradaki ahşap direkler, ahşap kemerlerle birbirine bağlanmıştır. Divanhane ayrı bir kapıyla kışlık ya da iç divanhane ile bağlantılıdır.

Sarayın üçüncü avlusu, ana cephenin sağında, bugünkü Adalet Bakanlığı Arşiv Dairesi'dir. Onun önüne XIX. Yüzyılda bugünkü Tapu Kadastro binası yapılmıştır. Arkasındaki dördüncü avluda altta koğuşlar, üstte kubbeli revaklar ile kubbeli odalar bulunmaktadır. Dördüncü avlu, 1939 yılında Adliye Sarayı'nın yapımında yıkılmıştır.

İbrahim Paşa Sarayı'nın günümüze ulaşan bölümleri, Türk ve İslam Eserleri Müzesi olarak kullanılmaktadır.

Müzede 15.000 el yazması, seramik, çini sanatı, ahşap, dokuma eserlerin yanı sıra çeşitli dönemlerle yörelere ait zengin bir halı koleksiyonu izlenebilir.

> Sultanahmet Camii Külliyesi

Sultanahmet Meydanı'nda Ayasofya'nın tam karşısında yer almaktadır. Mavi Cami olarak da bilinen Sultanahmet Camii Külliyesi, I. Ahmet (1590-1617) tarafından Mimar Sedefkâr Mehmet Ağa'ya yaptırılmıştır.

Yapacağı cami ve külliyenin yapılarının Marmara'ya ve Boğaz'a egemen olmasını isteyen Mehmet Ağa, bu yüzden yer olarak Ayasofya'nın tam karşısını seçmiştir. Bunda Ayasofya'yla yarışmak isteği de yatmaktadır. Onun için ilk iş olarak bu tepe üstünde bulunan dönemin ileri gelenlerine ait köşklerle konakları yıktırarak külliyeye yer açtı. 1609'da I.Ahmet'in de katıldığı bir törenle caminin temeli atılmıştır. Ayni yüzyılda yaşayan Evliya Çelebi, temel atma merasimini söyle anlatıyor: ''…Cümle üstad mimar ve mühendislertoplanıp, Üsküdarlı (Aziz Hüdai)Mahmut Efendi'nin ve üstadımız Evliya Efendi'nin duaları ile temelkazılmasına başlandı. Evvela Sultan Ahmed Han, eteğine toprak doldurup, ''Ya Rab! Ahmed kulunun hizmetidir, kabul eyle" deyüp, amelelerle birlikte temelden toprak taşıdı…"

1616'da açılışı yapan külliye, 1617'de I.Ahmet'in ölümünden sonra bitirilebilmiştir. Külliye, cami, hünkâr kasrı, sibyan mektepleri, medrese, arasta, darüşşifa, tabhane (konukevi), imaret ve türbelerden oluşuyordu.

Külliyenin ortasında yer alan cami, mimari açıdan ve süslemeleri bakımından külliyenin en önemli yapısıdır. Sinan'ın klâsik cami planına

ve dış mimarisine uygundur. İç mimarideyse birçok yenilik yer almıştır.

Caminin önü ve iki yanı geniş bir dış avlu ile çevrilidir. Çevresi pencereli bir duvarla kuşatılmış olan dış avlunun üçü önde olmak üzere sekiz kapısı vardır. Ağır bir demir zincir batı tarafındaki avlu girişinin üst kısmındasarkarak asılı durur. Caminin avlusuna yalnızca sultan at sırtında girebilirdi. Sultan her girişinde zincire çarpmamak için başını eğmek zorunda kalırdı. Bu da hükümdarın dinine karşı saygısını göstermek adına sembolik olarak yaptığı bir şeydi.

Caminin yaklaşık iki ayrı kareden oluşan biçimdebir planı vardır. İlk kareyi oluşturan iç avlu, 26 sütuna oturtulan 30 kubbeyle çevrilmiştir. Mermer döşeli avluda, 6 mermer sütunlu bir şadırvan bulunur. Şadırvan, kabartma lale, karanfil motifleriyle süslüdür. İç avluya biri önden, ikisi yandan merdivenli kapılardan girilir. Bu kapılarla cümle kapısı bronzdandır. İkinci kareyi oluşturan caminin iç mekanı, 64x72 metre ölçüsünde bir alana sahiptir. Üstü, çapı 24 metre, yüksekliği 43 metre olan bir ana kubbeyle örtülüdür. Kubbe, öteki camilerde olmayan, 5 metre çapında, yivli dört sütun üstünde oturmaktadır. Yanlarda sivri kemerlerin üstüne oturan yarım kubbelerle caminin iç oylumunda genişlik sağlanmıştır. Aşağıdan yukarıya beş sıra olarak dizilen yuvarlak kemerli 260 pencere yapıya büyük bir hafiflikle başka camilerde görülmeyen bir aydınlık sağlamaktadır.

Caminin içi bir sanat galerisini andırır. Başta bütün duvarlar, mavi, yeşil, al, firuze ve kara renkli çini panolarla kaplıdır. 21.043 kareden oluşan İznik çinileri, lale sümbül, karanfil ve birbirinin içine girmiş (arabesk) dal motifleriyle bezelidir. Çok sayıdaki pencerelerden dökülen ışık, çinilerden yansıyarak caminin içini renkli ve etkileyici bir görünüme büründürür.Çiniler İznik'te Çömlekçi Kasap Hacı ve Kapadokyalı Barış Efendi'nin yönetiminde üretilmiştir. Arka balkon duvarındaki çinilerse1574'teki yangında zarar gören Topkapı Sarayı'nın hareminden getirilmiştir.

Pencerelerden gelen ışık demetlerinin yansıttığı ışıltılı mavilik, caminin bu adla (Mavi Cami) anılmasına neden olmuştur.

Mermer mihrabı süsleyen sütuncuklar üstünde servi motifleri yer alır. Mihrabın içi, çiçeklerle bezeli çinilerle kaplanmıştır. Altın yaldızlı mermer minber, geometrik geçmeli ve kabartmalıdır.

Caminin sol üst köşesinde yer alan hünkâr mahfilinin mihrabı, mozaik ve yeşim taşıyla bezelidir. Sedef kakmalı kapısı, turkuvaz üzerine altın yaldızla yazılı çinileri süsleme bakımından büyük bir önem taşımaktadır. Mahfilin oyma ve kabartma işlemeleriyle mermer korkulukları taş işçiliğinin en güzel örneklerindendir. Mahfilin altındaki ahşap tavan işleme bakımından zengindir. Bu görünümüyle mahfil, bir başyapıt niteliği kazanmaktadır.

Mimar Mehmet Ağa, aynı zamanda bir sedef ustası olduğundan yapının çeşitli yerlerini sedef işlemeciliğinin özgün örnekleriyle donatmıştır. Hat sanatının en güzel örneklerinden sayılan yazılar ise dönemin ünlü hattatlarından Diyarbakırlı Ahmet Gubari tarafından yazılmıştır.

Camideki yeniliklerden biri Hünkâr Kasrı'dır. 17. yüzyıla kadar caminin bir bölümünü oluşturan hünkâr kasrı, Sultanahmet'te bağımsız bir yapı biçimindedir. Bu bölüm, XVIII. yüzyılda ve 1963 yılında onarım görmüştür. Yapının tunç kapıları, maden işçiliğinin özgün örneklerindendir. Kapılardan biri, bugün Türk İslâm Eserleri Müzesi'ndedir.

Sultanahmet Camisi'nin bir başka özelliği de 6 minareli oluşudur. İki şerefeli olan ilk iki minare, caminin giriş kapısının iki yanında bulunmaktadır. Üç şerefeli olan öteki dört minare caminin köşelerinde yer almaktadır.

Medrese, kuzeydoğuda Ayasofya yönündedir. Klâsik biçimde bir yapıdır. Orta avlu, kubbeli revaklar ardına yerleştirilen odalarla çevrilidir.

Sultanahmet türbesinin yapımı camiden sonra gerçekleştirilmiştir. Kare planlı, kubbeli, önü revaklı bir yapıdır. Dıştan mermer kaplı olan türbenin içi XVII. yüzyıl çinileriyle bezelidir. Kapısı sedef kakmalı olan türbede 36 sanduka bulunmaktadır. İçinde I. Ahmet, II. Osman (Genç Osman), Kösem Sultan, IV. Murat ile çocukları gömülüdür.

Türbenin arkasında darülkurra (yüksek hafızlık okulu) ile muvakkithane (namaz saatlerinin ölçüldüğü yer) bulunmaktadır. Tek odalı mermer bir yapı olan bugünkü muvakkithane, XVIII. yüzyılda yapıldı.

Hipodrom yönündeki türbe duvarına bitişik olan dükkânlar da aynı dönemde yapılmıştır. Günümüze kalanlar özgün yapılar değildir.

Külliyenin 1617 tarihli üç sebili vardır. Dış avluda, birinci kapının altında bulunan sebil kitabesinde hem buradan su içene hem de Sultan Ahmet'le mimarbaşı Sedefkar Mehmet Efendiye dua yer alır. Bu metin günümüzTürkçesiyle şöyledir: "Bu sudan içen, nimetler yurdu olan Cennete kavuşsun mutlu olsun. Yüksek Ahlakı kendisine huy edinen

Han Ahmed'in yaptıkları,güzel işlerdefterinesatır satır yazılsın.Onun camiini yapan, Yüce mimarbaşının sonu da iyi olsun. Bu ulu mimarbaşının kutlu adı Mehmet'tir.

Dünya durdukça ünü her tarafa yayılsın diye, bu güzel, göz alıcı binayı yapan odur. Bu büyük eserin benzeri yoktur ve olmayacaktır. Bu eser, her zaman övgüyle konuşulsun, dillerden düşmesin diye yapılmıştır".

Sebillerin üstünde, kitaplık ya da ilkokul olarak kullanılan odalar bulunmaktadır. Mihrap yönünde, eski Bizans sarayı üstüne kurulan, caminin yükseltisinin altındaki arasta, Sipahiler Çarşısı adıyla ünlüdür. Günümüzde Mozaik Müzesi olarak kullanılmaktadır. Çevresinde, turistik alışveriş yapılan dükkânlar açılmıştır.

Hipodromun batı ucunda darüşşifa (hastane), tabhane (konukevi) ve imaret bulunmaktaydı. Darüşşifa ve kubbeli büyük bir yapı olan Bimarhane (ruh hastalıkları hastanesi) XIX. yüzyılda yıkılmıştır.

İmaret yapısı, bugün, Marmara Üniversitesi Rektörlük binası olarak kullanılmaktadır. Sanat tarihi açısından önemli özelliklere sahip olan Sultanahmet, Ayasofya'nın ağır görünümüne karşılık, altı minaresi ve kubbesiyle, uçucu görünüşüyle inceliği simgeleyen güzel bir örnektir.

Sultanahmet, Türkiye'nin altı minareli ilk camiidir. Söylenceyegöre dönemin padişahı I. Ahmet, başta minareleri altındanyaptırmak istemiştir. Ama kaplamada kullanılacak olan altının değeri padişahın bütçesini aşınca, caminin mimarı Sedefkar Mehmet Ağa bu emri "sözde" yanlış işitmiş, "altın" sözcüğünü "altı" olarak anlamış gibi yaparak, camiyi 6 minareli inşa etmiştir. Caminin yapılışını bilen Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde üçer şerefeli olanminarelerin külahlarının ve alemlerinin saf altın olduğunu yazar . Bu minarelerin "parıltısından insanın gözleri kamaşır"mış. Caminin öteki minarelerinin külahları caminin kubbesi gibi saf kurşundur."Kutsal gecelerde 12.000 kandil ile bu minareler donatılınca güya her biri nurdan birer servi gibi ışıldar ve ışık verir".

Sultan Ahmet Camii'nin inşası sırasında, camiye yapılacak altı minarenin Kabe'yiçevreleyen altı minareli cami saygısızlık olacağı konuşulmaya başlanmıştı. Çünkü o dönemdealtı minaresiolan tek mabed Mekke'deki bu camiydi. Padişahcamisinin inşası sürerkenMekke'deki camiyeyedinci minareyi yaptırarak sorunu çözdü.

Evliya Çelebi Sultanahmet minarelerinin şerefe toplamının 16 oluşunu "Ahmet Han Sultanların on altıncısı olduğundan" diye açıklar. AslındaSultan I. Ahmed tahta geçen padişahların on dördüncüsüdür. Hesap farkıOsmanlı Devleti'nin Ankara Savaşı'ndan sonra yaşadığı kargaşada (Fetret Devri'nde) Yıldırım Beyazıt'ın oğulları Emir Süleyman ve Musa Çelebi'nin geçici olarak hüküm sürmelerinin hesaplanmasından doğar.

> Ayasofya

Bizans'tan günümüze kalan en eski ve en büyük yapılardan biri olan Ayasofya, Sultanahmet alanındadır.

Ayasofya'nın bulunduğu yerde Hıristiyanlık öncesinde de bir tapınağın bulunduğu sanılmaktadır. Başlangıçta Büyük Kilise (Megalo Ekklesis) adı verilen yapıya V. yüzyılda Sofia (bilgelik) denmiştir. "Baba-Oğul-Ruh'ül Kudüs" üçlemesindeki Oğul'un sıfatı olan Sofia'nın Hıristiyanlık'taki kutsallığı yüzünden adı: Ayia Sofia olmuştur. Bizanslılar uzun süre Büyük Kilise demeyi sürdürmüşlerdir. İstanbul alındıktan sonra Ayasofya olarak anılmaya başlamıştır.

İstanbullu tarih yazarı Sokrates'e göre Ayasofya ilk olarak İmparator Constantinus (337-361) tarafından yaptırılmıştır. Buna göre ilk açılış töreni 15 Şubat 360'tır. Üstü ahşap bir çatı ile örtülen bu yapı, uzunluğuna gelişen bir bazilikaydı.

20 Haziran 404'te meydana gelen ayaklanmada bu yapının bir bölümü yanmıştır. Onarımı II. Teodosios (408-450) döneminde gerçekleşti. Yeni açılış 10 Ekim 415'te yapıldı. Bu ikinci Ayasofya da ahşap çatılı bazilika tipinde bir yapıydı.

İmparator I. Justinianos'a (526-565) karşı 13 Ocak 532'de yapılan Nika ayaklanması sırasında çıkan yangında 13-14 Ocak gecesi kilise ikinci kez yandı. Ayaklanma bastırıldıktan sonra Justinianos, 23 Şubat'ta Ayasofya'nın yeniden yapımınagirişti. Günümüze kalan mabet üçüncü kez yapılan bu yapıdır.

Ayasofya'nın yeniden yapımı için Batı Anadolulu iki mimar-mühendis görevlendirildi. Biri Miletoslu (Söke yakınlarındaki Balatlı) İsidoros, öteki Trallesli (Aydınlı) Antemios'tu. Başta Efes'teki Artemis tapınağından olmak üzere birçok eski tapınaktan mermer sütunlar İstanbul'a getirildi. Yüz kadar ustabaşının idaresindeki on bin amele ile gerçekleştirilen Ayasofya'nın yapımı beş yıl sürmüştür. Açılışı 27 Aralık 537'de yapılmıştır. İç süslemeleri yıllarca süren Ayasofya, II. Justinianos (565-578) döneminde bitirildi. Ayasofya'nın yapısı, *"…kaplanamaz, sınırlanamaz bir boşluk, çevrelenemeyen kozmosun"* simgesi olarak görülmüştür. Kubbesi *"erişilmez bir sınırsızlığı"* simgeliyordu. Mozaik ve renkli taşlarla kaplı duvarlarsa "*çayır, orman ve denizlerle kaplı olan"* yeryüzünün bir eşiydi.

Ayasofya, Ağustos 553 ile 14 Aralık 557'deki depremlerde hasar gördü. Büyük kubbeyle doğudaki yarım kubbede çatlaklar belirdi. Hemen onarımına başlandı. 7 Mayıs 558'de kubbenin büyük bir bölümü çökerek yapının içinde de yıkımlara neden oldu. İmparator I. Justinianos'un emriyle İsidoros'un yeğeni Genç İsidoros onarımı üstlendi. Bu mimar kubbeyi yedi metre yükseltip daha hafif malzemeden yeni bir kubbe oturttu. Bu yüzden 23 Aralık 562'de Ayasofya'nın ikinci açılışı yapıldı. Bu sırada kilisede hizmetli olarak çalışan din adamı sayısının 600 kişiyi bulduğu söylenir.

İkonoklazma (Tasvirkırıcılık) döneminde (726-842) Ayasofya'daki bütün figürlü resimlerin yok edildiklerini biliyoruz.

Ayasofya 859'da çıkan bir yangında yandı. 8 Ocak 869 tarihinde-

kidepremde de batı yönündeki yarım kubbelerden biri çöktü. Onarımı I. Basileios (867-886) tarafından yaptırıldı. 989'da 25-26 Ekim gecesindeki depremde kilisenin önemli bir bölümüyle büyük kubbe yıkıma uğradı. II. Basileios (967-1025) Tiridat adındaki Ermeni asıllı bir mimara Ayasofya'yı yeniden yaptırtıp eski durumuna getirtti. Altı yıl süren yapım ve onarım çalışmalarının sonucunda kilise 13 Mayıs 994'te ibadete açıldı.

1203'te Haçlıların kenti ele geçirmesi, 1204'de Latinlerin kenti yağmalamaları sırasında Ayasofya da, kutsal eşyaların yağmalanmasının yanı sıra, hasara uğradı. Bizans, 1261'de kenti Latinler'den geri aldığında Ayasofya adamakıllı yıpranmıştı. Yapının batı yönündeki dört destek payandasının bu sırada konulduğu sanılıyor.

1317'de, II. Andronikos (1287-1328) döneminde yapının doğu ve kuzey yönlerine yeni payandalar yerleştirilmiştir. 1344 Ekimi'ndeki şiddetli depremde duvarlarında çatlaklar beliren Ayasofya 13 Mayıs 1346'da çöküntüye uğradı. Kubbenin bir parçası ile doğu kemeri ve bazı bölümler yıkıldı. Parasızlık yüzünden onarım yapılamadığından Ayasofya bir süre kapalı kaldı. 1354'te çıkarılan özel bir vergi ve bağışlar karşılığında onarım, Astras ve Peraeta adlı iki Latin mimarca gerçekleştirildi.

Bizans İmparatorluğu'nun son döneminde Ayasofya iyice bakımsız bir durumdaydı.

Fatih Sultan Mehmet'in 29 Mayıs 1453'te kenti ele geçirdikten sonra ilk ziyaret ettiği yer olan Ayasofya'yı gördüğünde söylediği Farsça

beyit, Ayasofya'nın yıkık döküklüğüyle perişanlığını çok güzel anlatır:

"Perdedâri mîküned ber kasr-ı Kayser ankebût./ Bûm nevbet mîzined der târumu Efrasyâb" *("Örümcek Kisra'nın takında perdedarlık ediyor / Baykuş Efrasiyab'ın kalesinde nevbet vuruyor.")*

Aynı gün camiye çevrilen kilise, Ayasofya Cami-i Kebiri adını almıştır. 1 Haziran Cuma günü, Fatih Sultan Mehmet, hocası Akşemsettin'in imamlığında Cuma namazını kılmış, ilk hutbe okunmuştur.

Ayasofya, Cami-i Kebir (Ulu Cami) ilan edildiğinden, İstanbul'da, öteki kentlerde olduğu gibi, başka bir ulu cami yapılmasına gerek görülmemiştir.

Fatih döneminde, batıdaki yarım kubbenin güney köşesinde bulunan ağırlık kulesinin üstüne tahtadan bir minare yapıldı. Fatih, caminin kuzey yönüne bir medrese yaptırdı. II. Bayezit döneminde (1481-1512) camiye tuğladan bir minare eklendi. Bayezit, medresenin üstüne bir kat daha yaptırdı.

II. Selim döneminde (1566-1574) Ayasofya yeniden elden geçirilmiştir. Bu dönemde Fatih'ten kalma tahta minare kaldırılmış Bab-ı Hümayun yönüne gövdesi yivli bir minare yaptırılmış, caminin çevresi açılarak yapının onarılması için Saray Başmimarı Sinan görevlendirilmiştir. Sinan, gerekli onarımların yanı sıra duvarları payandalarla desteklemiştir.

II. Selim, Ayasofya'ya iki minaredaha eklenip kendisi için de bir türbe yapılmasını istemişse de, bunlar, ölümünden sonraoğlu III. Murat döneminde (1574-1595) gerçekleşmiştir. Duvarları çini kaplı hünkâr mahfili ile bir mermer minber, vaaz kürsüsü, müezzin mahfili bu dönemde yaptırılmıştır. Ayrıca Bergama'da bulunan antik dönemden kalma tek parça mermerden oyulmuş iki büyük su küpü getirilerek caminin içine yerleştirilmiştir.

Mimar Sinan'ın Ayasofya'nın güneydoğusunda II. Selim için yaptığı türbeden sonra burası Osmanlı hanedanı mezarlığına dönüşmüştür. II. Selim'in türbesinin ardından III. Murat ve III. Mehmet için iki büyük türbe daha yaptırılmıştır. Bu türbelerin içleriyle çevrelerine ise Osmanlı hanedanına bağlı pek çok kimse gömülmüştür. Ayrıca Şehzadeler Türbesi olarak adlandırılan küçük bir mezar binası da yapılmıştır. 1639'da I. Mustafa'nın ölümü üstüne; Ayasofya'nın güneybatı köşesinde bulunan, eskiden vaftizhane olan, bina camiye dönüştürüldükten sonra kandil yağı ambarına dönüşen yapı, türbe haline getirilerek I. Mustafa buraya gömülmüştür. On yıl sonra daSultan İbrahim (1640-1648) idam edilince aynı yere gömülmüştür.

Ayasofya, camiye dönüştürüldükten sonra bütün mozaiklerin üstlerinin kapatıldığı söylenirse de, XVI. yüzyıldan başlayarak burayı ziyaret eden gezginlerin yazdıklarına dayanılarak yalnızca mozaiklerdeki insan yüzlerinin kapatıldığı anlaşılmaktadır.

1717'de III. Ahmet döneminde Ayasofya'nın sıvaları yenilenerek kubbenin ortasına dövme demirden yapılmış büyük bir top kandil asılmıştır.

Ayasofya'da en büyük onarım ve ek binaların yapımı I. Mahmut dönemine (1730-1754) rastlar. 1739-1740'ta şadırvan, sibyan mektebi, aşhane-imaret, kütüphane ve yeni bir hünkâr mahfili ile mihrabın yapılmasına karşılık mozaiklerin üstü kalın bir badana tabakası ile örtülmüştür. I. Mahmut'un yaptırdığı eklerle Ayasofya bir külliye merkezi haline gelmiştir.

1809-1810'da sekiz yüz kese para harcanarak Ayasofya II. Mahmut tarafından yeniden onartılmıştır. Abdülmecit döneminde (1839-1861) çok büyük bir onarım daha gerçekleştirilmiştir. Mimar Gaspare T. Fossati ile kardeşi Guiseppe 1847'den itibaren çalışmalara başlamıştır. Ortalama sekiz yüz işçi çalıştırılarak yapıdaki çatlaklar giderilmiş, iç ve dış süslemeler elden geçirilerek mozaikler meydana çıkarılmış, bunların desenleri çizildikten sonra üstleri yeniden örtülmüştür. Dökülen mozaik tanelerinden Abdülmecid'in bir tuğrası işletilmiştir. Kandiller yenilenmiş, kıble duvarındaki renkli alçı pencereler yapılmıştır. Kare çerçeveli eski büyük levhalar indirilerek yerlerine Allah, Muhammed, dört halifenin adlarıyla Hasan, Hüseyin'in adlarından oluşan dev ölçüde yuvarlak çerçeveli sekiz levha asılmıştır.

Bu arada medrese bütünüyle XIX. yüzyıl üslûbunda yenilenmiş, kimi ek yapılar yapılmıştır. Fossati'nin gerçekleştirdiği ek yapılar arasında neobizans üslübundaki yeni hünkâr mahfili ile avlu kapısına yaptığı muvakkithane vardır. Fossati'nin kuble duvarına bitişik olarak yaptığı yeni hünkâr mahfili küçük çapta bir saray görünümünde olan arkadaki Kasr-ı Hümayun'a bağlanmıştır. Fossati, Ayasofya'nın dış duvarlarını da sarı ve koyu kırmızı şeritlerle bezeli olarak boyatmıştır.

Onarım bitirildikten sonra 1849 ramazanının ilk cuması olan 13 Temmuz 1849 günü Ayasofya, büyük bir törenle açılmıştır.

XIX. yüzyılda elle ulaşılabilen yerlerdeki mozaik parçaları cami hademeleri tarafından sökülerek yabancı ziyaretçilere bahşiş karşılığında dağıtılmıştır. Mozaiklerin örselenmesine neden olan bu durumu, 10 Temmuz 1894 depremi sonucunda kubbeler ile tonozlardaki sıvalardan dökülen büyük parçalarla mozaiklerin yerlere dökülmesi izlemiştir. Cami bu depremin arkasından uzun bir süre kapalı kalmıştır.

Ayasofya, cumhuriyet döneminde, 1926 yılında da küçük bir onarım görmüştür. 1932'de mozaiklerin yeniden gün ışığına çıkarılması için yabancı uzmanlar çalışmalara başladı. 24 Kasım 1934'te, Atatürk'ün önerisiyle, Bakanlar Kurulu'nun aldığı bir kararla Ayasofya 1 Şubat 1935'te müze haline getirildi.

Ayasofya, uzun ahşap çatılı bazilika tipi yapılarla üstü kagir kubbe ile örtülen merkezi tipteki yapı biçimini birleştiren yeni bir mimari örneği oluşturmuştur. Çıkıntıları hariç iç uzunluğu 73.50 metre, genişliği ise 69.50 metredir.

Avludan, 5.75 metre genişliğindeki üstü çapraz tonozlarla örtülü dış nartekse (hole) girilir. Buradan beş kapıyla geçilen esas hol, daha geniştir. 9.55 metre genişliğindeki bu alan dış holden hem daha yüksek, hem de süslemesi bakımından zengindir. Bu kısım, eksene paralel kemerlerle dokuz bölüme ayrılmıştır. Bu alanın kuzey ucu ile güney ucu, yukarıya çıkışı sağlayan rampalara açılır.

Ayasofya'nın ana bölümü, iki tarafında sütunların sıralandığı dört büyük paye ile yan neflerden ayrılır. Ana bölümü, yerden yüksekliği 55 metre olan bir kubbe örtmektedir. Düzenli bir daire biçiminde olmayan bu kubbenin çapı 31.24 metre ile 32.81 metre arasında değişmektedir. İlk yapıldığında daha yayvan ve basık olan kubbe, 558'de yıkılınca yerine yapılan bu kubbe, hem daha yüksek, hem de çevresi pencerelidir. Kubbenin çevresinde tam 40 pencere vardır. Tam 107 sütun üstüne oturtulan yapı, sağlamlığını, depremlere karşı olan direncini temellerine açılmış sarnıçlardan almaktadır.

Orta nefin iki yanındaki büyük kemerlerin içlerini kapatan üst duvarlarda açılmış pencerelerle kubbedekiler orta yeri aydınlatır. Bu geniş alanın zemini dikdörtgen biçimindeki büyük mermer tabakalarla kaplıdır. Duvarların yüzeyi de damarlı mermer ya da başka cins taş tabakalarla kaplandığından bunların birleşiminden kimi şekiller ortaya çıkmıştır. Halk bunları kimi figürlere benzeterek aralarında şeytanın resminin de bulunduğunu söyler.

Kuzey ve güneydeki rampalardan çıkılan üst galeriler, narteks ile yan neflerin üstündedir. Narteks üstündeki uzun galeri kadınlara ayrılmıştı. Tam ortada imparatoriçeye ayrılan yer vardı. Buradaki kemerlerin arasındaki ağaç gergi kirişlerin yüzeylerinde oyma motifler bulun-

maktadır. Bu galerinin güney ucunda "papaz odaları" denilen bir iki yer vardır. Burası patrik başkanlığında metropolitlerin toplantısı amacıyla kullanılırdı. Onun için bu odaların da patrik ve kilise yöneticilerine ait olması gerekir.

Ayasofya'nın güney yönüne bitişik olan baptisterion (vaftizhane), zeminde kare planlı bir yapıdır. Vaftizhane ile ana yapı arasında küçük bir avlu bulunmaktadır. Onun için bu yapının Justinianos'un Ayasofya'sından daha eski olabileceği sanılmaktadır. Burası XVII. yüzyılda türbeye dönüştürülünce yekpare mermerden oyulma 3.20 metre uzunluğundaki ve 2.50 metre genişliğindeki büyük vaftiz teknesi, küçük avluya çıkarılmıştır. Bugün hâlâ orada bulunmaktadır.

Ayasofya'nın kuzeydoğu köşesinde de asıl yapıdan 5 metre uzaklıkta, yuvarlak bir yapı daha vardır. İç çapı, 11.50 metre, dış çapı ise 14.50 metredir. Bu yapının kilisenin değerli eşyalarının saklandığı skevofilakion (hazine bölümü) olduğu sanılmaktadır. I. Mahmut döneminde arkasına aşhane-imaret yapılınca burası erzak ambarı olarak kullanılmıştı. 1980'li yıllarda yapının içini doldurmuş olan toprak yığını temizlenince çepeçevre on iki niş ortaya çıktı. Ayrıca duvara saplı mermer konsolların da bulunduğu görüldü. Bu yüzden, bu yapının da Justinianos Ayasofyası'ndan önceki dönemden kaldığı varsayılmaktadır.

> *Ayasofya'nın Mozaikleri*

İç holden Ayasofya içine açılan İmparator Kapısı üstünde, ortada tahtında oturan Pantokrator (Evrenin Efendisi) İsa ile önünde secde etmiş olan bir imparator resmedilmiştir. İmparatorun VI. Leon (886-912) olduğu sanılır.

Güneyden ana yapıya geçilen dehlizin kapısı üstünde, ortada kucağında İsa ile kentin koruyucusu olan Meryem betimlenmiştir. İki yanındaki iki imparatordan I. Constantinus Byzantion'un,I. Justinianus da Ayasofya'nın maketini sunmaktadır. İkisinin de yüzü gerçek portre olarak yapılmamıştır.

Apsis yarım kubbesinde altın remin üzerinde, kucağında çocuk İsa ile tahtında oturan Meryem resmi vardır. Apsisin önündeki büyük kemerin alt uçlarında karşılıklı iki başmelek betimlemesi bulunmaktaydı. Soldakinin yalnızca ayakları kalmışsa da sağdaki hemen hemen tamdır. Bunun Cebrail (Gabriel) olduğu varsayılır.

Güneydeki galerinin bir duvarında 6x4.68 metre boyutunda büyük bir mozaik yer alır. Burada da altın zemin ortasında Pantokrator İsa ile yanında Meryem ve İoannes Prodromos (Vaftizci Yahya) bulunmaktadır. Bu tablo aslında mahşer günü kompozisyonunun ortası olan Deisis'tir. Resimde İsa'nın en yakınları olan Meryem ile İoannes mahşer gününde insanlara yardım etmesi için İsa'ya yalvarmaktadır.

Galerinin sonunda, güney duvarındaki pencerenin sağında ve solunda yer alan iki mozaik pano, Bizans tarihinin ünlü kişilerinin gerçek portreleri olması açısından önemlidir. Solda bulunan panoda kucağında İsa ile Meryem'e adak sunan İmparator IX. Konstantinos Monomahos (1042-1055) ile karısı Zoe görülür. Sağdakine aynı kişilere, aynı biçimde adak sunan İmparator II. İoannes Komnenos (1118-1143) ile ilk eşi Eirene (İrini) yer alır. Yanlarında 1122'de 17 yaşındayken tahta ortak ettikleri, kısa bir süre sonra veremden ölen oğulları Aleksios'un portresi de bulunmaktadır.

Kuzeydeki galerinin karanlık ve kuytu bir yerinde bulunan bir tonoz kemerinin üstünde, kardeşi VI. Leon'un tahta ortak ettiği Aleksandros'un portresi vardır. Yukarı kattaki galerilerin köşesinde "papaz odaları" olarak anılan yerde, bozuk durumdaki bir Deisis'in yanı sıra havarilerden Petrus, Andreas, Lukas (tam olarak belirlenememiştir), Simeon Zelotes ile Peygamber Ezekiel İmparator I. Constantinus ile annesi Helena'nın (tam olarak belirlenememiştir) resimleri yer alır. Burada ayrıca patriklerden Germanos, Nikeferos, Tarasios ve Metodios'un resimleri de görülmektedir.

Yan neflerin üst duvarlarında yan yana aziz mozaikleri yer almıştır. Bunlar, rahiplere özgü beyaz giysiler içindeki Genç İgnatios, İstanbul Patriği İoannes Krisostomos ve Antakya Psikoposu İgnatios Teoforos'tur.

Ana kubbenin geçişini sağlayan dört pandantifin yüzeylerine dört melek resmi işlenmiştir. Batı yönündeki iki resim daha Bizans döneminde bozulduğundan fresk olarak tamamlanmıştır. Ayasofya'nın girişinde, batı yönünde, İsa'yı betimleyen İyi Çoban kabartması yer alır. Bu kabartma, Justinianus Ayasofyası'nın alınlığında bulunmaktaydı.

> *Türklerin İç Ekleri*

Ayasofya'nın bugünkü mihrabı, XIX. yüzyıl karma üslûbunu taşır. Fossati'nin yenilediği bu mihrabın yerinde Türk mimari üslubunda bir mihrabın bulunduğu kesindir. Ne yazık ki bu mihraptan bugüne herhangi bir iz kalmamıştır.

Minber, Osmanlı dönemi Türk mermer işçiliğinin en güzel örneklerindendir. XVI. yüzyıl sonlarında büyük onarım sırasında konulmuş olmalıdır. İki yan levhası oymalarla bezelidir. Giriş alınlığına renkli ve altın yaldızlı nakışlar işlenmiştir.

Caminin ortasındaki müezzin mahfili, minber gibi XVI. yüzyıl yapımıdır. Caminin içinde ve nartekste aynı biçimde dört mahfil daha vardır. Aynı dönemde yapılmış bir de vaaz kürsüsü bulunmaktadır. Hepsi, orantıları ve süslemeleriyle Türk taş işçiliğinin en parlak dönemini yansıtır. Mihrabın çevresinde değerli çiniler yer almıştır. Mihrabın üstündeki çini kuşak, 1607 tarihli olup hattat Mehmed'in imzasını taşır. İznik çini sanatının son yapıtlarından olan bu çini şeridin bir bölümü bozulduğundan 19. yüzyılda boyayla tamamlanmıştır. Mihrabın sağ yanına düşen aralıkta iki çini pano bulunmaktadır. Birincisi tek çini halindedir. Üstünde Hazret-i Muhammed'in türbesinin resmi yer alır. Ayasofya'ya 1643-44 tarihinde Debbağzade Mehmet Bey tarafından vakıf olarak sunulduğu, çininin kitabesinde yazılıdır. İkinci pano birçok parçadan yapılmıştır. Bu panoda Kabe'yi betimleyen karolardan biri çalınmış olduğundan yerine XVI. yüzyılın yapraklı bir karosu eklenmiştir.

Caminin içindeki yazılardan büyük payelere asılı olan Teknecizade İbrahim Efendi'nin kare çerçeveli büyük levhaları Fossati tarafından kaldırılarak yerine Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin yeşil zemin üzerine altın yaldızla yazılan 7.50 metre çapındaki büyük yuvarlak levhaları asılmıştır. Bu levhalarda "İsm-i Celal, İsm-i Nebi, Çehar Yar-ı güzinve Hasaneyn" (Allah, Muhammet, dört halifenin adları olan Ebubekir, Ömer, Osman, Ali ile Hasan, Hüseyin) yer almaktadır. Bunlar bütün İslâm âleminin en büyük ölçüdeki yazıları olarak bilinir. Kubbenin ortasındaki Pantokrator İsa mozaiğinin üstüne yazılan yazının hattatı da Kazasker İzzet Efendi olmalıdır.

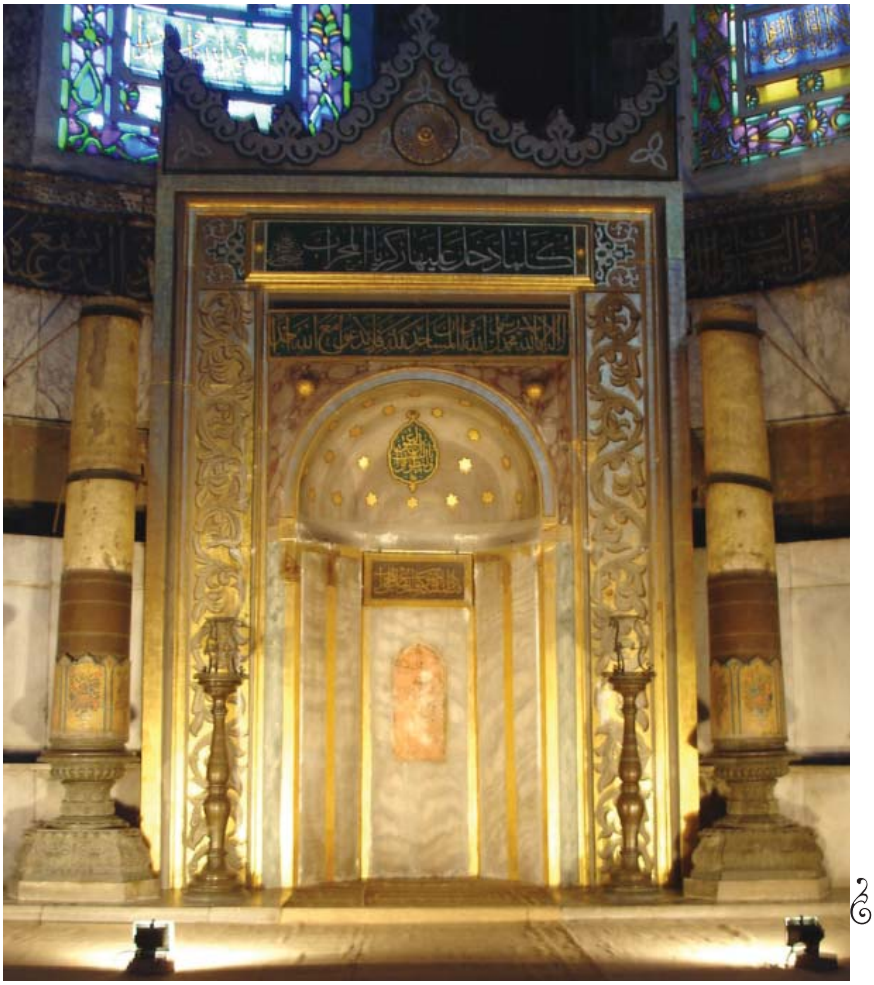
Mihrabın sağ ve sol duvarlarında genellikle padişahlar tarafından yazılmış levhalar yer alır. II. Mustafa, III. Ahmet, II. Selim, II. Mahmud gibi padişahların yazdığı levhaların yanı sıra Şeyhülislâm Veliyüddin Efendi ve Mehmet Esat Efendi'nin yazdığı levhalar da bulunmaktadır.

Ayasofya'nın ilk hünkâr mahfili bilinmiyor. Eski resimlerden anlaşıldığına göre, apsisin sol tarafındaki iki ana payenin önünde yer almaktaydı. Şair Nedim, bir kasidesinde 1728'de Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın bu hünkâr mahfilini yenilediğini övgüyle anlatır. XVI. yüzyıl çinileriyle bezeli olan eski mahfil, Fossati tarafından

kaldırılmış, çinili mihrabı ile bazı çinileri iki paye arasındaki tonozlu dar dehlize konulmuştur.

Eski hünkâr mahfiline padişahın dışarıdan girişi, Bab-ı Hümayun tarafındaki bir kapıdan yapılırdı. Bütün büyük camilerde olduğu gibi, bu giriş ile namazın kılındığı mahfil arasında bir dinlenme yeri bulunurdu. Kasr-ı Hümayun denilen bu yer, I. Mahmut döneminde yapılmış, içerdeki eski mahfil ile de bağlantısı sağlanmıştır. Fossati, kasrın dış yapısını değiştirerek üç kemerden ikisini demir parmaklıklı pencere biçimine sokmuş, ortadakine ise mermer söveli bir kapı yerleştirmiştir. Bu kapının üstünde Mustafa İzzet Efendi'nin ta'lik hatla yazılmış 1849 tarihli kitabesi yer alır. Üstünde de Abdülmecid'in tuğrası vardır. Bu girişin arkasındaki bir holde bulunan kemerli bir kapıdan XIX. yüzyıl saray mimarisi taklidi olan bir sofaya, oradan da uzun bir salona geçilmektedir. Buradan Fossati'nin Bizans üslübunda düzenlediği caminin içindeki hünkâr mahfiline girilir.

I. Mahmut tarafından yaptırılan Kasr-ı Hümayun'un dış cephesine bakan Soğukçeşme Sokağı'nın başındaki köşede yer alan barok tarzındaki zengin bezemeli kapı ile aşhane-imaretin ambarı yuvarlak Bizans yapısının duvarındaki kitabeler, iyi bir hattat olan Kızlarağası Beşir Ağa tarafından yazılmıştır.

> *Ayasofya İle İlgili Söylenceler*

Bizans döneminde Ayasofya'nın yapımı ile ilgili söylence:

İmparator II. Justinianos, depremlere, yangınlara dayanıklı bir tapınak yaptırmak istiyordu. Bu iş için Anadolulu iki mimarı, Aydınlı Antemios ile Miletli İsidoros'u görevlendirdi. Ne var ki, mimarlar, çizdikleri planlarla resimleri İmparatora bir türlü beğendiremediler.

İmparatorun bir gece düşünde gördüğü yaşlı bir adam, ona gümüş bir levhaya kazınmış bir resim verdi. Bu, Justinianos'un hayalinde tasarladığı tapınağın resmidir. Yaşlı adam, yanından uzaklaşırken İmparator, tapınağın adının ne olacağını sordu. Aldığı cevap, "Ayasofya"ydı. Bu sesle uykusundan uyandı.

Aynı gece, mimarlar, eski planlarla resimleri atıp sabaha kadar çalışarak yeni planlarla resimleri hazırlamıştı.

İmparator, uyanır uyanmaz, mimarları saraya çağırttı. Düşünde gördüğü resmi, yaşlı adamın söylediklerini uzun uzun anlattı. Bunun üzerine mimarlar yeni hazırladıkları resimle planları İmparatora göstererek: "Düşünüzde gördüğünüz resim bu muydu?" diye sordular.

Gördüğü düşün etkisinden sıyrılamamış olan İmparator, mimarların çizdiği resmin, düşte gördüğünün aynısı olduğuna karar verdi. Böylece Ayasofya'nın yapımına başlandı.

> *Arıların Yaptığı Maket*

Ayasofya birçok kereler yapıldı ve yıkıldı. En son yıkılışı da Bizans tarihinde geçen Nika isyanı sırasında oldu. Bu isyan sırasında Ayasofya tamamen yandı. Bizans İmparatoru Justinyanus kiliseyi yeniden yaptırmaya karar verdi.

Ancak yapacak mimarı bir türlü bulamadı. O günlerde bir dini ayin sırasında papazınelindeki kutsal ekmekçiği bir arı kapıp kaçtı.

İmparator arının saklandığı peteği bulup getirene ödüller vaat etti. Sonunda birisi bulup getirdi. Hayretle gördüler ki, petek mabet maketi şeklindeydi, mihrapta da kutsal ekmek lokması duruyordu.

> *Ayasofya'yı Kıyamete Kadar Bekleyen Melek*

Bizans dönemine ait bu söylenceye göre, Ayasofya'nın mimarları, Ayasofya'nın duvarlar biraz yükseldikten sonra, inşaatı yarıda bırakarak başka bir kente yeni bir kilise yapımı için giderler. Ayasofya'nın yarım kalmasına üzülen İmparator, mimarları buldurup yapıyı yüzüstü bırakılarının nedenini öğrenmek ister. Mimarlar, temelin oturması için bunu yaptıklarını söylerler. Bunun üzerine İmparator, mimarları yapıyı

dilediklerini gibi yapmakta serbest bırakır.

Yapımın ilerlediği bir sırada İmparator, mimarlarla işçilere büyük bir şölen verir. Şölene giden işçilerle mimarlar, yapım alanıyla ortada bırakılan araş gereçleri koruması için başına genç bir işçiyi dikerler. Yapım alanını sessizce beklemekte olan işçinin yanına bir süre sonra bir adam yaklaşır. İşin uzun süredir bırakıldığını artık ustaların çağrılması gerektiğini söyler. Delikanlı, yapım alanını bırakıp gidemeyeceğini söyleyince "Ben, sen gelinceye kadar bütün araç gereçlerle yapım alanını korurum, bir yere ayrılmam" diyerek yemin eder.

Delikanlı, İmparatorun şöleninde bulunan mimarlarla ustalara bunu anlatınca, İmparator da ilgilenir. Delikanlıya gördüğü adamla ilgili sorular sorduktan sonra bunun bir melek olduğuna karar verir. Delikanlının yapım yerine bir daha dönmemesi için Anadolu'ya gönderir.

Böylece melek, delikanlı dönmeyeceği, için kıyamete kadar Ayasofya'yı bekleyip koruyacaktır.

Ayasofya'da meleğin gizlendiği yerin, kalın bakır levhalarla kaplı olmasına karşın yüzyıllar boyunca ziyaretçilerin dokunmasıyla aşınan sütun (Terler Sütun) olduğu söylenir.

1453 kuşatmasına Türkler'in arasında katılan Rus Nestor İskender, İstanbul'un alınışından beş gün önce meleğin Ayasofya'yı bırakıp gökyüzüne yükseldiğini yazmıştır. Böylece kilise de, kent de Türkler'e karşı korumasız kalmıştır.

> *Yiten Papaz*

İstanbul'un alınışından sonra Rum çevrelerinde Ayasofya'yı koruyacak yeni bir söylence oluşmuştur. Bu söylenceye göre, Ayasofya'daki son ayini yöneten papaz, Türklerin kenti ele geçirdiğini öğrenince, ayini yarıda bırakıp elindeki kutsal kaplarla birlikte üst katlarda galerilerin bulunduğu yerdeki küçük, karanlık bir hücrenin içinde kayıplara karışmıştır.

Kentin geri alınacağı, Ayasofya'nın yeniden kilise olacağı gün, papaz, hücreden çıkıp yarım bıraktığı ayini sürdürecektir.

> *İmparatoriçenin Yılanları*

Justinyanus'un karısı İmparatoriçe Thedora, güzelliğinden başka bir şey düşünmeyen çok bencil bir kadındı. Ölünceyılanların kendisini yiyeceklerinden çok korktuğundan kurşun bir lahit yaptırarak Ayasofya kilisesi'nin büyük kapısı üzerine gömülmesini emretti.

Ancak iki yılan, lahitte delikler açarak içeri girdiler Şimdi. Ayasofya'nın giriş kapısı üzerinde görülen delikler, yılanların açtığı delikler olarak kabul edilir.

Tabuta dokunursanız, Ayasofya yıkılır.

> *Kraliçe Sofya'nın Tabutu*

Ayasofya'nın orta kıble kapısı üzerinde sarı maden den , belki de pirinçten yapılmış bir tabut vardır. Söylenceye göre bu tabutta Kraliçe Sofya yatıyor. Bu tabuta sakın dokunulunca büyük bir gürültüyle tüm binanın sallanacağına inanılıyor. Söylendiğine göre kubbenin dört tarafında resimleri olan baş melekler Cebrail, Mikail, İsrafil ve Azrail tabutun koruyuculuğunu da üstlenmiş, ona dokunulmasına izin vermiyorlarmış.

> *Osmanlı Söylenceleri*

Osmanlı döneminde Ayasofya ile ilgili söylencelerden biri, Prof. Dr. Süheyl Ünver'in aktardığına göre şöyledir:

"Hızır, bir gün, derviş kılığına girerek rahiplerin yanına gider ve Ayasofya'nın bir türlü tutturulamayan, daima yıkılan büyük kubbesine çare bulduğunu, söyler: "Ahir zaman Peygamberinin tükrüğü olmadıkça bu kubbe tutmaz. Eğer onu zemzem suyu ile karıştırıp kubbenin hamuruna katarsanız, kubbe sabitleşir, yıkılmaz."

Rahipler Mekke'ye giderler. Peygamberin amcası Ebu Talib'in aracılığı ile Peygamber'le görüşüp isteklerini söylerler. Bir hokka içine tükrüğünü alırlar. 70 deveye Mekke toprağı, 70 deveye de zemzem suyu yükleyip getirirler. Ayasofya'nın içinde Terleyen Direğin dibinde Mekke toprağı ile zemzemi harç ederler, tükrüğü de bu harca katarak kubbeyi tuttururlar."

Evliya Çelebi "Hâlâ Rasûlullah'ın (sas) ağız suyuyla yapılan yer, kubbenin kıble tarafında bellidir. Bilen canlar baktığında 'Allahümme salli alâ Muhammed' derler. Zira kubbenin diğer yerinden Rasûlullah'ın ağız suyuyla yapılan yer günden ayan ve aydınlıktır." der.

Çelebi'nin belirttiği göre Hz. Muhammed'in tükürüğü ile yapılan harcın neminden ötürü de sütun sürekli terlemeye başlamış.

> *Hızır*

Söylenceye göre Hızır, Terleyen Direk'te (Ağlayan Direk de denir) bunan deliğe parmağını sokarak yapının yönünü kıbleye çevirip kiliseyi cami haline getirmiştir.

Osmanlı dönemindeki bir başka söylence de büyük kubbenin altındaki top kandille ilgilidir. Söylenceye göre, Fatih İstanbul'u alınca, Peygamber'e saygı göstermek amacıyla büyük kubbeye altından bir top kandil astırır. Bu kandilin içinin 50 okka buğdayı rahat rahat alabileceği söylenmiştir. Hızır, bu top kandilin altını kendine ibadet yeri seçmiştir. Kadir geceleri, burada namaz kılanların arasına karıştığına inanılır. Bu yüzden, kırk sabah orada namaz kılıp dua edenlerin dünyada ve ahrette her istedikleri yerine gelir.

Ayasofya'nın kuzey batısında, dört köşeli beyaz mermerden oluşan bu sütundayaz ve kış aylarında durmaksızın terleme özelliği dikkat çekiyor. Bu nedenle yüz yıllar boyunca "Terler Direk" adı ile anılıyor. Günümüzde de insan boyu hizasında bronz levhalarla kaplı, ortasında yüzlerce yıldan bu yana, milyonlarca ziyaretçinin parmağını değdirmesi ile genişlemiş kocaman delik büyük ilgi görüyor. Temelinde tılsım olduğuna hem Bizans'ın, hem Osmanlının inandığı bu direğe "Uğurlu Direk", "Ağlayan Direk", "Terleyen Direk", "Hızır'ın parmağını soktuğu direk" gibi isimler yakıştırılmış.

Dilek için ziyaretçiler sağ baş parmaklarını deliğe sokup merkez noktasından saat ibresi yönünde tam bir tur yapacak şekilde daireyi tamamlayarak dileklerini içlerinden geçiriyorlar. Bu sırada baş parmakta nem hissedilirse dileğin olacağına inanılıyor.

Evliya Çelebi,Terler Direk'in "Kalede kuşatılmış Yavedut Sultan'ın yakıcı ahının sıcaklığından" terlediğinin de söylendiğini ekler. Bazı kaynaklarda, gerçek isminin Abdülvedud olduğu, İstanbul'un fethinden önce Buhara'dan gelerek Bizans İmparatorunun izni ile Ayasofya yakınına yerleştiği belirtilen Yavedut Sultaniçin yaygın söylence şudur: İstanbul'un fethinden birkaç gün sonra Fatih Sultan Mehmed ilk cuma namazını burada kıldıktan sonra Ayasofya'yı gezerken bir ışık demetinin yapının kuzeybatı köşesindeki Terler Direğin bulunduğu yeri aydınlattığını görmüş, oraya yaklaşmış, direğin önünde nurlar içerisinde yatan bir ihtiyarın cesedi ile karşılaşmıştır. Vücudu kıbleye dönük olan bu cesedin üzerinde kırmızı yazı ile "Ya Vedud" ismi yazılı imiş. Evliya Çelebi'den öğrenildiğine göre Fatih Sultan Mehmed'in çevresindeki bilginler ve din adamları bu cesedi yıkamak isterlerken bir ses duymuşlar; onun yıkanmış olduğuyla ilgili bir ses duymuşlar. Rüzgar dacenaze alayını bugünkü yere sürüklemiş.

> Hz. Nuh

Eskiden Ayasofya'nın ana mekanına girilen büyük kapının Nuh Aleyhisselâm'ın Cudi Dağı'na karaya oturan gemisinin tahtalarından yapıldığına inanılırmış. Bunun için de gemiciler ve tüccarlar sefere çıkmadan önce o kapı dibinde iki rekat hacet namazı kılıp, kapıya ellerini sürüp Hazreti Nuh'un ruhu için Fatiha okur, sağlıkla geri dönmeyi dilermiş. Bu kapı Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde Kıblekapısı Makamı adıyla anılır.

> Firuz Ağa Camii

Sultanahmet'te Sultanahmet meydanıyla Divanyolu Caddesi'nin birleştiği yerde bulunmaktadır.

Cami, II. Beyazıt'ın Hazinedarbaşısı Firuz Ağa tarafından yaptırılmıştır. Divanyolu'nun genişletilmesinden önce daha büyük bir avlusu olan cami, kapısının üstündeki kitabede de belirtildiği gibi 1491 yılında yapılmıştır. Kitabedeki yazı Şeyh Hamdullah Efendi'nindir.

Tek kubbeli, küçük camilerin örneği olan yapı, kare planlıdır. Caminin iç avlusu yoktur. Kesme taştan yapılan caminin kubbe kasnağı 12 kenarlı olup basıktır. Her duvarda altlı üstlü ikişer penceresi vardır. Üç kubbeli olan son cemaat yerinin derinliği 4.25 metredir. Bu bölümün sütun başlıkları sarkıtlıdır.

Cümle kapısı, dışarıya doğru biraz çıkıntılıdır. Kapının sade silmeli bir çerçevesi vardır. Kapının kenarları yuvarlağa yakın basık kemerli, beyaz ile pembe mermerden yapılmıştır. Kemerin üstünde iki sıra dört satırlık bir kitabe, kitabenin üstünde de sade bademler işlidir. Tam ortada bir şemse (güneş biçimindeki işleme resim), yanlarda da birbirinin aynı iki geometrik Muhammed yazısı bulunmaktadır.

Caminin tek şerefeli minaresi diğer tek minareli camilerin aksine kıbleye göre sol tarafa inşa edilmiştir. Gövdeye geçen pabuç kısmı çok kısa ve baklavalıdır. Gövdeyle kaidesin arasındaki çap farkı çok azdır. Şerefesiyle korkuluğu klasik biçimdedir.

Firuz Ağa'nın türbesi günümüze ulaşamamıştır. Yolun genişletilmesi sırasında yıktırılmış, Firuz Ağa'nınmermer mezarıminarenin bulunduğu sol duvarın önüne konmuştur. Bahçedeki beyaz mermerden yontulmuş bu tek lahdin dört yüzünde gül demeti bulunuyor. Caminin mezarlığıysa tamamen kaldırılmıştır.

Prof. Dr. Doğan Kuban, minaresi solda olan camilere XIV. yüzyılda sıkça rastlanabildiğini kaydeder. Kültür tarihçisi Dursun Gürlek, minarenin bu şekilde inşasına ilişkin en güçlü rivayetlerden birine göre, İstanbul'un fethinden sonra yapılan ilk camilerden olan Firuz Ağa Camii'nin bulunduğu Sultahahmet Meydanı, Konstantiniye'nin önemli bir merkeziydi. İstanbul'un yaklaşık yüzde 80'inin Rumlardan oluştuğu o dönemde, caminin yapıldığı yerin sağında Dikilitaşların bulunduğu tarafta Rumlar, diğer tarafında, şimdiki Divan yolu caddesinin üst tarafında ise Müslümanlar çoğunluktaydı. Bu sebeple yakın çevrede oturan Rum vatandaşlar ezan sesinden rahatsız olmasın düşüncesiyle minare, bu biçimde inşa edildi.

Osmanlı döneminin hoşgörüsünü yansıtan bu rivayetin yanı sıra başka bir söylenti de Firuz Ağa Camii'nin Müslümanlar'ın Mekke'de yaptıkları ilk camiye uygun olarak inşa edildiğidir.

> *Cevri Kalfa Sibyan Mektebi*

Sultanahmet'te Divanyolu Caddesi üstünde bulunmaktadır.

Cevri Kalfa Sibyan Mektebi, Sultan II. Mahmud tarafından 1819'da saray hareminde görevli olan Cevri Kalfa'nın anısına yaptırılmıştır. Üstündeki kitabenin manzum bölümünün son dizesinde: "Merhume Usta'nın ruhiyçün âb-ı zemzem" denerek tarih düşürülmüştür: 1235(1819)

Cevri Kalfa 1808 Yeniçeri ayaklanması sırasında Topkapı Sarayı hareminde bulunuyordu. Saraya girmiş olan yeniçerilerin karşısına geçip merdiven başında durmuş, askerlerin gözlerine kızgın kül serpip öldürmeye kalkıştıkları Şehzade Mahmud'un (Sultan II. Mahmut) ka-

çarak ölümden kurtulmasını sağlamıştır. Sultan II. Mahmut, padişah olunca Cevri Kalfa'yı Hazinedarbaşı yapmıştır. Kadının ölümünden sonra da bu sibyan mektebi ile yanındaki çeşmeyi onun anısına yaptırmıştır.

Cevri Kalfa Sibyan Mektebi, İstanbul'daki sibyan mektepleri arasındaki en büyük yapıdır. XIX. Yüzyıl ampir üslubundaki bu yapı, iki kattan oluşmuştur. Geniş bir ön cephesi vardır. On odalı oluşundan dolayı 1858 yılında Kız Sanat Mektebi olarak kullanılmış, Cumhuriyet'ten sonra 1929-1930 yılları arasında Devlet Basımevi'ne bağlı Matbaacılık Okulu olmuştur. Adliye Sarayı'nın 1932'de yanmasından sonra da Adliye olarak görev yapmıştır. 1945-1946'da 59. İlkokul olmuş, 1955-1956 yıllarında da Cevri Kalfa İlkokulu adını almıştır. Cevri Kalfa İlkokulu'nun başka bir binaya taşınmasından sonra da 1985 yılında Türk Edebiyat Vakfı'nın kullanımına bırakılmıştır.

Cevri Kalfa Sibyan Mektebi'nin girişi yapının solundadır. Ortasında yer alan iki katlı yapının üzeri beş mermer konsol üstüne oturmuş, bir çıkma biçiminde dışarı taşmıştır. Bu bölümün üstü, kurşun kaplı ayna tonozla örtülmüştür. Tonozun üstünde de bir alem vardır. Yapının sağ tarafında kademeli yuvarlak kemerli bir çeşme bulunmaktadır. Çeşmenin hemen yanıbaşında üç katlı ikinci bir yapı yer almaktadır. Bu bölüm, Sultan II. Abdülhamit (1876-1909) döneminde ana yapıya eklenmiştir.

Cevri Kalfa Sibyan Mektebi, Osmanlı dönemi mimarisinde yapılmış son örnektir.

> *Üskübî İbrahim Ağa Camii*

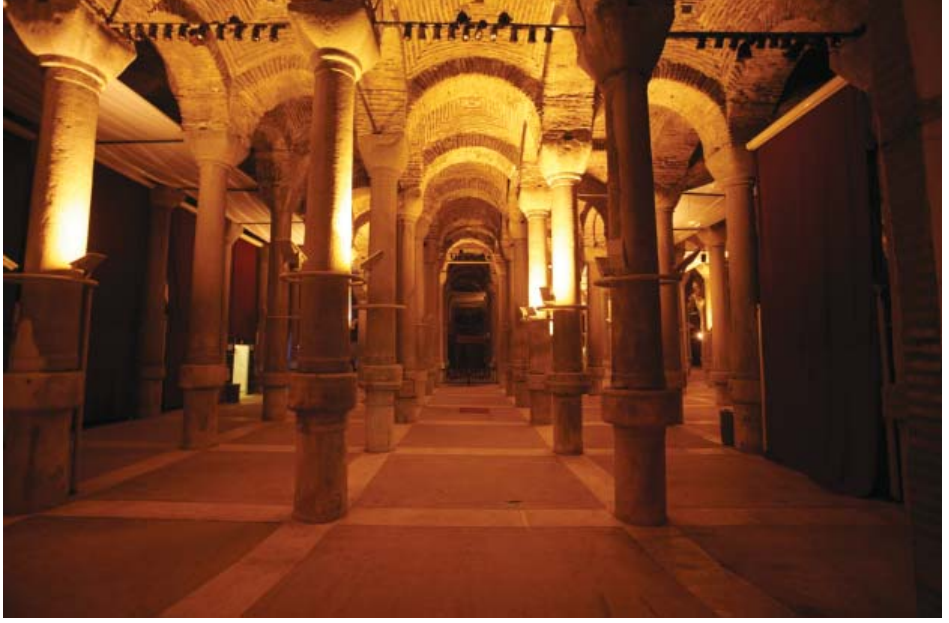
Sultanahmet'te Yerebatan Caddesi üstünde, Yerebatan Sarayı'nın karşı yönünde, biraz ileride, İl Genel Meclisi'nin sırasında bulunmaktadır.

Üskübi İbrahim Ağa Camii, Yerebatan Camii olarak da bilinir.

Camiyi, Fatih Sultan Mehmed'in şatırbaşısı (seyisbaşısı) İbrahim Ağa,1491 yılında yaptırmıştır. Duvarları kagir, çatısı ahşap olan caminin kalın gövdeli tek şerefeli bir minaresi vardır. Cami, 1735 yılında Şekercizade Mehmet Bey tarafından yenilenmiş, 1953 yılında bir kez daha yenilendikten sonra günümüze, zaman zaman yapılan küçük onarımlarla sağlam ulaşabilmiştir.

Caminin görevli eviyle bir şadırvanı vardır. Yanında bulunan, bugün terkedilmiş durumda olan sebili Dilsiz Tavşan ağa yaptırmıştır. Camiyi yaptıran Üskübi İbrahim Ağa camisinin yanında gömülüdür.

Bu caminin tarihsel bir misyonu da vardır. 22 Ocak 1932 tarihinde, Kuran'ın Türkçesi ilk kez Hafız Yaşar Okur tarafından burada okunmuştur. Bundan 8 gün sonra 30 Ocak 1932 günü ilk Türkçe ezan Hafız Rıfat Bey tarafından Fatih Camii'nde okundu.

> Philoxenus/Binbirdirek Sarnıcı

Sultanahmet'te, bugünkü Adliye Binası'nın karşısında bulunmaktadır.

Philoxenus Sarnıcı'nın adı ile yapım tarihi konusunda araştırmacılar bir anlaşmaya varamamışlardır:

Bazı araştırmacılara göre Roma'nın ikiye ayrılışından sonra Bizans'ın kurucusu I. Constantius ile ileri gelenlerden 12 kişi İstanbul'a birlikte gelmişlerdi. Bu 12 kişi arasında bulunan Philoxenus eski Roma surlarının bulunduğu yerin yakınında kendi sarayını yaptırarak bunu geniş bir sarnıç ile tamamlamıştır. Sarayının hipodromdan, özellikle de imparator sarayından daha yüksekte olmasını ve denizi görmesini sağlamak için de sarnıcın boyutunu oldukça yüksek tutmuştu.

Bir başka araştırmacı, sarnıcın Justinianus (518-527) döneminde yapıldığını ileri sürmektedir. Sarnıcın iç kısmında rastlanan üzeri damgalı tuğraların bu döneme ait olması araştırmacıyı doğrulamaktadır.

Üçüncü bir iddiaya göresarnıç, E. Maumbory'nin ileri sürdüğü gibi, Constantinus döneminde Philoxenus tarafından yaptırılmış, Justinianus döneminde de onarılarak genişletilmiştir. Bu varsayıma dayanarak Philoxenus Sarnıcını 306-337 yılları arasına tarihlemek daha akla yakındır.

Philoxenus Sarnıcı, 64x56 metre ölçüsündedir, 3000 metre kareden fazla bir yer kaplamaktadır. İçersinde her biri 14 sütundan meydana gelen 16 sıra halinde 224 mermer sütun bulunmaktadır. Burada iki ayrı sütunun üst üste bindirilerek kelepçelenmesi özel bir yapı biçimini göstermektedir. Birbirlerinden 3.75-3.80 metre aralıkları olan sütunların başlıkları da birbirinden farklı yapıda, kaba bir biçimde işlenmiştir. Çoğunun üstünde taş yontucularının adları kazılıdır.

Köşeleri yuvarlatılmış olan sarnıç duvarlarının kalınlığı 2.90 metredir. Bunların üzerleri sıvanmış olup yer yer de sac levhalarla kaplıdır.

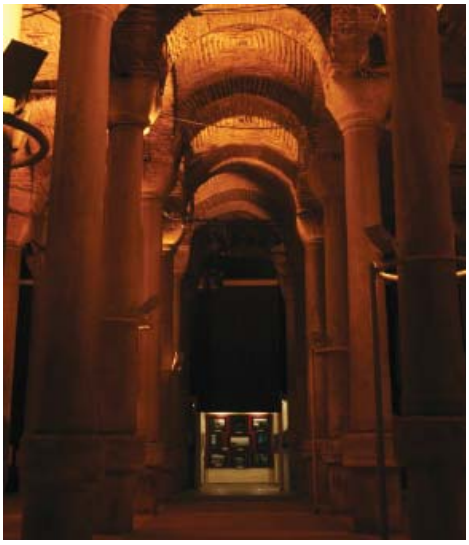
Bugünkü zeminden 15 metre aşağıda olan sarnıca taş bir merdivenle inilmektedir. Üst kısmına havalandırma delikleri açılmıştır.

Adliye'nin karşısındaki cephesi, zeminle aynı düzeydedir. Yenilenme sırasında bu cepheden bir kapı açılarak düzayak bir giriş sağlanmıştır.

Binbirdirek sarnıcı, Bizans'ın son dönemlerinde bırakılmış, İstanbul'un fethinden çok sonra IV. Murat döneminde üstüne Tayyarzade ile Fazlı Paşa'nın konakları yapılmıştır. XIX. Yüzyılın sonlarından itibaren sarnıcı, iplikçilerle dokumacılar kullanmış, bir süre de çevreye kurulan pazarın ambarlığını yapmıştır.

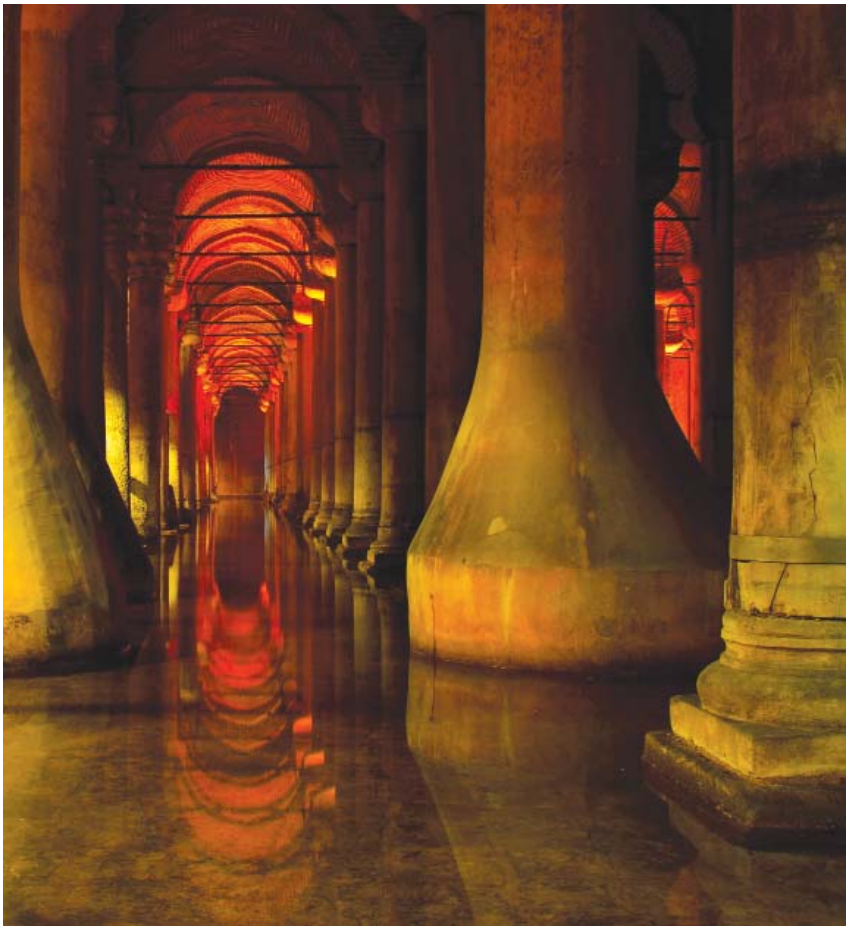
Uzun yıllar, boş olarak kendi haline bırakılan Binbirdirek Sarnıcı, yakın tarihlerde özel bir kuruluşça yenilenerek düzenlenmiştir. Günümüzde restoran-cafe haline getirilen sarnıç, ziyarete açıktır.

> Bazilika Sarnıcı/Yerebatan Sarayı

Sultanahmet'te, Ayasofya'nın yan yüzünün karşısında, Cağaloğlu yönüne sapan Yerebatan Caddesi üstünde, solda, küçük bir parkın altında, dikdörtgen planlı bir yapısı olan girişi bulunmaktadır.

Bizans sarnıçlarının en büyüğü olan Bazilika Sarnıcı, halk arasında Yerebatan Sarayı olarak bilinir. Bu tanım, büyük olasılıklasarnıcın görkemli güzelliğinin batık bir saray olarak algılanmış olmasından gelmektedir.

Tarihsel kaynaklar, sarnıcın, ilk kez, I. Constantinus tarafından genişletildiğini belirtir. Aynı kaynaklara göre sarnıcın üstünde, yüksek bir kaide üstüne oturtulan Hz. Süleymanın bronz bir heykeli bulunuyordu. İmparator Vasil'in (867-886) bu heykeli eritip yerine kendi heykelini diktirdiği de bu kaynaklarda belirtiliyor.

Yerebatan Sarayı, yakınlarındaki İllius Bazilikası'ndan dolayı Bazilika Sarnıcı adını almıştı. Sarnıcın suları, Bozdoğan Kemeri ve Justinianus döneminde yapılmış bir başka kemer yoluyla Belgrad Ormanlarından geliyordu.

Sarnıcın planı, I. Dünya Savaşı sırasında Alman dalgıçlarınca çıkarılmıştır. Sarnıç, 140x70 metre ölçüsünde, 9800 metre karelik bir alanı kapsamaktadır. İçinde dokuzar metre yüksekliğinde, her dizide 28

tane olmak üzere 12 sütun dizisi bulunmaktadır. Birbirlerinden dörder metrelik aralıklarla sıralanan 336 sütunun arasında devşirme parçalar da vardır. Kökeni pek bilinmeyen sütunların çeşitli tapınaklardan devşirildiği sanılıyor. Bu durumuyla sarnıç bir sütun müzesi gibi de düşünülebilir.

Sarnıçtaki sütunların çoğu korint başlıklıdır. Son dönem sütun başlığı olan korintler, yabani enginarın bir türü olan kenger yapraklarının stilize edilmiş biçimidir. Geri kalan başlıklar, tarihte ilk kez kullanılan daha basit ve düz olan dor sütunlardır.

Duvar genişliği yaklaşık 5 metre olan yapının döşemesiyle duvar sıvaları, su geçirmez özel horasan harcıyla kaplanmıştır.

Sarnıcın tavan örtüsü, küçük kare tonozlardan oluşmaktadır. Bu tonozları çevreleyen kemerler, tavanın ağırlığını sarnıcın içindeki 336 sütuna taşıtmaktadır.

P. Gyliuss, 1544-1550 yıllarında sarnıcın içinde oldukça büyük balıkların dolaştığından sözeder.

Yüzyıllar boyunca, terkedilmiş durumda bırakılan sarnıcın üstüyle çevresine evler yapıldı. Sarnıç, üstünün örtülmesiyle kendini unutturmuş sayılmazdı. Yerebatan'ın üstündeki evlerde yaşayan insanların geceleri çığlık ve kahkahalar duydukları söylentileri yaygınlaştı. Sarnıçtaki girdaba kapılarak kaybolan insanlardan, sarnıcın içinde cinlerin yaşadığından sözedilmeye başlandı.

Başka bir öyküde, sarnıcın üstündeki evlerden birine zorla kapatılan bir cariyenin evin döşeme tahtalarını delip kendisini sarnıcın karanlığına attığı anlatılıyordu.

Yabancı gezginler, bu evlerdeki insanların evlerinin zemininden kova sarkıtıp su çektiklerini, hatta balık avladıklarını anlatırlar.

Sarnıçtaki sütunlar arasında gövdesi ağaç tasvirli, üstünde tavus gözü denilen motiflerin bulunduğu bir sütun, üstünde gözyaşı bulunan bir başka sütun vardır. Söylentiye göre, bu gözyaşı motifleri, sarnıcın yapımı sırasında eziyet çeken kölelerin gözyaşlarının izleriymiş, ya da onların döktüğü gözyaşları taş ustalarınca bu sütuna işlenmiş.

Sarnıcın son bölümünde, iskelenin aşağısında kalan, merdivenle inilen yerde üç Medusa başı vardır. Roma yapısı IV. Yüzyılda yontulduğu sanılan bu Medusa başlarının nasıl, nereden getirildikleri belli değildir. Sarnıcın yapısı içinde, tepetaklak durduklarına bakılırsa, yalnızca yapı taşı olarak kullanıldıkları anlaşılmaktadır.

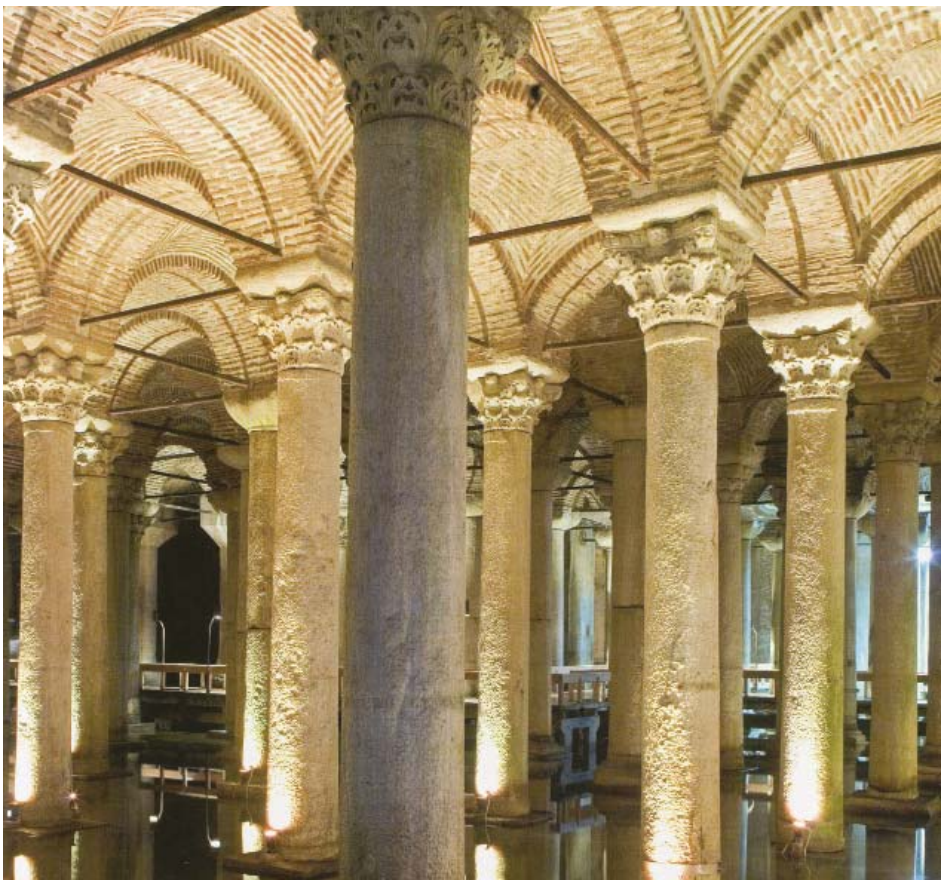
Mitolojinin ünlü yılan saçlı gorgonlarından biri olan Medusa'nın sarnıçta bulunuşu, Türklere cinleri çağrıştırarak onlar korkutmaya yetmiştir. Oysaki ilginç bir öyküleri vardır: Stheno, Euryale ile Medusa üç kız kardeştir. Medusa kardeşleri gibi bir canavar, yani Gorgon değildir daha. Masum, güzel bir kızdı. Işıl ışıl yanan siyah uzun saçları vardı. Gözlerine bakan herkes ona hayran kalırdı. Ablaları, onu kötülükler-

den korumak için canavar olmuşlardı. Ama bunu başaramadılar. Günün birinde Poseidon, bir Athena tapınağında Medusa'ya tecavüz ederek gebe bırakır. Athena da tapınağını kirleten bu güzel kızı bir gorgona dönüştürür. Medusa'nın kıvır kıvı saçları, birbirine sarılmış yılanlar biçimini alır, bakışları donuklaşır, onlara bakan herkes taş kesilir. Athena, bu canavarı haklamak için Perseus'u gönderir. Perseus aynalı kalkanını, derin bir uykudan uyanan Medusa'ya tutar. Kendi donuk bakışlarıyla karşılaşan Medusa oracıkta taş kesilir. Perseus, bir kılıç darbesiyle kızın başını gövdesinden ayırır. Kestiği başı da Athena'ya götürüp teslim eder.

O gün bugündür, Athena'nın heykelleri Medusa başıyla resmedilir.

Sarnıç, III. Ahmet döneminde Kayserili Mehmet Ağa tarafından, II. Abdülhamit döneminde evlerin kimilerinin yıkılmasından sonra onarıldı. Bu onarımda sarnıca 50 sütunu perdeleyen bir destek duvarı eklendi. 1940'larda sarnıcın üstündeki evler istimlak edilip yıkıldı. 1955 yılında başlanan onarım ile sarnıcın temizliği sırasında, kimi sütunlar çatlayınca beton kalıplara alındı. Üç yıl süren temizleme ve onarım çalışmaları sırasında, sarnıca basit bir iskele eklenerek bir baştan öteki başa geçiş sağlandı. Alemdar caddesi üstüne bir çıkış kapısı açıldı. Temizlenen suya bugün görülen balıkların tohumları atıldı.

Günümüzde Yerebatan Sarayı, görkemli sarnıcı, sarnıç üstündeki kafesi, sergi salonu ile her türlü kültürel faaliyetin yapıldığı bir sanat merkezi olarak da kullanılıyor.

> Milion Taşı

Sultanahmet'te, Yerebatan Sarayı'nın girişinin yan tarafında cadde üstünde eski bir su terazisinin altında, derince bir çukurun içinde bulunmaktadır.

Bizans döneminde Konstantinopolis'in tam ortasında yer alan bu anıtsal mil taşı, imparatorluğun belli başlı merkezlerinin başkente uzaklığını gösteriyordu. O dönemde ölçü olarak mil kullanılıyordu. Roma mili de yaklaşık 1480 metreydi.

Kimi kaynakların "Altın Milion" olarak adlandırdıkları bu anıtsal yapı, kentin Konstantinopolis adıyla yeniden kuruluşundan (324) sonra dört sütunlu olarak yapılmıştı. Kare taban üstünde yükselen dört sütun üstüne oturmuş kubbeli bir anıttı. Taşlarla döşeli bir yüzey üstünde duruyordu.

Bu yapıya ait kalıntılar 1957'de ortaya çıkarıldı. Araştırmalar, yapının Bizans döneminin, Beyazıt'a kadar uzanan, oradan Edirnekapı'ya ulaşan ana caddesi Mese'nin üstünde bulunduğunu, caddenin bu noktada güneydoğuya yönelerek Büyük Saray'a ya da sarayın kuzeyine ulaştığını gösteriyor.

Zosimos ile Hesihios'un dediklerine göre, V. ve VI. Yüzyıllarda Milion Anıtı, Konstantinopolis'in koruyucu tanrıçası Tihe'ye adanmış bir pagan (çok tanrılı din) tapınağı olarak kullanılmış.

Kaynaklara göre, Milion Anıtı'nın doğu yönündeki çatısında İmparator I. Constantinus ile annesi Helena'yı ellerinde tuttukları haçla gösteren bir heykel grubu yer alıyordu. Tanrıça Tihe, başında bir taç elinde de borazan ile gösterilmişti.

Milion'un I. Justinianus döneminde (527-565) güneş çemberiyle süslendiği söylenir. İmparator Filippikos (711-713) Milion'u ilk beş ökümenik (birleştirici) konsili sembolize eden tasvirlerle süsledi. O tahttan indirilince AltıncıÖkümenik Konsil'in (680-681) tasviri de eklendi. İkon karşıtlığı döneminde V. Constantinos (741-775) bunları at yarışları resimleriyle değiştirdi.

Bizans'ta VIII.-XII. y üzyıllarda imparatorluk seremonileri Milion'un kubbesi altında düzenleniyordu. Ayrıca 1081'de I. Aleksios'un tahta geçişi sırasında çıkan kargaşa ile 1182'de Latinlere karşı başlatılan ayaklanmada Milion önemli bir rol oynamıştır.

Milion'dan son kez, 1268'de mülkiyetinin Ayasofya'ya devri nedeniyle söz edilir. Osmanlıların ilk dönemlerinde yerinde olup sağlam durduğu sanılmaktadır.

Kazı sırasında, bugün görülen tek bir sütunu ele geçirilebilmiştir.

> Sokollu Mehmet Paşa Camii

Sultanahmet'te, Sultanahmet Meydanı'ndan Kadırga'ya inen Su Terazisi sokağında bulunmaktadır.

Cami, II. Selim'in kızı ve Sadrazam Sokollu Mehmet Paşa'nın eşi Esma Sultan tarafından 1571 yılında kocası adına yaptırılmıştır. Sultanahmet'ten Kadırgaya inen yolun eğimli bir yerinde bulunan Bizans dönemine ait Aya Anastasia Kilisesi'nin yerine yapılmıştır. Bir Mimar Sinan yapısıdır.

Dış avlusu bulunmayan caminin iç avlusuna kuzeydeki kapıdan merdivenlerle girilmektedir. Avlunun üç tarafı revaklar ile gerisinde yer alan üstleri kubbe örtülü 16 medrese odası ile çevrelenmiştir. Merdivenle çıkılan girişin üstünde müezzin ve kayyum (cami hizmetlisi) odaları bulunmaktadır. Avlunun ortasında, sütunlu, mermer şebekeli, kubbeli bir şadırvan vardır.

Cami, dikdörtgene yakın bir plandadır. Son cemaat yeri, sarkıtlı sütunlar, sivri kemerlerle birbirine bağlanmış üzerleri kubbeli yedi bölümden oluşmuştur. Yuvarlak kemerli kapı çerçevesi üstünde sülus hatlı kapı yazıtı vardır..

Caminin ana mekânı, 13 metre çapında merkezi bir kubbe ile örtülüdür. Bu kubbe mihrap ile kapı çerçevesi tarafından ikişer yan kenarlarının ortasında birer tane olmak üzere altı ayağa dayanmaktadır. Bu ayaklar birbirlerine yuvarlak kemerlerle bağlıdır. Buradan bir altıgene oradan da çini pandantiflerle kubbe yuvarlağına geçilir.

Kubbenin yanlara açılmasını önlemek amacıyla caminin dışında bir ayağın üstüne bir ağırlık kulesi oturtularak köşelere birer yarım kubbe eklenmiştir.

Mihrap ile minber taş işçiliğinin en güzel örneklerindendir. Minberin külahı çini kaplıdır. Caminin kemerlere kadar İznik çinileriyle kaplı mihrap duvarı, Türk çiniciliğinin en gelişmiş örneklerindendir.

Caminin kesme taştan minaresi sağ tarafındadır. Gövdesi üstünde dikey hatları vardır. Pencerelerin üstünde, mavi zemine beyaz süslü hatla işlenmiş, çini dekorlu kitabeler bulunmaktadır. Cami kalem işleri ile bezelidir. Özellikle avlunun giriş tavanındaki örneklerle mahfil tavanını süsleyenler en güzelleridir. Caminin haziresinde Sokollu Mehmet Paşa'nın iki torunu gömülüdür.

> Küçük Ayasofya Camii

Cankurtaran ile Kadırga arasında, Küçük Ayasofya Caddesi'nin sonunda bulunmaktadır.

Kilise camilerden olan Küçük Ayasofya, 527 ile 536 yılları arasında Bizans İmparatoru Jüstinyen döneminde yapılmıştır. Sevgios ve Bakhos adına yapılan kilise, bu azizlerin adını taşıyordu. Haluk Şehsuvaroğlu "Asırlar Boyunca İstanbul" adlı kitabında Küçük Ayasofya'nın yapılış öyküsüyle o dönemde yaşananları şöyle anlatır:

"Küçük Ayasofya'nın inşa nedeni bir rüya hikâyesine bağlanmaktadır. Jüstinyen, amcası olan ve sonra imparatorluk tacını giyen Birinci Jüstinyen ile birlikte imparator Anastas aleyhine bir fesat tertip etmekle suçlandırılmış ve idama mahkûm edilmişti. Fakat hüküm yerine getirilmeden bir gece önce imparator Anastas rüyasında Sergiyos ile Bahos adındaki azizleri görmüş ve bunlar kendisine bu idamdan vazgeçmesini emretmişlerdi. İmparator bu rüyanın etkisiyle Jüstinyen'i ölüm cezasından affeylemişti.

Jüstinyen, imparator tahta oturduğu zaman hayatını kurtaran bu azizlerin hatırasına bu mabedi inşa ettirmişti.

Profesör Monboury bu bilgilere ilave olarak şunu da söylemektedir:

'Papa Virjil 551 yılında dini bir sorunu impar atorla halletmek üzere İstanbul'a gelmiş fakat meselenin çözüm tarzı esasen Papa'nın hakimiyetini ve nüfuzunu kıskanan Jüstinyen'in hoşuna gitmemişti.

Bunu anlayan Papa, hayatını emniyet altına almak için ikamet ettiği sarayı bırakarak Aya Sergiyo ve Baküs kilisesine sığınmıştı. Fakat İmparator, Papa'nın tutuklanmasını ve hapsini emretmişti. Bu emri yerine getirmek üzere Küçük Ayasofya'ya gelen askerleri gören Papa, Mâbedin baş mihrabının pilpayelerine sarılmış, askerler kendisini ayaklarından, sakalından, saçlarından çekmeğe başlamışlar, fakat Papa direnip sarıldığı yerde kalmış, nihayet mihrap yerinden kopmuş ve Papa pilpayeye sarılmış olduğu halde saldırganların üstüne yıkılmıştı. Bunun üzerine askerler oradan çekilip uzaklaşmışlardı.'

Dokuzuncu yüzyılda Küçük Ayasofya Latin rahiplerine terkedilmişti. Bu manastırın en ileri gelen baş rahipleri arasında Havuzlu Falcı ismiyle anılan rahip, mücella (parlatılmış) tunçtan bir havuz içine bakarak geleceği söylerdi.

Bizans sarayı ileri gelenleri yılda bir defa Küçük Ayasofya'ya gelirler ve burada büyük bir anma töreni yaparlardı."

Fetih sonrasında, II. Beyazıt döneminde kilise, Darüssaade Ağası Hadım Hüseyin Ağa tarafından 1504 yılında camiye çevrildi. Kiliseye beş kubbeli bir son cemaat yeri, binadan ayrı olarak bir minare eklendi. İçersine de bir müezzin mahfili ile minber ve mihrap yapıldı.

Çeşitli dönemlerde onarım gören yapının bugünkü minaresi, 1955 yılı yapımıdır.

Küçük Ayasofya, 30x34 ölçüsünde bir alanı kapsar. 19 metre yükseklikteki kubbe, 8 köşeli bir kasnağa oturtulmuştur. Son cemaat yerinde beş sivri kemerin üstüne oturan kubbeler vardır. Sütun başlıkları baklavalıdır. Orta kubbenin köşeleri sarkıtlıdır. Kemerlerde eski süslemelerin kalıntıları görülebilir.

Caminin giriş kapısı beyaz-pembe mermerdendir. Bu kapının üstünde üç ayrı kitabe yer almıştır. Ortada olan caminin kendi kitabesidir. Arapça olanında camininonarımı ile tamamlandığı tarih yazılıdır. Öteki kitabedeyse bir Hadis-i şerif yer almaktadır. Girişin ahşap kapısı çok yıpranmış olsa da XVI. Yüzyılın ağaç işçiliğinin en güzel örneklerindendir.

Mihrap mermerden beş kenarlı, sade bir yapıdadır. Üstündeki tacı ise süslüdür. Minber de sade bir yapıdadır. Onun da kapısı üstünde pembe mermerden kenarları laleli bir tacı vardır. Müezzin mahfili sekiz kenarlı, on sütunludur. Yapıdan ayrı olan, caminin sağında bulunan minare, sekiz kenarlıdır.

Caminin kuzey yönünde Hadım Hüseyin Ağa'nın türbesi vardır. Türbe, sekiz köşeli, moloz taş ile tuğlayla örülüdür.

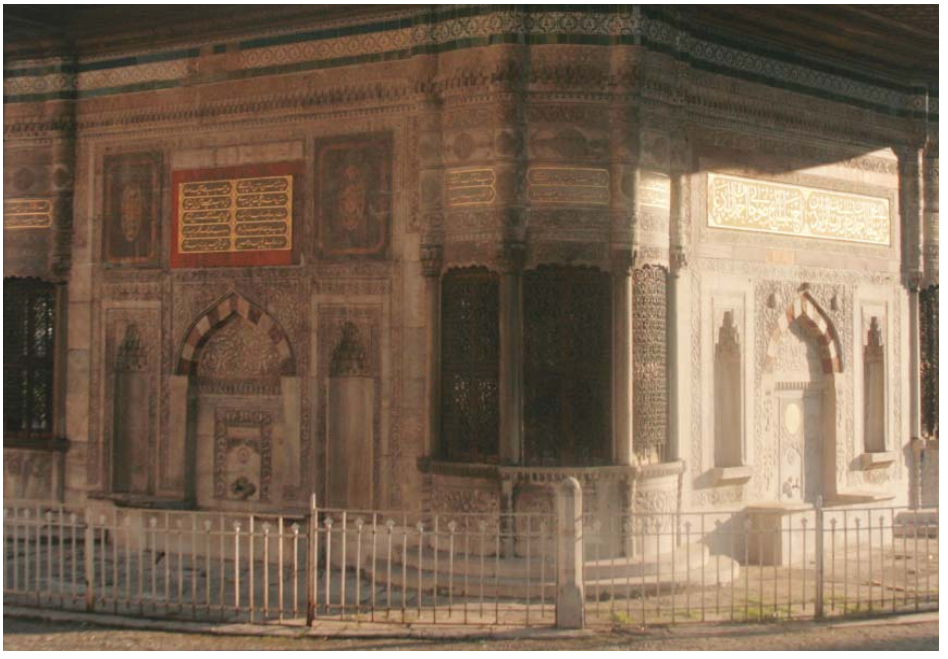
> Üçüncü Ahmet Çeşmesi

Sultanahmet'te Topkapı Sarayı'nın giriş kapısı ile Ayasofya arasında bulunmaktadır.

Çeşme, Damat İbrahim Paşa'nın önerisiyle Perayton adlı bir Bizans çeşmesinin yerine III. Ahmet tarafından yaptırılmıştır. 1728-1729'da yapılan çeşmenin mimarı Ahmet Ağa'dır.

Çeşme, köşeleri yumuşatılmış dikdörtgen planlıdır. Köşelerinde sebillerin bulunduğu çeşmenin üstü ahşap saçaklı bir çatı ile kaplıdır. Dıştan bakıldığında çeşmenin üstünde göze çarpan kubbeler, görüntü amaçlıdır. Şair Seyyit Hüseyin Vehbi bin Ahmed'e ait on dört kıtalık bir kaside yapının her bir yüzünde bulunan çeşmelerin üstüne talik yazı ile yazılmıştır. Üstte nakışlı bir kuşak, onun üstünde çini bir kuşak yer almaktadır. Bu çinilerdeki motifler hem klasik biçimde, hem de lale ile yaban enginarı yaprakları gibi Avrupai biçimleri içermektedir. Batılılaşma ile Osmanlı bezemesinde görüşmeye başlayan vazo içindeki çiçek motifi de çeşmenin süslemeleri arasında görülmektedir.

Sultan III. Ahmet, tarihte "Lâle Devri" olarak bilinen dönemin padişahıdır. Şair, müzisyen ve hattat olan III. Ahmet, sanatı ve sanatçıları korurdu. Bu dönemde sanatın her dalında büyük ustalar yetişmiştir. Lâle devrinde, Kağıthane sırtlarına yapılan köşklerle saraylar, ayaklan-

malarla yangınlar sonucunda yıkılıp yok oldu. Üçüncü Ahmet Çeşmesiyse bütün görkemi ve güzelliğiyle günümüze sapasağlam ulaşmıştır.

Üçüncü Ahmet Çeşmesi , yalnız Lâle Devri sanatının değil, bütün Osmanlı mimarisinin en güzel örneklerinden biridir. Türk rokoko tarzının en parlak örneklerinden sayılan çeşmenin dört köşesinde yer alan yuvarlak sebillerin üstüne küçük birer kubbe oturtulmuştur. Sebillerin arasındaki bölümlerde bulunan çeşmelerin yanlarında süslü gözler vardır.

Çeşmenin Ayasofya'ya bakan yüzünde sözleri olduğu gibi el yazması (hattı) da Sultan III. Ahmed'e ait olan şu iki ünlü tarih düşürme dizesiyer alır:

"Aç besmeleyle iç suyu Han Ahmede eyle dua"

Ebced hesabı denilen harflerin sayısal değerleriyle oluşturulan tarih düşürmede, bu yazıt, Hicri 1141 yılını, (Miladi 1729 yılı) yani çeşmenin yapıldığı tarihi göstermektedir.

> Haseki Hürrem Sultan Hamamı

Sultanahmet'te, Ayasofya'nın karşısında bulunmaktadır.

Hamam, Kanuni Sultan Süleyman'ın eşi Haseki Hürrem Sultan adına 1556 yılında Mimar Sinan tarafından yapılmıştır.

Klasik Osmanlı hamamları üslubunda olan yapı, çifte hamam biçimindedir. Uzunluğu 75 metredir. Bu hamamda, Türk hamam mimarisinde bir yenilik yapılarak ilk kez kadınlarla erkekler bölümü aynı eksen üstüne oturtulmuştur. Bu yüzden iki bölümün sıcaklıkları birbirine bitişiktir. Soyunma yerleriyse aynı eksenin iki ucunda yer almıştır. Erkeklerin soyunma yeri, soğukluk ile sıcaklığını, kadınların sıcaklık, soğukluk ile soyunma yeri izler.

Binanın duvarları, bir sıra kesme taş, iki sıra tuğla ile örülüdür. Erkekler bölümünün soyunma yerinde cephe yönünde üstte dörder, kadınların soyunma yerinde ise üçer sivri kemerli pencere bulunur.

Yapının bütün kubbeleri, kurşun kaplıdır. Bu hamam, Mimar Sinan'ın İstanbul'da yaptığı en büyük çifte hamamdır. Çifte hamamların özelliği ayrı bölümlerden oluştuğu için, haftanın her günün kadınlarla erkeklere açık olmasıydı. Öteki genel hamamlarda kadınlarla erkeklerin günleri ayrıdır. Ya da sabahları erkeklere, öğleden sonraları kadınlara ayrılmıştır.

Hamama, eskiden erkeklerin girdiği gösterişli bir kapıdan girilmektedir. Erkekler bölümünün girişi, beş birimli bir revakla süslenen yapı, bir cami girişi havası yaratmaktadır.

Kapıdan girilir girilmez, ters duran balıklardan oluşan bir fıskiyesi olan mermer bir havuz karşılaşılmaktadır. Burası hamamın "Camekân" ya da "Soğukluk" denilen bölümüdür.Yıkanmaya gelenler, üst kattaki ahşap bölmelerde soyunup peştamallarını kuşanarak buraya inerler. Buradan "Ilıklık" denilen dikdörtgen planlı bir bölmeye geçilir. Buradan da dar bir kapıdan geçilerek "Sıcaklık" denen, yıkanma işleminin yapıldığı sekizgen planlı büyük alana ulaşılır. 'Sıcaklık'da orta yerde göbek taşı, çevresinde sıcak ve soğuk suyun ayrı musluklardan aktığı kurnaların bulunduğu yerlerle küçük galeriler biçimindeki "halvet" denilen yıkanma odaları bulunmaktadır.

Buradan, yine dar bir kapı ile eskiden ayrı olan kadınlar bölümüne geçiliyor. Erkeklerin bölümlenme sisteminin aynısı burada da var. Yalnız kadınlar bölümünün eskiden giriş olarak da kullanılan çıkışı oldukça sade ve gösterişsiz biçimde düzenlenmiş.

Hamam, bugün, el yapımı halı ve kilimlerin satıldığı bir mağaza olarak kullanılıyor. Hamam olarak da rahatlıkla gezilip görülebilecek bir müze yapı özelliği de taşıyor.

> Özbekler Tekkesi

Sultanahmet'te, Kadırga'ya inen Şehit Mehmet Paşa yokuşunda, Sokollu Mehmet Paşa Camii'nin karşı yönünde, biraz aşağıda bulunmaktadır.

Buhara Özbekler Tekkesi, 1692'de dönemin İstanbul defterdarı İsmail Efendi tarafından yaptırılmıştır.

1887'de Sultan II. Abdülhamit döneminde yeniden elden geçirilen tekkenin onarım kitabesi, cümle kapısının hemen üstünde, minarenin de kaidesinin altında yer alıyor. Dergâhın en güney ucunda yer alan mescit bölümü, 1990'de dönemin Özbek başbakanı Astankul Bey'in girişimi, Sultan II. Abdülhamit'in yardımlarıyla yapılmıştı.

Tekke, 1924'te çıkarılan Tekke ve zaviyelerin kapatılması ile ilgili yasaya karşılık özel bir izinle açık kalmıştı. Orta Asya'dan gelen gezginlerle hacıların konuklandığı bir yer olarak hizmet veren tekke, 1980'de Türkistanlı öğrencilerce kullanılmaya başlandı. Ardından tekkenin harem bölümü yandı. Yapı, bakımsızlıktan virane haline geldi. Tekke ve zaviyelerin kapatılmasına kadar 233 yıl hizmet veren tekkenin, 1990'lı yıllara kadar da sağlam kalan bölümleri ikametgâh olarak kullanıldı.

Zamanla yalnızca taş duvarları kalan Özbekler Tekkesi 2005 yılında Eminönü Belediyesinin Büyükşehir Belediyesi ile imzaladığı protokol çerçevesinde yenilenmeye alındı.

İki yıllık yenilenme çalışması sonucunda eski görkemli görünüşünü kazandı. Bugün, tekke gençlere yönelik bir tasarım merkezi olarak çalışmaktadır.

